

చెన్నపట్టణము, జనవరి ౧౯30

సంపుటము ౭ | శుక్ల సంవత్సరము పుష్యమాసము | సంఖ్య ౧

స్వవిషయము

భారతికి ఆరేండ్లు నిండినవి. ఏడవయే డారంభమైనది. క్రొత్త సంవత్సరారంభమగునపుడు పంచాంగశ్రవణమును జేసి ఫలములను నిర్ణయించుకొనుట పురోవృద్ధిసాధనము. భారతజాతీయ జీవనమున కంగమైన, ఆంధ్రజాతీయజీవనమునందు భారత జాతీయ జీవనమునందు వలెనే గతించిన యారేండ్ల చరిత్రయును మహాఘట్టముగ నున్నది. ఆంధ్రజాతీయ హృదయమునందు నూతనవిశ్వాస ముదయించినది. స్త్రీలు పురుషులు, పండితులు, పామరులు, బ్రాహ్మణులు పంచములు, బాలురు బాలికలు, వృద్ధులు యువకులు దేశకల్యాణమునకును, మానవకల్యాణమునకును కానుకలను సమర్పించుచున్నారు. కవులు కావ్యములను, శిల్పులు శిల్పములను, గాయకులు గానమును, చిత్రకారులు చిత్రములను, పండితులు విమర్శనలను ఉత్పత్తి చేయుచున్నారు. పామరులు జయఘోషలను ప్రకటించుచున్నారు. జాతీయహృదయమునందు ప్రబలుచున్న నూతనవికాసము ప్రజాప్రవృత్తియందు సర్వాంగములందును ఉదయమగుచున్నది. సాహిత్యకళాస్వరూపిణియైన భారతియును ప్రజాప్రవృత్తియం దుదయించిన నూతనవికాసమును ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది.

వర్తమానయుగము మహోదయ యుగమైనను మహాపరివర్తనయుగము. ప్రపంచమునం దంతటను ప్రాచీనసంస్థలు పరివర్తనమును బొందుచు నవయుగనిర్మాణమునకు సాధనంబులగుచున్నవి. రాజ్యాంగములు మారుచున్నవి. సాంఘిక వ్యవస్థలు నూతనాకృతిని దాల్చుచున్నవి. మతప్రవృత్తి విశ్వస్వరూపమును

పొందుచున్నది. నైతికసిద్ధాంతములు విశాల రూపమును వహించుచున్నవి. ఆర్థిక సిద్ధాంతములు ప్రజాక్షేమ పరాయణము లగుచున్నవి. సకలసంస్థలును నవీనస్వరూప స్వభావములను బడయుచున్న సమయమునందు పరివర్తనమునకు మూలాధారమైన ధర్మస్వరూప స్వభావములును నూతనార్థమును ప్రకటించుచున్నవి. సనాతనమైన భారతీయసంస్కారము నవయుగపరిణామమును సహజముగ బడయుచున్నది. నవయుగపరిణామమునకై ప్రాచ్య పాశ్చాత్య సంస్కారములకును, ఆధ్యాత్మికాధిభౌతిక సంస్కారములకును, సాంఖ్యకర్మయోగముల కును, ప్రాచీననవీనసంప్రదాయాచారముల కును సంరంభసాహచర్యములు గలుగుచు, నవయుగనిర్మాణము సహజముగ గలుగుచున్నది. విశ్వవ్యాప్తములైన సాహిత్యములు, కళలు నవయుగనిర్మాణమునకు వినియోగపడగలవిధమును ప్రతిభావంతుల రచనలు విశదము చేయుచున్నవి. గాంధిమహాత్ముని సహాయ నిరాకరణోద్యమము, రవీంద్రనాథ ఠాకూరుగారి కావ్యములు, జగదీశచంద్రబోసుగారి శాస్త్ర పరిశోధనలు, రాధాకృష్ణయ్యగారి వేదాంత సిద్ధాంతములు మొదలగునవి నవయుగపరిణామ విధానమును విశదము చేయుచున్నవి. కవులు, శిల్పులు, కర్మకారులు, శాస్త్రజ్ఞులు, పరిశోధకులు, రాజనీతిజ్ఞులు, సాంఘికవాదులు, ఆర్థిక పండితులు నూతనయుగధర్మమును సంకీర్తనము చేయవలసిన యవసరము గలిగినది. ప్రతిభావంతులు అనుకరణమును మాని నిర్మాణమునకు బూనుకొనవలసిన యవసరమును నవయుగధర్మము విశదముచేయుచున్నది. కవులు, చిత్రకారులు, పరిశోధకులు, విమర్శకులు, పండి

తులు పాడిన పాటనే పాడుటయును, స
పరిస్థితులను విస్మరించుటయును సదాచారవ
నున్నది. వాఙ్మయము, శిల్పము, లలితకళ
కర్మకళలు నవయుగ నిర్మాణము నభిలషి
చున్నను పూర్వానుకరణము ప్రముఖమ
నున్నది. సర్వతోముఖమైన భారతీయ వి
నము స్తంభించినది. సాహిత్యము, కా
ములు, కళలు దేశావసరములకును, ప్ర
వికాసమునకును నిరుపయోగము ల
చున్నవి. వర్తమానవిషాదస్థితియందు జాతి
ప్రత్యభిజ్ఞానమును గలుగజేయుటకు గుణయ
మైన అనుకరణముకన్నను దోషయుతమై
నిర్మాణము ప్రయోజనకర మగుచున్న
ప్రాణములేని యనుకరణము సుందరమైన
మానవకల్యాణమునకు నిరుపయోగ మ
చున్నది. భారతియందు గతించిన ఆరేండ్లయ
దును ప్రచురింపబడిన వివిధవ్యాసములు, చి
పటములు, నీవిషయమును పరిస్ఫుటము చే
చున్నవి. ప్రతిభావంతులు నూతన రచనల
జేయుచున్నను సామాన్యముగ రచయిత
ప్రాత వాసనలనే యారాధించుచున్నా
రచనల కాధారము ప్రాచ్యసంస్కార మం
నను, పాశ్చాత్యసంస్కార మందైనను నైతి
శ్రేయమును, ధర్మాశ్రేయమును లేక, స్వా
మానాశ్రయపూరితమై పురుషార్థమునకు ని
యోగ మగుచున్నది. భారతి నారేండ్ల ను
యు సకలవిధముల పోషించి పెంచిన యా
మహాజనులకు కృతజ్ఞతాంజలులను సమర్పిం
చు, భావికాలమునందును భారతి సర్వా
శోభితమై విశ్వకల్యాణమునకు మంగళవ
తులను సమర్పించునటు లనుగ్రహించి ఆదరి
వేడుచున్నాము.

అవతారము

భోగరాజు నారాయణమూర్తి గారు

ఘనతగన్న యనేక కవికుమారక పికానీకమ్మునకు మావిమ్రాఁకవమ్మ!
చిత్రచిత్రితనూత్నచిత్రకథారత్న రాజికి రత్నాకరమ్మవమ్మ!
నవరసాలంకార కవితా మహాకావ్య కలహంసలకుఁ దటాకమ్మవమ్మ!
నాట్యసంగీతాది నానాకళా మయూరములకుఁ మేచకాభ్రమ్మవమ్మ!
భారతీ! తావకీనావతారకలన-ద్రవిడ భాషాంగనామణుల్ తలలు వంప
నాంధ్రభాషాపురంధ్రి నీరంధ్ర కీర్తి-నవనవోత్తేజ మొందుచున్నది కదమ్మ!

ఆచరించుచునుందు వతిభక్తి సంయుక్తి బహుళేష్ట దైవత ప్రార్థనముల
భూషించుచుందువు పూర్వాధునిక మహాకవిపుంగవుల ప్రసంగంబులెల్ల
ఖండించుచుందు వఖండ పాండిత్యాసిఁ గాకవిదుష్కావ్య కాననముల
వర్ణించుచుందువు వారాశి కాసారభూభృదారామాది వైభవముల
లలిత సత్కావ్యలక్షణ లక్షితవయి-యెన్ని పోకడ లెఱిఁగి తానేండ్లలోన?
సాటి పత్రికాపుత్రికా కోటి మెచ్చ-భారతీ, నీదు సాహితీప్రౌఢరీతి!

సకలాచేతనచేతనాకలిత విశ్వంబున్ ముఖంబందు నం
దకుమారుం డోకమారె చూపె; నటు నిత్యంబుం బ్రదర్శింతు వీ
వకలంకాధునికాఖిలాంధ్ర కవిలోకాశేషముం గూడఁ ద
త్సుకవిత్వ ప్రతిభా కృతిప్రతతితో శోభారతి! భారతీ!

ఈ డోక యింత లేదుకద యెన్నఁడు నేర్చితి విన్నివిద్దె లా
తేఁడుల ముద్దుబిడ్డ వయి; యేడవయేఁ డిపు డయ్యె నమ్మ! నూ
తేఁడుల యవ్వవైన వఱ కిట్టులఁ బల్లెలఁ బట్టణాల మా
ఱాడఁగ రాని కీర్తిఁ గొనియాడఁబడంగదవమ్మ, భారతీ!

కడు లేవయసుపత్రికాపుత్రికాభావ మించి నిన్నాశీర్వదించవలెనో
యసమానశాస్త్రవిద్యాధిదేవతగా స్మరించి నీకు నమస్కరించవలెనో
జిలిబిలిముద్దుపల్కుల నోల్కు క్రొందేనె లాని నీమోము ముద్దాడవలెనో
సతత మ్మపారవిజ్ఞాన వారాశిగా నెంచి నిన్నెపుడుఁ బూజించవలెనో
మాకు నీయందుఁగల్గు ప్రేమం బదెల్ల-వత్సలత యౌనో నిర్మలభక్తి యౌనో?
చెప్పి చేయించుకొనవమ్మ చేయఁదగిన-చేఁత లవి యేవొ భారతీ, ప్రీతి మీఱ!

ఊరూరన్ నుతు లొందుచుందువు తెనుం గన్నట్టి దేశాలలో
నాహూణోన్నతి; నాంధ్రరాష్ట్రమున నేలా, వంగరాష్ట్రంబు, బ
ర్మారాష్ట్రంబును, మధ్యరాష్ట్రము, మహారాష్ట్రంబునుంగూడ నీ
సామం బేరును దీరు వేమరుఁ గడున్ శ్లాఘింపవే భారతీ!

ఆయాయిండ్ల నెలంత లొక్కయెడఁ బోగై వ్యర్థసంభాషలన్
జేయన్ గల్గుచునుండె నైన; మఱిపు డాస్త్రీకోటికిన్ నిత్యమున్
నీధ్యానాసక్తియ! భారతీ భగవతీ, నీపుణ్య మూలంబునన్,
మాయిండ్లన్ జగడంబు లుండవుసుమా మధ్యాహ్నకాలంబులన్.

కలకార్యంబుల వేగఁ దీర్చి శయనాగారంబులం జొచ్చి భ
ర్తలహస్తంబుల నన్న నిన్నడుగఁగాఁ దా మీయ మన్నంత భా
ర్యలు బల్మిం గొనఁ దత్కరద్వయ సముద్యత్కంకణ క్వాణముల్
నెలలో నష్టమరాత్రివేళ వినవే నీ చెప్పుడున్ భారతీ!

పంతం బట్టి పగల్ గొనంగఁ బతులన్ బాధింత్రు; లే విప్పు డా
పంతా, లల్క, లభోజనంబులు, నినున్ వాంఛింత్రు, నిన్గొన్నచో
సంతోషింతురు; నీవ లేనియెడలన్ సామాన్య సంసారులా
కాంతుల్ కాంతల మెప్పు లెట్లు వడయంగా నేర్తురో భారతీ!

మధురప్రాచ్య నవీనకావ్య కవితా మందాకినీ స్నాతవై
పృథువర్ణాంచిత చిత్రచేలవయి, నీవిజ్ఞాన సంపచ్ఛటా
గ్రథితంబౌ కలగూరగంప నొకచంకం దాల్చి మాయింటికిన్
విధిగా మానుతు లందఁగా నెలనెలన్ విచ్చేయుమా భారతీ!

కథలం జెప్పుచు నవ్యభవ్య రసవత్కావ్య ప్రబంధావళీ
సుధవర్షింపుచు సత్కళావిభవముల్ శోధించి వ్రాయుచ్చుచున్
బుధరోలంబచిదంబకాంబుజమవై పొల్పొంది మాయింటికిన్
విధిగా మానుతు లందఁగా నెలనెలన్ విచ్చేయుమా భారతీ!

ఓంకారంబునఁ బద్మబాంధవ సహస్రోద్యత్ప్రభా మూర్తివై
పంకేజాసనసీమపైఁ జిఱునవ్వుల్ భాసిల్లఁ గొల్వుండి, ని
శ్శంకన్ మా యకలంక కావ్యకవితాసాహిత్య సామ్రాజ్య మే
వంకం జూచిన నీవ నై యనిశమున్ బాలింపుమా భారతీ!

సంస్కృతవర్ణసమామ్నాయము

శ్రీ పరవస్తు వేంకటరామానుజస్వామిగారు యమ్. ఏ.

౧. సంస్కృతభాషావర్ణసమామ్నాయ మీక్రింద జూపబడినది.

		హ్రస్వము	దీర్ఘము
అచ్చులు:— సమానాక్షరములు:			
,,	కంఠ్యములు:	అ	ఆ
,,	తాలవ్యములు:	ఇ	ఈ
,,	ఓష్ఠ్యములు:	ఉ	ఊ
,,	మూర్ధన్యములు:	ఋ	ౠ
,,	దంత్యము.	ఌ	
సంధ్యక్షరములు:	కంఠ్యతాలవ్యములు:	ఏ	ఐ
,,	కంఠోష్ఠ్యములు:	ఓ	ఔ
అనుస్వారము:	అనునాసికము:	ం	
విసర్గ	కంఠ్యము	ః	

		అఘోషము		ఘోషవంతములు		
హల్లులు:— స్పర్శలు:						
,,	కంఠ్యములు:	క	ఖ	గ	ఘ	ఙ
,,	తాలవ్యములు:	చ	ఛ	జ	ఝ	ఞ
,,	మూర్ధన్యములు:	ట	ఠ	డ	ఢ	ణ
,,	దంత్యములు:	త	థ	ద	ధ	న
,,	ఓష్ఠ్యములు:	ప	ఫ	బ	భ	మ
అంతస్థలు:	తాలవ్యము:					య
,,	మూర్ధన్యము:					ర
,,	దంత్యము:					ల
,,	దంతోష్ఠ్యము:					వ
ఊష్మలు:	తాలవ్యము:					శ
,,	మూర్ధన్యము					ష
,,	దంత్యము					స
,,	కంఠ్యము					హ

వేదమున ళ యను మఱియొక యక్షరము కలదు. ఇది అజ్మధ్యస్థ డకారస్థానమున గనబడుచుండును. ఇది మూర్ధన్యవర్ణము- ఇట్లు ఋగ్వేదమున ఈడే యనుపదము ఈళే యని యుచ్చరింపబడుచుండును కాని ఈడ్య యను పదమమాత్ర మట్టిమార్పును పొందుటలేదు. ఈరీతిగానే మీఢుషేయను పదము మీళ్హుషే యని యుచ్చరింపబడునుగాని మీఢ్వాన్ అను పదముమాత్ర మట్టి విపరిణామమును పొందుటలేదు.

పైవర్ణములను పేర్కొనునప్పుడు వానికి కార శబ్దమును చేర్చి పేర్కొనుచుందురు. ఇట్లు అ యను వర్ణమును అకారమనియు, క యనుదానిని కకారమనియు, హ యను దానిని హకారమనియు వ్యవహరించుట యాచారమై యున్నది. ర యను వర్ణముమాత్రము రవర్ణమనుటకు మారుగా రేఫ యనుపించుకొనుచున్నది.

౧. అచ్చులకు స్వరములని పేరు. కంఠమునందు పుట్టిన నాదమే వివృతమగు ముఖమార్గముయొక్క యాకార భేదములచే వివిధవర్ణములుగా నేర్పడుటచే వీనికి స్వరములను నామము సార్థకమగుచున్నది. ఉదాత్తాది స్వరభేదములను కలవగుటచేనైనను నివి స్వరములు కావచ్చును. సమానాక్షరములనియు సంధ్యక్షరములనియు నివి రెండు విధములుగా నున్నవి.

౨. అకారము — ముఖమార్గమును స్వల్పముగా తెరచి జిహ్వాద్యవయవములను వానివానిస్థానములయందే యుంచి నాదయుక్తమగు నిశ్శ్వాసమును వదలునప్పు డీవర్ణ మేర్పడుచున్నది. అందుచే నీవర్ణమున కేస్థానముతోడను సంబంధమున్నట్లు తోపదు. అందుచేతనే ప్రాతిశాఖ్యలలో నెచ్చటను నిది కంఠ్యమని చెప్పబడి యుండలేదు. పాణినీయవ్యాకరణమున మాత్రము కంఠ్యాచ్చు వేరుగ లేకపోవుటచే కాబోలును దీనికి కంఠము స్థానమని చెప్పబడియున్నది. హ్రస్వాకారము దీర్ఘమువలెకాక సంవృతమని అథర్వవేద వాజసనేయి ప్రాతిశాఖ్యలయందును, పాణినీయవ్యాకరణమునందును చెప్పబడియున్నది. ఇది యుచ్చారణమున నస్పష్టాచ్చును (ə) పోలియుండును.

అకారమునకు 'ఇండో-యూరపియన్' మాతృ భాషలోని a, e, o, m̥, n̥, అను వర్ణములు మూలమని భాషాశాస్త్రజ్ఞులు నిరూపించియున్నారు. ఉదాహరణములు; వీనిలో నీ క్రింది సంజ్ఞలు వ్యవహరింపబడినవి.

ఇం.-యూ.— 'ఇండో - యూరపియన్' మాతృభాష.

సం—సంస్కృతభాష

వై.—వైదికభాష.

గ్రీ.—'గ్రీక్' భాష.

లా.—'లాటిన్' భాష

గా.—'గాథిక్' భాష

ప్రా. హై. జ.—ప్రాచీన 'హై-జర్మన్' భాష.

ఐస్.—'ఐస్లెండిక్' భాష.

ప్రా. స్లె.—ప్రాచీన 'స్లెవోనిక్' భాష

లి.—'లిథుఏనియన్' భాష.

*—ఈగుర్తు కల్పితరూపమును సూచించును.

ఇం.—యూ. a: సం. అజామి (* అజా), 'తోలుచున్నాను,' గ్రీ. agō, లా. ago, ఐస్. aka (శుమన్నర్థకము.)—వై. అజ్రః, 'పొలము, మైదానము,' గ్రీ. agros, లా. ager, గా. akrs.—సం. అక్షః, 'ఇరుసు,' గ్రీ. axon, లా. axis, ప్రా. హై. జ. ahsa.—సం. కర్కః,కర్కటః 'పీత,' గ్రీ. karkinos, లా. cancer.

ఇం.—యూ. e:—సం. అస్తి 'ఉన్నది', గ్రీ. esti లా. est, గా. ist.—సం. భరామి (* భరా), గ్రీ. pherō, లా. ferō, గా. baira.—వై. జనః 'వంశము, జాతి,' గ్రీ. genos, లా. genus.—సం. చ (సముచ్చయార్థకము), గ్రీ. te, లా. que.—సం. నభః 'మేఘము, ఆకాశము,' గ్రీ. nephos, లా. nebula, ప్రా. హై. జ. nebul.

ఇ.-యూ. o: వై. అష్టా. సం. అష్ట 'ఎనిమిది' గ్రీ. oktō, లా. octō, గా. ahtau.—సం. అస్థి 'ఎముక,' గ్రీ. osteon, లా. os.—వై. దమః 'ఇల్లు' గ్రీ. domos, లా. domus.—వై. అపః 'పని,' లా. opus,—సం. దదర్శ, 'చూచెనట,' గ్రీ. dedoske-—సం. భరన్తి 'మోయుచున్నారు,' గ్రీ.—pheronti

ఇం.—యూ. m̥: సం. గతః 'వెళ్లిన,' గ్రీ. batos, లా. -ventus.—సం. శతమ్ 'నూరు,' గ్రీ. e-katon, లా. centum, గా. hund.—సం. దశ, 'పది,' గ్రీ. deka, లా. decem, గా. taihun—వై. సమః 'ఒకరు,' గ్రీ. amo,—గా. sums.

ఇం.—యూ. n̥: సం. మతః 'తలంపు,' గ్రీ.—matos, లా. —mentus, గా. munds.—సం. నవ, 'తొమ్మిది,' గ్రీ. ennea, లా. novem, గా. niun.n సం. అమృత 'అమర్త్య', గ్రీ. ambrotos.—సం.తన్వీ 'సన్నని', గ్రీ. tanu-, లా. tenuis, ప్రా. హై. జ. dunni.

'ఇండో,యూరపియన్' మాతృభాషలో m̥n̥- అను పైనచూపబడిన రెండచ్చులును మకారనకారపరకములగు నచ్చులు లోపించుటచే నేర్పడుచున్నవి. తేల్చి పలుకుటచే నాయచ్చులు లోపించుచుండెను. అందుచే మాతృభాషలో నీరెండచ్చులును దొల్లప్పుడును తేల్చి పలుకబడుచుండినవి. పదాంతరసాహచర్యమువలన స్వల్పసంఖ్యాకములగు పదములలో మాత్ర మివి యొత్తియుచ్చరింపబడ నారంభించినవి.

ఉదా—సం. సప్త 'ఏడు,' లా. septem [ఇం.—యూ. * septm̥, ప్రాచీనరూపము *[sēptem,]

జన్యభాషలలో పైవర్ణముల విపరిణామములను గూర్చి భాషాశాస్త్రజ్ఞు లభిప్రాయభేదములను కలిగియున్నారు. సంస్కృతమునందును 'గ్రీక్' భాషయందును రెండు విధములగు విపరిణామములను పొందినవనియు, తద్భిన్న భాషలలో నేకరీతిగా మారినవనియు కొందరి యభిప్రాయము. పదాంతమునందును, యకారవకారభిన్నమగు హల్లునకు పూర్వమునను నివి సంస్కృత 'గ్రీక్' భాషలలో అకారములోనికి మారినవనియు, యకారవకారములకును, అచ్చులకును పూర్వము అమ్, అన్

అను వర్ణములలోనికి మారినవనియును వీరు చెప్పుచున్నారు. మిగిలిన భాషలలో యేవర్ణముపరముగానున్నను నీక్రింది విధముగా మారినవని చెప్పుచున్నారు.

లాటిన్.	em, en.
జర్మానిక్.	um, un.
లిథువేనియన్	im, in.
ప్రా. స్లవోనిక్	e̥ (im, in).

మిగిలిన భాషాశాస్త్రజ్ఞులు పైవర్ణము లన్నిసందర్భములలోను సంస్కృతమున అకారములోనికి మారినవని చెప్పుచున్నారు. సంస్కృతమున అమ్, అన్ అను వర్ణఘటితములగు పదముల మాతృభాషా రూపములలో కేవలము లగు m̥, n̥. అను వర్ణములుకాక mm̥, n̥ n అనువర్ణములుండినవని వీరియాశయము.

పైవర్ణములలో n̥ అనువర్ణముచే కంఠ్య, తాలవ్య, దంత్యవర్ణములు మూడును గ్రహింపవలయును.

౩. ఆకారము:—ఇది హ్రస్వాకారమువలె కాక విస్తృతముగా నుచ్చరింపబడుచున్నది. దీనికి 'ఇండో—యూరపియన్' మాతృభాషలలోని ā ē ō అను వర్ణములు మూలమని భాషాశాస్త్రజ్ఞు లందరును చెప్పియున్నారు. మాతృభాషలో m̥̄ n̥̄ అను దీర్ఘములు కలవనియు, నవియూను సంస్కృతమున ఆకారముగా పరిణమించినవనియు కొందరు భాషాశాస్త్రజ్ఞు లభిప్రాయపడియున్నారు. ఉదాహరణములు:

ఇం.—యూ. ā: సం. బాహుః 'చేయి,' గ్రీ. pachus, ప్రా. హై. జ. buog.—సం. భ్రాతా 'సోదరుడు,' గ్రీ. phrāter, లా. frater, గా. brothar—సం. మాతా 'తల్లి,' గ్రీ. māter, లా. māter. ప్రా. హై. జ. muoter.—సం. తిష్ఠామి 'నిలుచుచున్నాను,' గ్రీ. istami, లా. stare.

ఇం.—యూ. ē: సం. ఆద 'తినెను', ఆదివాన్ 'తినిన,' గ్రీ. edēdos, లా. ēdimus, గా. ētum—సం. దధామి 'ఉంచుచున్నాను,' గ్రీ. tithēmi.—సం. ఆసమ్ 'ఉంటిని,' గ్రీ. ēa.—సం. రాజ్ 'రాజు,' లా. rex.—సం. స్యాః 'ఉండవచ్చును', లా. siēs. గ్రీ. eiēs సం. భ్రాతా, మాతా; పైనచూడుము.

ఇం.—యూ. ō: సం. ఆశుః 'శీఘ్రమైన,' గ్రీ. ōkus, లా. ocior.—సం. ఆమః 'పండని,' గ్రీ. ōmos—సం. దానం 'దానము,' లా. dōnum.—వై. భరతాత్ 'మోయుము,' గ్రీ. pheretō, లా. fertō.—సం. భరామి (*భరా) 'మోయుచున్నాను,' గ్రీ. pherō, లా. ferō, గా. baira.

ఇం.—యూ. m̥̄: సం. అగాత 'వెళ్లిరి,' గ్రీ. ebāte.—సం. అగాత్, అగాః, అగామ్, గ్రీ. ebē, ebēs, ebēn.

ఇం.—యూ. n̥̄: సం. జాతః 'పుట్టినవాడు, కుమారుడు,' జాతిః 'పుట్టుక,' లా. gnātus, nātus, nātio.—సం. జానామి 'తెలిసికొనుచున్నాను,' లా. gnārus.—సం. పాత; వాత; ఖాత; ఖాతి; మొ.

'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలో m̥̄, n̥̄ అను అచ్చులుండినవని యంగీకరింపని భాషాశాస్త్రజ్ఞులు పై యుదాహరణము లన్యథాసిద్ధములని చెప్పుచున్నారు. అగాత్, జాత, పాత మొదలగురూపములు ప్రసిద్ధములగు మకారాంత నకారాంత ధాతువులనుండి యుత్పన్నములైనవి కావనియు, తద్ధకములగు ఆకారాంత ధాతుజములనియు వీరి యభిప్రాయము.

౪. ఇకారము—దీని యుచ్చారణమున నాలుక తాలువునకు సమీపముగానుండును. అందుచే నిది తాలవ్యమగుచున్నది. దీనికిని, యకారమునకును వినిమయము కలుగుచుండును. మాతృభాషలోని ఇకారమును యస్పష్టాచ్చును (ə) దీనికి మూలమును-ఉదాహరణములు:

ఇం.—యూ. i సం. ఇమః 'వెళ్లుచున్నాము,' గ్రీ. imen—సం. దివి 'ఆకసమునందు,' గ్రీ. dii.—సం. ఇదమ్ 'ఇది,' లా. id— గా. ita.—సం. అవిః

'గొఱ్ఱె', గ్రీ. ois, లా. avis, గా. awi.—సం. ఇహి (*ఇధి) 'వెళ్లుము,' గ్రీ. ithi.

౩౦.—యూ. ə: సం. పితా 'తండ్రి,' గ్రీ. pater, లా. pater, గా. fadar.—సం. స్థితః 'నిలిచియున్న' గ్రీ. statos, లా. status.

'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలో నిః శ్వాసదార్ఢ్యము సాధారణముగా చేసికొనిన స్వరము వ్యవహారములోనుండినట్లు భాషాశాస్త్రజ్ఞు లూహించి యున్నారు. అందుచే నాభాషయందు దీర్ఘి యుచ్చరింపబడిన యచ్చులు క్షీణించుచుండెను. ఇట్లు ā. ē. ō అను అచ్చులును కొన్నిచోట్ల వీని హ్రస్వములు క్షీణించి యస్పష్టాచ్చుగా వినబడుచుండెను. దీనినే ə అను చిహ్నముచే భాషాశాస్త్రజ్ఞులు సూచించుచున్నారు. ఇది సంస్కృతమున ఇకారములోనికి మారినది.

౫. ఈకారము.—'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలోని ఈకారము దీనికి మూలము. ఉదాహరణములు. సం. జీవః, 'జీవము' లా. vīvus, గ్రీ. bios, గా. qius.—సం. పీవా 'బలిసిన' గ్రీ. pīon.—సం. పీతః 'త్రాగిన,' గ్రీ. pīthi.—సం. సీమా 'ఎల్ల,' గ్రీ. īmas.—సం. వీరః 'శూరుడు,' లా. vir, గా. wair, గ్రీ. īs. హల్పరకములగు రేఫలకారములు పరములగునప్పుడు పైన వర్ణింపబడిన యస్పష్టాచ్చుగుండ ఈకారములోనికి మారునని కొందరు భాషాశాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము. ఉదాహరణములు-సం దీర్ఘః 'పొడవైన,' గ్రీ. dolichos.—సం. శిరః 'శిరస్సు,' గ్రీ. kara. ఇట్లే గీర్ణ, కీర్ణ, మొ. ఈ విషయమును మరికొందరు భాషాశాస్త్రజ్ఞు లంగీకరింపక పై నుదాహరింపబడిన పదముల మాతృభాషారూపములలో రేఫలకారపరకమగు నస్పష్టాచ్చునకు బదులుగా ఋ(ṛ) కార ముండినదని చెప్పుచున్నారు. చూ. పేరా ౧౦.

౬. ఉకారము.—దీని యుచ్చారణమున పెదవులు సంగ్రహముగా చేయబడి ముందునకు త్రోయబడి యుండును. అందుచే నిది ఓష్ఠ్యవర్ణమగుచున్నది. ఒకారమునకును దీనికిని వినిమయము కలుగుచుండును. మాతృభాషలోని ఉకారము దీనికి మూలము-ఉదాహరణములు. సం. యుగమ్. 'కాడి, పుట్టించుట, యుగము, గ్రీ. zugon, లా. jugum, గా. juk.—సం. శునః 'కుక్క-(పక్షి),' గ్రీ. kunos.—సం. శ్రుతః 'వినబడిన, ప్రసిద్ధమైన,' గ్రీ. klutos.—లా. clutus.—సం. స్వాదుః 'తియ్యని,' గ్రీ. ēdus.—సం. ను 'ఇప్పుడు,' గ్రీ. nu, గా. nu. రేఫలకారపరకమగు నస్పష్టాచ్చు ఓష్ఠ్యవర్ణ సామీప్యమున ఉకారములోనికి విపరిణామమునుపొందునని కొందరు భాషాశాస్త్రజ్ఞు లభిప్రాయపడియున్నారు. ఉదాహరణములు: సం. పురు 'జాస్తియైన,' గ్రీ. polus. (*palus), గా. filu.—వై. ఉరణః 'గొఱ్ఱె,' గ్రీ. arnos.—సం. గురుః 'బరువైన, ముఖ్యమైన, గౌరవనీయమైన, గ్రీ. barus, గా. kaurus, లా. gravis.—సం. స్ఫురామి 'వేగముగా కదలించెదను,' గ్రీ. spairō. ఈ యంశమును మిగిలిన భాషాశాస్త్రజ్ఞు లంగీకరింపక పై నుదాహరించిన పదముల మాతృభాషారూపములలో రేఫలకారపరకమగు నస్పష్టాచ్చు స్థానమున ఋ(ṛ)కారముండినదని చెప్పుచున్నారు. చూ. ౧౦

౭. ఊకారము.—మాతృభాషలోని ఊకారము దీనికి మూలము-ఉదాహరణములు. సం. ధూమః 'పొగ, ఆవిరి, గ్రీ. thumos, లా. fumūs.—వై. మూష్-'ఎలుక,' గ్రీ. mūs, లా. mūs, ప్రా. హై. జ. mūs.— సం. శూరః—'బలవంతుడు, శూరుడు,' గ్రీ. kūros.—సం. భూతిః 'ఐశ్వర్యము,' గ్రీ. phusis.—వై. నూ 'ఇప్పుడు,' గ్రీ. nūn. హల్పరకములగు రేఫలకారములు పరముందుగల యస్పష్టాచ్చు ఓష్ఠ్యవర్ణ సామీప్యమున సంస్కృతమున ఊకారములోనికి మారుచుండునని కొందఱు భాషాశాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము. ఉదాహరణములు-సం. పూర్వః 'మొదటి,' ప్రా. స్లా. pruvu, గా fruma.—సం. పూః 'పట్టణము,' గ్రీ. polis.—సం. ఊర్ధ్వః 'పైకి,' గ్రీ. bortho, లా. arduus.—సం. ఊర్మిః 'కెరటము,' ప్రా. హై. జ. walm.—సం. ఊర్ణా 'ఉన్ని,' గా. wulla.—పూర్ణః 'నిండిన',

గా. fulls.—సం. భూర్జః 'భూర్జము,' ప్రా. హై. జ. pirihha. ఈ విషయమును మిగిలిన భాషాశాస్త్రజ్ఞు లంగీకరింపక పై నుదాహరింపబడిన పదముల మాతృ భాషారూపములలో రేఫలకారపరకాస్పష్టాచ్ఛ్వాసమున ఋా(ఌా)కారముండినదని చెప్పుచున్నారు. చూ. ౧౧.

౮. ఋకారము.—ఇది మూర్ధన్యవర్ణమని పాణినీయులు చెప్పుచున్నారు. వర్ణాంతరములకు మూర్ధన్యతాపాదకమగుటచే దీనిని మూర్ధన్యమనుట న్యాయము-ప్రాతిశాఖ్యలలోమాత్రమిది జిహ్వామూలీయమని చెప్పబడియున్నది ఇది రేఫముతో వినిమయమును పొందుచుండును. ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలలోని ఋకార ఌకారములు దీనికి మూలము.

ఇం. యూ. r̥: సం. ఋక్షః 'ఎలుగుబంటు,' గ్రీ. arktos, లా ursus.— హై. ఋణోమి 'చేయుచున్నాను, వెళ్లుచున్నాను, పొందుచున్నాను,' గ్రీ. ornumi, arnumai.—సం. ఋషభః 'ఎద్దు,' గ్రీ. arsen, arren.— హై. కృప్ - 'స్వరూపము,' లా. corpus.—సం. మృతః 'చనిపోయిన,' మృతిః 'మరణము,' లా. mors, ప్రా. హై. జ. mord.

ఇం.—యూ. l̥: సం. పృథుః 'విశాలమైన,' గ్రీ. platus, వి. platus.—సం, వృకః 'తోడేలు,' గా wulfs. గ్రీ. lukos.

౯. ఌకారము.—ఇది తాలవ్యమని పాణినీయ వ్యాకరణమున చెప్పబడియున్నది. ప్రాతిశాఖ్యలలో నిది ఋవర్ణమువలె జిహ్వామూలీయమని చెప్పబడియున్నది. ఇది లకారముతో వినిమయమును పొందుచుండును. 'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలోని ఌకారము సంస్కృతమున ఋకారములోనికి మారినదని పైన చెప్పబడినది. (చూ. పేరా ౮.) సంస్కృతమున ఌకారముక్ల్‌ప్-ధాతువు రూపములలో మాత్రమగపడుచున్నది. ఇది ప్రాకృతభాషాసంసర్గమువలన నేర్పడిన కృప్‌ధాతువు రూపాంతరమని భాషాశాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము.

'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలో r̥, l̥ అను రెండచ్చులును రేఫలకారపరకములగు నచ్చులు లోపించుటచే నేర్పడినవి. తేల్చిపలుకుటచే నాయచ్చులు లోపించుచుండెను. అందుచే మాతృభాషలో నీరెండచ్చులును ఎల్లప్పుడును తేల్చియుచ్చరింపబడుచుండినవి. పదాంతరసాహాయ్యమువలన స్వల్పసంఖ్యాకములగు పదములలోమాత్ర మివి రెుత్తి యుచ్చరింపబడ నారంభించినవి.

ఉ॥—సం. వృకః 'తోడేలు,' లా.lupus, గా. wulfs. ['ఇం. యూ' * ul̥qos, ప్రాచీనరూపము * wl̥qo's.]

జన్యభాషలలో పైవర్ణములవిపరిణామమును గురించి భాషాశాస్త్రజ్ఞు లభిప్రాయభేదములను కలిగియున్నారు. హల్లుపరముగానున్నపుడు ఋవర్ణములోనికిని, అచ్చుపరముగా నున్నపుడు రేఫలకారపరకములగు ఇకార-ఉకారములలోనికిని సంస్కృతమున మారునని కొందరు భాషాశాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము-మిగిలిన భాషలలో వాని విపరిణామప్రకార మీక్రింద జూపబడినది.

హల్లుపరముగా నున్నపుడు:—గ్రీ. ar,ra, al,la. లా. or, ur; ol, ul, సెల్టిక్. ri, li, ప్రా. స్లే. ir il. అచ్చుపరముగా నున్నపుడు:—గ్రీ. ar, al, లా.ar, al. సెల్టిక్. ar,al. ప్రా. స్లే. ir,il.

మిగిలిన భాషాశాస్త్రజ్ఞులు పైవర్ణములన్ని సందర్భములలోను సంస్కృతమున ఋకారములోనికి మారినవని చెప్పుచున్నారు. సంస్కృతమున రేఫలకారపరకములగు, ఇకార-ఉకారఘటితములగు పదముల మాతృభాషారూపములలో r̥, l̥ అను వర్ణములుకాక రేఫలకారపరకములగు నస్పష్టాచ్ఛ్వ ఉండినదని వీరి యభిప్రాయము.

౧౦. ౠకారము:— ఇది సంస్కృతభాషయం దతివిరళముగా ప్రయోగింపబడియున్నది. ఇది ఋకారాంతశబ్దముల కొన్ని బహువచనరూపములలో నగపడుచున్నది. పాణినీయ వ్యాకరణమున ౠకారము

నకు దీర్ఘము లేదని చెప్పబడియున్నది. మరికొందరు వైయాకరణులు ఌకారమునకు దీర్ఘముకలదని చెప్పి యున్నారు.

మాతృభాషలో ఋూ (ౠ) కారము కలదా లేదా యనువిషయమున భాషాశాస్త్రజ్ఞులు విభిన్నాభిప్రాయములను కలిగియున్నారు. కలదనువారు అది సంస్కృత భాషయందు రేఫ (లకార) పరకమగు ఈకార-ఊకార-ఊకారములలోనికి మారునని చెప్పుచున్నారు. ఈకార-ఊకార-ఊకార భేదము పరమందుండు వర్ణముల భేదమును బట్టికలుగును. లేదనువారు మాతృభాషలో వానిస్థానమున రేఫ (లకార) పరకమగు నస్పష్టాచ్చు నంగీకరించెదరు. చూ. పేరాలు (౫, ౬, ౭).

ఉదాహరణములు:—ఋూ: సం. ఊర్ధ్వః 'పైనున్న,' గ్రీ. orthos, లా. arduos.—సం. ఈర్మః 'బాహువు,' ధనుస్సు,' లా. armus, గా. arms.—సం. స్తీర్ణః 'పరచబడిన,' గ్రీ. strōtos, లా. strātus.—సం. జీర్ణః 'అరిగిపోయిన' లా. grānum.—సం. పూర్వః 'ముందరి' గ్రీ. prōtos.—సం. శీర్షన్ 'శిరస్సు' గ్రీ. korsē.—సం. గీర్ణః 'మ్రింగబడిన,' గ్రీ. bilrōskō, 'తినుచున్నాను,'—సం. శూర్తః 'నాశముచేయబడిన.' ౡ: సం. పూర్ణః 'నిండిన,' గ్రీ. polloi, 'అనేకము'—సం. ఊర్ణా 'ఉన్ని,' లా. lāna, గ్రీ. oulos 'రోమములుగల,'—సం. మూర్ధా 'శిరస్సు,' గ్రీ. blōthros 'ఎత్తుగా పెరిగిన,'—సం. దీర్ఘః 'పొడవైన' గ్రీ. dolichos.—సం. ఊర్మిః 'కెరటము,'—సం. స్థూణా 'కొయ్యస్తంభము'.

౧౧. ఏకారము:— దీనికి కంఠముతో గూడిన తాలువు స్థానమగుచున్నది. ఇది సంధ్యక్షరమని ప్రాతిశాఖ్యలలో గూడ చెప్పబడియున్నది. దీనియుచ్చారణము మాత్రము సమానాక్షరమువలె వర్ణింపబడి యున్నది. ఐకారౌకారములవలె దీని యుచ్చారణమున రెండచ్చులు వినబడునట్లు చెప్పబడి యుండలేదు. కాని అకార-ఇకారసంయోగమున నీవర్ణమేర్పడుటచే నిది మొదట సంధ్యక్షరమువలె నుచ్చరింపబడియుండవచ్చును. అందుచే నిది సంధ్యక్షరములలో పరిగణింపబడుచున్నది. ఇకారమునకిది గుణమని చెప్పబడుచున్నది. మాతృభాషలోని ai, ei, oi అనుమూడు సంధ్యక్షరములును దీనికి మూలమని చెప్పుచున్నారు. ఉదాహరణములు:

ఇం:—యూ. ai: సం. ఏధః 'వంటచెరకు,' గ్రీ. aithō, లా. aedes, ప్రా. హై. జ. eit.—సం. సేతుః 'సేతువు,' లా. saeta 'కఠినమైన వెండ్రుక,' ప్రా. హై. జ. seid 'నలిదారము.'—సం. భరతే, భరన్తే, గ్రీ. pheretai, pherontai.

ఇం.—యూ. ei: సం. ఏమి, 'వెళ్లుచున్నాను,' గ్రీ. eimi. సం. ఏతి 'వెళ్లుచున్నాడు.' లి. eiti.—వై. హేమన్ 'శీతకాలము,' గ్రీ. cheima, cheimon.

ఇం. యూ. : సం. వేద 'తెలిసికొనుచున్నాను,' గ్రీ. oida, గా. wait.—సం. తే. 'వారు,' గ్రీ. toi, లి. tē, గా. thai.—సం. రిరేచ, 'విడచితివి,' గ్రీ. leloipa, గా. laihw.—సం. భరేః 'మోయుగలవు.' గ్రీ. pherois, గా. bairais.—సం. వృకేషు 'తోడేళ్లయందు,' గ్రీ. lukoisi.

'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలోని e, o అను వర్ణములు సంస్కృతమున అకారములోనికి మారినవని యిదివరలో చెప్పబడినది, (చూ. పేరా ౭). అందుచే మాతృభాషలోని ei, oi అను సంధ్యక్షరములు రెండును ప్రాచీనార్యభాషలో ai, అను సంధ్యక్షరములోనికి మారి తరువాత నిది సంస్కృతమున ఏకారములోనికి మారినదని చెప్పవలెను.

౧౨. ఓకారము.—దీనికికంఠోష్ఠములుస్థానము. ఇది సంధ్యక్షరమని ప్రాతిశాఖ్యలలో గూడ చెప్పబడి యున్నది. కాని యుచ్చారణమున సమానాక్షరమువలె వర్ణింపబడియున్నది. ఐకారౌకారములవలె దీనియందు రెండచ్చులు వినబడునట్లు చెప్పబడియుండలేదు. అకార-ఉకారసంయోగమున నీవర్ణమేర్పడుటచే నిది తొలుత సంధ్యక్షరమువలె నుచ్చరింపబడుచుండవచ్చును. అందుచే నిది సంధ్యక్షరములలో పరిగణింపబడుచున్నది. ఉకార

మున కిది గుణమనబడుచున్నది. మాతృభాషలోని au, eu ou అను మూడు సంధ్యక్షరములును దీనికి మూలమగు చున్నవి. ఉదాహరణములు.

ఇం.—యూ. au: సం. ఓజః, జై. ఓజ్మెస్ 'బలము,' లా. augusstus, augmentum, augeo, గా. aukan.

ఇం.—యూ. eu: సం. బోధామి 'తెలిసికొను చున్నాను,' గా. biuda, గ్రీ. peuthomai, punthanomai.—జై. జోష్టర్ 'ప్రేమించుచున్న,' సం. జుషతే 'ప్రేమించు చున్నాడు,' గ్రీ. geno, లా. gustus, గా. kiusan.

ఇం.—యూ. ou: సం. బుబోధ 'తెలిసికొను చున్నాను,' గా. bauth.—సం. సూనోః 'కుమారుని యొక్క,' గా. sunaus.

'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలో eo అను వర్ణములు సంస్కృతములోని అకారమునకు మారుటచే మాతృభాషలోని eu, ou అను సంధ్యక్షరములు రెండును ప్రాచీనార్యభాషలో au అను వర్ణములోనికి మారి తరువాత నిది సంస్కృతమున ఓకారములోనికి మారిన దని యంగీకరింపవలసి యున్నది. (చూ. పేరా ౧౧)

౧౩. ఐకారౌకారములు.—ఏకారౌకారములవలె వీనికికూడ కంఠముతో కూడిన తాలవ్యమును, ఓష్ఠములను స్థానము లగుచున్నవి. వీనియుచ్చారణమున రెండేసి యక్షరములు వినబడునని ప్రాతిశాఖ్యలలో చెప్పబడియున్నది. కాలమున అకారము ఇకార-ఉకారములతో సమానమని కాని, తక్కువయని కాని చెప్పబడియున్నది. అకారమున కును, ఏకారౌకారములకును సంయోగము కలిగినప్పుడు ఐకారౌకారములు యేర్పడుచున్నవి. ఇట్లు సంహితలో నే కాక స్వతంత్రముగాకూడ తద్ధితప్రత్యయాంతాది పదములలో నీవర్ణములు పుట్టుచున్నవి. ఇవి ఇకార-ఉకారములకు వృద్ధియనుపించుకొను చున్నవి. ఉ. దైత్య, పౌద మొ॥ వీనిలో ఐకారమునకు మాతృభాషలోని ai, ei, oi అను దీర్ఘములగు సంధ్యక్షరములును, రెండవ దానికి మాతృభాషలోని au, eu, ou అను దీర్ఘములగు సంధ్యక్షరములును మూలమని భాషాశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పు చున్నారు. ఉదాహరణములు:

ఇం.—యూ. ai: చతుర్థ్యేకవచనప్రత్యయము. సం. సేనాయై 'సేనకొరకు,' గ్రీ. chora, లా. mensae, గా. gibai, లి. rankai.

ఇం.—యూ. ei: సం. అదైక్షమ్ 'చూపితిని,' గ్రీ. edeixa.

ఇం.—యూ. oi: సం. వృకైః 'వృకములచేత' గ్రీ. lukois, లా. lupis, లి. vilkais.

ఇం.—యూ. au: సం. నౌః 'నావ,' గ్రీ. naus, ఐస్. naust.

ఇం.—యూ. eu: సం. ద్యౌః, 'ఆకాశము,' గ్రీ. zeus.

ఇం.—యూ. ou: సం. గౌః 'ఆవు', గ్రీ. bous, లా. bos,

పైమాతృభాషావర్ణము । రెండవ యక్షరము తరచుగా జన్యభాషలలో లోపించుచుండెను. ఉదా—సం. (గౌః) గామ్, గ్రీ. bon; సం. (అష్టౌ) అష్టా, గ్రీ. okto, లా. octo. ఏసందర్భములలో నిట్లీరెండవ యక్షరము లోపించునో తెలిసికొనుటకు భాషాశాస్త్రజ్ఞుల కాధారములు దొరకలేదు. పాశ్చాత్యభాషలలో నిట్లు రెండవవర్ణము లోపించక హల్పరకమైన యెడల మొదటివర్ణము హ్రస్వమగుచుండును. ఉదా—సం. ద్యౌః, గ్రీ. zeus; సం. వృకైః, గ్రీ. lukois, లి. vikais. పాశ్చాత్యభాషలలోని యీదీర్ఘములును, హ్రస్వసంధ్యక్షరములును ఆయాభాషలలో నట్టి స్వతంత్రవర్ణములకు కలుగు విపరిణామములను పొందినవి.

౧౪. స్వరము.—సంస్కృతభాషలోని స్వరము నాదముయొక్క ఉచ్చత్వనీచత్వములతో సంబంధించియున్నది. కాని దార్ఢ్యముతో సంబంధించియుండలేదు. పాణినీయవ్యాకరణమున సంస్కృతస్వరభేదములీక్రిందివిధమున

వర్ణింపబడియున్నవి. సూ—ఉచ్చైరుదాత్తః, నీచైరను దాత్తః,సమాహారః స్వరితః. సామాన్యముగా నుదాత్తాను దాత్తములగు వచ్చులకు సంధి జరిగినప్పుడు స్వరితస్వర వర్ణమేర్పడుచుండును. ఉదాత్తవర్ణము వకు పరమందుం డు వర్ణముకూడ స్వరితస్వరముతో నుచ్చరింపబడుచుం డును. కాని దీనికి యుదాత్త వర్ణముపరముగా నున్న యెడల నిది యనుదాత్తమేయగును.

ఉ॥ తేవ, తేన కాని తేన్న శే, తే చ స్వర్. సంధివశమున నేర్పడిన స్వరితము నాలుగు విధములని ప్రాతిశాఖ్యలలో చెప్పబడియున్నది.

(౧) ఉదాత్తానుదాత్త స్వరములకు యణాదేశ సంధివలన నేర్పడిన వర్ణము ప్రకృతిప్రత్యయసంహితా సంబంధమైనయెడల జాత్యస్వరితమనియు, తదితరమైన యెడల క్షైప్రస్వరితమనియు వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఉదా—క్వ, స్వర్, న్యక్, కన్యా, నద్యః, తన్వా (జా త్యము); వ్యాప్త, అప్స్వన్తర్ (క్షైప్రము). జాత్యము వకు నిత్యమని నామాంతరము కలదు. వేదమున సాధా రణముగా నైసంధులు విడదీసి చదువవలసియుండును; కొన్ని గ్రంథములలో నట్లే వ్రాయబడికూడ నుండును.

(౨) ఉదాత్తానుదాత్తస్వరములకు సవర్ణదీర్ఘ సంధిచేగాని, గుణసంధిచేగాని సిద్ధించినవర్ణము ప్రశ్లిష్ట స్వరితమని వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఉదా—దివీవ, సూద్గా తా, నైవాశ్నీయాత్.

(౩) ఉదాత్తములగు ఏకారోకారములకు పర మున అనుదాత్తమగు అకారము లోపించునపుడు పూర్వ మందుండు ఏకారోకారములు అభినిహితస్వరితము లన బడుచున్నవి. ఉ॥ తేఽబ్రువన్, సోఽబ్రవీత్.

చతుర్వేదముల సంహితాభాగములలోను, తైత్తిరీ యశతపథబ్రాహ్మణములలోను, తైత్తిరీయైతరేయార ణ్యకములలోను, సుపర్ణాధ్యాయమను గ్రంథమునను మా త్రము స్వరము సూచింపబడియున్నది. పైగ్రంథములలో స్వరభేదములను సూచించు రీతులకు కొంతభేదముకలదు. ఋగ్వేదమున వర్ణముపై నొక నిలువుగీతచే స్వరితమును, క్రిందనొక యడ్డుగీతచే ననుదాత్తమును సూచింపబడును. ఉదాత్తమును సూచించుటకు చిహ్నములేదు. పైఋగ్వే దరీతికిని, అథర్వణవాజసనేయి తైత్తిరీయ సంహితా తైత్తి రీయ బ్రాహ్మణారణ్యకములలోని రీతికిని విశేషభేదము లేదు. మైత్రాయణీసంహితలో నుదాత్తవర్ణమునకు పైన నిలువుగీతగీయబడియుండును. సామవేదమున స్వరభేద ములు వర్ణములకు పైన సంఖ్యలచేకాని వర్ణములచేగాని సూచింపబడును. శతపథబ్రాహ్మణమున నొక్క యుదా త్తము మాత్రము క్రింద నొక యడ్డుగీతచే సూచింపబడి యుండును.

సంస్కృతభాషలో స్వరము నియతమైయుండ లేదు. అనగా పదమునందలి యక్షరముల స్వరూపమును పట్టికాని సంఖ్యనుపట్టికాని అపదమునందలి యేదో యొక యక్షరమే యెల్లప్పుడు నుదాత్తముగా నుచ్చరింపబడు చుండుటలేదు. సమాసప్రత్యయకార్యముల ననుసరించి పదమునందలి స్వరము మార్పును పొందుచుండెను. "అను దాత్తం పదమేకవర్జమ్" అను రీతిగా పదములోని యొక్క యక్షరమే సాధారణముగా నుదాత్తమగుచుండును. తవైప్రత్యయాంతపదములును, కొన్ని ద్వంద్వసమాసము లును మాత్రము వేదమున రెండుదాత్తస్వరములను కలవి గానున్నవి. ఉ॥ ఏతవై, అపభర్తవై; మిత్రావరుణా, ద్యావాపృథివీ. అవంత్యోదాత్తమగు పదము ప్లుతముగా నుచ్చరింపబడినప్పుడు తుదిప్లుతముకూడ నుదాత్తమగు చుండును కనుక రెండుదాత్తవర్ణములుకల పద మగును. బ్రాహ్మణములలో వావాయనునవ్యయములలోని రెండు వర్ణములు నుదాత్తముగానే యుచ్చరింపవలసి యున్నది.

వాక్యమునందలి స్థానమునుబట్టి పదస్వరము మార్పునుపొందుట మనభాషయందు సామాన్యముగా కనబడుటలేదు. కాని వాక్యమధ్యస్థమగు సంబోధక పదమును, స్వతంత్రవాక్యములోని క్రియాపదమును ఎల్ల ప్పుడును అనుదాత్తముగానుండును. ఉదా—నకిరింద్రత్వ దుత్తరో, త్వమగ్నే వ్రతపాసి; అగ్నిందూతం వృణీమహే,

అస్మే ఇంద్రావరుణా శర్మ యచ్ఛతమ్—ఈక్రింద నుదాహరింపబడిన పదములు వాక్యమున నెల్లప్పుడును అనుదాత్తములుగానే యుండును. ఉదా. సర్వనామములు: మా, మే, నౌ, నః; త్వా, తే, వామ్, వః; త్వ; సమ. అవ్యయములు: చ, వా, ఉ, స్మ, ఇవ, చిద్, స్విద్, హ; కమ్, ఘ, భల, సమహ, ఈమ్, సీమ్.

సంస్కృతభాషాపదములలో (వేదములనుపట్టియు వైయాకరణుల యనుశాసనమునుపట్టియు) నేయేవర్ణములుదాత్తము లగుచున్నవో, మాతృభాషా పదములలో కూడ నాయావర్ణములే యుదాత్తములుగా నుచ్చరింప బడుచుండిన వనుటకు నిదర్శనములు కలవు. సంస్కృతమునందును 'బాల్టోస్లవోనిక్, జర్మానిక్' భాషలయందును స్వరము నియతముగా నుండలేదు. అందువలన 'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలో కూడ నిట్లే స్వర మనియతముగా నుండెనని యూహించుచున్నారు. 'ఇండో-యూరపియన్' మాతృభాషలో స్వరవియుక్తములగు నచ్చులు లోపించుచుండినవి. అందుచే నాభాష ప్రాథమికావస్థలో నిశ్శ్వాసదార్ఢ్యము ననుసరించిన స్వరమును కలిగియుండినట్లు భాషాశాస్త్రజ్ఞు లూహించుచున్నారు. సంస్కృతమునందును 'గ్రీకు' భాషయందును స్వరము కంఠధ్వని యున్నత్వముతో సంబంధించియుండుటచే మాతృభాషలో దాని యంత్యదశయందు తత్పూర్వమందుండు స్వరము మారి ఇట్టి స్వరము వ్యవహారములోనికి వచ్చినదని భాషాశాస్త్రజ్ఞు లభిప్రాయపడి యున్నారు. మరియు సంస్కృతమువలెనే మాతృభాషలో కూడ కొన్ని సర్వనామములును, అవ్యయములును, వాక్యమధ్యస్థనుగు సంబోధకపదములును, ప్రధానవాక్యములోని క్రియాపదమును ఉదాత్తస్వరరహితముగానుండినట్లును వారూహించియున్నారు.

హేమంతస్వాగతము

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారు

శ్రీలతోడ లసత్కలా శ్రీలతోడ-భరతఖండంబు తలయెత్తి తిరుగఁ గుతుక
పడుమహాత్ము హేమంత ప్రభాతలక్ష్మి-యడుగుచున్నది ప్రేమతో స్వాగతంబు.

అతులమహోన్నతిన్ మఱచి యార్తి మునింగినదై యధః (?)
పతనము నందుచున్న మన భారతభూతల ముద్ధరింప సం
తతకృషి సల్పుచుండెడి స్వధర్మపరున్ గనఁగల్గె నంచు స్వా
గత మడుగున్ బ్రభాతములు గాంధిమహాత్ముని హైమనంబునన్.

సేవ యొనర్చుచున్ జగము సేమమె సేమముగాఁ దలంచు నిన్
బావనుఁ గన్నులారఁ గను భాగ్యము నేటికిఁ బండెనంచు మో
దావృత భావమున్ దెలుపు నట్లుగ హైమనవాసరాళి దీ
తావిధి నెల్లచో మకర సంక్రమణోత్సవశాలి యయ్యెడిన్.

కడగండ్ల కిక్కయౌ కారాగృహంబును స్వర్గంబుగా మార్చివైచినావు
గోనెసంచులఁ బోలు రే నాటికోకలఁ జీనాంబరములుగాఁ జేసినావు
ముదుసలియవ్వల ముందటి రాటంబు మంచి సౌధముల కెక్కించి నావు
పల్లెలలోని నూల్ వడకు పనిఁ గొప్ప నాగరికముగ నొనర్చినావు
ధర్మపథ ముద్ధరించెడు తలఁపుతోడ-నవతరించిన యవతార మగుదు వీవు
బళిర! యంచు హేమంత ప్రభాతలక్ష్మి-యడుగు గాంధిమహాత్ముని స్వాగతంబు.

శ్రీ మీఱన్ సకల ప్రకారముల వాసిన్ మోసె నొక్కప్పు డీ
భూమిన్ భారతవర్ష మంద్రు; కలయై పోయెన్ సమస్తంబు ని
స్సీమ ప్రాభవవైభవోజ్జ్వలములై చెల్వారు దేశాంతర
క్షేమంబుల్ గని దేవిరించెడిని వాసిం బాసి నీజాతి యిం
కేమాడ్కిన్ దరిఁ జేర్తువో కదవె గాంధీ, దివ్యతేజోనిధీ!

శ్రీమద్భరతభూమి చేయూఁత యాశించు ఘనగుణపూర్ణ, స్వాగతమె నీకు!
కావు మటం చార్తు లావార లర్థించు కరుణాలవాల, స్వాగతమె నీకు!
గాఢతితిక్షాప్రకంపితత్రైలోక్య గంభీరభావ, స్వాగతమె నీకు!
సకలలోకక్షేమ సన్న్యస్తసంసార కల్మషదూర, స్వాగతమె నీకు!
ఐకమత్యప్రతిష్ఠాపనాధ్వరవర-సంతతాచరణవ్రతానంత దీక్ష!
సర్వ సమభావపూర్ణ విశాలవీక్ష!-స్వాగతమటయ్య, పూజ్య ప్రశాంతిపక్ష!

తొలిజన్మమునఁ బూలతోఁ బత్రితో జన్మభూమి నోఁచిన గొప్పనోముపంట
జ్ఞానవైరాగ్యముల్ నాట్యముల్ సలుపంగఁ గావించుకొనిన రంగస్థలంబు
దీనరక్షణమహాదీక్షావ్రతంబు సంతతము వసించు రత్నాలమేడ
ధైర్యసారము దేవతాలోకమందుండి దిగివచ్చి నిలిచిన దివ్యవాపి
మానవముద్రావిభూతికి మందిరంబు-కష్టముల కోర్చు పనికి నిక్కమగు నిక్క-
గాంధి యని యొక్కరీతి లోకంబులెల్ల-గణన సేయు మహాత్మ, స్వాగతమె నీకు!

జయతి మహాత్మా గాంధిః, జయతితరాం తంతువాయ జీవాతుః,
జయతి కరుణాలవాలః, జయతి మహాభారతైక్య సంధాతా.

‘విస్మృతసంస్కృతకావ్యావళి–’

౧. కాళిదాసుని ‘కున్తలేశ్వర దౌత్యము’

ఋాయ్యాణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులు గారు
(అధ్యక్షులు, ఆంధ్రగీర్వాణ సాహిత్య పరిషత్తు, విజయనగరము)

గీర్వాణాలంకార రత్నాకరమును మథించినయెడల ననేకానర్ఘరత్నములు బయలువెడలు చుండును. తన ప్రసన్నకవితావైభవముచే ఖండాంతరవాసులంగూడ నాశ్చర్యసాగరమున ముంచి, యానందాబ్ధి నోలలాడించిన కాళిదాసకవి సార్వభౌముఁడు ఋతుసంహారము, కుమారసంభవము, మేఘదూత, రఘువంశము నను కావ్యములను మాళవికాగ్నిమిత్ర, విక్రమోర్వశీయాభిజ్ఞాన శాకుంతలములను, నాటకములను రచించెనని ముక్తకంఠముగ సకల విద్వల్లోకము నంగీకరించెను. ఈ పుంభావ భారతి కీర్తివాహకంబులగు నీ కావ్యనాటక రాజహంసములు ఖండాంతరములఁగూడ స్వైరవిహార మొనరించి తద్యశోలతల దశదిశల వ్యాపింపఁజేయుటచే నీ కవికులగురూదన్తసమయములను సర్వాంశముగ వివేచనాత్మక గ్రంథములు బహుభాషలలోఁ బాశ్చాత్యముగ రచింపఁబడియున్నవి. జిజ్ఞాసూపయోగార్థమిచట నిటీవలఁ బ్రకటింపఁబడిన యొండురెండు గ్రంథముల సూచించెద.

(i) ‘కాళిదాస జన్మస్థలవిచారము’ ‘The Birth place of Kalidasa’ by Prof: Pandita Lacch mi Dharkalla, Sastri,’ M.A , M.O. L., Professor of Sanskrit and Hindi, St. Stephen's College, Delhi. ‘The Delhi University Publications. No. 1., 1926.

(ii) ‘కాళిదాసవిక్రమాదిత్యులు’ ‘[Kalidasa and Vikramaditya’ (Historical & Literary) 575 p.p. By Prof: S. C. De.,M.A., I,E.S, Rtd., 1⁄, Ray Street, Elgin Rd. P. O. Calcutta]

కాళిదాసమహాకవి విక్రమాదిత్య యశోఘనసారసురభీకృతముగఁ ‘కున్తలేశ్వరదౌత్యము’ను నొక కావ్యమును రచించెనని గ్రాంథికోదాహరణముల వలనఁ దెలియుచున్నది. కాని “కాళిదాసునివంటి మహాకవి విక్రమాదిత్యుని యట్టి రాజేంద్రుని కీర్తి వెలయింపఁ జేసిన ‘కున్తలేశ్వరదౌత్య’మను కావ్యము కేవల మనాదరముచే నదృశ్యమయ్యెఁ గదా!”

ప్రకృతోపయుక్తములగు బిల్హణమహాకవిసూక్తుల నిట నుల్లేఖింపకుండుట దోషమేమొ!

శ్లో. కిం చారుచారిత్రవిలాసశూన్యాః
కుర్వన్తి భూపాః కవిసంగ్రహేణ;
కింజాతు గుఞ్జాఫలభూషణానాం
సువర్ణకారేణ వనేచరాణామ్. ౨౫

శ్లో. పృథ్వీపతేః సన్తి న యస్య పార్శ్వే
కవీశ్వరాస్తస్య కుతో యశాంసి;
భూపాః కియన్తో న బభూవురుర్వ్యాం
జానాతి నామాపి న కోఽపి తేషామ్ ౨౬.

శ్లో. లఙ్కాపతేః సంకుచితం యశో య
ద్యత్కీర్తిపాత్రం రఘురాజపుత్రః;
స సర్వ ఏవాదికవేః ప్రభావో,
న కోపనీయాః కవయః క్షితీన్ద్రైః. ౨౭.

శ్లో. గిరాం ప్రవృత్తిర్మమ నీరసాపి
మాన్యా భవిత్రీ నృపతేశ్చరిత్రైః;
కేవా నశుష్కాం మృదమమ్భసిద్ధ
సమృద్ధినీం మూర్ధని ధారయన్తి. ౧౮.

—విక్రమాఙ్కదేవచరిత్రమ్ ౧. సర్గః.

రాజలాఞ్ఛనమని యెంచియో, లేక తమయశోలతికలకుఁ గావ్యకల్పభూజము లాలంబములనియో రాజులు కవికోకిలల నాదరించి స్వవిజయప్రశస్తి చరితాత్మకములగు వాని గానామృతమును వీనులారఁ గ్రోలుచుండిరి. కొన్నియెడలఁ బ్రభువులు భగవచ్చరితాత్మక కావ్యముల రచియింపించి, తన్ముఖాలంకారముగాఁ దమవంశావళులం జొప్పించి సూది తోదార మన్నటులు, తామజరామరకీర్తి కలాకలాపులై విలసిల్లుచుండిరి. ఇహపరసాధకములుగాని కేవల రాజగాథాకావ్యముల నెవఁడు పఠించును. కొందఱు ప్రపన్నకవీన్ద్రులు క్షుద్రవసుధాధిప వర్ణనా పంకదూషితమగు తమరసనను శౌరికథా సుధారసముచే శోధింపఁజొచ్చిరి.

'అపత్యర్తనకాన్తార పరివర్తనపాంసులామ్,
వాచం శౌరికథాలాప గంగయైవపునీమహే.'

ప్రాచ్యవిద్యాప్రౌఢ సరస్వతులగు శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారిట్టులు వ్రాసియున్నారు:—సకల ధర్మాధర్మ విచారక్షమంబగు భారతంబును, జన్మతారకమగు భగవచ్చరిత్ర నిబద్ధనంబగు భాగవత రామాయణాది ప్రౌఢగ్రంథజాలంబును నొక్కపురుషాయువునకుఁ జాలినంతయుండ మన్మత్తచేష్టితపరంపరాప్రతిమాన మగు రాజగాథావళిఁ దత్కాలమునందక్కఁ జదువువారు సాధారణముగా నుండరు. మఱియు వైరిరాజన్యులు ప్రబలినచోఁ దమచేవిజితులైనవారి కథలువిని వాని స్వీకరింప నొల్లరు. * * * రాజులు విద్వత్సభల నడపిపోషించుచున్నందున విద్యాసంపదయుతో వారి ప్రశస్తులను గాలసముద్రమున భగ్ననౌకాంగములవలె నచ్చటచ్చటఁ గొట్టుకొని తీరాంతరముఁ జేరుచున్నవి. ఇట్టి రాజగాథాకావ్యములు ప్రౌఢకవితామనోజ్ఞములు గాకుండెనేని యొక్క పురుషాయుః పరిమితకాలమైన నిలువవు. ప్రౌఢకావ్యములు నిలిచినను కేవలకావ్యవినోదులే చదివి కరుణాద్భుత శృంగారాదిమనోధర్మముల క్షణకాల ముద్రిక్తులై యానందింతురు. కల్పనాకథారమణీయమగు 'కాదంబరి' నైనఁ జదువుదురుగాని, హర్షవర్ధనుని కీర్తివిస్తారకమైన హర్షచరితమును గవితారసమునకైనఁ జదువరు. బిల్హణునికీర్తి చోరశృంగారగాథారూపమున వెలయుచున్నదే కాని యతని 'విక్రమాంకదేవ చరిత' మించుక రసభరితమైనను జదువనొల్లరు. పరిమళకాళిదాస బిరుదాంకితుని 'నవసాహసాంకచరితము' ప్రసన్నకవితావల్లభమయ్యుఁ బఠించువారు లేరు. ఇఁక 'శూద్రకచరిత్ర', 'శాతకర్ణహరణము', 'అశ్మకవంశము', 'దిలీపవంశము' మొదలగు కావ్యరత్నములు సహితము నష్టములగుట కేవలరాజగాథాప్రలాపములగుటచే నాత్మసంస్కారకములు, విశ్రాంతిచింతావినోదనములు, తత్త్వవిచారకములుఁ గాకపోవుటచేతనే యని యూహింపఁదగును. అట్టి రాజగాథాశల్యములు లభించునేని దేశచరిత్ర నిర్మాణశిల్పుల కత్యంతపరితోషకరములు గావచ్చును."

—'పుష్పాంజలి'—'కాశకళభకవి'

(భారతి. ౫ సంపు. ౨ సంచి. ౧౯౩ పు. ఫిబ్రవరి ౧౯౨౮; ప్రభవ—మాఘమాసము.)

మఱియుఁ గవిప్రభువుల వైభవమనోవ్యాప్తిత మనియు నొకకవి నుడివియున్నాఁడు:

శ్లో. మణినావలయం వలయేన మణి
ర్మణినా వలయేన విభాతి కరః;
కవినాచ విభు ర్విభునా చ కవిః
కవినావిభునాచ విభాతిసభా.

ఇఁకఁ బ్రాసంగికమును వదలి ప్రకృతి 'కున్తలేశ్వరదౌత్య' విచారమునకుఁ గడంగుదము. వ్యాసదాస బిరుదలాంఛనుఁడును బహుగ్రంథ నిర్మాతయు నగు క్షేమేన్ద్ర కవీన్ద్రుఁడు "ఔచిత్య విచారచర్చ" ('కావ్యమాలా' ౧ గుచ్ఛకము. ౧౩౯ పు) లోఁ గాళిదాసుని 'కున్తేశ్వరదౌత్యము' నుండి యొకశ్లోకము నుల్లేఖించియున్నాఁడు.

"అధికరణౌచిత్యం యథా కున్తేశ్వరదౌత్యే — కాళిదాసస్య:—

శ్లో. ఇహనివసతి మేరుః శేఖరః క్ష్మాధరాణా
మిహవినిహితభారాః సాగరా స్సప్తచాన్యే:

ఇహమహీపతి భోగ స్తస్య విభ్రాజ్యమానం
ధరణికిలమిహైవ స్థాన మస్మద్విధానామ్.

పిమ్మట తే మెన్దురీ డీశ్లోకమునందలి 'యధిక రణౌచిత్యము' నిట్టులు వివరించెను.

"అత్రమహారాజ దూతోఽపి సామన్తా స్థానే స్వప్రభు సముచిత గౌరవ పూజా గ్రహణ మనాసాద్య కార్యవశేన భూమా వేవోపవిష్టః ప్రాగల్భ్య గామ్భీర్యే నైవం బ్రూతే: యథాఽస్మద్విధానాం వసుధాతల మేవ భుజగపతి భోగ స్తస్య ప్రాగ్భార నిష్కమ్పే ధరాపృష్ఠే స్థానం యుక్తం; యస్మాదిహైవ మేరు కుల చక్రవర్తీ సముపవిష్టః; సప్తమహాబ్ధయశ్చ; తత్తు ల్యత్వైవాస్మాకమి త్యౌచిత్య మధికరణపద సంబద్ధ మేవ."

ఇటుఁ "కున్తలేశ్వర దౌత్యము"నటకుఁ 'కున్తేశ్వర దౌత్యము'ను లకారలోప పాఠము ప్రామాదికము.

కాళిదాస మహాకవి మహారాజదూతయై నప్పటికి సామంత ప్రభువగు కున్తలేశ్వరుఁడు స్వప్రభు సముచిత గౌరవ పూజార్హాసనము నొసఁగకపోఁగాఁ గార్యార్థియగు కాళిదాసుఁడు ప్రాగల్భ్య గాంభీర్యముగా "అచల చక్రవర్తియగు మేరువునకు, సప్తమహాసముద్రములకు వసుధాతలమే స్థానము. అచలత్వ గాంభీర్యములఁ దత్తుల్యుఁడనగు నాకును భుజగపతి భోగ స్తస్య ప్రాగ్భార నిష్కమ్పధరాసనమే సముచితస్థాన" మని నుడివి వసుధాతలముననే యుపవిష్టుఁడాయెను.

మఱియు దృఢవ్యుత్పత్తి సంపాదన క్షమములగు సాహిత్యాలంకారగ్రంథముల రచించిన రాజకవీశ్వరుఁడగు భోజదేవుని 'శృంగారప్రకాశము'లోఁ 'కున్తలేశ్వర దౌత్యము'లోని విక్రమాదిత్య కాళిదాస సంభాషణాత్మకమగు నొక శ్లోకము గాన వచ్చుచున్నది:—

"కాళిదాసః 'కిం కున్తలేశ్వరః కరోతి' ఇతి విక్రమాదిత్యేన పృష్ట ఉక్తవాన్:—

శ్లో. అసకలహసితత్వాత్ క్షాళితానీవ కాన్త్యా
ముకుళితనయనత్వా ద్వ్యక్త కర్ణోత్పలాని;
పిబతిమధుసుగన్ధీ న్యాననాని ప్రియాణాం
త్వయి వినిహితభారః కున్తలానా మధీశః.

ఇదమే వోహయిత్వా విక్రమాదిత్యః ప్రత్యువాచ:—

పిబతు మధుసుగన్ధీ న్యానననాని ప్రియాణాం
మయి వినిహితభారః కున్తలానా మధీశః."

—శృంగార ప్రకాశము (viii సాపేక్ష శబ్దశక్తి ప్రకాశము)

[ఈయాకరము శ్రీ యదుగిరియతిరాజ సంపత్కుమార రామానుజ మునిప్రకాశిత (1926 సంవత్సరమున) యగు శ్రీభోజదేవుని 'శృంగార ప్రకాశము'లోని, 22, 23, 24 ప్రకాశాత్మకమగు ప్రథమభాగ పీఠికనుండి స్వీకరింపబడినది.]

(చన్ద్రగుప్త) విక్రమాదిత్యుఁడు కున్తలేశ్వరుని సంస్థానమునుండి యరుదెంచిన కాళిదాసుని కున్తలేశ్వరుని యోగక్షేమములం గూర్చి ప్రశ్నించెను. అందులకుఁ గాళిదాసుఁడు:—

"భువనభారము నీయందునునిచి కున్తలేశ్వరుఁడు ప్రియామధురాధర సుధాధారల ననవరతముఁ గ్రోలుచున్నాఁడ"ని నుడివెను. పై శ్లోకమును విని విక్రమాదిత్యుఁ డమందానంద తుందిల హృదయారవిందుఁడై (కాళిదాస శ్లోకములోని తృతీయ తురీయ పాదముల మొదటి పదముల 'పిబతు', 'మయి' అని మార్చి, 'నాయందు భువనభారమునునిచి కున్తలేశ్వరుని సంతతము ప్రియామధురాధరోదిత సుధారసధారలఁ జొక్కు'నిమ్మని కాళిదాసునకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగెను.

బాలకవి కవిరాజ బిరుదభాజియగు రాజశేఖరుని 'కావ్యమీమాంస'లో (xi అధ్యాయమున, 60—61 పు.) శబ్దహరణసమాలోచనావసరమున నీశ్లోక మొసఁగఁబడినది

"పాదైక దేశగ్రహణ మపిపాదైక దేశోపలక్షణపరమ్ యథా:—'అసకలే త్యాది.

యథాచోత్తరార్థే 'పిబతి' త్యాది

రాజశేఖరుఁడు (880—920 A. D.) భోజునికంటెఁ బ్రాక్తనుఁడు. పై యనుసన్ధానావసరమున రాజ

శేఖరుని గ్రంథములోఁ గాళిదాస విక్రమాదిత్యుల నామము లొసంగఁబడలేదు. పరంపరాగతమగు నైతిహ్యమునే రాజశేఖర భోజదేవులు గ్రంథస్థముం జేసియుండిరి.

'కుంతలేశ్వర దౌత్యము' కవి స్వతంత్రపోషకముగాఁ గానవచ్చెడిని. 'సేతుబంధ' ప్రబంధప్రణేతకుఁ గుంతలేశ్వరుఁడను నామాంతరము గలదు. సేతుబంధ నిర్మాణమునఁ బ్రవరసేనునకుఁ గాళిదాసుఁడు సాహాయ్యము చేసెనని కింవదంతి గలదు. పాశ్చాత్యవిద్వద్వతంసుఁడగు ఎ. బెరిడేల్ కీత్ (D. C. L.; D. Litt) మహాశయుఁడు తన "సంస్కృత సారస్వత చరిత్రము"లో నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు:—

"Kalidasa prefers to hint at the greatness of the Guptas in the 'Raghuvamsa' rather than describe their deeds as sober history, and it may be true, as the legend insists, that the 'Setubandha' was written indirectly to celebrate the building of a bridge of boats across the Vitasta by king Pravarasena of Kashmir." [This may be thought to favour the view that thepoem—Setubandha—was Kalidasa's, written for Pravarasena"]

Dr. A. B. Keith's 'Classical Sanskr'it Literature'. P. 61.

ఈ క్రింది వాక్యములుగూడఁ బ్రకృతోపయుక్తములు.

Prof. S. V. Venkateswara of the Mysore University, opines in his scholarly work "Indian Culture Through the Ages" (Vol. I. 'Education of the Propagation of Culture'—1928.)

"In the SETUBANDHA MAHAKAVYA of Pravarasena we have it stated that the poem was composed by Kalidasa, under the direction of Pravarasena. * * This Pravarasena was apparently the Vakata prince who was related to Chandragupta II Vikramaditya by marriage"—P. 216.

"State patronage of learning did not yet degrade the scholars as a class, though it made the Court, rather than the forest, the resort of men of culture. Individual instances of royal plagiarism are not proved in Sanskrit Literature. It is wrong to regard Kalidasa as fathering his work on Pravarasena, as the SETUBANDHA MAHAKAVYA clearly states at the end of every chapter that it was planned by the king and perfected by the poet"— P. 219—20.

ఈ విషయములన్నియుఁ గాళిదాస ప్రవరసేనుల కాలనిర్ణయమునకు విశేషోపకారకములు కాఁగలవు. 'కుంతలేశ్వర దౌత్యము' మార్యాలోకముం బడసి కవిలోకము నెప్పు డానందార్ణవమున డోలాయమానము గావించునో!

జిజాబాయి దీవెన

జి. జాషువకవి గారు

అన్నా! శాత్రవగర్భభేదనము సేయ న్నిన్ను వెన్నాడి వ
చ్చు న్నాతల్లి భవాని నీకఱకు విచ్చుంగత్తిపై నుండు ధా
త్రి న్నాదివ్యపవిత్రతాత్త్వమున వ్యక్తీభూత మౌఁగాక నీ
యన్నం జంపిన వాని దోర్బలము పుత్రా! గెల్పు నీదే సుమీ!

వైరినెత్తురుబొట్టు వదనాబ్జమునఁ గ్రాల ముదమారఁ దిరిగి వచ్చెదవు గాక
తినిపించెదవు గాక యినుపకత్తుల కీవు ముదురుకందనగాయ భోజనంబు
త్రావించెదవు గాక దండిబల్లెములకుఁ బరుల క్రొవ్వేఁడి నెత్తురుల తేనె
కీలించెదవు గాక గెలుపుజెండాపూలు కంచుకోటలమస్తకములమీఁద
స్వర్గమున నుండి యన్న శంభాజి నీకుఁ-గుసుమకింజల్కవర్షంబుఁ గురియుఁగాక
భరతమాతృక మోదబాష్పములు విడిచి-ప్రేమ నిను దెచ్చి నాకు నర్పించుఁగాక!

నీయది సింహవాహనము, నీకరవాలము శంభురాణి, దీ
ర్ఘాయువు నీకు నాసలిపినట్టినిరంతర పూజనంబు; నీ
దాయుల గర్భపిండములు ధారుణిఁగూల్చి నటింపుమన్న గాఁ
గేయుఁడవై, కిరీటివయి గీష్పతికన్నులు కోరగింపఁగన్.

(శివాజీ ప్రబంధమునుండి)

వసురాయ చాటుప్రబంధము

బండారు తమ్మయ్య గారు

ఉ. భావచమత్కృతుల్ ప్రకృతి
భవ్యవిలాస మనోజ్ఞ వర్ణనల్
ధీవరసత్ప్రశంసలు సు
ధీనుతమానితరోత్తమాంశముల్
వావిరిఁగూర్చి చాటువుల
వారితసంఖ్య రచించి సద్యశో
శ్రీ విలసిల్లు ప్రౌఢకవి
శేఖరు నెంతు వసుప్రభాంకితున్.

దేశభాషలందు లెస్సయని పేరువోసి తీరుతీయములు గలిగి వాసికెక్కిన మన తెలుఁగుబాస తీయందనము, తెలుఁగు కవీశ్వరుల ప్రబంధరచనమున నే కాక చాటుపద్యరూపమునఁ గూడ మేలుగఁ జాలువాఱిన సంగతి పలువురెఱింగిన విఖ్యాతవిషయము. కాని యీచాటువులు గ్రంథరూపమును దాల్పమి లోకులవాకులయందు మాత్రమే శరణమునొంది యందుచే నానాఁటికిఁ బూర్తిగా భిలమయి యంతరించుటయో, పలువికృతులఁ గాంచుటయో జరగుచున్నది. మఱియు వాని యథార్థకర్తల నామములు సరిగాఁ దెలియు నాధారములు లేకుంట నొకరిచాటువులు మఱియొకరి కారోపితములయి వాని వలనఁ గలుగు కీర్త్యపకీర్తు లాయితరులఁ జేరుటకుఁగూడ నవకాశము కలుగుచున్నది. ఇట్టి వ్యవస్థలు గలుగకుండ నెవరి చాటువులనువారే వారి జీవితకాలములో గ్రంథరూపమున సంధానించుతలంపు పూర్వకవుల కేరికిఁ గలిగినట్లు కానరాదు. గీర్వాణకవులలో జగన్నాథ పండితరాయలు మాత్రము వేర్వేఱు సమయములఁ గూర్పఁబడిన తన చాటువులను భామినీవిలాసనామక మంజూషయందు సంతరించి తన యభిప్రాయము నాగ్రంథమం దిట్లు వ్యక్తీకరించి యున్నాఁడు.

క. లంజల కొడుకులు హరియిం
పంజాలరు మామకీనపద్యమణు లటం
చుం జనియించిన శంకన్
మంజూషను దీనిఁజేసి నాఁడం జుండీ.

(ఆంధ్రీకరణము)

అంతరింపఁగా నిలిచిన ప్రాక్యాంధ్ర కవీశ్వరుల చాటువులను జాలవఱకు సంతరించి, చాటుపద్య మణిమంజరి, చాటుపద్యరత్నాకరము నను గ్రంథముల వెలయించి, బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారును, దీపాల పిచ్చయ్య శాస్త్రిగారును నీవిషయమున భాషాసేవయొనర్చి యాంధ్రుల కృతజ్ఞతా ప్రశంసలకుఁ బాత్రములైరి కాని యీపద్యములలోఁ గొన్ని వారు ప్రకటించినట్లా యాకవులవే యని రూఢిపఱుపఁదగిన యవకాశములు లేవు

వర్తమానాంధ్రకవీశ్వరులలో వసురాయఁ డొక పేరెన్నికగన్న కవి. ఆయన యాంధ్రీకరించిన వేణీసంహారాది నాటకములు, మేఘసందేశ భామినీవిలాసాది కావ్యములు, స్వతంత్రముగ రచించిన శ్రీసూక్తి వసు ప్రకాశికాదిక నీతిగ్రంథములు, భక్తచింతామణ్యాది భగవద్భక్తి ప్రబోధక శతకములు నాంధ్రలోకము నలు దెసల వ్యాప్తినిగాంచి, సహృదయ హృదయారవిందముల వికసింపఁజేసి, కీర్తిగాంచుచున్నవి. ఈయన కవిత్వము నందలి గొప్ప గుణవిశేషము పదములకూర్పు నం దాయన కలవడిన జిగిబిగిపెంపని చెప్పవచ్చును. సామాన్యకవులు పెద్దపెద్ద పద్యములలో నిముడ్పనేరని భావములను జిన్న పద్దెములందే రసోచితములగు పదములను బిగించి బిగించి కూర్చి వెలయింపనేర్చు విజ్ఞానమునం దీయన మిగుల జాణ.

క. లలిత పదహృద్య పద్యం
బులన కథార్థంబు ఘటిత పూర్వాపరమై
యలఁతి యలఁతి తునియలఁగా
హాలసంధించిన విధంబు నమరఁగ వలయున్.

అనుకవి బ్రహ్మసరసకవితానిర్మాణ విధాన లక్షణమున కాధునిక కృతులలో నీయన గ్రంథములు చాలవఱకుఁ జక్కని లక్ష్యములు కాఁగలవని నాయభిప్రాయము. మఱియు నీతఁడు ప్రకృతిని ప్రేమించి యారాధించి తన్మయుండగు కవిసత్తముఁడు. కేవలము ప్రకృతినుండియే దృష్టాంతములఁ గైకొని రచించిన బహువిషయిక నీతివృత్తముల వెలయు శ్రీసూక్తి వసుప్రకాశిక మనితర సాధారణమగు నీయన యప్రమేయ ప్రతిభకుఁ బ్రకృతి తత్త్వపరిశీలన పటిమకు నాదర్శకమగుచున్నది. ఈ దృశం బగు నీకవివరుని ప్రతిభాశక్తులను బరిగణించి యాంధ్ర భారతీ తీర్థము “కవిశేఖర” బిరుదమున నీయనను బహూకరించి చరితార్థమగుట సంస్తవనీయము.

కాని వసురాయని ప్రతిభ కేవలమాంధ్రీకరణములందును స్వవిరచిత గ్రంథములందును మాత్రమే నిబద్ధమై సంకుచితము కాలేదు. ప్రకృతి ప్రేమస్వరూపిణియగు నీయన వాణి బహురూపకములగు ప్రకృతి విలాస రామణీయకములను గాంచినపుడు కలుగు తాత్కాలికానుభవములనో, యావేశములనో చాటురూపమున జాలువార్పక యెట్లుండఁ గలదు? ఈయన రచించిన చాటువు లసంఖ్యాకములు; పలువిషయములకు బ్రసక్తములు. ఆ చాటుధారల నప్పుడప్పుడు గ్రోలి యానందించువారిలో నేనొకఁడను. సమీపవర్తులగు పరిచితుల దెసఁగాని ప్రసరింపనేరని వసురాయ చాటుపద్య ప్రసవామోద మిప్పు డాంధ్రదేశము నలుదెసలఁ బ్రసరించు భాగ్యము వసురాయ ప్రాణసఖుండగు విశ్వసుందర ప్రభుని సదాక్షిణ్యసమీరణమునఁ గలిగినందుల కెంతయు సంతసించుచున్నాను. వసురాయకృతములగు చాటువులు రమారమి పదిరెండువందలు 1925 సంవత్సరమున వసురాయ చాటుప్రబంధమను పేరఁ బ్రశంసా, ప్రకృతి, ప్రాస్తావిక, ప్రకీర్ణక, స్వవిషయములను పంచప్రకరణములుగఁ బ్రవిభక్తమయి గ్రంథరూపమును దాల్చి ముద్రింపఁబడియున్నవి. లోకమున కాగ్రంథపరిచయమును గలిగించుటయే యీ వ్యాసోద్దేశము. ఆధునిక కవుల చాటువులు గ్రంథరూపమును దాల్చుట కిదియే మొదలని తలంతును. శ్రీపాద కృష్ణమూర్తికవి రాజుగారు కూడఁ దమ చాటువుల నిప్పుడు తమ వజ్రాయుధపత్రికలో శ్రీకృష్ణకవిరాజీయ మను పేరఁ బ్రకటించుచున్నారు.

చాటుశబ్దమునకు మనోజ్ఞమని యర్థము. అట్లని కథాసంవిధానమునఁ గూర్పఁబడు గ్రంథస్థపద్యములలో మనోజ్ఞమయిన వానికిఁ జాటువు లనువ్యవహారము లేదు. ఏదేని కథనుగైకొని కవి గ్రంథరూపమున రచించు పద్యములలోని కన్న ననుభవ పూర్వకముగనో, యావేశమూలకముగనో, తాత్కాలిక ప్రసక్తవిషయములనుగూర్చి వెలార్చు ప్రాస్తావికపద్యములలో సాధారణముగా మనోజ్ఞత హెచ్చుగానుండును. కావున నట్టివానికే చాటువులను వ్యవహారము గలిగినది. ఈవిషయమున వసురాయఁడుగూడ

ఉ. నన్నయ తిక్కనాదిరసనల్
  గురియించిన చాటుధార లీ
 మన్నున నింకఁ బోలునటు
  మాత్రము తద్రసముబ్బదెందు హా!
 జున్నులలోనఁ జిన్నిపువు
  జున్నియయట్టులు పద్దియంబులన్
 మిన్నలు చాటువుల్ రసస
  మృద్ధి ననిర్వచనీయ మాధురిన్.

అని లిఖించి చాటువులకుఁ గల యనిర్వచనీయ మధురిమను బ్రశంసించినాఁడు.

భావసమృద్ధియో, కల్పనాశిల్పమో, యర్థగౌరవమో మఱే గుణవిశేషమో లేనిదే సాధారణముగా వసురాయఁడు పద్యమును వ్రాయువాఁడుకాఁడు. ఆశుకవితావ్యగ్రసృష్టికీయన కవితా లతాంగి నెరనేయఁ జాలఁడు.

శా. కబ్బం బల్లుదు నైన నాశుకవితో
  గ్రవ్యగ్రీష్మ సంస్పృష్టికే
 నబ్బబ్బా! కవితా లతాంగి నెరనే
  యంజాల నానాఁటికిన్
 జబ్బంజాలఁగ గోరసాడులిడుకోం
  జుంబించి యబ్బాలచే

నుబ్బింతున్ రసికాంతరంగముల ది
ట్టారింతు విద్వాంసులన్.

అని యీయన ప్రతిన రచించు పదోక్తులయినను బద్యము బుధజనాహ్లాదమునుగాంచి తీఱవలయును. అందుచే నాలస్యమయినను నతియత్నమునఁజేసి సుకవిశేష. భూషితములను రసవత్తర పద్యరత్నములనేగాని సామాన్యపద్యముల నాయన రచింపనొల్లఁడు.

గీ. చిన్నవోవుఁ గవిత చెడి ముఖవర్ణంబు
బుధులు మెచ్చుకొనక పోయిరేని
కాన నాత్రపడక ఘనయత్నమునఁబల్కు
నసుమ గృతులు సరసు లౌనవంగ.

అను పద్యమీయన యాశయమును వ్యక్తమొనర్చును. కావున నీగ్రంథమందలి పద్యములను గొన్నిటిని మాత్రమే యేర్చిచూపుట మిగిలిన వానియందలి రసమును గ్రహింప నేరక వాని నగౌరవపఱచినట్లగు నేమోయని తలంచుచున్నాను. అందుచే గ్రంథపరిచయమునకయి నేనుదాహరించు కొలదిపద్యములు స్థాలీపులాక న్యాయ గృహీతములని పాఠకమహాశయు లెఱుంగఁ బ్రార్థించెదను.

వసురాయఁడు బాల్యాదికము నెచ్చటఁ గడపినను దన యిరువదవయేట ౧౮౭౮ సంవత్సరములో రాజమహేంద్రవరమున స్వల్పవేతనమున నాంధ్రోపాధ్యాయుఁడుగాఁ బ్రవేశించి యప్పటినుండి యచ్చటనే క్రమక్రమాభివృద్ధిగాంచి స్థిరనివాస మేర్పఱచికొని యున్నవాఁడు. కావున నాంధ్ర మహాభారతమునకు జన్మస్థానమై, యాంధ్రమహాజను లెల్లరకుఁ బూజ్యపదమయిన యీపురీమతల్లికిఁ బ్రసక్తములయిన విషయములెన్నియో మన వసురాయని చాటువుల కాశ్రయములయినవి. అందుచే నీ పట్టణమందలి గౌరవాతిశయములనుబట్టి యైన నాంధ్ర మహాశయుల కీగ్రంథరాజ మెక్కువగ నాదరింపదగియున్నది. పీఠికయందలి గ్రంథకర్తృ వాక్యములఁగూడ నీసందర్భమున నుదాహరించుట యనవసరము కానేరదు.

“ఈ చాటుప్రబంధమునం దిరువదియైదు వినోదములకంటెఁ బురాతనమును, ముఖ్యోపమత్తేభమును లక్ష్మీ సరస్వతీ లాస్యరంగమునయిన యీ గౌతమీతీరరాజము మహేంద్రవర నగర రాజమునకు సంబంధించిన విశేషము లెక్కుడుగా నెక్కొనియున్నవి. ఏనాఁడో యొకటి రెండుపద్యములు శ్రీనాథాదు లీపట్టణమును గుఱించి వ్రాసినవి యిప్పుడు చదువుకొనుచు సంతసించెడు నాంధ్రుల కీకాలమునను, భావికాలమునను గూడఁ దత్పురీ విశేషము లనేకములు దెలుపు నీచాటుప్రబంధ పద్యములు డెందముల కమందానంద సంధాయకములు కాకపోవని నాయాశయము.”

ఇఁకఁ బ్రకృత మనుసరించి యిందలి ప్రకరణములను గ్రమముగఁ బరామర్శించెదను.

(1) ప్రశంసా ప్రకరణము

రవిలేని జగమెల్ల నంధకారమయము. కవిలేని జగత్తుకూడ నట్టిదే. అంతియేకాదు. మనపూర్వులు “రవి గాననిచోఁ గవిగాన నేర్చు”నని రవికంటెఁగూడఁ గవికి గౌరవస్థానము నొసంగియున్నారు. రవి కవులకుఁ గల సామ్యమునుగూర్చిన వసురాయని చాటుపద్యంబు మనోహరము:

చ. నవరస సృష్టిజేసి మన
సంబుల నాడునుదీర్చు గూఢమౌ
వివిధములైన భావములు
వెల్లడిసేయుఁ బ్రబోధమిచ్చు కన్
గవఁ దెఱపున్, బదంబులిడుఁ
గానగు సందియముం దొలంచు, స
త్కవి రవిభాతి; నాతఁ డెటుఁ
గల్గఁడు చీఁకటికాద యీకడన్.

మఱియు జీతముబత్తెము లక్కఱలేని జగదీశ్వరాస్థానపండితుఁడు కవి. సృష్టిరహస్యములఁ దెలుపఁ గవి హృదయముకన్న వేఱు తాళపుఁజెవిలేదు. అప్రయత్నముగ నవ్యక్త మధురముగ దేవుని సృష్టి విలాసములఁ గాన మొనర్చు కోకిలరాజము కవిమానసము. కవి కోకిలములకుఁ గల సాధర్మ్యము ప్రకృతి సిద్ధమయినది. కావుననే ప్రథమకవియగు ప్రాచేతసుని “వందేవాల్మీకి కోకిలమ్” అని కీర్తించినారు.

క. దేవుని సృష్టివిలాసము
కోవిదుఁడగు కవి గ్రహించి కొనియాడుఁ గృతిన్
మావుల చైత్రవికాసము
కోవెల కని చెవులు సోఁగియఁ గోయనికూయున్.

అని మనకవిగూడ నీభావమును బ్రకటించినాఁడు.

లోక సురుచిరాత్మమహిమ ప్రపంచమునకుఁ దెలియఁ బ్రదర్శించు నల్లబల్ల (Black-board) యఁట యాకాశమండలము.

గీ. నల్లబల్లమీఁదఁ బిల్లలు నేర్చుకో
నయ్యవార్లిఖింతు రక్కరంబు;
లాత్మమహిమ దెలియ నాకాశమండలం
బందు నింతు చుక్క లయ్యయుండ!

జీవితమెల్ల నధ్యాపకవృత్తిలోఁ గడపిన కవినిత్తమున కాకసమిట్లు గోచరించుటలో నబ్బుర మేమి?

ఆంధ్రకవులలోఁ గథావస్తువును గనులకుఁ గట్టినట్లు చిత్రించు పరసకవితా నిర్మాణ శక్తియందుఁ దిక్కనయు, భక్తిపారవశ్యమును గూర్చు రసవత్కవితయందుఁ బోతనయు నాంధ్రుల మన్ననలకుఁ బాత్రములగుచున్నారు. ఈ కవిద్వయమునుగూర్చి వసురాయఁ డొనర్చిన ప్రశంసాపూర్వక చాటువు లాంధ్రుల కవశ్యపఠనీయములు. అవి యిదివఱ కాంధ్రపత్రికా సంవత్సరాది సంచికలలోఁ బ్రకటితము లవుటచే నిం దుదాహరింపమానుచున్నాను.

ఆంధ్రకవితాపథమునందు ప్రత్యేక ప్రతిభాస్వాతంత్ర్యములఁ బ్రకటించిన కవివర్యుఁడు పింగళి సూరనార్యుఁడు. ఉపలబ్ధములయిన యీతని కృతులు మూఁడును భాషాప్రపంచములో వినూత్న పక్కని వేర్వేఱు మార్గములఁ ద్రొక్కిన యప్రతిమ రత్నములు. ఈతనిని గూర్చిన ప్రశంసలు:

క. పింగళి సూరనఁ దలఁచి తె
లుంగున గవిత లాఁతివారిలో నెంచుట, యిం
చుం గొఱికిన పోరను రెం
డుం గొలుకుటకాదె పెయిసుడు లేమిటికిన్.

గీ. ఇభవృషభవాహు లిర్వుర నేకచిత్ర
ముగలిఖించిన మెచ్చరే మెచ్చినేర్పు?
రాఘవార్థంబుఁ బాండవార్థంబు, నొక్క
కబ్బమునఁ గూర్చు కవిప్రజ్ఞ గాదె శ్లాఘ్య.

ఆంధ్రభాషా పోషకుఁడయి యాంధ్రభోజుఁడని వినుతికెక్కిన శ్రీ కృష్ణదేవరాయలందు "రాయలు" శబ్దము సర్థమయినదను చాటు పద్యంత శ్లాఘ్యకరము.

ఉ. శ్రీయుత కాళిదాసుఁడు వ
చించెను తొంభు "యథార్థవర్ణమా
సేయన యందనన్య విమ
రేశ్వర శబ్దము" టంచునాంది; నిం
ద్రాయిత కృష్ణదేవ వసు
ధావరు నందగునట్టి శబ్దమే
"రాయ" లటంచుఁ బల్కు వసు
రాయఁడు హంపిని సాహితీసభన్.

మదరాసు ప్రాంతములందలి విద్యావ్యాప్తికి Rev. William Miller దొరగారివలె గోదావరీ మండలములోని హూణ విద్యావ్యాప్తికిఁ గారణభూతులయి పలువురు బి. యే. లను దయారుచేసి యఖండవిద్యా ప్రదాతలై పన్నెక్కిన Edward Parr Metcalfe దొరగారి కీర్తి చిరస్మరణీయము. వారినిగూర్చిన ప్రశంసలు కొన్ని:

పిన్న తలమీఁదిద యౌర్యన పెద్దతలస
నదియె రబ్బరు బ్బాయి యమరినట్లు
పాఠశాలకు మను, శాస్త్రపాఠశాల
కిపురు, మెట్కాఫె, ముఖ్యుఁడై యొసఁగునార.

సీ. జన్మసభ్యమునందుఁ జదువు రాదనుకొన్న
జడులు శాస్త్రబ్రహ్మచారులైరి
హీనులై బిచ్చంబు నెత్తంగవలయు వా
రురువేతనంపు టుద్యోగులైరి
నూనూఁగు మీసాలురాని పిల్లలు మహా
జనసభా పూజా భాజనములయిరి

మాట నేర్పెఱుఁగని మోటమొద్దులు యుక్తి
యుక్తప్రసంగసంశక్తులైరి.
క్రూరులై సాధుజనులను గోడుపఱచు
మంకువారలు బహుబుద్ధిమంతులయిరి
యౌర! మెట్కాఫు కరుణాళు డరుగుదెంచి
నేర్పె విద్యను గాలేజి నిలుపఁబెట్టి.

క. దానముల, విద్యయుత్తమ
దానమనా, భుక్తి ముక్తిదాయకమగుటం
దానిని దనియ నొసంగెడి
దానిని మెట్కాఫుఁబోలు దాతలుగలరే.

రాజమహేంద్రవరములోని Government Arts College లోని Principals గాఁ బనిచేసి కీర్తికెక్కిన Middle Mast దొరగారిని Couldrey దొరగారిని గూర్చిన చాటువులొండు రెండు:

గీ. జాజిపూవుతావి సహకారమాధురి
చంద్రమామ వెలుఁగుఁ జందనంపుఁ
జల్వ సరసకవిత చక్కని మామిడిల్
మాస్టు మంచితనము మఱపురావు.

చ. తపనుఁడు భూపుఁ డాతని ప్ర
తాపముఁ దాలిచి కొంత అర్కకాం
తపుశిలలుంబలెన్ వెలిఁగ
దర్ ప్రకృతిం గతినాధికారులై
రుపకృతియే స్వభావముగ
నొప్పెడి కూల్డ్రియి యుత్తముండు ప్రి
న్సిపలయి రాజమహేంద్రపురి
శీతకరుం దలఁపించు సౌమ్యతన్.

గుణగ్రహణపారీణత వసురాయని గుణవిశేషములలో నొకటి. శ్రీవాడ్రేవు విశ్వసుందరప్రభుని పరిణయ సందర్భమున మన కవివరుఁ డొనర్చిన గాయకప్రశంస లందులకు నిదర్శనములు:

గీ. వెదురుఁ గ్రోవి లేదె? మృదులాంగుళుల్లు లేవె?
ఊపు లేదె పవనమారుతంబు
జనుల కర్ణములను సంజీవరాయని
వట్టు లీవపుగాని యమృతరసము.

గీ. మూర్ఛపుచ్చుఁ బ్రాణములఁ దెచ్చునహహ! యీ
[1]నాగరత్న; మింతి నామమునకు
సూరిజనులు! విశ్వసుందర పరిణయా
హూతు! లరసి యర్థయుగముఁ జెప్పుడ.

క. మాయించును గను టెప్పల
హాయిహనంజేయు నోళ్ల పట్టిట్టు లూఁచుక్
మాయావలల.. వేసుల
గాయక కోటయ[2] ఫిడేలు కాశిలి నహహా.

క. పదభూషణ సహితము తా
రద నీసభ విశ్వసుందరా! వటియించుం
గదరా! సంగవ[3] తుంబురు
మృదువీణాకలనవాద మిపుఁ జెవి సోఁగియన్.

శ్రీ రాజా మంత్రి ప్రెగ్గడ భుజంగరావు బహద్దరు జమీందారుగా రాంధ్రదేశమందలి విద్వత్ప్రభువులలో నొకరు. ఆయన యొనర్చిన పుత్రికా వివాహములు వైభవసమృద్ధియం దపూర్వ్యాన్యాధికములయి పన్నె కెక్కినవి. పండిత కవిగాయక నీ ప్రభుఁ డియ్యఁ జీపరిణయ సమయముల వెలయించిన విశేషములలోఁ బ్రత్యేక ప్రశంసార్హమయి నది కవీశ్వర సమ్మానమని తెలియవచ్చెడిని. ఈమహోత్సవములకు సంబంధించిన మన కవీశ్వరుని చాటువులు కొన్ని చిత్తగింపుఁడు:

శా. మంత్రి. ప్రెగ్గడ వంశదుగ్ధజలధిక్
మాణిక్య మార్వేల స
త్తంత్రాపాప సమర్థగోత్ర శితప
త్రశ్రేణి మిత్రుండు గో
సంత్రాణుండు భుజంగరాయకృతి వే
శ్లక్ మాని తా వాణి నా

1. వెంకటూరు నాగరత్నముగారు 2. గరికపర్తి కోటయ్యదేవరగారు 3. పీఠికాపురం సంస్థాన వైణికులు తుమురాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రిగారు.

మంత్రించెన్ సుతపెండ్లిఁ దమ్మ్యతి సుదాం
పత్యాప్తికా జోటికిన్.

గీ. మఱుకవేని, రూపాయకు మూఁడు సేర్ల
బ్రాలు దొరకని పిద్ధాఢి వచ్చికతన
నందు రాజాన్న సంతృప్తులైరి నేల
కొలఁదిగ భుజంగ రాట్కవి కూఁతు పెండ్లి.

గీ. నాటి కిటుఁ బద్యములు వ్రాయ నానసమునఁ
గవుల కుపమాపదార్థము లవునొ కతన;
ఒండొకటి మీఱు కూఁతుల పెండిళుల భు
జంగ విభు బొనసమున నక్షయము లవ్వి.

క. శ్రీయలఁ బూజలకై కై
వులు గూరుచు తుమ్మెప్రాల ప్రోవులు తలఁపో
మిలమిలని ఢిల్లీ భోగపుఁ
గలమాన్నముఁ గన భుజంగ ఘనుఁ డిడు బంతిన్.

గీ. పలుఁగనలు నోళ్లఁ జేతులఁ గఱకుమాట
వట్టిఁడు భుజంగ రావు పిల్చింది పెండ్లి
కేఁగు దెంచిన వన్నింటి కెక్కుడలరి
కడుపు తన కొక్కఁడని కుందుఁ గుఱుపు ముందు.

"కవి కనమాయకంధికిని తెరవ లేమి యటన్న పండిత
ప్రవచన మెందుపట్ల నిటునంటిది రైనను నేవలంబవా
స్తవమది తిక్కయజ్వకడ......"

అని తిక్కన ప్రశంస సందర్భమున వసురాయఁడు నుడివి యున్నాఁడు. అది యాయన దెసఁగూడ వట్టిదే యని వచించుట సత్యదూరము కాదని చెప్పవచ్చును. శ్రీ వాడ్రేవు విశ్వసుందర ప్రభుని సత్వర రాజ్య రమాభివృద్ధిని ప్రశంసించు సందర్భములో సమయోచితముగఁ గంపాలిభద్రక విశ్రుతినుండి యాయన గ్రహించిన నుడికార మిందులకుఁ దార్కాణము:

ఉ. "ఎన్నఁడు నేరిచెం జెలుకు
లీచెలికన్న" లటన్న పద్దియం
బున్నడికార మెందుఁ దలఁ
పుల్ గుణబంధురు విశ్వసుందరుల్
మెంన్నె వరించి ముద్దిడిన
ముగ్ధను రాజ్యరమన్ గనుంగొనన్
వన్నెలుఁ జిన్నె లయ్యుచిత
భావ ముదారత వింత గొల్పెడున్.

మఱియు వాసుకవిత్వ మనాదరించు వాఁడయ్యుఁ గొప్ప రవు సోదరకవుల యత్యద్భుతాశు కవితాశక్తిని బ్రశంసించుచు నీయనపల్కిన పద్యముగూడ నిందులకు నిదర్శనము కాఁగలదు:

ఉ. దక్కెర మెక్కఁ జేఁ దను ర
సజ్ఞులు కల్గుదురయ్య యెందుఁ? జే
రక్కజముం ఘటించె భవ
దాశు కవిత్వపటుత్వ మీరుఁ డొ
క్కొక్కరి కిమ్ము మెప్పఁదగు
నొక్కొక విద్దెయుఁ ద్రోసి లోపముల్
ప్రక్కకు మిమ్ము మెన్ను వసు
రాయఁడు పండితపుంగవీకులన్.

రాజమహేంద్ర వరములో శ్రీ ములుకుట్ల అద్యుత రామయ్యగారు భిక్షువుల యుపయోగార్థమయి కట్టించిన ధర్మశాలకు మూలబంధ శిలాస్థాపన మొనర్చు సందర్భమున వసురాయఁడు కూర్చిన పద్యములలోఁ గరుణరసప్లుతము లగు నీక్రింది చాటువులు బిచ్చగాండ్ర దుస్థితిని గనులకుఁ గట్టునట్లు జనులకు జాలిని గలిగించుచున్నవి:

ఉ. గంపా కచంకఁ బెట్టుకొని
కట్టను, రెండవచేతఁ బూని, వి
ల్యంపుబ మేను దోఁప, నడు
వంగను శక్తిన లేక, తూలుచుం
జింపిరిసుత్తితో మొలను
జింపిని గట్టి నగర్చుకొంచు, ము
ష్టింపచురాలు విచ్చు మనఁ
"జీ! పొద"మన్ కలవార లుండరే?

ఉ. కొమ్మకు వ్రేలఁగట్టి యొక
గుడ్డను, బుట్టిన బిడ్డ నందులో
నిమ్ముగఁ బెట్టి, వేసవుల
నీచెవిగాడుపు రాఁగ నాచెవిన్

సొమ్ములువోయి, రత్నాలను
జూడఁగవచ్చెడు బిచ్చగాండ్రవై
న్యమ్ముఁ గనుంగొనం గడుపు
లక్కట! చుమ్మలుచుట్టవేరికిన్?

ఉ. వ్రేలుచు మీఁదఁ దోఁచు తల
క్రిందులుబుల్లంగులువోలెఁ గ్రింద ఛేఁ
జాలలుఁ దాము, సాంద్రము వడ
సోఁకి నిదాఘపునాళ్ల భూమి రు
ఝ్మాలములన్ వటించువెడ
మోహములభిక్షుకులం గనుంగొనం
జాలిఁగరంగదే హృది, వి
షాదము పుట్టి కసాయి కేనియున్.

అమెరికాలూథరను మిషన్ వారు రాజమండ్రిలో స్థాపించిన శ్రీవైద్యశాల యీప్రాంతమందలి కాంతాజనంబులపాలి కల్పవృక్షమయి వారి కత్యంతోపకారక మగుచున్నది. ఆవైద్యశాలకుఁ బ్రశస్తించిన చాటువు లొకటి రెండు:

చ. నలిసినమల్కాపు దకూనను,
నూనియు, కుంపటి, పాతచెప్పు, ధూ
కులసిరము, నల్లిపొట్టు, పొగ
దూపము, నెన్నెమసుద్ది, చీఁకటిల్,
జెలిమిడిదివ్వె లేక, ప్రస
వించి యిటం జెలు లొప్ప నమ్మల
క్కలు కని తల్లిపిల్లలను
గ్రక్కున ముక్కున నుంతు రంగుళుల్.

చ. పశులకు మానరక్ష, శిశు
సంతతిపాలికిఁ బ్రాణభిక్ష, రు
గ్ణత కురిఘోరశిక్ష, మలి
నంబులకుం జోరరానికక్ష, యీ
యతిపలక్షీరకంఠులరయ
నౌషధశాల నిరీక్ష, వారువా
రకులితదీక్ష సల్పు సుకృత
శాలి ఫలించినద్రాక్ష యీక్షితిన్.

కడచిన కీలకసంవత్సరమున ఘటిల్లిన గౌతమీపుష్కర సందర్భమున విశేషధనవ్యయ మొనర్చి ప్రభుత్వమువారు తైర్థికుల యుపయోగార్థమయి రాజమహేంద్రవరమునం దొనర్చిన యేర్పాటులును, నప్పు డచ్చట సబుకలెక్టరుగా నుండిన శ్రీ H. H. Burkitt దొరగారి యత్యద్భుత నిరంతరకార్యదీక్షయుఁ బ్రజల ప్రశంసల కత్యంతము పాత్రములయినవి. ఈసందర్భమందలి మన కవిశేఖరుని చాటువులుకూడఁ బ్రశంసనీయములు. వానిలోఁ గొన్నిమాత్ర ముదాహరించెద:

మ. మడిగా నుండినతల్లి కన్నకొడుకున్
మైమైలగా నంట నీ
కెడగల్గం జనుమంచుఁ గోపపడు; నీ
కీ మర్త్యులం దెంత ప్రే
ముడి; నిస్కృష్టియశుద్ధుఁడైనఁ గడియం
బూతాత్ముఁ గావింతు నీ
కడలం జేతుల నంటి, పావనగుణీ!
కళ్యాణి! గోదావరీ!

సీ. అపలః రూపళే, కాలి కసుక మెత్తగ సోఁకు
చదను దేరిన రత్న చక్కఁదనము
వడియఁగట్టిన పూస వారి, పీఠిని నుంత
బిరడఁ ద్రిప్పఁ దొరంగు మరహూరంగు
నిసి పట్టపగలుగా నెఱపునబ్బురపుటా
విరిదివ్వె విండ్లాందరులమొఱపు
జిలుఁగు చెజ్జములఁ బిచ్చిలి నీరు వెలిచావు
రముసోరఁ గేరు కాగంజతీరు

గీ. ఇలసినపదార్థములు చేగువాని లక్షించు
మంచియంగళ్లు పసఁ గాంచి రొంచుకొద
ప్రాఁతపుర మిచ్చి పుష్కర ప్రజలబసకుఁ
గాఁపురము సేయ నిటఁ జొర గణము తెటిని.

ఉ. పుట్టకపావు పత్రములు
"పుష్కరపర్వదినంబులన్ వెండల్
ముట్ట ఋణంబుఁ దీర్తు"మని
ప్రముచ్చులచే నవి రొట్లు తీఱునో;

చెట్టులక్రిందటం బసలు
 చేపేఁడు సొమ్ములతోడఁ జేసియుం
జెట్టియుఁ జూఱవోయెనని
 చింతిలువారలఁ గాన మెచ్చటన్.

ఉ. అర్కుఁడు గానరాక పగ
 లంతయు బోరున మెత్తువానలం
దిక్కులలో నిజప్రభు వ
 దేపనిగా జన సౌఖ్యకాంక్షియై
కార్కొ భుజింపఁ దీఱనియ
 కుంఠితదీక్షఁ బురిం జరించుటం
బర్కొటు ఘోటినాఁటి యల
 వాటున గొందులు దూఱు నిప్పుడున్.

చ. ప్రవిలత రాజమహేంద్ర నగ
 రంబునఁ గంటిని బుష్కరత్రయం
బనరికి లేదు బర్కొటున
 కీపదవిం గలపే; రితెండు కే
పవలును, దీక్షఁ బుష్కరపుఁ
 బర్వమునం బ్రజ కంటి కప్పరై
కవికిని శిల్పికిన్ పని
 కల్పనచేసెను; మేలు మేల్గనన్.

నిరంతర మాంధ్రదేశాభ్యుదయమున కయి పాటుపడుచు యశస్సాంద్రయై వర్ధిల్లు నాంధ్రపత్రికా మతల్లి నిగూర్చిన ప్రశంస:

గీ. ఆంధ్రమునఁ బుట్టె గిట్టె ననంత పత్రు
లంబ కష్టసుఖంబుల కైన దేది?
పాఁప బాధలఁ దల్లికిఁ బాపుతాత్త్వి
నట్లు నెగడుమీ చక్రితో నాంధ్రపత్రి.

(2) ప్రకృతి ప్రకరణము

ఈగ్రంథమునకెల్ల మకుటాయమానమైనదియీ ప్రకరణమే యని యొత్తి వక్కాణింపఁదగును. ప్రకృతి తత్పరిశీలనమం దీ కవికిఁగల యప్రతిమ ప్రతిభనుగూర్చి నేను కనే యుగ్గడించితిని. వేయేల, ప్రకృతిని వెలయించుటలో వసురాయఁడు వసురాయఁడే యని చెప్పనొప్పును. ఈ ప్రకరణమందలి ప్రతిపద్యము నవశ్యము ఎఱిం పఁదగినది. ప్రకృతి ప్రబంధకర్తయగు పరమేశ్వరుని యద్భుత ప్రతిభ కచ్చెరువందుచు నీతఁడు ప్రకరణాదిని వ్రాసిన పద్యమే ప్రకృతియందతనికిఁ గలగాఢానురక్తిని వ్యక్తమొనర్చుచున్నది:

మ. అరుదౌ నైకవవీనకల్పనము లే
 కాంశంబునం గూర్చి తా
విరచింపన్ శితకాదికంబుఁ గవి ప్రా
 వీణ్యంబు వేనోళులన్
సరసుల్ మెత్తురు; వృక్షపక్షి ముఖనా
 నాజాతి భేదంబులన్
బరఁగన్ గోటులు తాదృశంబు లహహా!
 త్వత్సృష్టి నెట్లెంతురో.

ప్రభాతము:

వేకువయందలి కోడికూఁతలోని త్రిభంగీభుగ్న కంఠధ్వని నుత్ప్రేక్షించుచు మను వసు చరిత్రకారులు రచించిన పద్యములు భాషాప్రపంచమున సుప్రసిద్ధములు. తద్విషయకములయిన వసురాయని చాటువులుగూడఁ బ్రశంసనీయములు.

ఉ. సృష్టిని బుట్టి నష్టినొన
 రించు త్రిమూర్తుల యిక్కయౌ మహో
త్కృష్టపు వేలు పీతఁడు, గ
 తించెఁ ద్రియామ యటన్న భావముల్
స్పష్టముగాఁ ద్రిభంగిఁ గృక
 వాకులు గాముల కేనిచోపుదా
ర్లష్టదిశాముఖమ్ముల న
 హార్మ్యముఖమం దెలుఁగెత్తి కూసెడున్.

ఉ. ప్రాణము లేని కొయ్యగడి
 యారము కేయిట మూఁడు గొట్టఁగా
మానవనిర్మితం బదిప్ర
 మాణమె యంచుఁ ద్రిశుద్ధి మెచ్చున
ట్లానిమిషంబునందె నత
 రానన కల్పితకాలయంత్రముల్
పూసెను గొక్కురో యనఁగ
 భుగ్నగళమ్ములఁదా మ్రమచూడముల్.

తెల్లవాఱు నప్పటి శశికాంతిని, దీపకాంతిని వర్ణించు నీక్రిందిపద్యములు రసికజనహృదయంగమములు:

చ. ఉడుపులనుండిసుట్టునను
దాల్మిని దాఁకొనియున్న ప్రేమ మ
ప్పుడు నలకాఁకచేఁ గరఁగి
పొంగి కనుం దలిమంబు వాపి నె
వ్వడిఁ బ్రియు నిక్కఁ జేర్పఁగ నె
బ్బలున వేగినఁ దెల్లవోవున
ప్పుడఁటుకవోముచాయశశి
భాసిలెఁ బున్నమనాఁటి వేకువన్.

చ. నెలఁతనుగూడ నెంచియును
నిద్దురమంపునఁ గన్ను మూసి, తాఁ
బలపల వేగ మేలుకొని
బాళిని దత్తఱ మొందు శ్రోత్రియుం
దలఁపఁగఁజేయుచున్న యవి
ధామమునన్ మలయానిలాంకురం
బులకుఁ జలించుచున్ రజని
పోకకు వెల్వెలవోవు దీపముల్.

పతివ్రతలకు భర్తలతోడి సహగమనము ప్రాచీనాచార్యసమ్మతము. ఆధర్మము నుద్దేశించి కైరవిణీముకుళత్వము నుత్ప్రేక్షించుచు వ్రాసిన పద్యము చాల మనోహరముగ నున్నది:

గీ. చందురునితోడ వేడుకఁ జనెను తార
లంతరిక్షభూషణ్యమునర్హమకట!
నాథుతో నేఁగు భాగ్యంబు నాకు లేద
యనుచు వలువారె మూర్ఛను మునిఁగెఁగలువ.

పిల్లతెమ్మెరలఁ గూర్చిన జిలిబిలిపలుకులతోడి యీక్రింది పద్యమందలి మనోజ్ఞవర్ణనము మనకవీశ్వరుని వంటి పక్కాపుల కవితనుగూడఁ దలఁపునకుఁ దెచ్చునను కొందును.

క. తెగిపోక తీవలు సాఁగుచు
మిగులను సుకుమారమగుచు మేనులు సొగియన్
సొగసుగ రసగాలులు వ
ల్లగ వేసవ విసరె విరులు లతికల మరలన్.

ప్రకృతిరామణీయకమునఁ గవికిఁగల యవ్యాజప్రేమమున కొక నిదర్శనము.

గీ. ప్రాతరుదితార్కరశ్మి సంపర్కమునను
మణిరుచుల మించుమంచుతుంపరల వలలు
చిప్పపులువెన్నుఁ బువ్వులఁ జెప్పఁగాలఁ
ద్రొక్కఁగ బయళ్ల మనసు చివుక్కుమనును.

ప్రదోషము :

సాయంసమయమున రాజమహేంద్రవరమునందలి గౌతమీ నదీతీరము సకల జనమనోహ్లాదకరంబై, సంతాపహరంబై కనరారుచుండును. అప్పటి ప్రకృతిసౌందర్య మనిర్వాచ్యమై యుండును. తద్విషయములగు చాటువులొండు రెండు చిత్తగింపుఁడు:

సీ. మిను ప్రాలుచో నుదీచిని దళుక్కని క్రాలు
మెఱుఁగులతో నీలమేఘమాల
యద్దానిక్రింద దావానలజ్వాల రే
ఖలతోడి నల్లని గట్లచాలు
దానిముందఱ దట్టమైన కావిరి క్రమ్మి
రొదమలు కబళించు వృక్షరాజి
దాని కివ్వల దృఢస్తంభపాళికతో
భాగనిర్మితమైన వారధియును.
దానిపై దారి, దిగువ లోఁతైనవారి
వాయుగతిఁ బాఱునావిరి బండ్లఁ బడవ
లేటిదరికి వేసవిసంజ సేఁగువారి
కెల్లఁ గనువిందు రాజమహేంద్రమందు.

సీ. అకచంచురునకు సుందరరూప సాహస్ర
ములు ఘటిల్లఁ జలించు నలలనలుపు
నలలమీఁదను దళ తళలు తేరఁగ నెంచి
జలపోఁత సలుపు వెన్నెలలచెలువు
వెన్నెలలకు సుంత వింత జాదొనఁగూడఁ
జదలఁ బర్వినరొంఱసంజసంచు
సెఱసంజ మెలమెల్ల నిను వంకఁ దిగఁజాఱ
నిజనాథు నలరించు నిసిబెడంగు
నిసి ధరించిన నవ్వకనీలిచీర
కరణి రాణించు నంతరిక్షంబుడంబుఁ

గాంచుచును, జల్లగాలి సేవించు జనులు
రేయిమొగమున నది యొరఁ బాయఁగలరె?

ప్రేమవల్లియగు గౌతమీతల్లి మాతృప్రేమ నుగ్గడించు పద్యమొకటి కీలకపుష్కర ప్రశంసా సందర్భమున నిదివఱ కుదాహరించియుంటిని. తద్విషయకములు మఱి మూఁడు చూడఁదగినవి:

శా. తల్లీ! బిడ్డల ప్రేమ సంజకలే సం
తాపంబునం జేర ని
న్నుల్లోలాత్మకరంబులం జొదివి మ
మ్మర్యాల లూఁగించుచుం
గొల్ల ల్దాఁగల నీపయస్సుఁ దనియం
గ్రోలించు చాడించెదీ
పుల్లాసంబునఁ దేలఁ బావనచరి
త్రోదార! గోదావరీ!

సీ. సంద్రుని పెనుగాజుఁగుప్పె దీపమువోలెఁ
పశ్చిమాంబుధిఁ దేలు భానుఁ జూపి
పలురంగు లద్దిన పలుకచెన్నుల వన్నె
వన్నెమబ్బులఁ గ్రాలు మిన్ను చూపి
దాఁగిన చీఁకటుల్ తలలెత్తు చెందాన
మసకారుతోఁపుల దెసలఁ జూచి
నీలాలవలెఁ దేటి నిర్మలంబగు నీట
ధిడిసంజఁ గ్రొంజాలు చెడఁగుఁ జూపి
చండ కరుధాటి మూర్ఛిల్లు జగతిమీఁదఁ
జిలురొకరుపలి చలిమిరుల్ చిలుకుచుండ
నావలను తూఁగు వేత్రాసనములఁ దొలుచు
గౌతమీతటి యలరించుఁ గన్నప్రజల.

గీ. కొండ గబ్బిలములు కుతుకొండి పయి కెక్కు-
లార్చుకొనుచు డాయ నలల చేతు
లెత్తి వానినోరికిడు వంచికగ నీరు
ప్రేమవల్లి గౌతమీమతల్లి.

సంజకెంజాయల వివిధవర్ణ సంకీర్ణత్వమును మాయలమారి వేసముతోఁ బోల్చిన పద్యము:

ఉ. మాయలమారివాని కువ
మానము నూసరవెల్లి చెప్పుచుం
ద్రాయది యప్రసిద్ధ విష-
యం బుదయా స్తమయంబు లందుమీఁక్
లాయవు వ్రజవాహనము
లక్ నిముసంబున కొన్ని వేసముల్
వేయుచు నుండఁ జూతురవి
పేర్కొన రేటికి వాని పాటికిన్.

చంద్ర తారకలు:

చంద్రునకు రేపడంతి మాటమిచేఁ గలిగిన శోభావిశేషమునుగూర్చిన వర్ణన సరసభావ సంయుతమై కవికిఁ గల లోకానుభవమును జాటుచున్నది:

క. పేదకు సిరి యెక్కుకొనం
బైదలి యెక్కొకతె చెట్ట పట్టిన దానం
దూఁదివలెఁ దోఁచు శీతల
పాదుఁడు వెలఁగొందఁడే కుహుయోగమునన్.

స్త్రీలకు సిగ్గొక పెట్టనినగయని పెద్ద లగ్గడింతురు. కావుననే లజ్జావతీశబ్దము స్త్రీ పర్యాయములలోఁ జేరినది. చంద్రోదయ మయినంతనే తారకలు నిజకాంతిని మాయు ప్రకృతిసిద్ధవిషయమును శైధర్మమును బురస్కరించుకొని కవి యిట్లుత్ప్రేక్షించుచున్నాఁడు:

ఉ. తారకలార! తండ్రి మిము
దక్షుఁడు చంద్రున కీయఁగంబునన్
ధారవుబోసెనో, విధుని
దగ్గఱ నింకను సిగ్గ మీకు; మేల్
తూరుపుఁగొండపై నతఁడు
తోఁచుడు దిగ్గన లేచి, లోనగల్
దూఱితి రక్కటా; పుట్టువగ
తొయ్యలికిం బతిపజ్జ లజ్జగా.

చంద్రోదయాది వర్ణనములలోఁ గల్పనాశిల్పము మెఱయించుట యాంధ్రగీర్వాణ కవులకుఁ జాలఁ బరిపాటి. వసురాయని చాటువులలోఁగూడ నీశిల్ప మనల్పముగా నున్నది. మచ్చునకు కొన్ని చిత్తగింపుఁడు:

గీ. కాఁడు చందురుండు గట్టిగా దుబ్బిన
మినుపపిండిముద్ద; మిన్ను గాదు

పఱచునీలిచీర; స్వర్ణారు లిడు వడి
యములు కాని తారకములు కావు.

క. లోనం బలు మీనంబులు
లీనంబగు గగనధునివలెం గ్రాలెం, గో
టానంగోటులు చుక్కలు
కానంబడకుండఁ గాయు కౌముదిరాకన్.

గీ. మిన్ను పెరుఁగుఁగడవ వెన్నెల తక్రంబు
వెలుఁగు చలివెలుంగు వెన్నముద్ద
చిన్నిచుక్కలన్ని చిందులు; రే, యీ వి
గోవుపాఁడి ద్రచ్చు గొల్లభామ.

గీ. అవని ప్రానీలి మేలికట్టంబరంబు
చిమ్మటలుఁగొట్ట నేర్పడ్డ చిల్లు లవ్వి
యవలివెల్తురు దోఁచుతదంతరముల
రిక్కలం ద్రారయక విపరీతమతులు.

గీ. జింకపిల్ల గాదు చెవులపిల్లియుఁ గాదు
పాలవెల్లి పంటు బాడె గాదు
చందమామలోని కందు నే ననుకొందుఁ
బ్రతిఫలించినట్టి క్షితియటంచు.

ఋతువులు:

నాల్గేసినెల లొకకాలుచొప్పున మన పెద్దలు సంవత్సరమును మూఁడు కాలులుగ నేర్పఱిచియున్నారు.

గీ. మాఘమాదిగ నాల్గేసి మాసములను
బలుకవలయును నవకారు వానకారు
సీతుకారని; నన, వానఁ జేరియుండు
నెండకా రిట్లు ముక్కారు నెఱుఁగనగును.

ఈయాకారులందుఁ గలుగు ప్రకృతి విశేషములఁగూర్చి మనకవి కూర్చిన నిసర్గమనోహరములయిన చాటువులు తప్పక చదువఁదగినవి. వానిలోఁ గొన్నిటి నుదాహరించెదను. సూర్యుని యుత్తరాయణ దక్షిణాయన ప్రయాణములకుఁ గారణము నుత్ప్రేక్షించు పద్యములు:

క. "చలువలు కడు వెదఁ జల్లెడు
నెలవులకును జనక జనులు నిలఁజాలరు రాఁ
గలనెలల" ననుచుఁ దెలుపుకొ
నలినాప్తుఁడు తిరిగె శిశిరనగమువలనికిన్.

క. జనులకు యమసదనమె యీ
దినముల శరణంబటంచుఁ దెలుప ననంగా
దినకరుఁడు తిరిగె దక్షి
ణమునకుం బ్రబల దఱిఁగి దివసములు కుఱుచలుగాన్.

మామిడిచెట్టులం దేకకాలమునఁ జివురులు, పూలు లేకుంట కర్థశ్లేష నూఁతగాఁ గొని చూపు కారణము:

క. సుమనః పల్లవతతులకు
సమకూరదు మైత్రి, యరుదు; సహకారములన్
సుమనః పల్లవతతులకు
సమకూరమి మైత్రి యరుదె సహకారములన్.

"ఆలస్యాదమృతం విషమ్" మ్మనుసూక్తికి నిదర్శనము:

క. రాలిచె ముదురాకంతయుఁ
దాలిచె లేఁజివురు చింత తతి యిది గోయన్
జాల మొనరించిన రుచి చెడు
నాలస్యము విషము సేయు నమృతము ననరే.

వసంతగ్రీష్మర్తు వర్ణన విశేషములు:

ఉ. కో యను కోయిలల్ చెవుల
కుం జలదాతపఖండశీతల
చ్ఛాయలు మేనికిన్, విరులు
వల్లుసువాసన నాసకున్, ఫల
శ్రీయుత నమ్రశాఖికలు
దృష్టికి, స్వాదురసంబు జిహ్వ, కా
కాహ్లాదము మొనర్చు నామ్రతరు
లామని యేని నిదాఘసత్రముల్.

గీ. మరునివిల్లు తీపి మలయానిలము తీపి
మల్లెపువ్వు తీపి మధువు తీపి
మావిపండు తీపి మదకోకిలము తీపి
మధురతామయంబు మాధవంబు.

గీ. రసము గడ్డకట్టె రసనపైఁ బడునంతఁ
గరఁగి చల్లఁగాను గళము దిగును

ప్రదిమ, పసిమి, తావి మాధురి గల వింత
మంచుఁగరడు మంచి మావిపండు.

చ. అఱచుచు జీఱకంఠమున
సార్చుచుఁ జక్కనిరంగు టెక్కులం
దఱుముచుఁ గాకి గ్రద్దల, ని
దాఘదినంబుల నిప్పుటెండలో
వెఱికలు మ్రుగ్గనో యనక
యేదెసఁ గ్రుడ్డులఁ బాల, ప్రేమఁగో
క్పైరతల నిల్పుచుం; గడుపుఁ
బ్రేమ సహింపని కష్ట మున్నదే.

గీ. కొట్లనిండఁ గోట్లకొలఁది రొక్కం బున్న
నేమిఫలము తీగ మెడపకున్న
జగతి నెందు గాలి సంపూర్ణముగ నున్నఁ
గదలదేని దానఁ గలదె సుఖము.

చ. తళతళ వెండిరేకుల వి
ధంబున వెన్నెలలోన మట్టలా
కులు మలయానిలంబునను
గొంచెముగాఁ జలియింప, సందుసం
దులను దళుక్కుమంచు నెల
తోఁపఁగ, నేలను నీడలాడఁగా
నెలమి జనించు రాతిరి శ
యింపఁగఁ గొబ్బరిచెట్లు క్రిందటన్.

గీ. వృక్షశాఖలఁ దలక్రిందు వ్రేలు కొండ
గబ్బిలమ్ములు గఱులార్చు క్రమము తోఁచు
వేసఁగిపగళ్లఁ బన్నుండి విడక జనులు
విసనకఱ్ఱలఁ గదలించు విధముఁజూడ.

గీ. జాతిగోలెంబులను దోఁచు నూతినీళ్లు
స్నానమునకును, మంటికూజాలఁ బోయు
నేటినీళ్లు పానమునకు నెంతో చల్లఁ
దన మెసఁగు మండువేసఁగి దినములందు.

గీ. అగ్గిచెరుగు గాలి యూవాలఁ గారాలు
గుండె గొట్టు గాటు గొంప లేర్చు
చిచ్చుమంట, ఒళ్ల చీలుచు బీటెండ
దావపావకము నిదాఘసఖము.

మ. కలయర్థంబును ధారవోసి తమ కా
కాళంబునన్ పట్టి పా
జలదాలన్ బురుడింప, నైకవిధ
సస్యంబుల్ ఫలంబుల్ జలం
బులు సర్వం బిడి భూతతృప్తికిఁ బోలం
బుల్ మావులన్ బావులన్
దలఁపించెన్ గృతవిశ్వజిన్మఘురఘున్
ద్రాఘిష్ఠపుం బొద్దులన్.

[సశేషము.]

నా రాజు

ద్వితీయాంకము

రంగము ౧

స్థానము:—రాయలమందిరము.

సమయము:—మధ్యాహ్నము.

(విశ్వపతి ఆలోచనానిమగ్నుడై యటు నిటు ప్రచారము చేయుచుండును. చిత్రావతి వచ్చి వానివెనువెంటనే అల్లరిగా తిరుగుచుండును. విశ్వపతి చూచి)

విశ్వపతి:—ఏమిటి ఈ అల్లరి చిత్రా!

చిత్రావతి:—'చిత్రా'ట! అల్లరేమిటి విశ్వా!

విశ్వ:—పో; పిచ్చిపిల్లా!

చిత్రా:—ఎవరైనా పిచ్చివాడున్నాడా 'పెళ్లాడాలి' అని తిరుగుతూంటే ఇంతలో నీవు కనిపించావు. (ముఖము వంక చూచి) నీకళ్లిట్లా మెఱుస్తున్నా యేం? ఎంత అందంగా ఉన్నాయో! రాత్రి చూచా; మా గండుపిల్లికళ్లిట్లాగే మెరిశాయి.

విశ్వ:—ఇదుగో అల్లరి చేయక పో.

చిత్రా:—మా నాయనే నీవు వెళ్లమంటే వెళ్లడానికి నీవేం రాజువా?

విశ్వ:—(నవ్వుచు) వెళ్లకపోవటానికి నీవు రాణివా?

చిత్రా:—ఆఁ, రాణినే. (పకపక నవ్వుచు) మా నాన్నగారు నన్ను చూచి నిన్న 'పిచ్చిరాణీ' అన్నారు. ఇదుగో 'రాణీ' అంటే జ్ఞాపకంవచ్చింది, ఇందాకటి కథను పూర్తిచెయ్యవూ! ఆకుసుమాన్ని యువరాజేం చేశాడు?

విశ్వ:—ఇప్పుడు కాదు. అంతఃపురకు పోయి మా అక్కయ్యతో ఆడుకో.

చిత్రా:—మీ అక్కయ్యేం? నాకుమాత్రం కాదా అక్కయ్య?

విశ్వ:—పోనిమ్మట్లనే; నీవిప్పుడు వెళుదూ.

చిత్రా:—ఇప్పుడు చెపితే వెళిపోతా. ఆకుసుమాన్నేంచేశాడు?

విశ్వ:—మాలిని ధరించినాడు.

చిత్రా:—మొగవాడు ముత్తైదుకి మల్లెపువ్వులు పెట్టుకుని కూర్చున్నాడు!

విశ్వ:—ఎట్లను పోగనీయవు గాని కథను, పొమ్మిచ్చటినుండి, పని యున్నది.

చిత్రా:—ఇందాక చేస్తున్న పనేనా? కళ్లిట్లా పెట్టడం; ముఖమిట్లా ముడుచుకోడం; మళ్లీ, వేలితో గాల్లో ఇట్లా అట్లా గీతలు గియ్యడం? ఊఁ—

విశ్వ:—(చేయి పట్టుకొని) నీవు మర్యాదగా పోవు

చిత్రా:—బుద్ధి వచ్చిందిగా, ఇక అల్లరి చేయను. కథ వినేసి చక్కాపోతా. సాంతంగా వినకపోతే కంచెల్లో ముళ్ళుంటాయిమ.

విశ్వ:—అబ్బా! ఆ రామకృష్ణ కవి అల్లరి అంతా నీకు పట్టుపడ్డది.

చిత్రా:—మా నాన్నగారికెంత పేరుందో నీ కేం తెలుసు?

విశ్వ:—ఆ. వికట కవులకు గొప్పపేరే వచ్చును.

చిత్రా:—ఆపేరు కాదు.

విశ్వ:—మరి?

చిత్రా:—ఆ బుడతగీచాయన రాలే, పన్నీటో నిన్నీటో, ఆయన అన్నారుకదా—అదొకపాఠంలా ఉందమ్మా, ఏమిటా, ఊఁ—"అగ్రామ్య పరిహాస కుశల, రంగ కవీంద్రనాయకమణీ రామకృష్ణ కవిః": ఎంత సంస్కృతపాఠమో!

విశ్వ:—నీకొక నమస్కారము. దయయుంచి వెళుదూ.

చిత్రా:—నాకు నమస్కారం వద్దు గాని కథ చెప్పూ, వెళిపోతాను.

విశ్వ:—మాట్లాడకుండా వింటావు?

చిత్రా:—మాట్లాడనుగా.

విశ్వ:—నోరెత్తకూడదు.

చిత్రా:—(అంగీకార సూచకముగా తలనూపును.)

విశ్వ:—ఆఁ, ఎంతవఱకు చెప్పితిని?

చిత్రా:—ఆపువ్వని తలలో పెట్టుకున్నాట్ట. నీకు జ్ఞాపకశక్తి చక్కగా ఉంటే నాకు మానభంగం అయేది కాదుకదా? నే వెళిపోతాను.

విశ్వ:—కథ కొంచెములోనే ఉన్నది విని పో.

చిత్రా:—నీపైత్యం ఇది. కథ ఇట్లా ఉంటుందేమిటి? అయినా నాకు తీరిక లేదు. చిన్నారాణీతో ఒక మాట చెప్పాలని వచ్చాను, వెళ్లాలి.

విశ్వ:—విని పోదూ ప్రతిమాలుకుంటాను.

చిత్రా:—"కథ చెప్పవయ్యా! బాబూ!" అంటే నోరెత్తకుండా వినాలన్నావే ఇందాక, ఇప్పుడు నేనంటాను, నోరెత్తకుండా చెపితే వింటాను.

విశ్వ:—అట్లాగైతే, ఆఁ—కొంత కాలమునకు వారివివాహవిషయము—

చిత్రా:—అదుగో నోరెత్తుతున్నావు. నే వెళిపోతాను.

విశ్వ:—నీఅల్లరి కిదియే విరుగుడు. (రెండుచేతులు గట్టిగా పట్టుకుని గబగబ) మంత్రి గ్రహించి విధి లేక ఆ అమ్మాయిని దేవేరిని జేసి ఆయువరాజునకు పట్టాభిషేకము జేసెను. ఆ బ్రాహ్మణ కుమారుడు రాజుగారి భావమఱిదియై 'మంత్రిని త్రోసి రాజును' చేయుచు నెమ్మదిగా రాజసూత్రములను చేతిలోనికి లాగుకొనుచు—

చిత్రా:—అవి తెగి వెనక్కి పడ్డాట్ట. ఏం చిత్రంగా అల్లావయ్యా! కథకు కాళ్లు లేకలో చెవులూ ఉండవంటారు. బ్రాహ్మణబ్బాయిట! కులం, గోత్రం విడిచి పెట్టుకుని రాజుగారి భావమఱిది అయాట్ట! నేనుకూడా రాణినైతే అంతా ఒప్పుకుంటారేమో! సగ్గాలు—కాదు—సూత్రాలు లాగిపట్టనా? తెగి వెనక్కి పడతానేమో. (విడిపించుకొని పకపక నవ్వుచూ పారిపోవును.)

విశ్వపతి:—ఏమిరా! చెడుగరవు టురుమునవ్వు లజకిగా వికటాట్టహాస భైరవనాదం బుగ్గలువారించి పోయినది! ఈ గుప్తప్రతాపము స్తుతిగీతముల గవక సంతృప్తి నెట్లు గాంచును; బలాత్కరింపబడినదైన, లోకము మెచ్చక తప్పదీసుర్వ్యధికుడిని. ఒకటి సంకల్పించుట, బుద్ధికుశలతచే దానిని సాధించుట—యిది నా జీవితమూలము. ఇప్పుడు నేనాడబోవు నాటకమునకు ప్రస్తావము కూడ రక్తిగనే నడిచినది. నాత్రోవ కడ్డము రాకుండ, మంత్రి, రాజ్యాధికారమునుండి బహిష్కరింపబడగలడు. అనగా, "ఈ విశ్వపతి పౌరుషచ్ఛాయలో జనకవ్య తప స్వతంత్రయైనది" యన్నమాట. రాయలనుండి తిమ్మరుసును గుంజినైచితినా, మా ముద్దులమఱిది మస్తిష్క మెప్పుడును శూన్యమే; అప్పుడందు నాఆలోచనయే మెఱయగలదు. "ఇదుగో, భావా! రాజ్యమును నాచరణసీమ సమర్పించి పని విను" మనుటయే శేషించును. అది జరిగినా దీరవలెను. లేకున్న ఈరాజత్వము, నీప్రత్యేకాదృష్టము నీవి నోపటనే ప్రొద్దువోడిచెనేమి! ఏమిటి యీ ప్రత్యేకత?

సీ. సకలమానవులు నేకపలాయమును వీడి
వచ్చినవారె ప్రపంచమునకు
దైవసామగ్రీ ప్రదత్తాధిభాగ్యముల్
గడియపై గొనుట కొక్కడె కలండె
భోగ సామ్రాజ్యంపు బూలగద్దె వసించు
పట్టాభిషేక వైభవము లెన్న
ఒకని సొత్తా యది? ఉక్కడే దేవడో వా
నిది కాదె సర్వసంపద శతంబు
నాకు ప్రతిరోధి యెవ్వ డెన్నటికి నైన
బట్ట భద్రుల నిల బడగొట్టగలను
ధారుణీశ్వర గండ పెండేరమునకు
త్రాచు 'బుస్స'లతోడ గాల్పాచినాడ.

(వికటాట్టహాసము జేసి) "కటకరాజు దివాణమున విస్తరాకుల సుట్టుకొనుచు బరపెండాడుడనై మనియుండుమని మదూట వ్రాసి, విధి యీ ప్రపంచమున పారవైచిన

పేరిశాస్త్రి ఆ విధివ్రాలును 'భట్టోవ' తుడిచివైచుకొని రాజశ్యాలక విశ్వపతియై నేఁడాంధ్ర చక్రవర్తి కాబోవుచున్నాడు. (దూరమున దృష్టి నిగుడ్చి) అదిగో, నాయుద్యమమునకు ప్రసాధనముగ నవతరించిన నాసోదరి వచ్చుచున్నది. ఈ రాజమంత్రులకు విరోధమును గల్పించుటకు జాలనుపకరించు నీమె యభిమాన ప్రవృత్తి కింక గొంచెము సానబెట్టవలెను. (విశ్వపతి ప్రక్కగా తొలగును. వానికి ముందుగా చిన్నాదేవి ప్రవేశించును.) సోదరీ! మఱచితిని మహారాణీ!

చిన్నాదేవి:—వ్యంగ్యమా?

విశ్వ:—కార్యార్థిని కనుక 'మహారాణీ' అంటిని.

చిన్నా:—ఏమిటి ఆ మహాకార్యము?

విశ్వ:—మంజీరను శిక్షింపవలదని నా ప్రార్థన. మఱి—శక్తి లేనప్పుడు—

చిన్నా:—అవును. నేను చేతగాని దాననే. బుద్ధి తక్కువై రాజుదగ్గర నాఅధికారము చెల్లు ననుకొంటిని. ఇప్పుడు తోఁచినది అది 'తప్పే' యని.

విశ్వ:—ఆఁహాఁ. మఱి యేల క్షమాపణ గోర లేదు?

చిన్నా:—వారు వచ్చినతోడనే తప్పక కోరుకొందును. కాని నేనైనను మంజీర నిచ్చటికి రప్పించి కొంచెము బెదిరించి క్షమించి పంపవలెననే యనుకొంటిని.

విశ్వ:—అది గౌరవముగనే యుండెడిది. ఇప్పుడు నీ కగౌరవము కల్గినది. ఈమాత్రము రాజపమును చెల్లించుకొనలేని అబలవు నీ విచ్చట నిరపాయముగ గాపురము చేయగలవా యని నా కనుమానము. ఆముహూర్తబలమేమియో, నిన్ను 'సోదరీ' యని పిల్చిన నాటనుండియు నిన్ను నాసోదరివనియే ప్రేమించుచుంటిని. ఆప్రేమ నీహితముకొఱకు నన్ను బలినిచ్చుకొనుటకును బురికొల్పుచున్నది. ఈ అగౌరవమును నా అగౌరవముగ జింతించుచున్నాను.

చిన్నా:—పోనీ, ఒకమారు మంజీర నిచ్చటికి తెప్పింపరాదా ఇప్పుడు?

విశ్వ:—పట్టి తెప్పింపవచ్చును.

(రాయలు ప్రక్కగా ప్రవేశించును. చిన్నాదేవి చూడదు. విశ్వపతి చూచిచూడనట్లు నటించుచు)

కాని భావగారికి వారియెడగల మొగమోటము.

చిన్నా:—నీవే స్వయముగ వెళ్లినచో వారు మాత్రము నిన్నేమనగలరు?

విశ్వ:—కాని యొకమారు చక్రవర్తిచే దండన తప్పింపబడిన పిమ్మట దానినే చేయబూనుట యోగ్యమైనసంగతి కాదు. మహారాజు వారిగౌరవమునకది—

చిన్నా:—అది కాదు. వా రెన్నడు నాయాజ్ఞను ద్రిప్పువారు కాదు. మంత్రిభీతిచే దండనాథుడే పరిస్థితులరయజాలక తిరిగివచ్చియుండును. అంతేకాని—

రాయలు:—(సమీపించి) దేవీ! నీవు క్షమింపవలెను. నేనే నీయాజ్ఞను ద్రిప్పివైచితిని. నాకొఱకు నీవు మంజీరను క్షమింపవలెను. అమాయికయగు నొకదుర్బల బాలికపై నీ కింత కోప మెందులకు?

చిన్నా:—తమయనుగ్రహము పూర్తిగ నున్న నది దుర్బల యేమి?

విశ్వ:—సోదరీ! శాంతింపుము. భావగారు తెలివితక్కువవారు కారు మంత్రిదేవు నిప్పు డెదిరించుట మంచిదికాదు. సేనాధిపతులు, కోశాధిపతులు, మంత్రులు, దుర్గనాథులు, పురరక్షకులు నెల్లరు వాని బంధువులో, మిత్రులో, ఆశ్రితులో, హితులో యై యుండిరి. చండశాసనుడై యతఁడీ రాజ్యము నేలుచున్నాడు. అతని నెదిరించిన యేటు పోయి యేటు వచ్చునో. శాంతించి యిప్పటి కీపట్టు మానుము.

చిన్నా:—ఎందుకు నన్నిట్లు బెదరించుట? ఇచ్చట నా కొక గౌరవమున్న మంజీర నిప్పుడు రప్పింపుడు. నేనే క్షమించి విడిచిపెట్టెదను. నా కాయాశ కానప్పు డెందుకు వచ్చినమాట లివి? (పోఁబోవును.)

విశ్వ:—సోదరీ! ఎప్పటి కాపాక! తుదకు నావలన మహారాజు విపదబ్ధిబడె ననిపింతువా?

చిన్నా:—(వెనుకకు వచ్చి) ఏమిటి!

విశ్వ:—ఊహించుకొనుము. ఆమంత్రి చెప్పుచేతలలో నణగిమణగియుండి నిరుపద్రవముగ జీవితము గడుపుకొనుచున్న యీతనికి నిన్ను దీసుకువచ్చి కట్టినది నేను. నీమూలమున నెట్టి యుపద్రవ మాతనికి సంభవించినను దోషిని నేనగుదును.

రాయలు:—విశ్వపతీ! నీవూరుకొనుము. దేవీ! ఈ నీయావేశము పట్టమహిషి కుచితమైనది కాదు.

చిన్నా:—(రోషమున) నాథా! నేను పట్టమహిషిని కాగోరుట లేదు. ఎనలేని ధీరత్వమును, కుశాగ్రప్రజ్ఞను, ఉత్తమపురుష తేజమును వరించి అతనికొఱకు పితృగృహమును, బంధుజనమును, స్వసంబంధమోహసర్వస్వమును త్యజించి, యీపరభూములకు వచ్చితినో, ఆ నా ప్రాణపతిని నీ యర్ధాంగినైన చాలును. ఒకసామాన్యబాలిక నాపతిని నా ముందు నిందయొనర్చినది; సహింపజాలక నేను వైరశుద్ధికి బూనుకొన, అందులకు నాపతిబలమే నా కడ్డమువచ్చుటా! ఆహా! ఇంతటి పరాభవమా!

(ప్రస్థానము)

విశ్వ:—పిచ్చిదానా! ఈపరాభవాగ్రహము నీ కెందులకు సోదరీ! (వెంటనే పోవును)

రాయలు:—ఔను. నాకు పరాభవము జరిగినది, నిజమే. సహించియూరకుండుట నాకు విధాయకము కావచ్చును. కాని అభిమానవతియగు నాయర్ధాంగి నమద్ధతగా నుండు మనుటకు నాకేమి యధికారము కలదు? ఆహా! దుర్భరదృశ్యముల సహస్రములనైన నోర్వగల నాకు గోవిందరాయల యప్పటి యాక్రోధ సంధుక్షితాంగభంగిమ తైక్ష్ణ్యము దృష్టింప రాకపోయినది! దీని కేమి. ఇది యేమిటి విశ్వపతి యొక్క శంకాభల్లము నామెదడులో గ్రుచ్చిపోయినాడు! నా జీవితము, భవితవ్యము మంత్రి దయాధర్మములమీద నాధారపడియున్నవా! ఈకృష్ణదేవరాయ లిప్పటివఱకు వానియిష్టము మీదనే యీసింహాసనముపై గూర్చొనగల్గుచుండెనా? స్వయంప్రకాశమునకు నా కీగద్దెపై నవకాశ మున్నదో లేదో యొన్నడు నింతవఱకు విచారించుకొనలేదు. నన్ను గురించి నే నిక నాలోచించుకొనవలసి వచ్చెనా!

(విశ్వపతి పునఃప్రవేశము)

విశ్వపతి:—భావగారూ!

రాయలు:—ఆఁ! బహుపర్యాయములు హెచ్చరించియున్నాడవు; నన్ను గూర్చి నీవే యొక్కడు సంకటపడుచున్నటు లున్నది: ఆవిషయము చెప్పుము.

విశ్వ:—ఏవిషయము?

రాయలు:—మంత్రివిషయము.

విశ్వ:—నాకేమి తెలియును?

రాయలు:—తెలియదు? క్షణముక్రింద నీసోదరి కుపన్యసించినది.

విశ్వ:—ఓహో! ఆవిషయమా? ఇప్పు డెందులకు? అయినను మాకు వాగ్వ్యయమునకు గాక నీచెవి కెక్కునా?

రాయలు:—ఇప్పుడు చెప్పుము. వినుటకు సంసిద్ధుడనై యున్నాను. ఇన్నిదినములనుండియు ప్రజల రహస్య సంభాషణలయందును, నంతఃపురస్త్రీల చాటుమాటలవలనను నేవిషయమును విని నవ్వి యూరకొనెడివాడనో, ఆవిషయమునే ఆప్తుడవగు నీ నుండి మరియు దగ్గరగా వినుచున్నాను. నీయుపదేశములు నాహృదయమును ముట్టడించినవి. నేను వినగోరుచున్నాను. చెప్పుము.

విశ్వ:—ఇట్టి స్థిరభావముతోడనే నేనును నిర్బంధించియైన నేను చెప్పగోరియే యుంటిని.

రాయలు:—విన నొకవిషయమును విని తరువాత చెప్పుము. అప్పాజీమీద నీవ్యాజ్యమును యెఱుంగుదును. నీహృదయమున నతడు బింబకబళన పిపాసియగు రాహువువలె దిద్దబడియున్నాడు. సరి. నేను ముగించునంతవఱకు కథ్యంతరము చెప్పక వినుము. నాతండ్రి "చంపిపారవేయుము" మని నన్ను మంత్రిచేతులలోనే పడవైచెను. కాని, యతడేమి చేసెనో యెఱుంగుదువా? "వత్సా"

యని తనయునిగ చేర్చుకొని యుక్తవయస్కుడగు వరకు దాక పెంచి, సమస్తవిద్యలయందును, కళలయందును నన్ను దిద్దినాడు. తనబిడ్డలకన్న నన్నే యెక్కుడు గారాబమున పెంచెను. నీసోదరియుదంతము నీకు తెలియును; ఎట్టిపరిస్థితులలో మావివాహమున కాతఁ డొప్పుకొనినదియు! తుదకు బలసంపన్నమగు నీవిశాలసామ్రాజ్యమును నాకు నప్పగించినాడు. "రాయలు నారాజు" అని యుద్యోగమున నానందమును వెలిపుచ్చుట వాని స్వార్థమని కవుల నిందాస్తుతి. ఇట్టివానికి నేను జూపవలయు కృతజ్ఞతలకు పరిధి యున్నదో లేదో విచార్యము. నా హృదయము ప్రబోధము లేకయే కొన్నియుగముల క్రిందనే యతని 'నప్పాజీ' యని పిలిచినట్లు స్మృతి. నా హృదయమును చించి చూడుము! అప్పాజీయొక్క నిష్కామధర్మతేజస్సౌమ్యమూర్తి నీకు సాక్షాత్కరింపగలదు. చాలు నిప్పుడు చెప్పుము. ఆ ప్రకాశగర్భమున నేనున్నను నీ చర్మనేత్రములు చూడ గల్గినవో; శ్రద్ధధానుడనై యున్నాను.

విశ్వ:—అబ్బా! ప్రకాశగర్భమున మర్మము జూపవలెనా? ఇంతటి స్థిరవిశ్వాసికి నచ్చచెప్పుట బ్రహ్మకును తరము కాదు. కాని ఒకటిమాత్రము చూచుచున్నాను. ఆ ప్రకాశగోళమున నీవు నిద్రను జపించుచు తిరుగుచున్నావు.

రాయలు:—తప్పించుకొనకుము. మంత్రి నేర మేమిటో చెప్పుము.

విశ్వ:—మంత్రి నేర మేమియు నుండదు, నీవు లేశమైన స్వశక్తిత్వమును స్థాపించుకొనగల్గినచో. ఏకైక హారమునగాని కృష్ణరాయలత్వము పూడ్చిపెట్టబడి ఆ స్థానే తిమ్మరుసత్వ మెటనుండియో పాటకరించుకొని వచ్చును. మాకిది దుస్సహము.

రాయలు:—ఇదియా తుదకు నీ వ్యాఖ్యము. వట్టి అమాయకుడవు.

విశ్వ:—నాయమాయకత్వమునకు జంతింపవలదు. నీ నిష్ప్రయోజకత్వమునకు విచారించుకొనుము. భరత ఖండార్థభాగమున కధిరాజవైనందుల కుబ్బకుము. అట్టి యర్హతయే యనూన స్వప్రతాపకృతియైన లోకమున స్థాపించుటచేత గల్గినదా? తిమ్మరుసుయొక్క దయాముష్టిదత్తవిభవమున కెందుల కీయార్భాటము!

రాయలు:—ఆగు మెవరో వచ్చుచున్నట్లున్నది.

(గోవిందరాజు ప్రవేశించును)

గోవిందరాజు:—జయము మహారాజా! మన రాజనగరునందు వ్యాపారకేంద్రముల నిర్మించుకొనుట కనుజ్ఞ వేడుచు గొందఱు పోర్చుగీసు వర్తకులు విజ్ఞప్తి పంపుకొనియున్నారు. ఆజ్ఞ నీయవచ్చునా యని మహామంత్రివారు—

రాయలు:—ఆలోచించి వారినే చేయుమనుము.

గోవిందరాజు:—భాగ్యము. (ప్రస్థానము.)

విశ్వపతి:—ఇది నేను నిందించుట యనుకొనకుము. నీ యాశ్రితులచాటు నవరులలోని యొక పాడుపు మాట యిది. బాగుగ నాలోచించుకొనుము. నీ వొక పంజరములో నుంటివి. కృతక జగత్తిని యుదయ మేమో గోలపడితివే, యది యిదియే. నీయెదుట మసలు ప్రతిదియు నాతిమ్మరుసు యొక్క తీక్ష్ణపరీక్షయందు శిక్షాశుద్ధిని బొందినదే. ఆ స్థానమున కవులు, దండనాయకులు, సామంతరాజులు, నంతఃపురమున దాసదాసీజనమును భరతర్షిచే శిక్షింపబడి రంగము నలంకరించునటులనవలె వర్తనముల నెల్ల స్థాయిలయందును 'తు' 'చ' తప్పక నటింతురు. వాని మతము పుచ్చుకొనినగాని యెవరు నీరాజ్యచక్రమున బ్రవేశింపజాలరు. వారు నోసట దాల్చు విభూతి వానిపాదధూళి. వానిమాట జపయోగ్యమగు మంత్రము. ఒకమహామత ప్రవర్తకుడై యతడిట వెల్గుచున్నాడు. అహో! విస్మయ మూర్ఛనమున ముగ్ధులగు నాహస్తము లప్రయత్నముగ నుద్ధతములై గౌరవాంజలి గూర్చుచున్నవి. మంత్రిదేవుని మహాప్రజ్ఞకు జోహార్!

రాయలు:—ఓయీ! వికట వ్యాఖ్యాతృ చక్రవర్తీ! అట్టి యతని ప్రజ్ఞాజయకన్య నుత్పాదనీతి వర్ణింపబడిన దేమి?

(గోవిందరాజు పునః ప్రవేశము)

గోవిందరాజు:—జయము మహారాజా! ఆపోర్చుగీసు వర్తకులు తమ కోశరక్షణార్థమై కొంత సైన్యము నుంచుకొనుట కవకాశము నర్థించుచున్నారు.

విశ్వ:—అట్టి సందర్భములో—

రాయలు:— మే మిప్పుడే కార్యాలయమునకు వచ్చుచున్నాము. విచారించెదము.

గోవిందరాజు:—భాగ్యము (ప్రస్థానము.)

రాయలు:—విశ్వపతీ! తొందరపడక ఆలోచించి చెప్పుము. చూచుచుంటివి కదా ప్రతివిషయము నేలమలే నాయనుమతివీడ—

విశ్వ:—కర్తవ్యమును పెట్టి వ్యవహరించుటయందువా? అదియే వాని నీతిలోని సూక్ష్మము. సామాన్యముగ నెత్తిపోటుపు మాటలుగూడ పిల్లిమీదనో, ఎలుక మీదనో పెట్టినప్పుడుగాని యంత మీరాయవు.

రాయలు:—రాజనీతిని నీ వింత చులకన చేయుట తగదు.

విశ్వ:—ఆఁ, రాజనీతి. పరిణామపరమసీమ నతిక్రమించి నప్పుడు దానినే స్వార్థనీతి యనవలెనని శాస్త్రము.

రాయలు:—ఆహా! నిన్ను వినుటకు సహనము నభ్యసింపవలెను. ఇంతకు నీరాద్ధాంత మిప్పుడు నన్నేమి చెయ్యమని?

విశ్వ:—రాద్ధాంతము కాదు. నీ వ్యక్తిత్వమును స్థాపించుకొనుట కిప్పు డెన్ని మార్గములు లేవు! ధనము, సైన్యము, బలము—ఎందులో నీకు తక్కువ? యావదుత్తర భారత సార్వభౌమమమీదను నీవు కన్నెర్ర జేయవచ్చునే. మంత్రి జోక్య మేమియును లేకుండనప్పు డెట్టి మహత్వప్రతాప గౌరవము నీచరణముల బడి జోహారులు చేయును!

రాయలు:—నీవు చెప్పునట్లు మాత్రము నే నేల చేయవలయును? అదిమాత్రము పరాధీనత కాదా? నాయిష్టము వచ్చినట్లు చేసెదను నూరుకొనుము. (ప్రస్థానము).

విశ్వ:—పొమ్ము. తిరస్కరించుచునే తెలివిలేక నాయధికారమును శిరమున మోసుకొనిపోవుచున్నావు. ఆఁ, ఇది వశీకరణవైఖరి యన్న. ఈవిశ్వపతి 'సవాల్' బ్రహ్మకపాల మంటవలెను.

రంగము ౨

స్థానము: విహారవనకాసారోపాంతతరుపీఠి.

సమయము: సాయంతనము.

(తిమ్మరుసు, రామకృష్ణకవియు ప్రవేశము)

రామకృష్ణకవి:—ఉత్తరదేశ దండయాత్ర యొకటియే కాదు రాయలవారు సంకల్పించినది, కుమారునికి పట్టాభిషేకము గూడ చేయుచున్నారట. ఆపిల్లవాని కింక నేడాదియైన నిండలేదు.

తిమ్మరుసు:—గమనించితిరా! ఎట్టి విషమస్థితులు ముట్టడించుకొని వచ్చుచున్నవియో! కుశాగ్రీయబుద్ధి లేక సమస్యను పరిష్కరింపుడు. సుడిగాలి, తుపాను విప్పల విడిగ చెలరేగినవి. ధూళిస్తంభములు లేచినవి. వానిపై భారతభవనము లేర్పడుచున్నవి. అట్టివేళ ఫలాశచే పిట్ట చెట్టు కొమ్మపై గూర్చొన వచ్చునా?

రామకృష్ణ:—చెట్టుదిగి ప్రాణితో ఆల్లో దూరవలెను. ఓపిక యున్నచో మెడ నిక్కబెట్టి బయలుజూడవలయును.

తిమ్మరుసు:—బాగుగ సెలవిచ్చినారు. "నేను వృద్ధుడనైపోతిని; అందుచే నుద్యోగభారమును నిర్వహింపజాల"నని రాయలకు వార్త నంపితిని.

రామకృష్ణ:—శ్రీవా రంగీకరించిరా యేమి?

తిమ్మరుసు:—అంగీకరించెను. నాస్థానే నాతో సంప్రతించుచు వ్యవహారముల నడుపునట్లు పెద్దనామాత్యులు నియమింపబడిరి.

రామకృష్ణ:—ఔను. మనవిశ్వాసమునకు పెద్దనామాత్యులే యర్హులును, సమర్థులును. కాని,—

తిమ్మరుసు:—ఏమియిట్లు తప్పుకొనుటలో సారస్యమేమియు లేదుగదా!

రామకృష్ణ:—పారిపోవుటలో గూడ తెలివి తేట లుండవలెనని యుప్పు డెఱిగితిని.

తిమ్మరుస:—అటు కాదు.

రామకృష్ణ:—కాకున్న నేల విడిచి సామా?

తిమ్మరుస:—కార్యవాదము నందలి సూక్ష్మ మదియే. జనులబుద్ధి కొకప్పుడు వినుపుకూడ యవసరమే. అట్టివినుపు శతసహస్రాధికముగు పట్టు నీయగలదు. మూఢుడ! ఆవచ్చువది యెవరు? విశ్వపతిరాయలంవలె నున్నది. సరి; చిత్రావతి చెప్పెనంటిరే, యేమిటి, ఆకథ యెవరు చెప్పి నట్లు?

రామకృష్ణ:—విశ్వపతి చెప్పినట్లు చెప్పెనది.

తిమ్మరుస:—మూలము దొరికెనా? అది వానియూహము. కుశాస్త్రకారుల మతము, కలుషహృదయము లెప్పుడో యొకప్పు డెట్లనో యూహాంకథఁ గ్రక్కకమాన వని. వానిపై గన్నుంపవలెనిది. నిజమే నిన్నేడు నా లోక ప్రతియోగియు ప్రతిరోధకుడును భువి నుద్భవించినట్లే. ఏమరిలకూడదు. తిమరుమాత్రము రాయలను, పెద్దిరాజును జాగరూకులై నడిపింపవలెను. పోండు. ఆకాలంవ నిట్లిచ్చి పోండు. అవధానిని కాపలె. ఒకచిత్రపరీక్ష జేసి యింతలో వచ్చెదను.

రామకృష్ణ:—(శాలువ విచ్చి) తిమరు వచ్చువఱకు గాసారముకడ వేచియుందును. (ప్రస్థానము)

తిమ్మరుస:—విశ్వపతి యిటే వచ్చుచున్నాడు. చిత్రావతికి చెప్పిన యాకథనుబట్టి యాలోచించినచో నితడే యాయద్భుత పురుషుడని యనుమానము కల్గుచున్నది. ఇది వాఢియయ్యెనా, యొకప్రబల దుస్సంకల్ప ధారియై యతడిట జేరియుండుట తథ్యము. నా రాజులో నేను కల్గిన యాదికారసృష్టికి వీడే దుష్టబ్రహ్మ కావలెను. ఓహో!

గీ. అతడు నా రాజు వాని నాయాసపరచు
భూతమా! దిగి రమ్ము జ్వాలాతితీవ్ర
దాహమంత్ర విభూతి త్వద్దర్పభుజగ
జిహ్వికల పట్టి చిరిమి భస్మీకరించు.

అతడీ దారిని పోవునప్పుడు వర్మగర్భముగ నెత్తిపొడిచెదను. దానితో గుట్టు బట్టబయ లగును. కను చీకటి నీమాత్రము మార్పు చాలును. గుర్తు పట్టజాలడు.

(విశ్వపతి ప్రక్కగా పోవును.)

తిమ్మరుస:—(మారుగొంతుతో) ఎవరు వారయనా, దృష్టి ఆనటము లేదు. ఆపురోహితుని కుమారులు గారూ! చూచినట్టు జ్ఞాపకము—

విశ్వపతి:—(కొన్ని యడుగులు నడిచి దిశలు పరికించి వెనుకకు దిరిగి) ఎక్కడి దీశకునపక్షి! ఈ పిశాచము న న్నెట్లు గుర్తించెను? ఏకాంతమును లక్షింపని సాహస మూర్ఖ! మాహో దీని వన నీయరాదు. (కత్తి దూసి మీదికి లంఘించి) చావుము. క్షుద్రవరకీటమా! (కత్తి విసరును.)

తిమ్మరుస:—(అగ్రేటు తప్పించుకొని) చచ్చుటకు నాకు శక్తి లేదురా నిర్భాగ్యుడా! (ప్రస్థానము.)

విశ్వపతి:—ఇంతటి దుర్బలత్వము నా కన్నడును గలుగలేదు. ఇంతటి నీచమర్యాదను పొందను లేదు. ఆహా! నా దైవసామగ్రి నిట్లు నెక్కలతో మాడ్చుకొనుచు వికట భైరవస్వరమున పరాజయజ్వరము మూదిరెక్కడి దీపాడు భూకమిట్లు పోయినది! ఆః! దురదృష్టఢాకిని మరల నిట్లు తల నెత్తుచున్నదా! అగుచో, ప్రతివిధీ! ఇదియే నా ప్రతిజ్ఞ. అచిరకాలమున నీసింహాసనముపై నన్ను జూడగలవు. నేటికి నాకు ప్రతిమూల పిశాచములు కొన్ని లేచిన వన్నమాట. పనిని త్వరగ జక్కబెట్టుకొనవలెను. ఆఁ! నాకా ప్రతిరోధము!

మ. అపరబ్రహ్మను నాలోకండు ప్రతియో
గా రూఢుడొ నేనిమ
త్కపటోపాయ భుజంగ ఘాత్కృతుల కా
కల్ చుట్టునగ్రాడితె
ద్వఘవున్ భస్మము సేయు నేటికి బ్రగ
ల్భ ప్రౌఢతల్ జాలు వి
శ్వపతిన్ గెల్చు దురాగ్రహోల్బణు డెరో
షాల్ సాగిరా వేరికిన్.

(ప్రస్థానము.)

(యవనిక పడును.)

రంగము ౩.

స్థానము: రాజమందిరాంతర్విలాస భవనము.
సమయము: ఉదయము.

(చిన్నాదేవి ప్రచారము చేయుచుండును.)

చిన్నాదేవి:—

గీ. ఉదయబాలిక నవచరణోత్పలములు
వెలుగు చక్రాల దినవీథి విచ్చుకొనియె
చల్లనై శీతయంచాల జల్లుకొనుచు
మలయపవనంబు హాయించి యులరు నహహా!

ఈ యుదయసంధ్య యింత హాయిగ నున్నది. కాని యీ సుఖము నెందుకో యనుభవింప లేకుంటిని? నా ప్రేమ యెంత తీవ్రముగ నాకర్షింపబడినదో యీ హృదయ మిట్లు రెక్కలు కట్టుకొని వచ్చి యిచ్చట వ్రాలినది. ఔను. అతని దాన నగుటకుగాక యీ యనాది ప్రేమ కీ సౌందర్యముతో యిలా వంటిపై జన్మ హేతు వెందుకు! ఆ పారమ సముద్రములో నుక్తి నొందుటకు చంగలించి పోవు ధన్యతరంగిణిక దా నా జీవితము. కాని యిది యంతర్వాహినియై యిట్లు శోభ లేకయే పోవలెనా? అక్కటా! రెండుసంవత్సరములు కావచ్చినదే, యింతవఱకును నాథునికి నిజమును తెల్పుకొన లేకున్నాను. శత్రురాజు కుమార్తెనని తెలిసిన వారు నన్నిచ్చట నుండనిత్తురో లేదో. వారు నన్ను ప్రాణపదముగ ప్రేమించుచున్నారుకదా, నా కెందుకో యీ భయము! ఔను మంత్రు లొప్పుకొనరని విశ్వపతి చెప్పినాడు: అదే నా భయము. విశ్వపతి యిచ్చట యిట్లుండుట బాగుండదు, మంచిగా చెప్పినపోదు, గట్టిగా చెప్పుద మన్న, పాపము, చాలమంచిగనే యున్నా డింతవఱకు. కాని అప్పుడప్పు డీ సత్యమును నాథునికి తెలియచేతునని బెదిరింపుతో నాపై నధికారము జూపుచుండునే, నా దౌర్బల్యము నవకాశముగ గొని నా చుట్టు నిట్లొకయురి నల్లినా డన్నమాట యీ విశ్వపతి. (ముందు వచ్చి యొక చీటీ పడును.) ఈ చీటీ ఏమిటి? ఎవ్వరును లేరే! ఏమిటో! "తమ పుట్టు పూర్వోత్తర మెరుకపడినది. మీరు పట్టమహిషిగా ఉండవచ్చును. కాని ఆ పురోహితుని కొడుకు విశ్వపతి యింక నిక్కడ నుండరాదు. త్వరలో సాగనంపుడు" ఎవరు వ్రాసిరో? ఆహా! మే మిద్దర మే యనుకొంటిని, మా రహస్యము నింకొకరుగూడ యెఱుగుదురా! వీ రెవరో సామాన్యులై యుండరు. సరే. ఇప్పటి నుండి నాకు తోడ్పాటు రాకపోదు.

(విశ్వపతి నవ్వుచు, ఠీవిగా నొయ్యారముగా నడుచుచు ప్రవేశము. చిన్నాదేవి చీటీని దాచును.)

విశ్వపతి:—ఏమిటో సోదరీమణివారు దీర్ఘాలోచించుచున్నారు!

చిన్నా:—ఏమున్నది_

(సిద్ధాంతి ప్రవేశము.)

ఆహా! సిద్ధాంతిగారా? వందనములు. (నమస్కరించును.)

సిద్ధాంతి:—శీఘ్రమేవ పుత్రపట్టాభిషేకసిద్ధి రస్తు.

చిన్నా:—తథాస్తు అయితే అబ్బాయి జాతకమును చూచి వచ్చినారా?

సిద్ధాంతి:—ఆ! (విశ్వపతిని చూచి) పత్రమో పుష్పమో అన్నారు. ఈదీనుని కానుకను స్వీకరించి మహాప్రభువులవా రనుగ్రహించవలెను. (ఒక కమలము నొసంగును.)

విశ్వపతి:—ఓహో! విచ్చిన అరవిందము! (ఒక్కొక్కదళమునే చించివేయుచుండును.)

చిన్నా:—శుభముహూర్తము నెప్పు డేర్పరచినారు? దగ్గరలోనేనా?

సిద్ధాంతి:—అట్లా తొందరపడితే దేవేరివారికి నే నేమి మనవిచేయగలను? జాతకమును చూచి ముహూర్త మేర్పరచవలెను గాని_

చిన్నా:—జాతకమును చూచే; కాని కొంచెము దగ్గరలో ఉండేటట్లు చూడండీ!

సిద్ధాంతి:—మంచి, అనుకూలగ్రహము లుంటవి ప్రతికూలగ్రహము లుంటవి. ఏగ్రహమున కేశాంతి అవసరమో!-

చిన్నా:—ఎన్ని శాంతులు చేయవలసివస్తే నేమి మన మేమి ధనలోపము చేతుమా!

సిద్ధాంతి:—ఆఁ, ఆఁ, ఎంతమాట! జాతకము నూఱికే శాస్త్రముతో సంప్రతించుటయే కాని ముహూర్తమున కేమి, యెప్పుడుపడితే యప్పుడే యేర్పరచవచ్చును. శ్రీవారి నిప్పుడు దర్శించి రమ్మందురా! (లేవబోవును.)

చిన్నా:—కూర్చోండి, సిద్ధాంతిగారూ! అబ్బాయిజాతకమును చూచితి మంటిరి, మఱి, యేమియు జెప్పకపోతిరి.

సిద్ధాం:—ఏం చెప్ప మంటారు!

చిన్నా:—భవిష్యమంటాను. ఎంత ప్రతాపవంతు డౌతాడో—

సిద్ధాంతి:—దాని కేమి, మహాప్రతాపవంతులే ఔతారు.

చిన్నా:—అది కాదు: ఏఏరాజ్యా లేలతాడో, ఎందఱిరాజుల్ని గెలుస్తాడో—

సిద్ధాంతి:—అప్పుడేం చేస్తారో ఆశాస్త్రరహస్య విషయము లిప్పుడు చెప్పుటకు సాధ్యమా!

చిన్నా:—పోనీండి కాని, ఆ చంద్రార్కంగా రాజ్యపరిపాలన చేస్తాడా? ఆమాత్రం చెప్పండి చాలు.

సిద్ధాంతి:—ఆ, పరిపాలిస్తారు. సర్వరాజభోగాలు ఆ బాల్యంగా అనుభవిస్తారు.

విశ్వ:—సిద్ధాంతిగారూ! ఈచెయ్యిని చూచి సాముద్రికము జెప్పగలరా?

చిన్నా:—పాపం, సిద్ధాంతిగారు భక్తితో కానుకగా యిస్తే అపద్మాన్ని అట్లా రేకుల నన్నిటిని రాల్చి వేస్తున్నా వేమిటి!

విశ్వ:—దీని జాతకమున నాచేతిలో దీనికి దశ దారిద్ర్యము వ్రాసియున్న దన్నమాట. సిద్ధాంతులయ్యను నివ్వెర బోవుచున్నారు! ఇది యొక వేపరహస్యము. ఈ ప్రపంచమున మానవుని దృష్టి దేనియొక్క సంపూర్ణ శోభను చూడలేదు. చూచి భరించనూ లేదు. ఎడబాటులూ, తడబాటులూ, ఈ వీకోనారాయణత్వములుకూడ యీశ్వర సృజ్యములే. అందుచేతనే యీమానవులు ఖండసుఖోపాసనలోనే కనుమూతలతో దేలిపోవుట. చూడుడు! ఈ యరవిందమున నిప్పటి కీరేకులలెనే శీర్ణవంతులగు నెంద తీకాకు లీప్రపంచమున శోభించుట లేదు? పోనిండు! పుష్కల కుటుంబీకులు తమ కెందుకీ ఏకాంతబోధ. ఏదీ కొంచెము జాగ్రత్తగా నా భవిష్యమును చెప్పుడు!

సిద్ధాంతి:—(విశ్వపతి చేతిని చూచి) ఏమి దివ్య హస్తము! ఇట్టి సంఫుల్లరేఖా చిహ్నిత హస్తము నింత వఱకు కని విని యెఱుంగను. ఓహో! మహాగొప్ప ప్రభువులు. ఒక్కటొక్కటే విశదముగా మనవి చేసుకొనుటకు సెలవా? ఆఁ. క్షీరనీరన్యాయ మనవచ్చును, చాలా అనుకూలదాంపత్యం.

విశ్వ:—అనుకూలదాంపత్యమా?

సిద్ధాంతి:—ఆహా! కాకపోతే సకృత్తుగా మనః క్లేశములు—ఆఁహాఁ—ప్రణయకలహముల మోస్తరువి సంఘటిల్లుచు ఉండవచ్చును. అవి సరసులు కాంక్షించెడివే కదా!

విశ్వ:— ఇంతకూ నాభార్య గయ్యాళి అంటారా!

సిద్ధాంతి:—రామ! రామ! మహాగొప్ప యిల్లాలు, పరమ పతివ్రత—

చిన్నా:—సిద్ధాంతిగారూ! మా అన్నగారికి ఇంకను వివాహము కాలేదు.

సిద్ధాంతి:—నాకు తెలియదూ? వివాహమైతే మాటే మనవి చేస్తున్నా.

విశ్వ:—పోనీయండి. ఆచంద్రార్కంగా నేను రాజ్యపరిపాలన చేస్తానా? అది ఒక్కటి చెప్పండి.

సిద్ధాంతి:—ఆ, చేస్తారు.

చిన్నా:—(నవ్వుతూ) అయితే ఆచంద్రార్కంగా అంపఱూ చెయ్యవచ్చునా ఏమిటండీ, రాజ్యం!

సిద్ధాంతి:—అట్టే, ఆఁ. దాని కేమి, ఎవరిరాజ్యం వారు చేయ్యవచ్చును.

విశ్వ:—ఏదీ, నా చేతిలో ఆ రాజయోగ రేఖ ఎచ్చట నున్నదో నాకు చూపండి.

సిద్ధాంతి:—(చూచి) ఇదిగో చిత్తగించారూ! ఈ రేఖ రాజ్యరేఖయే. ఇది ఇట్లా కొంచెము విస్తరించి యే యున్నచో తప్పక చక్రవర్తిత్వమే లభించును. ప్రభువు వారొక చక్రవర్తు లయ్యెడివారు.

విశ్వ:—అది లేకున్న కాకూడదా?

సిద్ధాంతి:—ఎట్లా! శాస్త్ర మంగీకరించదు.

(సేవకుని ప్రవేశము.)

సేవకుడు:—శ్రీ వారియాజ్ఞ; సిద్ధాంతిగారిని సత్వరము వేంచేయు మనుచున్నారు.

సిద్ధాంతి:—మహాప్రసాదము. ఆజ్ఞ. (చిన్నా దేవికి, విశ్వపతికి నమస్కరించి ప్రస్థానము.)

చిన్నా:—సిద్ధాంతిగారూ! ఒకపనవి, ఉండండి.

విశ్వ:—సోదరీ!

చిన్నా:—సిద్ధాంతిగారితో ఒకమాట చెప్పి ఇప్పుడే వస్తా.

(ప్రస్థానము)

విశ్వ:—ఏమి, నే నేల చక్రవర్తిని కాకూడదు? పన్నులారని యొక్కపిల్లవాడు, కేవలము జన్మసంకీవి శేష మాత్రమున, రేపు చక్రవర్తి యగుచున్నాడే! అమోఘ ప్రతాపుడనగు నే నేల కాను? స్వప్రతాపమునకన్న హస్త రేఖకు గల ఆధిక్య మేమిటి? పోనిమ్ము, శాస్త్ర సమ్మతి యంత యనిషిద్ధమైన యీ రేఖ నల్లనే దీర్ఘింపజాలనా? (కత్తితో అట్లొనర్చి) అబ్బా! రక్తము జిమ్మినదే! ఓఁ! ఖడ్గముచే నెత్తుఱోడ్చిన గాని యీ యదృష్ట బలాత్కారమున నాకు జయసిద్ధి లేదని యిది సూచన. ఆఁ! దానికిమాత్రము నే నేల సంశయింపవలెను? శాల్యముననే నిర్దోషి నగునానుండి జననీజనకులను తస్కరించుకొని పోయిన దుష్టదైవముగాని, వంశైకశోభయై, బంధు సర్వస్వమై నా ప్రాణపదమై, యొసంగు కనుగందు నా చిన్ని చెల్లెలిని పొత్తికలతో గూడ నోట గఱచుకొని పోయిన క్రూరవ్యాఘ్రముగాని తనసీదస్వార్థమును దక్కించుకొనుట కేమైన గటకట పడెనా! అకటా! బంధు దారిద్ర్యదుఃఖమును నా శిరమున నెంట్టి, నిస్సహాయదైన్య జీవితముద్రను నా ఫాలమున రుద్ది, విధాతయే న న్నీ యుగ్రకఠోరాటవమున విడిచినాడు. మిత్రవిరోధము, దంపతుల కడబాటు, బాలవధ, యేతంత్రమునకు నే నేల సంశయింపవలెను?

ఉ. అంచిత పద్మపుష్కల జా
లాళియమై విలసిల్లు వంశమున్
జెంచి విధాత వేఱుపఱ చెన్
నను కౌసుమశోభనుండి యా
వంచన ఘోరనిష్ఠురము
పాలొనరించెను లోక మింక పీ
ఢించెదు నేకదాహదశ
మీ యరవిందమె విచ్చు నాదరల్.

(చిన్నాదేవి ప్రవేశము)

విశ్వ:—సోదరీ! రమ్ము. నేడు నీముఖారవింద మున మాత్సర్యచ్ఛన్న వికసించినది. సరి. ఒకమాట: ఏమి, గోవిందరాజు వచ్చినాడా? కుమారుని పట్టాభిషేకము నకు ప్రియురాలవు గనుక మహారాజు నెట్లో యొప్పించు కొన గల్గితివి. ఏది, మంత్రి సమ్మతి వచ్చెనా? ఉదయము నకే తెలియు నంటివే!

చిన్నా:—ఆ సంగతి సరియే; ఈశ్వర సంకల్ప మెట్లున్నట్లు జరుగును. కాని, విశ్వపతీ! నేడు నీకొక విషయము తెలుపవలె ననుకొన్నాను. సావకాశముగ వినవలెనని ప్రార్థన. ఒకప్పుడు వ్యర్థమయిపోవు నను కొన్న నాజీవితమున కొక స్థిరత్వమును కల్పించినది నీవే. నీపుణ్యముననే నా కీసౌఖ్యజీవనము కల్గినది. దానికి బ్రదికియున్నంతవఱకు నీకు కృతజ్ఞురాలనే. కాని నీ వేమియు ననుకొననిచో నిన్నొక్కటి ప్రార్థించు చున్నాను. ఎందుకోగాని నీ విచ్చట నుండుట—

విశ్వ:—కష్టముగ నుండుటచే పొమ్మని వీనికి నీ యాదేశమా?

చిన్నా:—ఆదేశము కాదు.

విశ్వ:—ఏ దేశము మరి? (నవ్వుచు) ఎప్పటినుంచి నీబుద్ధి కింతటి మంచిచురుకుదనము కల్గినది! అయితే నన్ను శంకించి యన్నమాట నీవు నీపనిని జక్కబెట్టుకొనుచున్నది.

చిన్నా:—చక్కబెట్టుకొనుట ఏమిటి!

విశ్వ:—కాకున్న యిప్పుడు నీకుమారుని కీపట్టాభిషేక మేమిటి? రాజు దండయాత్ర కేగుచున్నాడు, ఎటు పోయి యెటు వచ్చునో యని. ఔనా?

చిన్నా:— నన్ను నిందింపకుము నీకు తెలియదా? మా వివాహమునకు ముందు మన మెచ్చటనో యుండుట, మహారాజు రహస్యముగ వచ్చి పోవుచుండుట; అందుచే నా యాభిజాత్యమును శంకించి నన్ను నీచముగ మాట్లాడుచు నాకుమారునికి రాజ్యార్హత లేదని కొందఱు రాజబంధువులే ఏమేమో అనుకొనుచున్నట్లు నీవేకదా చెప్పితివి?

విశ్వ:—అందుచే "మీ కంఠములో ప్రాణముండగనే అబ్బాయికి పట్టాభిషేకము చేయరూ" అని ఒయ్యారముగ పలికించినావు కాబోలు. ఐనను నాకేమకు, నే నిచ్చట నుండుట యిష్టము లేనిచో చెప్పుము.

చిన్నా:—అది కాదు. నా కేమో—

విశ్వ:—ఈ "నా కేమో" లతో ప్రయోజనము లేదు. కారణము చెప్పుము. బలవంతముగ న న్నిటనుండి తరిమివేయజాలవు. ఆరహస్యము నీవు నెఱుగుదువు—

చిన్నా:— నేనేకాదు, ఇంకొకరుకూడ నెరుగుదురు.

విశ్వ:—ఇంకొకరు!

చిన్నా:—ఈ చీటిని చూడుము.

విశ్వ:—(చీటిని చదివి) దీనిని నీకు తెచ్చియిచ్చిన దెవరు?

చిన్నా:—ఇప్పుడే నా కాళ్ళముందు వచ్చి పడినది. ఎవరును కనబడలేదు.

విశ్వ:—పోనిమ్ము. నా కెందుకు? నీయిష్టప్రకారమటులనే వెడలిపోయెదను. నేను నాటినమొక్క ఫలించినదా? ఆఫలముకూడ లోకమున కెట్లక్కఱపడునో యదియు జూచి సంతుష్టితో నేగెదను. ఎల్లకాలము నిట్లే యుండుట నాకుమాత్ర మేమంత క్షేమమా! కాని ఒక్కప్రార్థనమాత్ర మున్నది. నన్ను చూచి నీవు భయపడ నక్కఱలేదు. నే నెప్పుడు నొకచోటనే తిరిగి మకొని పడియుండెడివాడను కాను. నాకు నిత్యనూతన నవీనయాద్భుత జీవితము కావలెను. ప్రతి ముహూర్తనవలీల నవనవాభినయనాయకనటావకాశము, అదియే నా జీవితాశయము. ఇప్పటికే నా కీ రాష్ట్రసోదర-రాజప్యాలక నాట్యసుఖానుభూతి మొగము మొత్తినది. అందుకొఱకైన ఇచ్చటినుండి ప్రస్థానమ నయ్యెదను. కాని మంత్రినిమాత్ర మొకకంట గనిపెట్టియుండుము. ఇప్పుడు నీకుమారుని పట్టాభిషేకముకదా, ఈలోపుగా ఏ ప్రళయమును రాకుండ జూచుకొనుము. నీయనుజ్ఞ నాకక్కఱలేదు. అంతవఱకు వానిని నేను కనిపెట్టియుందును. కుమారరాయలను పట్టాభిషిక్తుని జేసి యేగెదను.

చిన్నా:—అంతటి యవ్యాజ కరుణ నీ కున్న కృతజ్ఞురాలనే.

విశ్వ:—నీకృతజ్ఞతను గోరునంతటి దుర్బలుడు కాడీ విశ్వపతి. వీనిది నిష్కామకర్మలిప్స. (ప్రస్థానము.)

చిన్నా:—వీనినే నమ్మవలదని హృదయము మెవగులాడుచున్నది. ఎందుచేతనో. వీని సామర్థ్యము భయావహము. ఇతను నా కన్నయట! మంత్రిని కనిపెట్టియుండుట యెందుకు? అతను నాకేమపకారము చేయును? ఏమో! ఈభయములతోనే నే నీయవస్థను తెచ్చుకొనుచుంటినా! అక్కటా నాస్థితి యెంతకు వచ్చినది!

సీ. పరమ శుద్ధాంతవాసము జేయుటకు రాజ
　　కన్యనై మనుగడ గాంచి కటక
రాజేంద్రు వంశమర్యాదకు భంగమే
　　యనిరైన గనక సాహసము జేసి

ఎవనివెంటనో మనోధవు జేర నాగాక
లేది వచ్చుట నీవలీల కాదె
జననీజనక లింక క్షమియింతురే యభా
గినిని నాప్రాప్తికే మనెను దాన
నేబతివ్రత నయ్యు నేపాపమునకో
ఇందు మోసము లేక వర్తింపనైతి
అకట దుర్వేశ్యవైఖరి యయ్యెఁ బ్రదుకు
ఇంక నీగతి నెట్లు తరింపగలనో!

ఆహా! ఈ విశ్వపతి యిన్నటియునికితో నాకూపిరాడుట లేదే. ఈ గ్రహబాధ యెట్లు తప్పునో.

(రాయలు ప్రవేశము)

రాయలు:—చిన్నా! అప్పాజీ కుమారునిపట్టాభిషేకమునకు సమ్మతి యిచ్చినారు

చిన్నా:—ఆహా! ఆయిన నెప్పుడు చేయ నిశ్చయించినారు?

రాయలు:—ఇంక రెండుదినములకు, బుధవారమే కుమార రాయల పట్టాభిషేకమని చాట బంపినాము. సర్వప్రయత్నములును జరుగుచున్నవి. మా యుత్తర దేశ దండయాత్రకూడ నొక్కమాసముదినములలో నున్నది.

చిన్నా:— నాథా! పసివానికి పట్టాభిషేకమేమిటని మొంనటి మీరన్నప్పుడు నా కెంతకోపము వచ్చినది! అప్పుడు మీరు—

రాయలు:—ఆ విషయ మింక తలపెట్టకుము. నీ సంతోషముకొఱ కేమి చేయు మన్నను—

చిన్నా:—పోనిండు— నాసంతోషమున మోహిని దేవతల కమృతమును పంచిపెట్టినట్లు—

రాయలు:—నీప్రేమసుధను నాకు పంచిపెట్టుదువా? దేవీ! నీప్రేమ యమృతమే. నీసౌందర్యము సుధాలోకమే. ఆ యమృతమును గ్రోలి యాలోకమున నానంద విహారము జేయునా కేమితక్కువ? కాని, నీ వెప్పుడైన, హఠాత్తుగ, తటిల్లత నీలాకాశమున మెఱసి మరల నందు లీనమై పోయినట్లే, సంసారమున మాయమై పోయినచో నిన్నెట్లు వెదుకుకొనగలనో!

చిన్నా:—నాథా, ఇంతప్రేమకదా మీకు నామీద, పూర్వోదంత మింతయు నెరుగరుకదా మీరు, ఇప్పుడు— ఏసామాన్యవంశమునకో, విరోధికుటుంబమునకో చెందినది మీ చిన్నాదేవి అని తెలిసిన సహించగలరా!

రాయలు:—ఎందుకు సహింపజాలను? అది తెలిసినంతమాత్రమున ఈ సత్యప్రేమ, శాంతసౌఖ్యము, మోహనసౌందర్యము లేమైన మార్పుగనునా?

చిన్నా:—విన తెలుపమందురా?

రాయలు:— వలదు. నా ప్రణయయాత్రలో మార్గమధ్యమున నీ సహవాసము దొరికినది. ఆ సుఖము నట్లే అనుభవింపక ఎందుకువచ్చిన ప్రశ్నలివి మనోహరీ! సౌందర్యనందనము పరిభ్రమము చాతుర్వక్రతువౌనర్చుచు నిచ్చట నిల్చిన జాలును. ఈ ప్రేమోపాసకుడు సౌందర్యార్చనమున తరింపగలడు.

చిన్నా:—ప్రియా! (భుజమున శిరమువాల్చును)

రాయలు:— ప్రేయసీ! (తనభుజముపైనానిన శిరమును కన్నుల కద్దుకొనును.)

(యవనిక)

రంగము ౪.

స్థానము:—రామకృష్ణకవిగృహము.

సమయము:—మధ్యాహ్నము.

(ద్వారమున కిరుపార్శ్వముల విశాలములగు వేదికలు గలవు. ఒకవేదికకు సమీపమున ద్వారమున కొక మందసము వ్రేలాడ గట్టబడి యున్నది. చిత్రావతి ద్వారముముందు నిల్చునియుండును. చేతిలో రెండు తోటకూర కాడలున్నవి.)

చిత్రావతి:—

"మధ్యాహ్న బొంగుడూ మల్లెపువ్వాయ
మల్లెపువ్వుమీద మంకెనపాడిచాయ
శ్రీ సూర్యనారాయణా
మేలుకో హరిసూర్యనారాయణా."

ఏం మేలుకుంటాడు, సల్లగా ఇట్లా మబ్బులు ముట్టడించి ఉంటే. పాటమార్చనా గోవిందరాజువస్తున్నాడు.

వస్తున్న బాలుడమా బంతిపువ్వూచాయ
బంతిపువ్వూమీద బంగారు పొడిచాయ
గోవిందరాయాగ్రణీ!
సనకూర తేజోమణీ!

(వేదిక ప్రక్క దాక్కొనును.)

(గోవిందరాజు ప్రవేశము)

గోవిందరాజు:—చిత్రావతిపరుగు ఎంతహాయిగా ఉంటో. కదలికచే జారిపోయినయుండాల మిలమిల లా సౌందర్యవల్లిని తిరిగి కలుసుకోనబోవునట్లు ఆ అడుగులలో ఎగిరిమెరిసిపడుచున్నవి. ఆహా! లతిలు కదలునప్పుడో, అలస వీచికలపై కమలమూగునప్పుడో, చేటనీటి తెలిమాటున పద్మవాళము లాడుకొనునప్పుడో, కాని ఆ సౌందర్యము దర్శనముకాదు.

చిత్రావతి:—(గోవిందరాజు వెనుకగా వచ్చి)

వచ్చిన బాలుడమా బంతిపువ్వూచాయ
బంతిపువ్వూమీద బంగారు పొడిచాయ

గోవింద:—లేడిపిల్లకు కొక్కులుండి కోకిలకంఠముతో పాడుతూ రాగలిగితే అప్పుడు దానిని నీకు పోల్చవచ్చు.

చిత్రా:—కొండకు వాయువేగం ఉండి, ఉలుమునకు చల్లే మాట్లాడగలిగి ఇట్లావస్తే దానికి పోల్చవచ్చుట నిన్ను. కోపంవస్తోం దెల్లేఉంది. పోనీలే నీకొక సంగతి చెప్పవలె ననుకొంటున్నాను.

గోవింద:— (ఒక అరుగు మీదకూర్చుని) ఏమిటి ఆ సంగతి?

చిత్రా:—(అతనిప్రక్కనే కూర్చుని) చెప్పకపోతే నిలువనిస్తారూ! అంతా చెప్పి పాడవడం ప్రారంభిస్తారు.

గోవింద:—చెపుమా.

చిత్రా:—ఒక అబ్బాయిని నేను పెళ్లిచేసుకుంటానట.

గోవింద:—అమ్మాయిని చేసుకుంటావని ఎవరూ అనుకోరులే. కాని, ఆ అబ్బాయి యెవరు?

చిత్రా:—నన్నంటావే ఎప్పుడూ "ఉప్పెన, ఉప్పెన, వస్తోం"దని ఉడికిలించడానికి, ఉప్పెనకితగిన వరుడెవరు?

గోవింద:—ఎవరు?

చిత్రా:—ఎవరో ఎవరో పిలుగు

గోవింద:—చిత్రా: నిజముగా నేను వివాహమే చేసుకుంగునేని నిన్నే—

చిత్రా:—ఛూ నాయనే, పాపం, అలే! పోనీ ఉంగరాలు మార్చుకుందాం. అయ్యో నాకుంగరం లేదే.

గోవింద:—చిత్రా! నీవు నిజముగా ఇదిపిచ్చియా లేక అభినయమా.

చిత్రా:—నిజం చెప్పమంటావూ, అర్జునునికి "శ్రీకృష్ణఉవాచ" అన్నట్లుగా? లోకానికి పిచ్చిదాన్నిగా ఉంటాను అదిగీసిన మున్నాల్లోనే ఒదిగిఉండక పోవడంచేత. కాని కర్మమాతకుపుట్టుక దాసురాల్ని; విజ్ఞాన సరస్వతిని.

గోవింద:—కృష్ణుని గీతలకు భాష్యముచేసిన వారు కలరు గాని నీ—

చిత్రా:—అబ్బా! ఏమిటోయ్! నేనొకపాట పాడాలని ఉండిగాని వింటావూ!

గోవింద:—కానీ తప్పుతుందీ?

చిత్రా:—పొంతంగా పాడేదాకా నీవు కదలకూడదు. అట్లా అయితేనే పాడతా.

గోవింద:—అట్లాగే.

చిత్రా:—పాట—

దేశాలలో గొప్పదేశ మేదన్న
దేశాలనేలేటి తెలుగు దేశంబె
రాజులలో గొప్పరాజు ఎవ్వండు
తెలుగుభోజుండైన తెలుగురాయండు
మంత్రులలో గొప్పమంత్రియెవ్వండు

మంత్రులందఱిమంత్రి మంత్రి తిమ్మరుసు
కవులనిగపూవైన కవిచంద్రు డెవరు
రంగనిభక్తుండు రామకృష్ణుండు

(ఘణిలిమార్చి)

అల్లరిచేష్టల అమ్మాయి యెవరు!
చిత్రవేషాల శ్రీచిత్రావతేను
ఈ మహారాణిని యెవరేలుతారు
పిడుగుమోస్తరు వాడు వీరుడు ఘనుడు
అబ్బాయి పేరేమి? అందఱికి తెలుసు
చెప్పనా? హారతిపట్టుకొచ్చారా?
తేలుపుదగ్గిర పేరు చెప్పనంటారా?
వచ్చారు చిత్రతో—

(గోవిందరాజుని ఒక చెంపకాయవేసి పారిపోబోవును)

గోవింద:—(చిత్రావతిని పట్టుకొని) ఆహా! వన కోకిలకు పాఠము చెప్పుమన్నది నీవాణి! ఈ నిర్మలఫాలముపై, బ్రహ్మ, ఎట్లు సౌందర్యమును విలసించినాడో! ఈ నిర్మలజ్యోతిని ముద్దులతోనే పూజింపవలెను (ముద్దు పెట్టుకొనుచుండుట. ఇంతలో రామకృష్ణకవివచ్చుట. ఇర్వురు దూరముగా నిల్చుందురు)

రామకృష్ణ:—ప్రధానదండనాయకులా!

చిత్రా:—అట్లాగే కనబడుచున్నారు. ఇంత ఆలస్యముగా వచ్చినారేమండీ నాన్నగారూ! ఇంట్లో ఏమీ లేదు. ఉన్న సోలెడుబియ్యం రంగమ్మగారికి కావాలంటే ఇచ్చేశాను. మళ్లీ కొనుక్కుందామంటే మనధనం అంతా ఇంటులోనే గాదాపరం అందులో ఏమీ లేదు.

రామకృష్ణ:—ఒక ఇంటిదానివి కావచ్చు. గోస్తురాంధ్ర ఉపోద్ఘాతాలప్పుడే యేమిటమ్మా నీకు?

చిత్రా:—ఏమిటా! శ్రీచిత్రావతీ జనకులైన శ్రీశ్రీశ్రీ రామకృష్ణకవి-బ్రహ్మ-చక్రవర్తి-ఈ శ్రీశ్రీ వారికి ఫస్తుండవలసి వస్తుందేమో—

రామకృష్ణ:—చిత్రా! 'శాకభుక్కులు, పర్ణభుక్కులు" నన్నారు. అవితరిగి నీళ్లలో ఉడకవేయుము. పరమాన్నభోజన సౌఖ్యములభించునో లేదో అప్పుడు చూడుము.

చిత్రా:—నాన్నగారు మంచిబ్రహ్మలు; నేను పరేవంటకు సరస్వతిని సిద్ధంగానే ఉంచాను! కాని పోయిలోకి పుల్లలుకూడా లేవు. ఉన్నకాసినీ పాలేరు కావాలంటే ఇచ్చేశా. సరేలెండి ఏదోఉపాయంచూస్తాను. వెళ్లివస్తాను. (గోవిందరాజుని చూచి చెక్కిలి నిమురుకొనుచు) జ్ఞాపకం ఉంచుకోండి.

(ప్రస్థానము)

గోవింద:—కవిచంద్రమా! తమజీవితము కడుచిత్రమైనది. ఇంతవఱకును నిశ్చేష్టుడనై చూచుచున్నాను. (మండపమున కొన్ని రూకలవైచి) కర్తవ్య మిప్పటికి స్ఫురించినది.

రామకృష్ణ:—దానికేమి, నాన్నగారు సుఖముగనుండిరా?

గోవింద:—అది తెలుసుకొనగోరియే తమయొద్దకువచ్చితిని. నాన్నగారుద్యోగము నేలవిడిచిపెట్టిరి.

రామకృష్ణ:—వృద్ధాప్యముచేత.

గోవింద:—కాదు. తమరు దాచుచున్నారు. మదాంధుడై చక్రవర్తి నాతండ్రి నవమానించెను. దానికి విశ్వపతి కారణము.

(ఒక సేవకుడువచ్చి రామకృష్ణకవికొక లేఖనిచ్చిపోవును.)

రామకృష్ణ:—(లేఖను చూచుకొని స్థిరదృష్టితో గోవిందరాజును చూచుచు) గోవిందరాయా! నీవు క్షత్రవాడవు. యౌవన బలోద్రేకముచే యుక్తాయుక్తము లెఱుంగకున్నావు. కొంతకాలము వఱకును నీవిట్టివిషయముల నాలోచింపరాదు. ఇదివఱకే నీప్రవర్తనము నీతండ్రిగారిని చిక్కులపాలు చేసినది. దానిని వృద్ధిచేయకుము. మంజీరనుకూడ పలుమారులు రాజమందిరమునకు పోవలదని నామాటగ చెప్పుము. నీవు ఆవేశపడకుము. నేను కర్తవ్యమెఱుంగక పోలేదు. (ప్రస్థానము)

గోవింద:—ఇతడొకవిచిత్రపురుషుడు. యౌవనమునయ్యు వివాహము చేసికొనలేదు. కాని యేమిటో

ఆపుత్రికా వివాహము చక్రవర్తులకును లభించని బాలికా మణిని పెంచుకొనుచున్నాడు. రాజకోశము నందలి ద్రవ్యసర్వస్వము ననుభవించు నధికారమును చక్రవర్తి యొసంగినను తనభాగ్యమును దీనులకొసగి తాను దారిద్ర్యము ననుభవించును. గొప్ప ప్రతిభావంతుడు. పూజ్యభావముచే నీతడును, ప్రేమచే చిత్రావతియు నన్నాకర్షించుచున్నారు. ఇతడు నిరర్థకముగ నెవరికి నెట్టి యుపదేశమును చేయువాడు కాదు. వీరియాజ్ఞ శిరోధార్యమగుగాక! (ప్రస్థానము)

(కొందఱు యువకులు ప్రవేశము)

యువకులు:— గీతిక

తెలుగుదేశము మాది
తెలుగువారము మేము
తెలుగురాయల దేశ
దేశాలనేలాలి
తెలుగు తల్లీ నీకు జోహార్!
తెలుగుజెండా సర్వ
రాజ్యాల నెగరాలి
తెలుగుతల్లీ నీకు జోహార్!

(ఇంతలో తిమ్మరుసువచ్చి మందసమున ధనమును వైచి నిల్చొనును.)

తెలుగువారంటేను
దేవతలె మెచ్చాలి
తెలుగుతల్లీ నీకుజోహార్!

౧. డు:—శ్రీకృష్ణదేవ మహారాయలకు జయ్!

౨. డు:—అన్ని చరణాలూ పాడకుండానే జయ్!

౩. డు:—అన్ని చరణాలో ఎందుకోయ్! దేశదేశాల్ని ఏలాలి, జెండాపాతాలి, అందరు మెచ్చాలి. అంతే.

౧. డు:—ఆంధ్రప్రజల 'సర్వహక్కు ధనాగారము' నొద్దకేవచ్చితిమి. చక్రవర్తి యుత్తరదేశ దండయాత్రసలుపనున్నారు కదా, మనముకూడ విజ్ఞానదండయాత్ర సలుపవలెను.

౨. డు:—ఔను. పెళ్లామతో సమముగా నాతుకవిత్వము చెప్పలేవని పందలించినారని తాతగారిమీద కోపమువచ్చి ఎవరితోడను చెప్పకుండా పింగళి సూరన్నగారు కాశీకిపోయి కళాపూర్ణోదయం వ్రాసుకు వచ్చారట!

౧. డు:—కాశీకిపోయి విద్యాగోష్ఠిచేయుటకు సంసిద్ధులైన వారెవరో ముందునకువచ్చి యీ మందసములోని ధనమును తీసుకొనుడు.

౨. ౩. లు:—మేము సిద్ధముగనున్నాము. (అని తీసుకొందురు.)

౪. డు:—(తీసుకొనబోవును.)

౧. డు:—నీవేమి చేసెదవు?

౪. డు:—ఇంటిపట్టున నేయుండి యేదో కృషి జేసెదను.

౧. డు:—నీవు తీసుకొనుటకు వీలులేదు.

౪. డు:—నేను విద్యావంతుడను కాను, నిర్ధనుడను; భార్య కాపురమునకు వచ్చినది. సంసారము నడుపెదు—

౧. డు:—నీవు నడు ఇక్కడినుంచి. సోమరిపోతులకు భోగులకు రామకృష్ణకవిగారి ధనమును ముట్టుకొనుటకు హక్కు లేదు.

౪. డు:—ఎవరు చెప్పినారు?

౧. డు:—వన్నీజాగారు చెప్పినారు.

౪. డు:—వన్నీజూ లేదు విన్నీజూ లేదు. నేను తీసుకొనెదను. (మందసముపైపు పోవును. ఇంతలో తిమ్మరుసు అచ్చటనే నిల్చునియుండుటను చూచి తెల్లబోయి) జయమహామాత్యశేఖరునకు, క్షమింపుడు నేను కూడ చదువుకొందును.

అందఱు:—అమాత్యశేఖరునకు జయ్! ఆంధ్రయువకునికి బహూపరాక్! (రవ వాని నెత్తుకొనిని ప్రక్కరిమింతురు)

(రామకృష్ణకవి వచ్చి యిటు నిటు చూచి)

రామకృష్ణ:—ఓహో!

తిమ్మరుసు:—పరామర్శకాదు. జాబువచ్చినదా?

రామకృష్ణ:— వచ్చినది. కటకరాజుపుత్రిక యంతర్ధానమై రెండుసంవత్సరములు కావచ్చినదట! కాని యావార్త గోప్యముగ రక్షింపబడుచున్నదట! కుమార్తె లేచిపోయిన దనిన వంశమునకు కళంకమని, గజపతి, కుమార్తెకు జబ్బుగానున్నదని మిష పెట్టి, రెవరు జూడరాదని యొకగదికి పహారాయుంచి తామను రాణియుమాత్రి మప్పుడప్పు డౌషధములగొని నిత్యము ఆగదిలో కొంతసేపు కూర్చుని వచ్చుచుందురట.

తిమ్మరుసు:—రామకృష్ణకవి గారూ! నాకు ఒక కాంక్షయుండెడిది. రాయలు దాసీపుత్రుడని యొకనింద యున్నది. అది గజపతియే ప్రచారము జేసెను.

అందుచే నతని పుత్రిక నెట్లయిన రాయలకు వివాహ మొనర్పవలె ననుకొంటిని. గజపతికి సందేశమంపితిని. కాని యుగ్రుడై యతడు మాదూత నవమానించి పంపెను. ప్రతిక్రియ చేయవలెనని యనుకొనుచుండగనే, యతనికుమార్తె "రాయలను మిక్కిలి వలచితి" ననియు "నెట్లయిన తనతండ్రి నంగీకరింపజేసి రాయలకు తనను చేసుకొనవలసిన"దనియు నాకు వ్రాసినది. ఆమెతండ్రికిని నాకును జరిగిన వ్యవహారము మాపిల్లకు తెలియదు. నేను రహస్యముగ నాపిల్ల కళ్యాణమును దెల్పుచు నొకవేగులవాని బంపితిని. అతడు వచ్చి నాకీవార్త నప్పుడే యొసంగించెను. ఒకవేళ నామె యే యిూ మెయా!

రామకృష్ణ:—ఏమో సంకల్పసిద్ధులు తమరు—

తిమ్మరుసు:—ఇప్పు డనుమానము కల్గుచున్నది. ఆ ఆజ్ఞాపత్రమునందలి యక్షరములపోలిక. ఆపత్రమిప్పుడు దొరకదే.

రామకృష్ణ:—అవేళ నన్నీజగారికి చూపింతు నని చెప్పుచు మాచిత్రావతి తీసుకొనివచ్చినది. చిత్రా!

(చిత్రావతి ప్రవేశించును)

చిత్రా:—వంట యిప్పుడే అయినది. స్నానము చేయండి.

రామకృష్ణ:— మామగారినికూడనా? మీయబ్బాయీ మా అమ్మాయీ మనకు వియ్యమును కూర్చెట్లునాన్నారు. చిత్రా! చిన్నారాణి ఆజ్ఞాపత్రమును నన్నీజగారికి చూపించినావా?

చిత్రా:—ఆ. తనదేశంవెళ్లినప్పు డందఱికీ చూపిస్తానన్నాడు.

రామకృష్ణ:—ఒక్కమారడిగి తీసుకొనిరా.

చిత్రా:—ఇంట్లోకి కుక్క వెళ్లకుండా చూస్తూ ఉండండి. (ప్రస్థానము)

రామకృష్ణ:—ఏదియెట్లున్నను విశ్వపతి నిచ్చట నుండి సాగనంపవలెను. చీటీని పంపియుంటిని. మహారాణి యేప్రయత్నమున నున్నారో.

తిమ్మరుసు:—మహారాణి యందులకు సమర్థురాలని నాకు తోచుటలేదు. వీనిచే నామె యెట్టియురిలో చిక్కువడియున్నదో?

రామకృష్ణ:—మనమే యామెకేల ప్రత్యక్షముగ తోడ్పడరాదు?

తిమ్మరుసు:—అదికూడను. విశ్వపతి యుద్వాసము కాదు మాకుముఖ్యముగ కావలయునది. నారాజు యథాపూర్వముగ నాకు జిక్కవలెను. ప్రళయమెట్లును పొంగినది. దానియుమ్మర మెంతవఱకో అదియు చూచెదము. ఈవిశ్వపతి సామాన్యుడు కాడు. వీనిసంబంబంధమున నెట్టియగ్నిరగులునో నారాజులో కొరవడియున్న రేఃతుణ సంప్రాప్తి కాగలదో అది మనకు ముఖ్యము.

(చిత్రావతి ప్రవేశించును.)

చిత్రా:—ఇదుగో ఆయనకు మళ్లీజాగ్రత్తగా ఒప్పజెప్పాలిట! నాన్నగారండీ! ఈసంగతి విన్నారా? చిన్నారాణీ, అబ్బాయిని ఒళ్లో కూర్చోపెట్టుకుని ముద్దులాడుతూంటే, విశ్వపతిగారేమో అక్కడికివెళ్లి, "మేనల్లుడా! నీవు రాజువౌతున్నావు; ఈ బొమ్మను తీసుకొని నీకిరీటమిస్తావా" అని అబ్బాయిగారి బుగ్గగిల్లారట. రాణీగారు విదిలించుకుందట. పిల్లవాడేడుస్తూంటేనైనా ఊరుకోవచ్చునా, ఈకోతిబావగారు, పైగానవ్వుతూ "పరేరే! రాత్రి నిద్రపోతూంటే దాచేస్తాలే" అని

వెళ్లిపోయారట. చిన్నారాణిముఖం ఇంతచేసుకుని కంటతడి పెట్టారట.

రామకృష్ణ:—ఒక్కపని చేసుకురమ్మంటే ఊరంతా చక్కబెట్టుకుని వస్తావు. ఎవరుచెప్పినారు.

చిత్రా:—దారిలో దాసీ కనబడి చెప్పింది.

రామకృష్ణ:—సరేలే. పో, (చిత్రావతి ప్రస్థానము.)

తిమ్మరుస్సు:—కవిగారూ! విశ్వపతి హాస్యము గూడ వర్మగర్భముగనే చేయును. పాపము సాధ్యమైనంతవఱకు సత్యమును చెప్పవలెననియే వాని సదుద్దేశము. ఆఁ, హాఁ.

రామకృష్ణ:—ఈయుదంతము నుండి యేమియో విషయోగమును సిద్ధాంతీకరించుచున్నారు!

తిమ్మరుస్సు:—ఔను. ఆక్రూరుని మేలములో కుమారునిహత్య ధ్వనించుచున్నది. సాయంతనము చిత్రావతి నొకమారుపంపుడు. తరువాత చెప్పెదను.

(ప్రస్థానము.)

(యవనిక)

ముగ్ధసుందరి

సన్నిధానము సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు

కొట్టుదునె? తిట్టుదునె? నిన్నుఁ గోమలాంగి!
కూర్మిమైఁ జెక్కిలిని ముద్దుఁగొందుఁగాని
కటికరానేలఁ గూర్చుండు కందిపోవ
గాత్రలత; నాదు నంకభాగంబు లేదె?
నను సమీపింపవలదు పొమ్మనుచుఁ గసరి
నానె? యెదుఁగుచు దా దాలకరిగ దేల?
శిరసుపై కెక్క కని శిక్ష సేసినానె?
మొగమువాంచి చరింతువు ముద్దులాఁడి!
నీదు ముఖచంద్రమునిఁగాంచి నిశ్చయముగ
సంతసింతునుగాని యసహ్యపడను
నీదుమృదుభావలకు మెచ్చి నిన్ను గౌర
వింతుఁగాని చీకొట్టను బెట్టిదముగ.
భవ్యముగ నన్నుఁ గనవచ్చు త్వత్కటాక్ష
ములకు స్వాగత మర్పించి పూజసేతు;
అల్లకుల దేవతలఁబోలె నాదరింతు
గాని న్యక్కారమును జూపఁబోను దరుణి!
లేమ! సౌందర్యలోభ్యమా? లేక మాగ్ధ్య
మా! భవిష్యత్ప్రణయకోపమధురనాట్య
మా! తిరస్కారమా! యేదొ మదికిఁ దెలియ
దకట! నాదు చేఁతలకు దోహదము లేదు.

ఏకవీర

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ గారు, యమ్. ఏ.

[ఒకమాట-ఇందు, మధురనాయకులు, కుట్టాన్, డినోబిలి వీరు చరిత్రలోని పురుషులు. ఊళ్ల పేరులు సంఘస్థితి ఆనాటిది. 'Nayak Kings of Madura' and 'Aravidu Dynastty' ఈ రెండు పుస్తకములు దీనిలోని చరిత్రాంశములకు నాకాధారభూతములు. ప్రేమసంబంధమైన తక్కినకథయంతయు కల్పితము. ఏకవీరాదేవి త్వగింద్రియము యొక్క స్పర్శగుణములోని మహాకోమలత్వము, స్వచ్ఛత్వము, ఒకానొక విశిష్టమైన గుణము నీ చిన్నిగ్రంథములోని యుద్దిష్టార్థములు. ఇందు చరిత్రాంశములు, చరిత్రేతరాంశములు సతుకుట పనిగా పెట్టుకోబడినది. ఈ రెండు విడిగా చూచిన జరిత్రాంశములు విడిగా గనబడును.]

౧

అది వేసగి. వైగై నది కృశించి ప్రోషితభర్తృకవలె సన్నగిల్లినది. ఈనది పుట్టుకకు కారణముగా మధురానగరమున సేవించియున్న శ్రీ మీనాక్షీ సుందరేశ్వరుల వివాహమునకు సంబంధించిన యొక్క కథయున్నది. మీనాక్షీదేవి పాండ్యరాజు కొమరిత; పార్వతీదేవి యవతారము. ఆమె పుట్టిననాటినుండి లోకనాయకుడును, నాదిభిక్షువు నగు శ్రీ సుందరేశ్వరునే వరించియున్నది. ఆమె బుద్ధి మరలించుటకు శక్యముకాక రాజుకూడ నామెను సుందరేశ్వరున కిచ్చుటకు సమ్మతించెను. ఆమె యన్నగారి కిష్టమే లేదు వివాహమునకు శ్రీ సుందరేశ్వరులు తరలి వచ్చినారు. పరివారము లేదు; బందుగులు లేరు. ఆదిభిక్షువు తానొక్కడే వచ్చినాడు. తనకు తగినట్లుగా నెంతయో పెద్దగా వివాహప్రయత్నము చేసిన పాండ్యరాజు నిస్సారపడిపోయినాడు. చేసిన ప్రయత్నములు చూపి, తెచ్చినపదార్థములు చూపి యివన్నియు నేమికావలెనని యల్లుని నిందించినాడు. పరమేశ్వరుడు నవ్వి తన వెంట గొనివచ్చిన యొక కుఱ్ఱవానిని చూపి యీ పదార్థము లన్నియు నాకుఱ్ఱడు భుజించుచున్నాడు. అతడొక రాక్షసుడు. అతని పేరు కుండోదరుడు. అతనిలో భగవంతుడు క్షుధాగ్నిసహస్ర ముఖంబులుగ ప్రజ్వలింపజేసినాడు. కుండోదరుడు సకలపదార్థములు నారగించి దాహమని యరచినాడు. మధురలోని బావులు చెరువులు చాల లేదు. కుండోదరుని చేయి పట్టుమని పరమేశ్వరుడు తన శిరోభాగమున భాగీరథీ మహాప్రవాహము నడ్డగించు జటాసమూహములో నొక జట సడలించినాడు. ఆరీతిగా పరమేశ్వర జటావివరాగ్రవినిస్సృతయగు గంగానది మధురానసమీపమున వైగై నదియై

ప్రవహించినది. పర్వతాగ్రముల నుండి ప్రవహించు సెలయేటివలె వైఁగై మిగుల తొందరకత్తె. వైఁగై యనగా ద్రావిడభాషలో 'చేయిపట్టుము' అని యర్థము.

ఆనాడు కుండోదరుని దాహము కొన్ని బిందువులతో మాత్రము తీర్చిన యాపుణ్యనది నేడు వేసగి కాకలకు శుష్కమైపోయినది. వైఁగై మధురాపురి కొకదిక్కున కందకమువలె నైనదే. తక్కిన మూడువైపుల కోటగోడయు, గందకము నున్నవి. నది నిండుగా ప్రవహించు నపుడు చిన్న యోడలు నదిలో తిరుగుచునే యుండును. కొంతవరకు నదిపైన వర్తకముకూడ జరుగుచుండును. ఇపుడు నది క్షీణించి యుండుటచేత చిన్నిచిన్ని పడవలు నది యిసుకతిన్నెలమీద నందందు వదలిపెట్టబడి యున్నవి.

వైఁగై చిన్నపాయగా కొబ్బరి నీళ్లవలె తళతళలాడుచు ప్రవహించుచున్నది. నదికి దిగువ భాగమున నొకపెద్దగుండ మున్నది. అది వేసంగిలోగూడ మిక్కిలి లోతుగానే యుండును. ఆగుండములోననే యేనుగులను కడుగుదురు. ఈ గుండమునకు పైగా నొకచోట నదిలోననే యొక చిన్న చెఱువువలె నొక గుంట యేర్పడియున్నది. రాజాంతఃపురములకు నిత్యమును మంచినీర మీగుంటనుండి మహిషరాజములమీద తోలుతిత్తులతో తీసికొని పోవుచుందురు. ఇంకను నెగువ వర్షర్తువులో పడవలు నిలుచుచోటు. అంతకుపైనపట్టణమునకు చివరిభాగమున నిసుకతిన్నెలు మొగలి పుప్పొళ్లు చల్లి సిద్ధముచేసిన విశ్రాంతిస్థలమువలె నుండును. అచ్చటికి సాయంకాలములయందు పట్టణమునుండి విద్యార్థులు, రాజకుమారులు, పండితులు వచ్చి విశ్రమింతురు. సాంధ్యకాలములయందు విద్యార్థులు సంధ్యావందనములు చేసి శాస్త్ర ప్రసంగములు చేయుచుందురు. రాచకొమరులు, వయసుపోకిళ్ల బిరుదుమగలు తమయశ్వారోహణ విద్యావైశద్యము చూపుచుందురు. కొంచెము ప్రొద్దుపోయినంతటనేయందఱును పురప్రవేశము చేయవలయును. నిశాభాగమెల్లను నాచోట రక్షకభటులు కృపాణపాణులై తిరుగుచుందురు. జాముప్రొద్దుపోయినవెంటనే కోటతలుపులు మూసెదరు. తరువాత నొక ప్రాణి లోనుంచి బయటకుగాని, బయటనుంచి లోనికిగాని పోవుటకు వీలులేదు.

ఆనాడు కృష్ణచతుర్థి. సందె చీకటి. కొంచెము చీకటి పడువరకు వైఁగై నదీసికతాతలములన్నియు నిశ్శబ్దములు, నిర్మానుష్యములు నయ్యెను. కాని దూరమున విశ్రాంతిస్థలములైన యిసుకతిన్నెలమీద నిద్దరు మాత్రము కూర్చుండి మాటలాడుచుండిరి.

'వీరా! నాకేమియు సుఖము లేదు. ఆ కార్యము మూన్నాళ్లు నాపిల్ల తలుపుదగ్గర నిలుచుండి నిలుచుండి చివరకు కొంగుపరచుకొని యందే పండుకున్నది. నేనామెవంకనైనను చూడలేదు. ఆమెవంక చూచుటకు నాకు బుద్ధిపుట్టలేదు. ఆమెకై చూడవలెనని

ఎప్పుడేని సంకల్పించితినా నాయెదుట నేను ప్రేమించిన యాదివ్యసుందరి సాక్షాత్కరించెడిది. ఇప్పుడు కూడ నదిగో నాయెదుట నా ప్రణయమూర్తి. ఆహాహా!' అని కుట్టాన్ కనుల వెంట నీరు పెట్టుకుని యేదో మనోమూర్తిని చూచుచున్నట్లుగా శూన్య దృక్కులను చాచెను. వీరభూపతి హృదయము మిక్కిలి చలించినట్లుగా నతని దేహ మొక వింతకదలిక వెలిగ్రక్కించెను.

కొంతసేపైన తరువాత మరల కుట్టాన్ 'వీరా! ఆమె యెంత యందకత్తె. అంత సౌందర్యము భూలోక దుర్లభము. ఆమె దేహాంచలరేఖ లెంత విస్పష్టముగా నున్నవి. దినదినమేదో పనిపెట్టుకొని వారియింటికి వెళ్లుచుంటిని. ఆ నెలనాళ్లు నెంతతొందరగా గడచిపోయినవి. ఇంతలో మాతండ్రి నన్ను రమ్మని కబురంపినాడు. నేను వెళ్లక తప్పదు. నేనే సామాన్య సంసారములోనో పుట్టినచో నాకామె యింతదూర మయ్యెడిది కాదు.' అని మరల కన్నీరు కార్చ జొచ్చినాడు.

'ఇప్పుడు నీవు మరల నచ్చటికి పోరాదా?' అని ప్రశ్నించినాడు వీరభూపతి, తన యెడమ చేయి యెడమచెక్కిలి కాన్చి, మోచేయి తొడమీద నుంచుకొని.

కుట్టాన్ —'నే నెందున్నానో యెచ్చట నున్నానో, యేరోజున నేమిచేయుచున్నానో నిత్యము నాతండ్రికి తెలియజేయు చుండవలెను గదా. ఈ రాజధానిలో నేను లేకున్నచో నది నిమేషములో రామనాడుకు తెలియును' అని యొక్క నిట్టూర్పువుచ్చి 'వారి యిల్లు మా మేనమామల యింటికి మిక్కిలి సమీపములో నున్నది.' అను సర్థోక్తిలో వీరభూపతి 'అది యేయూరు' అని ప్రశ్నించెను. కుట్టాన్ ఆమాట వినిపించుకొనకుండ, 'నేను మొదట వారి యింటికి వెళ్లుచుండుట వారు నామంచితన మనుకొనిరి. క్రమక్రమముగా తెలిసినకొలది వారికి భయమైనది. నా మేనమామ, యాయనభార్య యీ విషయము తెలిసికొన్నారు. మాతండ్రి కబురువచ్చినది.' అని, 'ఛీ! ఛీ! ఈ జన్మ మెందులకు. నాకోర్కె యింత యలభ్యమైనదని తెలిసి కూడ నేను బ్రతికియున్నాను చూడు.' అని కుట్టాన్ పొంగివచ్చుచున్న దుఃఖమును గొంతులో స్తంభింపజేసెను. ఆహాం గణగనిచ్చి వీరభూపతి 'ఆమె నిన్ను ప్రేమించుచున్నట్లు నీకేమైన తెలిసినదా.' అని ప్రశ్నించినాడు. కుట్టాన్—'అయ్యో!' అని కొంచె మాగి మరల నిట్లు చెప్ప మొదలుపెట్టెను. 'తంబిచ్చినాయకు డెదురు తిరిగినపుడు మొదట కృష్ణప్పనాయకుల వారి సహాయము చేసిన చిన్న కేశవనాయకునకు మా తాత కుడిభుజము వంటివాడు. అప్పు డాయన చాల పెద్దయాస్తి సంపాదించినాడు. మా మేనమామకు చాల దొడ్లు తోటలు నున్నవి. వారి యింటికి ముందుగానే మామామ పెద్దదేవాలయము కట్టించినాడు. కాశినుండి మాతాత విశ్వేశ్వరాచ్ఛలింగము తెచ్చి ప్రతిష్ఠచేయించకుండగనే చని

పోయినాడు. మాపూమ యీలింగమునే ప్రతిష్ఠించినాడు ప్రక్కనే ప్వామికి 'పుష్పతోట' యున్నది. ఆ పిల్ల నదివరకు నేను రెండు మూడు సారులు చూచితినిగాని యామె నన్ను చూడలేదు. వారు పెద్దధనవంతులు కాకపోయి నను గౌరవకుటుంబము. ఆమె యొకనాడు 'పుష్పతోట'లో పూలుకోసుకుని దండగాచుట్టి వచ్చుచున్నది. నే నామెతో 'నెట్లా మాట్లాడు నది' యని యెదురుచూచుచుంటిని గాన తోందరగా నామె కెదురుపోయి 'శివద్రవ్యము తీసికొని పోరాద'ంటిని. ఆమె నన్ను పూర్వము నిదానించి చూడలేదు గాని నే నెవరో యెఱుగును. నే నీ మాటయనినంతనే నావంక నిదానించి చూచి భయపడినట్లు కనబడినది. నేను చిఱునవ్వు నవ్వితిని. ఆమె మరల నొకయర్థ నిమేషములో పెదవులపైకి చిఱునవ్వు తెచ్చుకుని యా పూలదండ నా కాళ్లపై విసరి యచ్చటినుండి పరుగెత్తుకుని పోయినది. నేను నీ కీ మాటలు చెప్పుచున్నానే గాని యీప్రతివాక్యము నాహృదయమున శూలమువలె దిగబడుచున్నది. వీరా! ఎంతనిర్భాగ్యుడను. 'ఆపూలదండ—'కుట్టాన్ మాటాడలేక పోయినాడు. వెక్కివెక్కి యేడ్వ మొదలిడినాడు. వీరభూపతి యతనిని కౌగిటిలోనికి తీసికొని, 'సేతూ! ధైర్యము పురుషలక్షణము. మనభాగధేయములకు మనమా యధికారులము? అయ్యో! ఏడువకుము.' అని యోదార్చెను.

కుట్టాన్—'అపూలదండ తీసికొని పోదమని నాకు బుద్ధి పొడమెను. కాని వంగితీసికొనబోగా శివద్రవ్యమనిపించినది. ఊరకే యింటికి పోయితిని. నాప్రియురాలి హస్తస్పర్శ పొందిన యాదండయే కృతార్థము. ఇంటికి పోతిని గాని మరల నాపాదములు నన్నచటికే లాగినవి. ఎంతసేపు; అరగడియకూడ గాలేదు. అపూలదండ యచ్చట లేదు. నాహృదయము విదిర్ఛిన్నమైనది. వీరా! ఆదండబదు లచ్చట నొకత్రాచైన పండుకొని యున్నది కాదు. ఆత్రాచును మెడలో వేసికొని యేశైు యుందును?'

కుట్టాన్ కుడిచేయి వీరభూపతి కుడిచేతిని పట్టుకొని యున్నది. కుట్టాన్ వీరభూపతిచేయి నొక్కినాడు. కుట్టాన్ దేహమంతయు వణకి పోయినది. ఆచీకటిలో వీరభూపతి కుట్టాన్ దురవస్థను కనులార చూచుచునే యున్నాడు.

వీర—'సేతూ! నీ విప్పు డిట్లు దిగులు పొందరాదు. నీవు మరల వివాహము చేసికొంటివి. ఆమె నీప్రాణము కన్నెరనును. నీ విప్పుడు నీభార్యను ప్రేమించవలసియున్నది! ఈ ప్రేమయంతయు నీభార్యపై మరల్పరాదా!'

వీరభూపతి యీమాటలు మనసా అనలేడు. కుట్టాన్‌స్థితి యతనికి దుర్భరమనిపించినది. అతని హృదయోద్వేగమున కేదో యొక యడ్డు చెప్పినగాని కుట్టాన్ మంచిస్థితికి రాడని యతనికి తోచి యిట్లన్నాడు.

కుట్టాన్ వీరభూపతియన్న యీమాట వినినతోడనే, 'వీరా! వీరా! ఏమన్నావు? ఆప్రేమ యీమెమీద కెట్లు మరల్పవచ్చును? ఈవైరాగైనది మా రామనాథ తటాకములో

పోయిపడుచున్నది. ఏదీ యీనదీవేణి నిట్లు త్రిప్పి యుంకొక ముఖముగా ప్రవర్తింపజేయుము. నా ప్రేమ నీ కంత సులభసాధ్యమై నదిగా కనబడుచున్నదా! కాదు కాదు.' అని వరిగియున్న తన దేహమును నిలువుగాచేసిదీర్ఘ నిశ్వాసమును విడిచెను. అతనిముఖము గంభీరమాయినది. వీరభూపతి కుట్టా నంత వీరుడు కాక పోలేదు. కాని యిప్పటి కుట్టాన్ మొగము జూచి వీరభూపతి చలించిపోయెను. వీరభూపతి యతనిని చూచి 'ఇతడు దేనికి సమర్థుడు కాడు? ఇతడు తలచుకొనినచో పడిపోయిన విజయనగర సామ్రాజ్యము మరల సాధించి మధుర నాయకులచే నేలించు నేమో' యను కొన్నాడు.

అప్పుడు వైగైయిసుక తిన్నె మీద దూరమున నొక సుడిగాలి లేగి, వారిదగ్గరగా నీల వేయుచు పడవలు నిలుచుచోటునకు దాటి పోయినది.

కొంతసేపటిలో కుట్టాన్ వదనము మరల విషాదపూరిత మయ్యెను. వీరభూపతి యింక నుండగూడదని 'పోదమా' అన్నాడు.

కుట్టాన్ 'వీరా! ఈదుఃఖము నాహృదయ శోణితమును త్రాగుచున్నది. ఈప్రేమనన్ను లోపలలోపల నే తిని వేయుచున్నది. నే నింక చాలనాళ్లు బ్రదుకను.'

వీరభూపతి—'అశ్లీలములు పలుకకుము' అని 'సేతూ! ఇది యేమి, నే డింత మనసు పేదవైనావు? నీశౌర్యము, నీపౌరుషము నేమైనవి' అన్నాడు. దూరమునుండి 'ఎవరక్కడ' యని కేక వినంబడినది.

వీరభూపతి 'కుట్టాన్ సేతుపతి మహారాజు' అని యఱచినాడు. దూరమున రక్షకభటుడు మరల మాటాడలేదు. వీరభూపతియు కుట్టానును లేచి పురములోనికి పోవుచున్నారు. కుట్టాన్ వీరభూపతిమీద వ్రాలి నడచుచున్నాడు. వీరభూపతి నెమ్మదిగా చెవిలో, 'సేతూ! ఇంతధైర్యము వదలెదరా? ఎవరికి తగిన కష్టము వారికి నున్నది. నాహృదయములో నెంత మహాగ్నిరవులు కొనుచున్నది! అది నీకు తరువాత చెప్పెదను' అన్నాడు.

కొంతదూరము పోయిన తరువాత నిరువురును విడివిడిగా నడచినారు. పట్టణము కోటతలుపువద్ద నశ్వశకటము వేచియున్నది. ఇరువురు నాశకటములో నెక్కి పట్టణములోనికి పోయిరి. రాజసౌధమునకు సమీపమున నొక పెద్దతోట ముందు కుట్టాన్ దిగి వీరభూపతిని వారి యింటివద్ద దింపి రమ్మని బండివానితోఁ జెప్పి తా నింటిలోనికి పోయెను.

౨

కుట్టాన్ ఇరువంకల వివిధములైన పుష్పఫలవృక్షము లున్న బాటవెంట తన సౌధములోనికి బోయెను. ఆసౌధము తనతండ్రిది. రాజ్యములోనున్న పెద్దపెద్ద సరదారులందరకు మధురలో ప్రత్యేకముగ సంతశపురములున్నవి. కుట్టాన్ తండ్రి కైలై కదేవ ఉదయాన్ సేతుపతి; ముత్తుకృష్ణప్పనాయక మహారాజులుం గారి

ప్రధానమంత్రులలో నొక్కడు. ఉదయన్ సేతుపతి యీసౌధము మధురలోనున్న గొప్ప కట్టడములలో నొకటి. మీనాక్షీ దేవాలయములో నెంత శిల్పమున్నదో యీసౌధమునను నంత శిల్పమున్నది. చీకటిలో శిల్పపరీక్ష సాగదు.

కుట్టాన్ లోనికి పోయినంతనే సేవకు డరు దెంచి, 'ప్రభూ, స్నానమునకు నీరు సిద్ధముగా నున్నది' అనెను. కుట్టాన్ తనగదిలోనికి పోయెను. అందు దాను బ్రవేశించులతోడనే యెదురుగా నున్న నిలువు టద్దములో దన మూర్తి తనకు గోచరించెను. మొగమంతయు బాష్పకలుషితమై యుండెను. గదియంతయు దీపముల వెలుతురుచేత ధగద్ధగాయమానముగ నుండెను. కుట్టాన్ పైయుత్తరీయము తీసి తన కెడమ వైపుననున్న గోడపై చిలుకకొయ్యకు తగిలించెను. ఆచిలుకకొయ్య యొక్క గొప్ప మరకతోపలముతో చేయబడినది. దాని చిలుకతనముకన్నులుగాను, ముక్కుగాను నేర్పరుపబడిన మూడు మాణిక్యములతో సంపూర్ణమయ్యెను. ఇట్టి చిలుకకొయ్యలు గదిగోడలకు నాల్గువైపులను కలసి యెనిమి దేర్పరుపబడి యున్నవి. గోడలయందు ద్రావిడశిల్పమునకు ప్రధానచిహ్నము లయిన గోష్ఠపంజరము లున్నవి. ఒక గోష్ఠపంజరములో ద్రావిడభాషలో శ్రీరామచంద్రుని చరితామృతము ప్రవహింప జేసిన కంబన్న విగ్రహము రాతితో చెక్కిన దమర్పబడి యున్నది. దాని కెదురుగా బశ్చిమదిక్కుడ్యమునం దమర్పబడిన మరొక గోష్ఠపంజరములో శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారు శ్రీవిశ్వనాథనాయకుల వారికి మధుర నిచ్చుచున్నట్లుగా చెక్కబడిన రెండు శిల్పపు విగ్రహము లమర్పబడి యున్నవి. దక్షిణపువైపున నొక చిన్నయరుగు రాతితో జెక్కబడి యున్నది. దానిపైన మెత్తని రత్నకంబళము లమర్పబడి యున్నవి. ఆ యరుగున కెదురుగా నొకచిన్నచిత్తరువు గోడకానించబడి యున్నది. ఆచిత్రము పెద్దన్నగారిది. వీరభూపతి యీచిత్రమును వ్రాసి కుట్టాన్‌కు బహుమతిగా నిచ్చెను. కుట్టాన్ అంగీ యూడదీసి యింకొక చిలుకకొయ్యకు తగిలించి యీవితర్దిపై గూర్చుండి పెద్దనగారి చిత్రమువైపు చూచుచుండెను. కొంచెముసేపుండి లేచి తనపుస్తకము లున్నచోటికి పోయెను. కంబ మహాకవి విగ్రహమున కిరుప్రక్కల నొకవైపున తమిళ భాషా గ్రంథములును, నొకవైపున నాంధ్ర సంస్కృత గ్రంథములును మెఱు గెక్కించి నగిషీ చేయబడిన నున్నని యెత్తయిన బల్లలపై నమర్చబడి యుండెను. అన్నియు తాటాకుల మీద వ్రాసిన గ్రంథములే.

కుట్టాన్ తా నెందుల కాపుస్తకము లున్నచోటికి వచ్చెనో తెలిసికొనలేక పోయెను.

ద్వారమునుండి 'ప్రభూ! స్నానము చేయుడి' యని ధ్వని వచ్చెను. కుట్టాన్ గది వదలిపెట్టి స్నానమునకు పోయెను.

ఆ మహాసౌధమునకు పశ్చాద్భాగమున నాల్గుపొక బోదెల నడుమ కొంచెమెత్తయిన

చంద్రకాంతపు రాతిపైకుట్టా నాసీనుడాయెను. ఇరువురు సేవకులు రెండు పెద్దబిందెలలో నొకదానినిండ వేడినీరును, మరొకదాని నిండ చన్నీళ్లను తెచ్చి యతనికి నీరుపోసిరి. స్నానముచేసి కుట్టాన్ దేహము తుడుచుకొనుచుండెను. (అతడు తుడుచుకొనుట లేదు. సేవకులే తుడుచుచుండిరి.ఇది రాజాచారము.) అప్పుడే చంద్రు డుదయించుచున్నాడు. మంచి గంధపుపొడిచే సమ్మిశ్రితమైన సున్నిపిండిచేత రుద్దిన యతని దేహము కమ్మనివాసన లతనికే చాల ఆనందము కలిగించెను. ఇంకొక సేవకుడు కస్తూరి కలిపిన యొక కమ్మని నూనె చేతులకు రాచుకొని యతని తలవెంట్రుకలకు రాచెను. ఈ కమ్మని వాసనలచేతను, ఉదిత చంద్రకిరణ శైతల్యము చేతను కుట్టాన్ మనస్సు కలకదేరిన ట్లయ్యెను.

భోజనముచేసి కుట్టాన్ సౌధపురోభాగమున నున్న మంటపములో కూర్చుండెను. దాక్షిణాత్యశిల్పము పల్లవులనాటి కన్న చోళులనాటికి, చోళులనాటికన్న విజయనగర రాజులనాటికి నంతకంత కభివృద్ధి పొందుచు వచ్చినది. తంజావూరు మధురాపురముల శిల్పమును దాక్షిణాత్య శిల్ప చరిత్రలో విజయనగర శిల్పమునుండి విడదీయరు. తంజావూరు మధురల శిల్పము విజయనగర శిల్పముకన్న నెక్కువ వృద్ధిపొందినదని చెప్పవచ్చును. మన కథాకాలమునాటికి, ననగా ముద్దుకృష్ణప్ప నాయకుని కాలమునాటికి, నది యాధునిక శిల్పముగా మారబోవు పరివర్తనమునం దున్నదని చెప్పవచ్చును. పల్లవులనాడు రథములును, చోళులనాడు గోపురములును, విజయనగర రాజులనాడు మంటపములును దాక్షిణాత్య శిల్పమునందు ముఖ్యములు. ఆయా రోజులలో నవి వృద్ధిపొందినవి. ఉదయార్క సేతుపతి తన యీ దివ్యసౌధము ముందు గొప్ప మంటపమును కట్టించి తనకు శిల్పవిద్యయందున్న యభిమానమును వెల్లడించుకొనెను.

ఆ మంటపములో పరచియున్న రత్నకంబళముపై కుట్టాన్ ఆసీనుడయ్యెను.

ఆ పలుచపడుచున్న వెన్నెల పొరలలో నామంటపమునం దాసీనుడైయున్న యారాచకొడుకును చూచిన నమరావతిలో జయంతుడు మన్మథమంటపమునం దున్నట్లు చూపట్టకమానదు.

దూరమునుండి వీరభద్రభట్టరు కుట్టాన్ను చూచి యతడు సంతుష్టుడై యున్నాడనుకొని వినయముతో సమీపించి, 'ప్రభూ! పండుకొనుటకు వేళ యైనది' యన్నాడు. కుట్టాన్ కొంచెము కోపదృష్టితో నాతనివంక చూచెను గాని పోకచెట్ల మొవ్వల వెనుకనున్న వెన్నెలనీడలో వీరభద్రభట్ట రది చూడలేదు.

వీరభద్రభట్టరు కుట్టాన్ సత్ప్రవర్తన కలిగియుండునట్లు చూచుట కేర్పడిన యధికారి. కుట్టాన్ ఇతనికి తెలియకుండ నేపనిని చేయరాదు.

కుట్టాన్ లేచి లోనికి పోయెను.

రాజ దివాణములో జాము గంటలు కొట్టిరి. అందఱకు నిద్రావేళ యయినది.

కుట్టాన్ పడకగదిలోనికిబోయెను. పడకగది విశాలమయినది; ముందున్న మంటపమంత యున్నది. పైకప్పు మిక్కిలి యెత్తుగా నున్నది. ఇది సౌధములో రెండవ యంతస్థునందున్నది. గోడలనిండ గచ్చుపని చేసియున్నది. చిత్రచిత్రవర్ణములతో లతలు, చిలుకలు, చెట్లు గీయబడి యున్నవి. గోడలనిండ నొకవరుసగా ననేకచిత్రములు వ్రేలాడుచున్నవి. ఆచిత్రములన్నింటిలో మొగలులచిత్రవిద్యాచిహ్నములు స్పష్టపడుచున్నవి. పురాణకథ లనేకవిధములుగా కుడ్యములనిండ చెక్కబడి యున్నవి. తూర్పుగోడయందు నొకచిన్న గూడుగా నేర్పరుపబడి యందొకరత్న ముంచబడినది. ఆ రత్నకాంతులు గది నంతయు తెల్లని వెలుగులో ముంచియెత్తినవి. గోడలవెంట చంద్రకాంత శిలావితర్దికలు, గొప్పపనికలిగినబల్లలు నుంచబడి, వానిపైన సువాసనాద్రవ్యములు, దంపతుల కానందమిచ్చు కొన్ని చిత్రములు, అద్దములు, చిలుకలు సమర్చబడియున్నవి. ఆగదికి వెనుకవైపున పెద్ద గవాక్ష మున్నది. ఆ గవాక్షమునుండి దొడ్డిలో నెత్తుగావేయబడిన మల్లె జాజి పందిరుల మీది సువాసనా భరితమైన చల్లనిగాలి యుండియుండి లోనికివచ్చుచున్నది. ఆగవాక్షమువద్దనే పెద్దమంచ మున్నది. ఆ మంచము పందిరిస్తంభములు మహాశిల్పమును సూచించుచున్నవి. ఉపానము, పద్మము, కుముదము, వేదిక, నాగబంధము, కలశము, 'పుష్పబోదిగ' యన్నియు కొద్దిలో నా నాల్గు కంబములు సర్వసుందరముగా నున్నవి. పందిరినుండి యనేక రత్నములు వ్రేలాడుచున్నవి. మంచము మిక్కిలి యెత్తుగా నుండి పైన వేయబడిన మెదుపరుపులవలన మూడిసియెత్తున్నది. మంచముపైకి పోవుటకు మెట్లున్నవి. మంచము తలవైపున, కాళ్లవైపున ప్రక్కగా రెండు స్తంభము లున్నవి. ఆరెండు స్తంభములు మంచ మెత్తుననే యున్నవి. తలవద్ద కంబముపైన యొకబంగరు పళ్లెరమున తాంబూలద్రవ్యములు, సువాసనా ద్రవ్యములు నుంచబడినవి. పందిరికంబమున నున్న నాగబంధమునందు రెండుసుశీర్షములు, మందారకుసుమగుంఫితములు, సంగతలవలీకిసాలములునగు మల్లెపూవుల దండలు వ్రేలాడుచున్నవి. సెజ్జ నిండుగ మల్లెలు జాజులు దట్టముగ జల్లబడి యున్నవి. ఆమంచము ప్రక్కగా నింకొక మంచ మంతయెత్తు లేకున్నను సమానమైన సౌందర్యము కలది యున్నది. అందు మల్లికా సుమంబులు వెదజల్లి లేవు.

కుట్టాన్ పాముకుబుసములవంటి పంచెలొకటి కట్టుకొని యొకటి పైన వేసుకున్నాడు. యథాప్రకారముగా దన పెద్దమంచముపై పండుకొనుటకు పోయి మెట్లెక్కినాడు. ఒత్తుగా పరచిన మల్లెపూవులలో ననేకవీర గోధుమ వన్నెత్రాచువలె ముడుచుకుని పండుకున్నది. కుట్టాన్ నిర్ఘాంతపోయినాడు. ఏకవీర యెవ్వడును తనమంచముమీద పండుకొని యెఱుగదు. ఆమె కాపురమునకు వచ్చి మూడునెల

లైనది. ఆమెను పతి పలుకరించలేదు. పతి నామె పలుకరించలేదు. పెద్ద మంచముమీద కుట్టాన్, చిన్నమంచముమీద నేకవీర; ఇట్లు మూడునెలలు గడచినవి. నేడిది యేమి? ఏకవీర కుట్టాన్ శయనించు మంచముమీద పండుకొని నిదురపోవుట కెట్లు సాహసించినది? ఏకవీర నిత్యమును నాకుపచ్చవారణాసిచీర ధరించును. పైన బంగరుటంచు కాశ్మీరపుసేలువ పై ముసుంగిడుకొనును. ఒడలినిండ వెలలేనినగలు ధరించును. నేడిదేమి? తెల్లని పట్టుకోక కట్టి పరిమితభూషణములు ధరించినది. మేనగంధకము లేదు. అభ్యంగము చేసినది కావలయును. శిరోజములు పొడిపొడిగా నుండి చల్లగాలి కల్లలనాడుచుండెను. తలంటి పోసుకున్నది, యొడలు తెలియక నిద్రపోయినది. కుట్టాన్ మిక్కిలి కోపము పొందెను. 'ఈదౌర్భాగ్యురాలు నాశయ్య నలంకరించగలదా? ఇన్నాళ్లనుండి లేనియాశ దీనికి నేడేల పుట్టవలయును?' ఏమహాసౌందర్యరాశి నా శయ్య విభాగించుకొనవలయునో యామెకు నాకు నీజన్మమున కలయికయే లేదు. నన్నీపిశాచ మావేశించినది. అయ్యో! ఈదయ్యము నన్నెట్లు వదలును?' కుట్టాన్ కుకొంచెము కోపము తగ్గినది. 'అయ్యో! నాకీమె సహధర్మచారిణి కదా! ఈమె నన్ను వదలి యెచ్చటికి పోవును? ఇన్నాళ్లుగా నేను మాట్లాడకుండ నుండిన నెంత శోషిల్లినదో. నాతో నొక్కనాడు పలుకలేదే! స్త్రీ యెట్లు పలుకరించును? పురుషుడు తన యందు విముఖుడుగా నున్నపుడు స్త్రీకి తూష్ణీంభావమే ప్రధానము.' ఇంతలో కుట్టాన్ నేత్రములు మూతలుపడినవి. ఎట్టయెదుట నాతనిహృదయ మాకర్షించిన లతాంగిరూపము సాక్షాత్కరించినది. కుట్టాన్ ఆ జగన్మోహన విగ్రహమును చూడలేక పోయినాడు. తటాలున కనులు తెరచినాడు. కనులలో నిండుపగింజలంత బాష్పములు నిలిచినవి.

ఏకవీర కదలినది. మూతపడిన యామె రెప్పలమీద గుడ్లుపోసినట్లు చిన్నిచిన్ని స్వేద బిందువులు నిలిచినవి. ఆహా! ఏ మావదన సౌందర్యము! కొండపైనుండి దూకు సెలయేఱు ప్రాతఃసూర్యకిరణములలో ధగద్ధగితమయినట్లున్నది. కుట్టాన్ సమ్మోహితు డైనాడు.

ఇదివరకు కుట్టాన్ ఏకవీరను పరిశీలించి చూడలేదు. ఆమె సౌందర్యవతి యనియే యనుకొనలేదు. అప్పుడప్పుడు 'ఆమె సౌందర్యవతియే యనుకొందము. అయిన మాత్రము నా కేమి? నాహృదయ మామెది కానేరదు.' అనుకొనుచుండును.

ఏకవీర పయ్యెద తొలగినది. కుట్టాన్ కనులు మూసికొన్నాడు. తన ప్రణయిని యెదురైనది. శోకములో కోపము తరుముకొని వచ్చినది కుట్టాన్ మహారాజునకు. అన్యాయ్యముగ తనశయ్య నాక్రమించుకొన్న ఏకవీరను క్రిందకు లాగివేయుద మనుకొన్నాడు. ఏకవీర దొంగనిద్రపోవుచున్నదని భావించినాడు. కోపముతో నత డామెచెక్కిలిపై శత్రుమారణసమర్థమయిన హస్తమును తీవ్రముగా విసర

బోయినాడు. అతనికి తెలియకుండగనే మహా బుద్ధిమంతుడగు కుట్టాన్ కరపద్మము పువ్వుల దండవలె నేకవీర చెక్కిలి కంటినది.

ఏకవీర యులికిపడి లేచినది. ఇద్దరు నిస్తబ్ధులై యున్నారు. ఏకవీర మనసులో ననుకున్నది: 'నాతండ్రి నాకీసంబంధము చేసి నాల్గు నెలలైనది. ఈయన యింతవరకు నా మొగము చూడలేదు. కార్యమునాడు కొంగుపరుచుకుని తలుపుదగ్గరనే పండుకుంటిని. నా గారామంతయు నిట్లయినది. ఈ క్రొత్తప్రదేశమునకు నేను లాగుకొని రాబడితిని. నాకు దిక్కు లేదు. మాటాడువారు లేరు. దాసీలతో నారహస్యము నేమని చెప్పను? దినదినము మాగదిలోని యనుపయుక్తపదార్థములను చూచి దాసీలు నవ్వుకొనుచున్నారు; నన్నడుగుచున్నారు. ఏమియు జెప్పలేకుంటిని. ఈ వివాహమునకు బూర్వము నాహృదయ మింకొకనియందు లగ్నమయినది. అత డెవ్వరో యేయూరివాడో తెలియదు. మానిసి సాధారణ కుటుంబము లోనివాడుగా నున్నాడు. అతనిని వెదకి లాభము లేదు. నాపుణ్యమువలననే నాకీ కుట్టాన్ సేతుపతి లభించినాడు. అతనికన్న ముందయితనిని చూచిన నెంత బాగుండెడిది? ఇప్పుడైన నేమి? ఇతనినైన నకల్మషహృదయముతో సేవించగలను. ఇతనికి నాయందు ప్రేమ లేదు. ఇతని ప్రేమ కోసము కృశించి కృశించి యీనాడు సాహసించి యీశయ్యపైన పండుకున్నాను; నిదురపట్టినది. నాయీ సాహసమున కిత డేమనుకున్నాడో?' ఈ భావములన్నియు నేకవీర మనస్సులో నొక్కసారి మెఱుపువలె మెఱసినవి. కుట్టాన్ అనుకొన్నాడు: 'ఈమె యెంత యందగత్తె! నన్ను చూచి యెంత లజ్జపడుచున్నది. ఇప్పు డేమి చేయను? ఇన్నాళ్లనుండి నాతప్పు మన్నించుమందునా? ఛీ! ఛీ! ఆనా ప్రియురాలియెడ నే నంతతప్పుగా ప్రవర్తింతునా! ఈహృదయ మామె కిదివరకే యర్పితమైనది. ఇంక నొరుల కిది యీయజాలను!'

ఏకవీర నెమ్మదిగా మోకాళ్లమీద లేచి పందిరికంబమున నాగబంధమునకు తగిలించబడిన మల్లెపూదండ యొకటి తీసి యొక యర్ధనిమేషములో లజ్జావనతవదనయై కుట్టాన్ మెడలో వేసినది. ఆ పూమాల మెడలో పడినదో లేదో, కుట్టాన్ రుద్రమూర్తి యైనాడు. తాటకను చంపుటకు రామచంద్రుడు ధనుస్సు నంతవడిగా లాగెనో లేదో, ఆపూలదండను కుట్టాన్ అంతవడిగా రెండుగా త్రెంచి నేలమీద విసరినాడు. ఏకవీర మంచముపైన విరుచుకుని పడిపోయినది. ఇంక కొంచెమైనచో క్రిందబడెడిది, నిలువెత్తునుంచి తల పగిలిపోయి యుండును. కుట్టాన్ కన్నులనీళ్లు గిర్రున తిరిగినవి. కుట్టాన్ మెట్లుదిగి చిన్నమంచముపైన పోయి పండుకున్నాడు. వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచున్నాడు.

ఏకవీరకు నిమేషములో నొడలు తెలిసినది. పతి పజ్జలేడు. తన చిన్నమంచముపై బండుకున్నాడు. తాను మంచము తొందరగా దిగి, కంచుకము ధరించి, సాధారణముగా దాను ధరించుచీర తాల్చి యొడల నన్ని భూషణము

లను పెట్టుకొని, కాశ్మీరసేలువ ముసుగిడి, కన్నుల నీరు గ్రమ్మగా తన చిన్నమంచమువద్దకు పోయి, రుద్ధమైన కంఠమునుండి మాట పెగుల్చుకుని, 'ప్రభూ! మీరు తమ మంచముపైన నే పండుకొనుడు. నే నిందు పండుకొనెదను' అన్నది.

ఆమెవంక తిరిగి కుట్టాన్ చూచునరికి యతనికన్నులు గిర్రున తిరిగిపోయినవి. హృదయము సహస్రధా విశీర్ణమైనది. కుట్టాన్ తాను చేసినపనికి చాల నొచ్చుకున్నాడు. ఏకవీరను కౌగిలించుకొని యామె శిరస్సున బాష్పాభిషేకము చేయవలె ననుకున్నాడు. ధైర్యము చాలలేదు. కుట్టాన్ నెమ్మదిగా లేచి పోయి తనమంచముపై నిదురించినాడు. ఏకవీర కన్నీళ్లతో చిన్న మంచముపై నున్న నాలుగుపరుపులు నడుగుదాక చివికిపోయినవి. ఏరాత్రివేళనో యామెకు నిద్రవచ్చినది. తెల్లవారుకడ కుట్టాన్‌నకు మెలకువ వచ్చినది. ఏకవీర యున్నదో లేదో యని యామె మంచమువంక జూచినాడు. ఆమె యందే వాడిపోయిన మందారమువలె మంచమున కంటుకొనిపోయియున్నది.

మఱునాడు దాసీలు నేలమీది పూలదండలు చూచి సభయనేత్రలైరి.

3

మఱునాడు కుట్టాన్ నిదురలేచి కాల్యకృత్యములఁ దీర్చికొని, రతనాల జీను వేసి సిద్ధముగా నుంచబడిన యశ్వముపై నెక్కి కోట వెలుపలిభాగమునకు పోయెను. అచ్చట నదివరకే సమావేశమై నానామండలాధిపుల కుమారులు బారులు దీర్చి నిలుచుండిరి. మొదట తిరుచునాపల్లి మండలాధిపుని కుమారుడు. అతడు తెల్లనిగుఱ్ఱముపై నధిరోహించియుండెను. వయసిరువదియేండ్లుండవచ్చును. తెల్లనియంగీ. తలపైన పచ్చలసరము చుట్టిననున్న యుష్ణీషము. అతనిపజ్జ తిన్నెల్వేలి మండలాధిపుని కుమారుడు. అతనిపజ్జ సత్యమంగలమండలాధిపుని తనయుడు. వీరిరువురు సమానవయస్కులు; చూచుట కన్నదమ్ములవలెకూడ నుండిరి. అనంతరము మానామధుర మండలాధిపతియొక్కయు, శేందమంగళ మండలాధిపునియొక్కయు కుమారులు జోడుకోడెలవలె నిలుచుండిరి. వారిరువురు మేనత్త మేనమామబిడ్డలు. పోలికలు రేఖలు నొకటిగా నున్నవి. ఇరువురకును పదునెనిమిదేండ్లు దాటలేదు. వారిగుఱ్ఱములు భూమిమీఁద నిలుచుట లేదు. వారు బాలకులయ్యు నెంతయో పరిశ్రమగలవారివలె తా మెక్కిన యుత్తమజాత్యశ్వములను, తమ దేహములను కదలించుచు, పాదములను చాచుచు నడుపుపెట్టుచుండిరి. ధారాపుర, మారమంగళ, శేల, కణ్ణేపీడు, పాలెగాండ్ల కుమారులు తరువాత వరుసగా నిలువబడియుండిరి. ఇంక ననేకమంది రాజకుమారులుండిరి. అంద రెక్కినవియు నుత్తమజాతిగుఱ్ఱములు. అందరి దేహములయందును వెలలేని భూషణములు. ప్రతివాని మొగమునందును శౌర్యలక్ష్మి. కుట్టాన్ పోయి వీరందరకును

మొట్టమొదట తనగుఱ్ఱమును నిలువబెట్టెను. తరువాత ప్రధాని కుమారుడును, రాయసం కుమారుడును వరుసగా వచ్చి వారియుచిత స్థానములయందు నిలువబడిరి. రాజసైన్యము బారులుతీర్చి వీరికి దూరముగా నిలువబడియుండెను.

ఈరాజకుమారులుతీర్చిన బారున కెదురుగా నొకముసలి యుద్ధవీరుడు తెల్లని గడ్డమును, మీసములును భీష్మాచార్యభ్రాంతి గల్పింప, మహోన్నతమైన శ్వేతాశ్వముపై నెక్కి నిలువబడియుండెను.ఆయన వీరందరికి శిక్షాగురువు. మధురనాయకుల రాజ్యములలో దళవాయి ప్రధానసేనాపతి.ఉదయన్ సేతుపతి కుట్టాన్ తండ్రి దళవాయి. మొదటి మువ్వురనాయకుల కాలములలో మహామేధాశాలియగు నార్యనాథుడీ పదవియందుండెను. ఈపాండ్యపార్థివ ముద్దుకృష్ణ నృపతికి ఉదయన్ సేతుపతి దళవాయియైనాడు. ఉదయన్ సేతుపతి మహాసమర్థుడు. గొప్పసేనాని. రాజకార్య నిపుణుడు. సేతుపతులు నాయకులతరమువారు గారు. పాండ్యరాజులనాటినుండియు మధురరాజులకు మండలాధిపులుగ నున్నారు. రామనాథప్రాంతమున నున్న దేశమంతయు వీరి వశమున నున్నది. రామేశ్వరమునకు పోవుమార్గములో చోరభయ మెక్కువై యాత్రికులకు మిగుల కష్టములుగానుండుటచేత నుదయన్ సేతుపతి యెక్కువకాల మాప్రాంతముననే యుండవలసివచ్చినది. ఆయన లేని కాలములో సైన్యమంతయు నీ వృద్ధసింహముచేతిలో నుండును. ఈయన పేరు కస్తూరి రంగప్పనాయకుడు. విశ్వనాథ నాయకుని మనుమడైన వీరప్పనాయకునకు మువ్వురు కుమారులు: రెండవ కృష్ణప్పనాయకుడు, విశ్వప్ప, కస్తూరి రంగప్ప. ప్రస్తుతము రాజైన ముద్దుకృష్ణప్పనాయకుడు విశ్వప్ప కుమారుడు. కస్తూరి రంగప్ప ముద్దుకృష్ణప్ప రాజ్యమునకు రాకపూర్వము రాజ్యాపహరణము చేసినందున నతనిని ప్రజలు సంధ్యామంటపములో మడియించిరి. ఈవృద్ధసింహము కస్తూరి రంగప్పనాయకునకు బావమరంది. ఈయన పేరు కస్తూరి రంగప్పయే. ఈయన ప్రస్తుతరాజునెడల నభిమాని.

ఆవృద్ధుని కంటిచాయనుండి రాజకుమారులొకరొక్కరే ముందరికి వచ్చి బాకువేయుటలో తీయుటలో, కత్తి ఝుళిపించుటలో విసరుటలో, గుఱ్ఱమును దుమికించుటలో నురికించుటలో తమ ప్రావీణ్యమును చూపిరి. తరువాత నీరాజకుమారులందరును సైన్యమువద్దకు తీసికొనిపోబడిరి. కస్తూరి రంగప్ప నాయకులు కుట్టాన్‌ను పిలిచి సైన్యముచేత సర్వతోభద్రవ్యూహము పన్నించుమన్నాడు. కామందకుడు సర్వతోభద్రవ్యూహము శత్రుహృదయనిర్భేదక మన్నాడు. కుట్టాన్ తత్క్షణమే వ్యూహమున కురమును, కక్షలును, కోటియు, జఘనమును సంపాదించి యచలాకృతి నిలువజేసినాడు. పొదలవలె పెరిగిన ముసలి కస్తూరి రంగప్పనాయకుని తెల్లని కనుబొమలలో సంతోషపు కదలిక గలిగినది. వృద్ధవీరుడు కుట్టాన్‌తో 'నాయనా, సైన్యముయొక్క జ

జఘన మాపత్తులో నున్నయెడ నే వ్యూహము వన్నదౌ'వని యడిగెను. కుట్టాన్ సమాధానము చెప్పకుండనే సర్వతోభద్ర వ్యూహమును మకరవ్యూహముగా మార్చి వృద్ధపండితుని సంతోషింప జేసెను. అనంతరము తక్కిన రాజకుమారులందరును క్రమముగా శ్యేనసూచీ శకట వజ్రవ్యూహాదులను పన్నియు రంగప్ప నాయకున కానందము కలిగించిరి. కుట్టాన్ కక్షులు లేకుండ నొకవ్యూహము పన్ని రంగప్ప నాయకునివంక చూచెను. రంగప్ప 'వహ్వారే' యని మెచ్చుకొనెను. అనంతరము జాముప్రొద్దెక్కగా రాజకుమారు లెవరితావునకు వారు పోయిరి. సైన్యము కస్తూరిరంగప్ప యధీనమున కొంతసేపు మెలగి నియమితస్థలములకు పోయినది. కుట్టాన్ గృహమునకు బోయి మరల స్నానమాడి భోజనాదికములు నిర్వర్తించుటకు సౌధాంతర్భాగమునకు బోయెను. ఎఱ్ఱని కాశ్మీరశాలువ ముసుగులో ప్రక్కగా బోవుచున్న ఏకవీరను చూచెను. కుట్టాన్ వచ్చుచున్నాడని తెలిసి యామె తొందరగా పోదొడగెను. కాని మంజీరము కాలికి నొక్కుకొనగా కొంచెము నిలుచుండి వంగి సర్దుకొనక తప్పినది కాదు. కుట్టాన్ ఆమె లేతతమలపాకుల వంటి చేతులు కాళ్లు పరీక్షగా చూచెను. అవి యెంతో సుకుమారములా! కుట్టాననుకొననే లేదు. భోజనానంతరము కుట్టాన్ తాను చదువుకొను గదిలోనికి బోయెను. కుట్టాన్ చేయి యప్రయత్నముగా కౌటిల్యుని యర్థశాస్త్రము మీదికి పోయెను. తెరువగనే యంతఃపుర రక్షణము గురించిన వాక్యములు వచ్చెను. కామందకుడును, కౌటిల్యుడును నీవిషయములో నొక్కటే యభిప్రాయులై యున్నారు. కౌటిల్యుడంతఃపురరక్షణమును గురించియు, నంతఃపురమునుండి రాజునకు వచ్చు నాపదల గురించియు తెలియజేయుట కెట్టి యుదాహరణల నిచ్చెనో కామందకుడుగూడ నవియే యిచ్చెను. తన భార్య గదిలో దాగియుండి యతని తమ్ముడు భద్రసేనుని చంపెను. తల్లి శయ్యక్రింద నడగియుండి కారూశనృపతి నతనికొడుకు సంహరించెను. కాశీరాజును, వైరాంత్యుని, సౌవీరుని వారిభార్యలే చంపిరి. — ఇది చదువు వరకనవసరముగా కుట్టానునకు భయము కలిగెను. కుట్టాన్ మరల ధైర్యము తెచ్చుకొనెను. కుట్టాన్ హృదయములో గలిగిన కొంచెమావేదన తగ్గించుకొనుటకు కంబరామాయణము తీసి యొక పద్యము చదువుకొనెను. కుట్టానునకు సంగీత మెక్కువగా రాదు గాని రాగచ్ఛాయగా పద్యము చదువుకొనగలడు.

ఇంతలో వీరభద్రభట్టరు ద్వారముకడకు చనుదెంచి యశ్వశకటము సిద్ధముగా నున్నదని చెప్పెను. కుట్టాన్ దుస్తులు వేసుకొని వీరభద్రభట్టరుతో గలిసిపోయెను. శకటము రాజసౌధము లున్నయెడకు బోయెను. అందొక మహాసౌధము ప్రత్యేకముగా రాజపురుషులకు రాజకీయ నేర్పాటు చేయబడినది. కుట్టానును, వీరభద్రభట్టరును లోనికి ప్రవేశించిరి. లోపలిభాగమతివిశాలముగా నున్నది. నేలయంతయు వెలు

వగల తివాసీలు పరుపబడి యున్నవి. వానిపైన పండితు లాసీనులై యుండిరి. రాజకుమారు లనేకులు వచ్చిరి. ఒక్కచోట భోజునియుక్తి కల్పతరువు, మరొకచోట జీమూత వాహనుని దాయభాగము, ఇంకొకచోట చండీశ్వరుని వివాదరత్నాకరము పాఠములు చెప్పబడు చుండెను. ఇంకొకచోట నొక ద్రావిడభాషా పండితుడు తమిళభాషలో వ్రాయబడియున్న విజ్ఞానేశ్వరవ్యాఖ్య బోధించుచుండెను. మరొక చోట వేరొక పండితుడు సంస్కృత భారత మును, రామాయణమును, నానాటి రాజ నీతిని కొందరు విద్యార్థుల కుపన్యసించు చుండెను. కుట్టాన్ భారత రామాయణము లుపన్యసింపబడుచోట కూరుచుండి శ్రద్ధగా వినెను. కొంచెము ప్రొద్దుగ్రుంకువేళకు రాజు మొగసాలలో గంటకొట్టబడెను. అది విని విద్యార్థు లెవరిదారిని వారుపోయిరి. వీరభూపతి యీపాఠశాలకు వచ్చెను. ఇంటికి పోవునపుడు కుట్టానును కలుసుకొనెను. ఇరువురును సంతోష పడుచు నేతుపతిగృహమునకు పోయిరి. వీర భద్రభట్టరు పనియుండి రాజసౌధము వద్దనే దిగబడెను. మార్గములో వీరభూపతి కుట్టాన్ తో నిట్లు మాటాడెను: 'నేతూ, నీతోనొకపని యున్నది.' కుట్టాన్ 'ఏమి' టని యడిగెను.

వీర—'తిరుమలనాయకుడు నీకు స్నేహితు డుగదా! నా కేదైనయుద్యోగ మిప్పించవలెను. నేను నీతిశాస్త్రమంతయు జదివితిని. విజ్ఞానే శ్వరుడు, వైశంపాయనుని నీతిప్రకాశిక పూర్తి చేసితిని. కౌటిల్యుని యర్థశాస్త్రము, కామంద కుని నీతిసారములలో చాల బాగుగ పరీక్ష నిచ్చితిని. నే నుద్యోగము చేయవలసిన యవ సర మంతకంత కెక్కువగుచున్నది.'

కుట్టాన్—'తిరుమల నాయకుడు నేడు విద్యాసౌధమునకు రాలేదే! ఈ సారి నే నాయ నను కలుసుకొన్నప్పుడు చెప్పెదను. వారు నిన్నుగూడ బాగుగా నెరుగుదురుకదా?'

వీర—'ఎరుగ కేమి?'

తరువాత నేదియో మాటలాడుచు వారి యింటికి చేరిరి. వారిరువురు కుట్టాన్ గదిలోనికి బోవునప్పటి కందు ఫలహారములు సిద్ధముగా నుంచబడెను. ఇరువురును ఫలహా రముచేసి తాంబూలము సేవించి కూర్చుండగా కుట్టాన్ వీరభూపతిని కొంచెము సంగీతము పాడుమని యడిగెను. వీరభూపతి మధుర మీనాక్షిమీద నొక యరవకీర్తన గొంతెత్తి పాడెను. ఆధ్వనితో సౌధమంతయు నిండి పోయినది. పారిజాతపు పూవులు కొరుకు చున్న లేడిపిల్ల మెడ యాడించుకొనుచు లోనికి వచ్చి వీరభూపతి వంక తొంగిచూచి పోయినది.

౪

ప్రొద్దుగ్రుంకినది. చల్లబడినది. రాజసౌధ ముల ముందు మొగసాలలో మ్రోగింపబడు చున్న భేరీరావములు మేఘధ్వానములని భ్రాంతిజెందిన పెంపుడునెమళ్లు నృత్యము చేయుచున్నవి. సాయంకాల వాహ్యాళికై కుట్టాన్ వీరభూపతు లశ్వశకటారోహము

చేసి వైగైనదీ సికతాతలములకు బోయినారు. కుట్టాన్ సేతుపతి కొంచెము పొట్టివాడు. నల్లనివాడు. విశాలమైన నేత్రములు. దైనందినవ్యాయామముచేత నతని యొడలు గట్టిబారినది. సంస్కృత ద్రావిడములలో నున్న రాజనీతిగ్రంథము లన్నియు నతడు చదివెను. అతని వయస్సు సుమా రిరువదియైదుండవచ్చును. మీసములు నల్లగా తుమ్మెద రెక్కలవలె నంత గుబురుకాకుండ, నంతపలుచన కాకుండ వచ్చియుండెను. అతని మొగముచూచుటతోడనే ప్రధానముగా గనబడునది యతని నాసిక. నది మిక్కిలి యెత్తు. ఆ ముక్కు, నావిశాలపద్మపలాశనేత్రములు నతని మొగమ్మున కమితమైన యందము తెచ్చినవి. ఆవిశాలమైన నేత్రములే యతని సత్కులీనతను చెప్పుచుండును. కుట్టాన్ మిగులగంభీరమైనవాడు. అనవసరముగ నెవ్వరితోడను మాటాడడు. అతని కిష్టములేని పని నెవరైనను చేసిరేని వారివంక తీక్ష్ణమైన దృష్టి పరపుటయే యతడు తనయిష్టము లేమిచూపించుట. ఆదృష్టిపాతము చాల కొలదిమంది యోర్చుకొనగలరు. అతడు ప్రసన్నుడైనప్పు డతనినవ్వు మిత్రుల నానందము గలిగించును. అతని సర్వము ఉదయన్ సేతుపతితరువాత నతనియంతే వా డనిపించుచుండును.

ఇంక వీరభూపతి యెఱ్ఱనివాడు. పొడుగరి. శరీరవ్యాయామము మిక్కిలిగా చేయనివాడగుటచేత నతని యెదురుఱొమ్ము కుట్టాన్ ఱొమ్మువలె తిర్యక్ప్రసారితమైన గండశిలవలె నుండదు. అతని నేత్రములు కుట్టాన్ నేత్రములంత విశాలమైనవి కావు. కాని మఱియు చిన్నవి కావు. నాసిక సామాన్యమైనది. అతని మొగము చూచినంతనే ప్రతివారు నతడు సుందరు డనుకొనక మానరు. కుట్టాన్ మొగములో నానుపూర్వికముగా యుద్ధముచేసి రాజ్యము నేలుచువచ్చిన పితరుల చిన్నెలు ద్యోతకమగుచుండును. వీరభూపతి వదనము శాంతమై చాలతరములనుండి వ్యవసాయము, చదువు వీనియం దలవాటు వడిన పితరుల చిన్నెలు కనబరచుచుండును. వీరభూపతి మీసములు చివరలు మెలికలు తిరిగి తామరపూవు మీద వ్రాలినభృంగముల ననుకరించుచుండెను. మొత్తముమీద కుట్టాన్ వదనము పురుషు లెక్కువ మెచ్చుకుందురు. వీరభూపతి వదనము స్త్రీ లెక్కువ మెచ్చుకొందురు. వీరభూపతి మొగము క్రోధముచే నెఱ్ఱబడినను నవ్వుచున్నట్లే యుండును. అతడు నవ్వుచున్నపుడు కన్నులు చిన్నవై చూచువారిని సూదులవలె గ్రుచ్చుచుండును. కుట్టాన్ నడచునపుడు మిక్కిలి తొందరగా నడచును. వీరభూపతి నెమ్మదిగా నడచును. కుట్టాన్ ఉదయన్ సేతుపతి కొక్కడే కుమారుడు. ఉదయన్ సేతుపతి 'తేవై'పురాధిపతి. సేతువులను రక్షించుట కేర్పడిన యధికారి. రాజ్యములో ప్రవహించు నదులకు సేతువులను కట్టి వానిక్రింద భూములను సాగుచేయుచుండిరి. ఈసేతువుల కన్నింటికిపైన నత డధికారి. అతడు చాల శివభక్తుడు. అరియురాయని సైన్యములను నిర్మూలించి

నాడు. ముద్దుకృష్ణప్ప నాయకునికి ప్రధాన మంత్రి. అతని కుమారుడైన కుట్టాన్‌నకు ఏలోపమును లేదు. కుట్టాన్ తనతండ్రి తరువాత నతనిస్థాన మాక్రమించుకొనుటకు తగిన శిక్ష మధురలోఁ బొందుచున్నాడు.

వీరభూపతి జన్మస్థానము రాజవల్లిపురము. అతని తల్లితండ్రులు కొంచెము బీదవారు. విశ్వనాథనాయకునకు శ్రీకృష్ణదేవరాయలుం గారు పాండ్యరాజ్య మిచ్చినపుడు తెలుగుదేశమునుండి విశ్వనాథనాయకులవారితో ననేకమంది సరదారులు మధుర ప్రాంతములకు పోయిరి. వీరభూపతి పూర్వులటుల తెలుగుదేశమునుండి మధురకు పోయిరి. కాని యచటికి పోయినతరువాత విశ్వనాథనాయకు డిచ్చిన భూమి నాధారముచేసికొని వ్యవసాయము చేసికొని జీవించుట మొదలుపెట్టిరి. వీరభూపతి రాజోద్యోగవాంఛచేత రాజవల్లిపురమునుండి మధురకువచ్చి రాజనీతిచదివెను.

మధురలో నాకాలమునందు విద్యావ్యాప్తి చక్కగా నుండెను. మధురలో నారోజులలో నెప్పుడును పదివేలమంది విద్యార్థులకు తక్కువలేకుండ నుండిరి. ఈ విద్యార్థులకన్నివసతు లేర్పరుపబడి యుండెను. విద్యార్థుల భోజనాదికములకు, నుపాధ్యాయులకు జీతములకు విజయనగర రాజులును, మధురనాయకులు నిచ్చిన భూము లనేకములున్నవి. ఆ భూములమీఁద వచ్చు నాదాయము మిగిలి పోవుచుండెను. సంస్కృతము, అరవము, తెలుగునీ మూఁడుభాషలు నభ్యసింపబడుచుండెను. దేవాలయములు పాఠశాలలుగా నుపయోగింపబడుచుండెను. సమర్థులైన పండితులు షట్ఛాస్త్రములును, వేదములును విద్యార్థులచేత పఠింపించుచుండిరి. వేఱుపాఠశాలలలో నరవము తెలుగును చెప్పబడుచుండెను. మధురనాయకుల కాలములో తెలుగుభాష మిక్కిలి పోషింపబడెను రాజకుమారులకు రాజనీతి చెప్పుటకు వేరు పాఠశాలలుండెడివి. అందు ప్రధానమైనది రాజసౌధములోనే యున్నది. సంవత్సరమునకు రెండుసారులు సకల కళాశాలలలోనను విద్యార్థులు పరీక్షింపబడుదురు. పరీక్షయం దుత్తీర్ణులైన వారికి రాజు బిరుదములు, బహుమానములు నిచ్చుచుండును.

రాజనీతితరగతి యనేకభాగములుగా విభజింపబడి యుండెను: గ్రామపాలనము, దాయవిభాగము, శిక్షావిధానము, సైన్యవిభాగము. రాజకుమారులు సైన్యవిభాగ శిక్ష పొందుచుందురు. తక్కినవారు తక్కిన తరగతులలో జదివి తగిన యుద్యోగములు పొందుచుందురు.

మధురనాయకులు వేదరక్షకులు, వర్ణాశ్రమధర్మములను పరిరక్షించినవారు. బ్రాహ్మణులయందు భక్తి దేశమున సంపూర్ణముగా నుండెను. అయినను మధుర రాజులు తక్కిన మతములయందు వైషమ్యము కలవారు కాదు. దక్షిణ హిందూస్థానమున ప్రథమముగా క్రైస్తవమత మడుగుపెట్టినది మధురాజుల రాజ్యసీమలోననే.

మధురనాయకులు రాజ్యమును పాళ్య ముపద్ధతిగా విభజించిరి. రాజ్య మనేకమండల ములుగా విభజించి ప్రతిమండలము నొక్కొ-క యధికారిక్రింద నుంచిరి. ఆయధికారి తన మండలమునకు రాజువంటివాడు. అతడు మధుర నాయకునకుకప్పముకట్టుచు తనమండలముమీద తానుసర్వాధికారము చేసికొనవచ్చును. అతడు కొంతసైన్యమును పోషించుచు మధుర నాయకున కవసరము వచ్చినపుడు సహాయము చేయుచుండవలెను. మధురలో మాత్రము రాజు తాను కొందరు మంత్రుల సహాయముతో రాజ్యము చేయుచుండెను.

రాజ్యములో ప్రధానోద్యోగి దళవాయి. అతడే రాజ్యపాలనాధికారియు, సైన్యాధికారియు. పూర్వభారత దేశ పాలకులయందు వలె నీరెండధికారములు నొకటి మంత్రిక్రిందను, నొకటి సేనాపతిక్రిందనునుంచక మధురరాజులు దళవాయియొక్క-నిక్రిందనే యుంచిరి. రాజ్యముయొక్క- శాంతి, సాంఘికవ్యవస్థ, ఇతర రాజ్యములతో సంబంధము—నివి దళవాయి చూచెడిపనులు. తక్కి-న యంద అధికారుల మీాద నితడు పై యధికారి. దళవాయి తరువాతి యధికారి ప్రధాని. ఇతడు రాజ్యాదాయముమీాది యధికారి. పన్నులు, తక్కి-న రాబడులు, రాజ్యములో నగుచున్న ఖర్చు-నివి యన్నియు నితనిపనులు. దళవాయి యుద్ధకాలములో రాజధానినుండి వెళ్లిపోయినచో నితడు దళవాయి పనులన్నియు చేయుచుండును.

మంత్రులలో మూడవవాడు రాయసము. ఇతడు పరిపాలనలో ప్రధానపురుషుడు. రాజ్యముయొక్క- సుస్థితి యీాముగ్గురిమీాద నాధారపడియున్నది. వీరి ముగ్గురి తరువాత ప్రధానాధికారులు కణక్క-ము (గణికుడు)ను, స్థానాపతియును. కణక్క-ము లెక్క-లన్నియు సరిచూచు నధికారి. స్థానాపతి యితర రాజుల కానుకలు, కప్పములు, వానికి సంబంధించిన యన్ని కార్యములు చూచునధికారి.

కొన్నిగ్రామములుకలసి మాగాణమనియు నట్టి కొన్నిమాగాణములు గలసి యొకనాడని యు వ్యవహరింపబడుచుండెను. ఈ నాడునకే దేశము, రాష్ట్రము, రాజ్యము, మండలము నని పేరులు. ప్రతిగ్రామమునకు నధికారులుండిరి. గ్రామములలో న్యాయము గ్రామాధికారులచేతనే తీర్చబడుచుండెడిది. రాజ్యమంతలో నన్నివిధములైన న్యాయములయొక్క-యు తీర్పరి ప్రధాని. గ్రామములలో తీర్పు గాబడని యన్ని వ్యాజ్యములును మధురలో తీర్పు చెప్పబడుచుండెను. మధుర యతిసుందరముగా విని ర్మింపబడియుండెను. పట్టణమునకు సరిగామధ్యప్రదేశమందు మీానాక్షీ సుందరేశ్వరుల దేవళము కట్టబడియుండెను. ఆ దేవాలయము నాలుగువైపుల నాలుగు పెద్ద గోపురములు నిర్మింపబడి యుండెను. ప్రతి దిశయందును నీగోపురమువద్దనుండి యూరి చివరవరకును నొక్క-టియేవీథి. శ్రీ మీానాక్షీసుందరేశ్వరుల దేవాలయమునకు చుట్టును చతురసముగా

గృహములు కట్టబడి యున్నవి. పట్టణము దెచ్చటచూచినను దేవాలయములే. అన్ని దేవాలయములకు నాయకులిచ్చిన మాన్యము లున్నవి. ఏస్వామికిని భోగము లోపములేదు. అన్ని దేవాలయములలోను విద్యార్థులకు వేద శాస్త్రము లుపదేశింపబడు చుండెను. పట్టణము సర్వసమృద్ధమై యే విషయమునందు కొఱతబడకుండ నుండెను.

కుట్టాన్ వీరభూపతులు ప్రొద్దు గ్రుంకక ముందే వైగైనదికిపోయి నిన్న కూర్చున్నచోటనే కూర్చుండిరి. కొంచెముచీకటిపడుచుండెను. అస్తమితసూర్యుని యెఱ్ఱకాంతులింకను ధాత్రిని పూర్తిగా వదలిపోలేదు. వైగైనదీపరిక్షిన్న జలతరంగములపైన కొంచెముగా శైత్యమును సేకరించుకున్న వాయువు మందముగా వీచుచుండెను. పలుచగా పారవోలె నిసుకతిన్నెపై ప్రవహించుచున్న వైగైనదినీటిపాయలో చిన్నచేప కదలికకనిపెట్టి పైనుండి తీతువుపిట్ట కూయుచు హఠాత్తుగ గాలిలోనుండి దిగి దానిని కాలఁ బొడుచుకొనిపోయెను. దూరమున పడమటిదిక్కునందు సూర్యభగవానుడు తన రక్తాంశువు లుపసంహరించుకొని కరడుగట్టిన నెత్తురు మన్నువలె తొలగిపోయెనుపో, మెఱరు వేచి యొడలినిండ మసిపూసుకొన్న దొంగవలె సంజచీకటివంగి తొంగిచూచెను. చీకటిలో తళుక్కున మెఱసిన గగనభాగమందలి నక్షత్రములు వైగై పలుచని నీటిధారలో ప్రతిఫలించి లోని పెండిమేను మీనుల యండముల కామ్రేడితములు గల్పించెను. సన్నని నీటిపాయలలోని చిఱుకెరటములు త్రాచుపాము పిల్లలవలె నొడ్డునకు కొట్టుకొనుచు వచ్చుచుండెను...... (సశేషము)

మా వ్యాసకర్తలకు

వ్యాసములు చిన్నసైజు కాగితములపై ఒకవైపున మాత్రమే విడిఅక్షరములతో బంతులు దూరదూరముగా, దిద్దుబాట్లు లేకుండ, తిన్నగా వ్రాసి వర్ణక్రమమునను తప్పులు లేకుండ చూచుకొని పంప వేడికోలు. లేకున్న ముద్రణకార్యములయందు మిగుల కష్టము కలుగుటయే కాక తప్పులుకూడ నిలిచిపోవునని మనవి.

సంపాదకుడు: 'భారతి'

బొడ్డు బాపిరాజుగారు

పెండ్లంటే ప్రేమలేనివాళ్లుకూడా వుంటారా అని సందేహం. అప్పుడు పుట్టిన శిశువు లగాయతూ అరవైయేళ్ల ముసలాడివరకూ పెళ్లిమాట వింటేనే కులాసాగా వుంటారు. ఆకతాయికుర్రాడొకడు "తాతా పెళ్లి చేసుకుంటావా?" అని మూడుకాళ్ల ముసలాయన్నడగ్గా, "నాకింకా పిల్లనిచ్చేవాళ్లున్నారా?" అన్నాడట.

౧

"నీ కేలాంటి పెళ్లాం కావాలిరా బాబూ!" అని లోకం యింకా తెలియని పసిపిల్లవాణ్ణడిగినప్పటికీ "నా కందమైన పెళ్లాం కావా" లన్న జవాబు వెంటనే చెప్తాడు. లోకం అంతా 'పెళ్లి, పెళ్లాం' అనే అమోఘమైన మోహనాస్త్రాల్లో ముగ్ధం అయిపోయింది. పూర్వకాలంలో పెళ్లిళ్లకీ యిప్పటికాలపు పెళ్లిళ్లకీ వ్యత్యాసం వుంది. పూర్వం తల్లిదండ్రులు సాంప్రదాయం, మర్యాద చూచి, మాపిల్లని మీపిల్లవాడి కిస్తామంటే సరే మహామంచి దనేవారు. ఆ తల్లిదండ్రుల యిష్టంమీదనే నప్పటిపెళ్లిళ్లు. మాపిల్లని మీపిల్లవాడి కిస్తామంటే, అబ్బాయి వచ్చి చూచుకుంటాడు, తరువాత లాంఛనాలవిషయం మాట్లాడుకుందాం లెండి అని జవాబులు చెప్పేరోజు లివి.

"అబ్బాయి! నీకు సుబ్రహ్మణ్యంగారు పిల్ల నివ్వాలని చాలా పట్టుదలతో వున్నారు. ఆయన సంపన్న గృహస్థు. పాడీపంటా అన్నీ సలక్షణంగా వున్నాయి. అన్నివిధాలా మనకు తగినసంబంధం. ఇదివర కాయన యెప్పుడూ పెళ్లిళ్లు చేయలేదు గనుక చాల ఘనంగా పోతాడనే వుంది. మనవాళ్లందరికీ నచ్చింది. పిల్ల నలుపంటావా! నలుపూ యెఱుపూ కొరుక్కు-తినరుగదా యెవరూ? యేమంటావు? నీయిష్టం" అంటే, "నాకాపిల్లమీద యిష్టం లేదు. భార్యాభర్తలంటే ఆ జన్మాంతం సంసారరథాన్ని లాగవలసిన యిరువురు భాగస్వాము లన్నమాట. అట్టివిషయంలో పరస్పరం భాగస్థులకు పడకపోతే సంసారంలో సుఖమనేది లేక భ్రష్టులు కావలసివస్తుంది. నావివాహం నాసమ్మతిమీద జరుగవలసిందే కాని మీయిష్ట మేమిటి? నా బాగోగులు నావే కాని మీవి కావుగదా?" అని తండ్రితో జవాబుచెప్పాడట నవకుర్రాడు.

తా నెట్లా వున్నా తాను పెళ్లాడేకన్యమాత్రం రంభాద్యప్సరసలనుకూడా తలదన్నేటట్లుండాలి. కారణమేమిటంటే, తనసంతతిలో సౌందర్యదేవత తాండవమాడాలికదూ? యిప్పటి యువకుల మతము లివి.

ఇటువంటి శ్రేణికి చెందినవాడే మనసుందరం కూడాను.

సుందరం పేరుకు తగ్గ రూపసి కాడు. ఆంగ్లవిద్యా పరిచయం కలవాడు. అన్నిటికంటే లక్షాధికారి కొడుకు. ఇంకా యేం తక్కువ? అతనికి చక్కనిచుక్కను పెండ్లి చేసుకోవాలని బుద్ధి. అతడు తనకు కాబోయే భార్య

యిట్లా వుండాలని భావించుకొంటూవుండేవాడు. శ్వేత గులాబీ పూవులవంటి మేనుపురంగు, చంద్రునిముఖం, నవ్వితే చొట్టలుపడేబుగ్గలు, విశాలమైన నేత్రాలు, పట్టుకుచ్చులా నిగనిగలాడే తలకట్టు, వుంగరాలుతిరిగిన ముంగురులు, తీర్చైనముక్కు, నవ్వులుకుమ్మరించే పెదవులు, ఆట్టే పొట్టీ పొడుగూ కాకుండావుండేకన్య అతనికిష్టము. ధనవంతుడి కొడుకవటంచేత మనువులు చాలా వచ్చాయి గాని వక్క సంబంధం కుదరలేదు. కారణం సుందరానికి పిల్లనచ్చక పోవటమే. ఇట్లా బోలుడు సంబంధాలు చిట్లిపోయినై.

౨

సుబ్రహ్మణ్యం గాపూరిలోవుండే కమ్మవారందరిలోనూ యెన్నికగన్నవాడు. షుమారు ఏలభైయకరాల మాగాణి, పెద్దమామిడితోట, యనభైగాళ్లపశువులు, పెద్ద పెంకుటిళ్ళవంటి, మూడెకరాల పుగతోట, పాడీ పంట అంతా సలక్షణంగావున్న కుటుంబీకుడు. గాపూరిలో యేతగాయిదా వచ్చినా సుబ్రహ్మణ్యంగారి చావిడే ధర్మనిర్ణయశాల. సుబ్రహ్మణ్యంగారే ధర్మనిర్ణయాధికారి. వారివాక్యము రామవాక్యము. ఆవూరివారు కోర్టుముఖం యెన్నడూ చూడనే చూడలేదని చెప్పవచ్చును. గాపూరిలో పేరుప్రతిష్ఠలు సంపాదించినవాడు సుబ్రహ్మణ్యం. అంజయ్య, సుర్నాథం చేతికక్కరకొచ్చారు. హాయిగా కృష్ణా! రామా! అంటూ కాలం గడుపుతున్నా డాయన. సుబ్రహ్మణ్యంగారికి శ్యామ లొక్కత్తిరే ఆడపిల్ల. శ్యామల కడసారిపిల్లవటంచేత తల్లిదండ్రుల పంచప్రాణాలు ఆమెమీదనే వుండేవి. శ్యామల మంచి చురుకైనపిల్ల. గారాబంచేత తల్లిదండ్రులు బడికి పంపక పోయినప్పటికీ తోటిచెలికత్తెలు చదువుతూ వుంటే నాలుగైదుపద్యాలు, పాటలు నేర్చుకున్నది.

పెళ్లీడైనా శ్యామలను నలసాని నర్సయ్యగారి కోడల్ని చేయాలని సుబ్రహ్మణ్యంగారి గట్టిపట్టు. సాంప్రదాయం అదీ చూచి ఆడవాళ్లకూడా యివ్వాలని వుద్దేశం కలిగింది. శుభముహూర్తంమాచి పురోహితుడు రామశాస్త్రిని పిలిపించి, చెప్పవలసినమాటలన్నీ చెప్పి అంజయ్యను తోడిచ్చి సంబంధం కుదుర్చుకురావాలీ, అదీ శక్తి అని పంపించారు పోలారం. వెళ్లేటప్పుడు కుమారుణ్ణి పిలిచి రెండుమూడువే లెక్కువైనాసరే అవునని చెప్పారు.

పురోహితుడూ, అంజయ్యా కలసి, గాపూరినుంచి మంగళగిరిస్టేషనువద్దకు బండి కట్టించుకొనివచ్చి, అక్కడ నుంచి రైలుమీద రాజమహేంద్రవరం స్టీమరుమీద పోలారం ప్రవేశించారు. దరియాప్తుమీద నర్సయ్యగారిల్లు తెలుసుకొని వెళ్లి, తాము వచ్చినకార్యము, మర్యాదలు, కుశలవార్తలు సర్వమూ అయినతర్వాత, నర్సయ్యగారిమనస్సు కెక్కేటట్టు నచ్చచెప్పారు—పదివేలుకట్నము. అయిదువేలు లాంఛనాలు. వెయ్యినూటపదహార్లు ఆడబడుచు కట్నం. వచ్చే మాఘమాసంలో వివాహంచేయటం—నర్సయ్యగారి కన్నివిషయాల్లో సంతృప్తికలి

గింది కాని సుందరం వప్పుకుంటాడో వప్పుకోడో అని సందేహిస్తూ వున్నాడు. అయినా అంజయ్యను, పురోహితుణ్ణి మర్యాదచేసి అబ్బాయి పిల్లను చూచుకుంటానికి వస్తాడని చెప్పి పంపించాడు.

సుందరం యిదివరలో, "తనకు నచ్చితేనే కాని పెండ్లి చేసుకోను" అని కచ్చితంగా చెప్పాడు తండ్రికి. ఆ కారణంచేత నర్సయ్యగారు సుందరాన్ని పిలిచి జరిగిన సంగతులు సర్వమూ చెప్పి, "పిల్ల నీకు నచ్చితే నేను యస్ అంటాను. వెళ్ళిరా" మ్మని పంపించారు నర్సయ్యగారు.

సుందరం వక్కడే బయల్దేరాడుగాన్పూరు. రైల్లో కూర్చున్నంతసేపూ చూడబోయేపిల్ల రూపాన్ని తనకళ్ళల్లో చిత్రించుకుంటున్నాడు. తానేం మాట్లాడాలో, వాళ్ళేం అడుగుతారో ఆలోచించుకుంటున్నాడు. వకవేళ తనకు పిల్ల నచ్చకపోతే యేం చెప్పాలి! పిల్లేగనుక తనకు నచ్చకపోతే మా నాన్నగారువచ్చి మాట్లాడుతారని చెప్పి తప్పించుకోవటానికి నిశ్చయించుకున్నాడు సుందరం.

సుందరం వస్తాడని కబురు తెలిసి తనకుమామగారు బండిచేసి పంపించాడు స్టేషనుకు. సుందరం బండి దిగగానే మర్యాద చేసి యింట్లోకి తీసుకవెళ్ళి, యిదివరలోనే పంచహాలులో సిద్ధంగా వేసివున్న కుర్చీమీద కూర్చుండబెట్టి, కుశలప్రశ్నాదులు వైనవిన్న వెండి కంచంలో ఫలహారం పెట్టుకొని, వెండి గ్లాసుతో మంచినీళ్లు పట్టుకొని వచ్చింది ముస్తాబైన శ్యామల. శ్యామలను చూడగానే సుందరం మనసులో యేదో అనుకున్నాడు.

సుందరం పిల్లను చూసుకొని వెళ్ళిన మూడోనాడే సుబ్రహ్మణ్యం గారు నర్సయ్యగారికి శుభముహూర్తం వ్రాసి రామశాస్త్రిగారిద్వారా పంపించారు. ప్రతిరోజూ ప్రత్యుత్తరం కోసం యెదురుతెన్నులు చూస్తూవుండేవారు సుబ్రహ్మణ్యంగారి కుటుంబం యావన్మంది.

పాపం! మానవులు చేసే ప్రయత్నాలన్నీ వృథా అయిపోతవొకొక్కప్పుడు. మానవుడు రాజ్యాధిపతిగా గోరుకుండిన దైవము భిక్షాపాత్రము చేతి కిచ్చునట్లు చేయును. దీనినే సృష్టివైజమందురు.

నర్సయ్యగారివద్దనుంచి యిలా ప్రత్యుత్తరం వచ్చిందొకరోజున:

"మహారాజశ్రీ కొల్లిపర సుబ్రహ్మణ్యంగారికి, చలసాని నర్సయ్య నమస్కారములు చేసి వ్రాయునది"—

"తరువాత: యిలా ప్రత్యుత్తరం వ్రాయవలసి వస్తుందని నేను కలలోనైనను అనుకోలేదు. చిరంజీవి సుందరం యిప్పుడు పెళ్లి వద్దని బ్రహ్మపట్టుపట్టి కూర్చున్నాడు. యీవిషయం మీకు తెలుపవలసి వచ్చినందుకు చాలా విచారిస్తున్నాను. యెల్లాగయినా చిరంజీవికి నచ్చచెప్పి మీ సంబంధ మప్పుడునేటట్లు చేస్తున్నాము. నిరాశపడవద్దు. చిత్తగించవలెను.

"చలసాని నర్సయ్య వ్రాలు".

యీ వృత్తాంతం చూచేటప్పటికి మొదలునరికిన మహావృక్షంలా, తొడిమసడలిన పరిపక్వఫలంలా, ప్రియా

గమనమును నిరీక్షిస్తున్న శకుంతము బోయవాని వాడియలుగుచే నేల గూలిన విధంగా సుబ్రహ్మణ్యం నేలగూలబడ్డాడు.

3

సుబ్రహ్మణ్యంగారికి కిష్టయ్య ప్రాణమిచ్చిన స్నేహితుడు. కిష్టయ్యగారికి మిత్రుని వృత్తాంత మంతా తెలిసింది. అతని మనస్సు చివుక్కుమన్నది

అతని హృదయం పరాభవంచేత భగ్నమన్నది. యేతీరునైనా తనమిత్రుని పగ తీర్చుకోవాలని వుద్దేశంకలిగింది. "కుక్కకాటుకి చెప్పుదెబ్బ"లా చేయాలనుకున్నాడు. తానొక గుణపాఠం నేర్పాలనుకున్నాడు యిప్పటికాలపు యువకులందరికిన్నీ.

కిష్టయ్యగారి కుమార్తె చాలా అందకత్తె. నలసాని వర్సయ్యగారికి తనపిల్లను వారికొమారునికిస్తామని కబురు పంపించారు. మంగళగిరిప్రయాణం తగిలింది మళ్లీ సుందరానికి.

ఆరోజున సుందరం వస్తాడని తెలిసి కిష్టయ్యగారు వూళ్లో వుండే పెద్దమనుష్యులందర్నీ పిలిచి వచ్చారు. కచేరీచావడిలో జంబుకానాలు పరిపించి సిద్ధంగా వుంచారు. పిల్లను ముస్తాబుచేసి సుందరం రావటమే ఆలస్యమన్నటుగా అన్నీ సిద్ధంచేసారు. పెద్దలందరూ వచ్చి కూర్చున్నారు.

సుందరం వచ్చాడు. పెద్దలందరికీ నమస్కారం చేసి నిర్దిష్టప్రదేశంలో కూర్చున్నాడు. అంతా నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్నారు రెండునిమిషాలు. కిష్టయ్యగారు "సౌందర్యం..." అని కేకవేశారు. తలుపుచాటునుంచి సుందరం తలపు లూరేలాగా తటిల్లతలా వచ్చి కూర్చుంది తండ్రి ప్రక్కన. చాకలిలక్ష్మమ్మ హార్మోనియం తెచ్చి దగ్గర పె

ట్టాడు. సౌందర్యం సిగ్గుతో సుందరాన్ని ఓరచూపు చూచింది. సుందరంశరీరం మొగ్గతొడిగిన కడిమిచెట్టులా

పులకరించింది. "నేడు నాకోరిక యీడేరే సుదిన మబ్బిందిగదా" అని సంతోషించాడు తనలో తాను.

సౌందర్యం హార్మోనియంలో శ్రుతిగలిపి జగన్మోహనంగా మోహనరాగ మాలాపించింది. సుందరం రాగతరంగాల్లో తేలి యాడుచున్నట్లుగా తలంచాడు. యీ కన్యతో ప్రణయడోలికలలో వూగుచున్నాను అనుకొనే రోజులు ముందున్నవిగదా యని సంతోషించాడు. వెన్నెల్లో చెట్టాపట్టాలు వేసుకొని వుద్యానవనంలో విహరిస్తున్నట్లనుకున్నాడు. నిలువునా ఆనందమైపోయాడు.

పిల్ల పాటాపివేసింది. మూడు నిమేషాలు నిశ్శబ్దంగా వున్నారంతా.

ఇంతలో గ్రామమునసబు రంగనాథంగారు సుందరాన్ని దగ్గరకు పిలిచి, "నాయనా, పిల్ల నచ్చిందా! నీకు ? నాన్నగారి యిష్టం కావాలా?" అని ప్రశ్నించాడు నెమ్మదిగా.

"తాతగారూ! నాకు పిల్ల నచ్చింది; సందేహం యేమీ లేదు. ముహూర్తం పెట్టించేస్తే నేను వెళ్లి అన్నీ సిద్ధంచేసుకొని మా బంధువుల్ని తీసుకొనివస్తాను. నా వివాహ విషయంలో మా నాన్న సర్వస్వతంత్రం నాకిచ్చిన కారణంచేత నా యిష్టమైతే చాలు" అన్నాడు సుందరం. కిష్టయ్యగారు నెమ్మదిగా సౌందర్యం వద్దకు జరిగి "అమ్మా! నీకీయన నచ్చారా?" అన్నారు "నాకీయన వద్దు" అని లేచి వెళ్లి పోయింది సౌందర్యం.

సుందరం మనస్సు నిరాశాఘాతంచేత శతచ్ఛిద్రములైనట్లూహించాడు. ఒక్కసారి అతని భావివీథిలో యిదివరకు తాను వద్దన్న కన్యలందరూ చేరి తన్ను వేళాకోళము చేయుచున్నట్లు తోచి నిర్ఘాంత పోయాడు.

నాటిగీతి

సహదేవ సూర్యప్రకాశరావు గారు

దినదినాలు యుగాల వేదనల తీయ
తేనియల నాని జీవగీతికల రాసి
రాసివోయగా, స్వప్నాల మాసికొనుచు
నవ్వు ప్రాతస్తుషారకణాల వూలు.

వూయు కుసుమాల కోసమై రేయినీలి
చలువకడుపులో కలత నిద్రల మునింగి
కలలమబ్బు త్రుళ్లింతల కలగిపోతి
ఫలితహాసాల ఎగయూర్పుకలకలాల.

ఇదియె మొదలేమొ, ఇసుమంత యివురువిరియ
లేనిదివసమ్ము, శుభ శారదానిలమ్ము
చిలుకరింపని నీరవజీవితమ్ము
కలపికోలేని కుంఠిత గళరవమ్ము.

ఇంత మధురించి అంత జీవించి ఇట్టె
పాడు వల్లకాడైనది బ్రదుకు బ్రదుకు
చూపుకొననేని కలగనిసుప్తి నేని
కురియబోదేమి సౌహార్దసురభిరేఖ.

మండువేసవి కార్చిచ్చు నిండు జీవి
తంపుకొన మ్రోసిపోయిన తారకావి
పంచికా చకిత మిహికాపదము వీడి
సోలినది మేన మలినాశ్రుశ్లోకగీతి.

నాటి కడగంటి వలపు కన్నీటిపాట
మొరసి పోవక, హృదయాన మూగవారి
జీరువారిన పచ్చకర్పూరవిరహ
వేదనాకపోల పదాల నదనీరు.

వృద్ధహేమంతు బిగికౌగిలింతలందు
మంచు జల్లుల వలపులు మాసిపోవ
నేల జీరాడి మృత్యుపదాల బడితి
నవవసంత కల్యాణ మెన్నటికి లేక.

వకుళ

రాయసము వేంకటశివుడు గారు, యం. ఏ.,

ఆది శీతకాలపు సెలవులు. నామిత్రుఁడు ఆదిశేషు ఆహ్వానము చేయఁగా కలకత్తా వెళ్లితిని. అతఁ డక్కడ వైద్యపరీక్షకుఁ జదువుచుండెను. హౌరా రెయిలు స్టేషనుయొద్ద నాకై కనిపెట్టుకొనియుండి, నాపేరుపెట్టి పిలుచుచుండినను, వాని నేనానవాలు పట్టలేకపోయితిని! క్రాపుజుట్టుపెట్టి, పింజెకట్టుగట్టి, కాళ్లకు బూట్సుతొడిగియున్న వానిని జూచి బంగాళావాఁ డేమో యనుకొంటిని! వాని యుచ్చారణయు బంగాళీయులదె! అదివఱకెన్నఁడు నా దేశము చూడకపోవుట చేత, నాకన్నియు నచటఁ గ్రొత్తవె. ఆదిశేషు నాకచటి తన యాంధ్రస్నేహితులను, బంగాళీ మిత్రులను జూపించెను. అతనితోఁ బోయి నేననేక ప్రదేశములు చూచితిని. మూలికారామము, కాళికాదేవాలయము, వస్తుప్రదర్శనశాల, జైనుల బంగరుగుడి, సార్వభౌమిక గ్రంథాలయము—ఇవి యన్నియు నాకతఁడు చూపించి, వీనిని గుఱించిన వినోదాంశములు విశదపఱచెను. ఏ నూతనలోకసందర్శనము చేయునట్టుగనో నాకుఁ దోఁచెను!

ఒకనాఁడు నామిత్రుఁ డేదో పనియందుండుటచేత, నే నొంటరిగ నగరసంచారార్థ మేగితిని. ఆరోజున హుగ్లీనది కవతలయొడ్డునందలి బేలూరునం దేదో మహాసమావేశము అయ్యెను. పాటలు, పద్యములు, ప్రసంగములు, హరికథలును నాకుఁదెలియని బంగాళీభాషలో జరిగెను. వీనిని బురస్కరించుకొని యనేక మేళవములు గానవచ్చెను. అనేక యుపాహారములు, పానీయములును విక్రయింపఁబడెను. అచట వేసినపందిళ్లు, గుడారములును ప్రేక్షకులతో నిండిపోయెను. అనేకభాషలు మాటాడెడి స్త్రీపురుషు లందు విహరించుచుండిరి. ఇంతలో సాయంసమయ మయ్యెను. ఆవలి యొడ్డునకు మరలఁ గొనిపోవుటకు చిన్నపొగనావల గుమి యపుడు నది దాటివచ్చెను. వెంటనే ప్రజలలో నొక్కమాఱుగ సంచలనము గలిగెను. పడవలలో ముందు గూర్చుండుటకై ప్రజలు వేవేగముగఁ బరువులెత్తిరి. అంత తొందరగఁ బరుగులిడ నా కుద్దేశము లేకున్నను, నదీప్రవాహవేగమునఁ గొట్టుకొనిపోవు కొయ్యకంబమువలె నేనును కాలికి బుద్ధి చెప్పితిని. కొందఱితోఁ గలసి నే నెట్టకేల కొక పొగపడవలో గూర్చుంటిని.

పడవపాయఁ ద్రోయునపుడు, టిక్కెట్లు ఇచ్చువాఁడు వచ్చెను. టిక్కెట్టు కొనవలెనని చొక్కాజేబులోఁ జేయిపెట్టితిని. వేళ్లకు డబ్బుసంచి గానరాదు! ఒకవేళ ప్రక్కజేబులో సంచి యుండవచ్చునని యక్కడ వెదకితిని. అచటను సంచిలేదు! "అయ్యో, ఇంకేమి గతి!" అని యొక కేకపెట్టి, నాయులజడికి నేనే సిగ్గుపడితిని. దగ్గఱనుండు నొకస్థూలకాయుఁడు

"కీ! కీ!" యని బంగాళీలో నన్నుఁ బ్రశ్నించెను. నాకాభాష తెలియదని యింగ్లీషునఁ జెప్పఁగా నాంగ్లమున నాతో నతఁడు మాటాడఁజొచ్చెను.

"నీవు మంద్రాజీవా?" యని బంగాళీ యుఁడు.

"ఆంధ్రుఁడను" అని నేను.

"సొమ్ము పోఁగొట్టుకొంటివా?"

"ఔను నాడబ్బసంచీ పోయినది. ఫలాణా బయలు దేఱునప్పుడు సరిచూచి, లోని జేబులో నుంచితిని. ఎట్లో మాయమై పోయినది!"

"ఇంత జనసమ్మర్దముగ నుండు చోట సొమ్ము పోవుట కేమి యాశ్చర్యము! నీకీ యూరు క్రొత్తదా?"

"వారము క్రిందటనే యిచటఁ జదువు నొక స్నేహితునిఁ జూచుటకు వచ్చితిని."

"నీ కెంత లెక్క కావలయును?"

"అర్ధరూపాయి చాలును. ఐన నేను క్రొత్తవాఁడనే, నన్ను మీ రెట్లు నమ్మి బదులీయఁగలరు?"

"దానికేమి లెండి. ఆపదలందు అందఱము బంధుగులమె! ఈమాత్రము సాయము దొరకని యీ దేశమును గుఱించి క్రొత్తవాఁడవు నీవేమను కొందువు?"

అని యాపురుషుఁడు మందహాసము చేయుచు, అర్ధరూపాయి నాచేతనుంచెను. ఆయనకు వందనము లిడుచు నేను టికెట్టు కొనుక్కొని, ఆతని విలాసమడిగి, మఱునాఁడె యాయన సొమ్మిచ్చివేసెదనని చెప్పితిని.

"ఈభాగ్యము నాకు ముట్టజెప్పుటకై మఱియింత సొమ్ము కర్చుపెట్టుకొని, నాయొద్దకు నీవు శ్రమపడి రావలయునా?" అని యాయన పలికెను.

"నను సమయమున సాయము చేసిన సత్పురుషుల ఋణముదీర్చి, వారియెడల కృతజ్ఞుఁడనై యుండుట నావిధి గదా!" అని నేనంటిని.

ఇటువంటి దేశపు లోకసమాచారములు చెప్పుకొనుచుండఁగనే నావ యొడ్డుచేరెను. ఆయన యనుజ్ఞఁగైకొని, నేను బసచేరితిని.

౨

బంగాళీభాషగాని, కనీసము హిందీ హిందుస్తానీలలో నేదైనఁగాని, రానివారు కలకత్తా నగరసంచారము చేయుట కష్టము. ఆంగ్లేయ విద్యాపరిచితులును జనసమూహము వలెనే దేశభాషలోనే ప్రాయికముగ సంభాషింతురు. సతతము తెలుఁగునే స్తకాంధ్రు పరివేష్టింపఁగా తమిళ వాసన బొత్తిగ దరికి రాకుండఁ జేసికొనుటయె ముక్తి యనుకొని, ఏండ్లకొలఁది తిరువళిక్కేణివీథులలో తిరుగులాడుచుండు నాకు, ఈకొద్ది దినములలో దూరదేశపు బంగాళీ భాష పట్టుపడునా? కావున బంగాళీ బాగుగఁ దెలిసిన యాదిశేషును వెంటఁదీసికొని, మఱునాఁటి మధ్యాహ్నము అప్పుతీర్చుటకై ప్రఫుల్ల చంద్ర నియోగిగారియింటికిఁ బైనమైతిని. మే మున్న బౌబజారునకు మిక్కిలి దూరమున

నున్న చిత్తూరురోడ్డు పరిసరములనుండెడివారి గృహ మెట్టకేలకుఁ జేరితిమి. ఆ గృహమున తెనుఁగుజాడలు కొన్నిగానవచ్చెను. మమ్మును జూచి ప్రఫుల్లబాబు, తాను బీల్చుచుండిన హుక్కాగొట్టము నోటినుండితీసి, మా కది యందియ్యఁబోయెను. అభ్యాసము లేదని మే మది స్వీకరింపమైతిమి. అంతట మువ్వురము ప్రసంగమునకుఁ జొచ్చితిమి

ప్రఫుల్లబాబునకు మద్రాసువా రనిన యభిమానము మెండు. తమ యింటిపేరు "నియోగి" యగుటకుఁ గారణమేమని నేనా యన నొకటిరెండుసారు లడిగితిని. ఆదిశేషు అపుడందుకొని, "బాబుజీ, నా మిత్రుఁడు నియోగిశాఖీయుఁడు. మీతోఁ జుట్టఱికము గలపవచ్చునని యాసచేతనే తరిచి తరిచి మిమ్మిప్రశ్నలు వేయుచుండుటలేదు గదా!" అని చిఱునవ్వు నవ్వుచు ననెను.

మందహాసము చేయుచు ప్రఫుల్లబాబు, తెలుఁగుదేశమునందలి నియోగుల వృత్తాంత మంత మమ్మడిగెను. నేనుకొంతసమాధానము చెప్పితిని.

"నియోగులలో నేవైన ప్రసిద్ధగుణము లున్నవా? వా రెద్దానియం దాఱితేఱి యుందురు?" అని బాబు మరల నన్నడిగెను.

నేను ప్రత్యుత్తర మీయఁబోఁగా, తా నందుకొని యాదిశేషు, "ఈకాలపు నియోగులు పలువురు ఉన్నది యూడ్చివేసికొని, సుష్ఠుగ సువారము లారగించుటయందు సుప్రసిద్ధులు: గోదావరి విశాఖపట్టణ మండలముల వారు మీసములు పెనవేసి చుట్టలు తగుఁ బెట్టుటయందును, కృష్ణా, గుంటూరు వారలు తిరిపమెత్తి ప్రాఁటకూళ్లుపెట్టుటయందును, ఆఱితేఱియున్నారు!" అనిపలికెను. మేము ముప్వురము పక్కున నవ్వితిమి. ఆదిశేషున కిట్టి కటు వగుమాటలు స్వతస్సిద్ధమే! వైదికజన్మమెత్తిన యాతఁడు నియోగులమీఁదికిఁ దాడివెడలి, హాస్యరౌద్రరసములు వారిమీఁదికిఁ గురిపించి, తన చమత్కారమునకు మురియుచుండును! ఐనను ఆంతర్యమున నియోగులను గుఱించి యతనికి వైరబుద్ధిలేదని నే నెఱుఁగుదును.

అంతట నియోగిబాబు, "వానికేమి దేశమున మనమందఱము నిపుడు చేయు ఘనకార్యములే యివి! కాని నాకుఁ గావలసినది నియోగుల కేప్రత్యేక విద్యలందైన ప్రవీణత గలదాయని—వారి కేకళలందైన నైపుణ్యమున్నదా? ఉన్నట్టు నా కెవరో చెప్పిరి" అనెను.

అంత మరల ఆదిశేషు అందుకొని, "వారిలో నిపుడు మహాసంస్కర్తలు బయలుదేరి, మంచిప్రయోజకులైనారు! తమ వారు, ఊర్ధ్వపుండ్రములు చిదుపఁగూడ దనియు, శ్రాద్ధపిండములు మెదపవచ్చుననియుశాసించుచున్నారు! ఇవియె వీరి విద్యాప్రవీణతలు!" అని పలికి, నియోగుల యధికతకు తిరిగి తిలోదక సమర్పణము చేయసమకట్టెను!

ఇది లెక్క సేయక నేనందుకొని, కొంత కాలమునుండీ వైదిక కార్యభారము తమమీఁద లేక, లౌకికవ్యాపారములకే నియోగింపఁబడిన నియోగులు, ఎక్కువ తితిక్ష గలిగి, లలితకళలందును, ముఖ్యముగ కవిత్వమందును నిపుణతఁగాంచి యున్నారని చెప్పి, ఆంధ్రకవులలోఁ బలువురు నియోగులుండుట దీనికి దృష్టాంతముగఁ బేర్కొంటిని.

అంతట బాబు, "ఔను. నేనిదే వింటిని. అయ్యో, మన ప్రసంగములలో ఫలాహారము సంగతి మఱచితినే! బాకులీ! బాకులీ! ఒల్పో హార్......" అని క్రిందకి కేకవేసెను.

3

పదునాల్గు వత్సరముల లేఁబ్రాయమున నుండు నొకసుందరి, చేత తళతళమను పళ్లెరముంచుకొని, మేడమెట్లెక్కి వచ్చెను. వెంట నొకపిల్లవాఁడు తేనీళ్లజారియు, మిల్లిగరిటెలు గిన్నెలును గొనివచ్చెను.

చిన్నబల్లలమీఁద మా కొఱకుఁ బెట్టఁబడిన యల్పాహారములు భుజింపుఁడని గృహాధిపతి మమ్మంతట కోరెను. జిహ్వారుచులందును నామిత్రుఁడు శుద్ధబంగాళీయుఁడె. కాని నేనే సందిగ్ధావస్థలో నుంటిని! చిన్ననాఁట నుండియు నాకుఁ గారపువస్తువులందేయిష్టము. తీపి నాకు బొత్తిగ సరిపడదు. "మీాయమ్మ నీకు బాల్యమున కారపుపాలిచ్చెనా!" యేమి యని చెలికాండ్రు నన్ను గేలిసేయుచుండురు! కాని స్వతస్సిద్ధమై యభ్యాసమున స్థిరపడిన మనరుచుల నెట్లు నిరోధింపఁగలము? కలకత్తావచ్చినప్పటినుండీ, కారపువస్తువులకు నేను మొకము వాచి, హౌరా మొదలు కాళీఘాటు వఱకును గల యంగడులు గాలించితిని. కాఫీ త్రాగుట కలవాటుపడిన నానోటికి తేనీరు మట్టిబెడ్డ వలె నుండును! నేనిపు డేమి చేతును?

ఈఫలాహారములు తనముద్దులకూఁతురు గల్పించినవని ప్రఫుల్లబాబు నొక్కి చెప్పుట చేతను, భుజింపుడని యాబాల స్వయముగ వడ్డించుటచేతను, నేనొక రసికుల్ల విఱిచితిని. గదిలోఁ బ్రవేశించునపుడు నే నాపాలఁతి నంతగఁ బరిశీలింపలేదు. ఇపుడు ప్రసంగించునపుడాలలన వినయలావణ్య సంపదలు విదితమయ్యెను. అంత గుణవతిని, సౌందర్యవతిని నే నెన్నఁడును జూచియుండలేదు. నవశిరీష కుసుమమును బోలిన శరీర సౌకుమార్యమునఁ జెన్నొందెడి యాచేడియ చిఱునగవులు లేఁత వెన్నెలలు వెదఁజల్లుచుండెను. నే నిపుడు గ్రోలెడియానందము, జిహ్వాకీనూతన భక్ష్యవిశేషము సమకూర్చుటవలనఁ గలిగినదా, లేక యీసుగుణసౌందర్య రాశి చక్షురుగ్మమునకుఁ బ్రసన్నమగుట వలననా? సువర్ణకంకణ శోభితములగు నీమెలఁత మృదుకరస్పర్శ మహిమముననే సర్వసామాన్యములగు నీ యాహార పానీయము లింత రుచిరములైనట్లు గానఁబడెను!

"మోమోటము వదలి భుజింపు బాబుజీ! మేము నీవారమె గాని పరులము గాములే!" యని ప్రఫుల్లబాబు నన్ను ప్రోత్సహించుచు, తన

పూర్వీకులు ఆంధ్రదేశమునుండి వచ్చిరనియు, పూర్వపుపేళ్లు గృహనామములును నశింపఁగా నిపుడు శాఖానామము మిగిలి యనుచుంటి మనియుఁ జెప్పెను.

"సరే! నియోగిబాబు లౌకికిద్దలైనారు! నీరొట్టె నేతిలోఁ బడ్డది యిఁక పెండ్లికొడుకా! ఈవిందు అత్తవారింటి మనుగుడుపు అనుకొని కడుపునిండా మెక్కుము!" అని సమయము దొరికెనని యాధూర్తుఁడు, ఆదిశేషు, నన్ను పరిహాసము చేసెను. ఆ పలుకులు ములుకు లగుట నాకొకనికేకాదు. నునుసిగ్గుతో వకుళ పసిమిబుగ్గలోకింత తడవు అరుణకాంతులతోఁ దళుకొత్తెను.

ఫలాహారానంతరము ప్రఫుల్లబాబు, తన కుమార్తె బెతూనుకళాశాలలో విద్యనేర్చి తరగతిలో మిన్నగనున్నదనియు, ఒక మంద్రాజి యాచార్యగురువు నొద్ద సంగీతము నేర్చుకొనుచున్నదనియుఁ జెప్పి, పుత్రిక దెసఁ దిరిగి, "వకుళా! ఏనీ క్రొత్తచుట్టములకు నీసంగీత రసాయనముకూడ నొకింత చవి చూపవా?" యని కోరఁగా, మరల నరుణోదయచ్ఛాయ లావరించి పసిఁడి చెక్కిలకుఁ బూఁతపెట్టెను!

మావంశీకులలో నొకనికి లేఁత వెన్నెల సోఁకిన శీతలము గ్రమ్ముచుండెడిదఁట! నాచెవులకు సంగీతము చప్పగఁ దోఁచుచుండును! నైజగుణమున కెవరేమి చేయఁగలరు? కాని, యాసాయంకాలము వకుళ వీణమీఁదఁ బాడిన త్యాగరాయకృతులు, సంగీతముపట్ల నాహృదయము నావహించిన మాంద్యమును బారఁద్రోలెను! ఆపాలఁతి పలుకుపలుకునకు తేనియలొలుకుచుండుట, త్యాగరాజుని యపారభక్తి మహిమమునవా, ఈమధురవాణి వాక్సుధారసప్రభావమునవా యని నే నచ్చెరువొందితిని. సంగీతానంతరము, "వకుళా! నీగీత రసాస్వాదనము చేసిన క్రొత్తబందుగుల నుండి నీ కేమి కానుక కావలయును?" అని మేలమాడు జనకుని పంజరపుక్రంతలనుండి యజమానుని వ్రేళ్లు కొఱకఁజూచెడి చిలుకవలె, చుఱచుఱఁ జూచి, లజ్జాకోపములచే జేవురించిన ముఖకమలమున వకుళయట్టె గది విడిచిపోయెను!

౪

సౌఖ్యదినములు చయ్యనజరిగిపోవును. శీతకాలపు సెలవులు వేగమె ముగియఁగనే, నేను మరల చెన్ననగరప్రయాణము గట్టితిని. రెయిలులో స్వదేశమునకు వచ్చుచుంటినని నాకేలనో యిపుడీసుమంతయు సంతోషము లేదు. మరల కూవమహానది, అఱవ స్నేహితులు, చెన్ననగరనివాసము—నాకు సిద్ధమయ్యెను! నాకలకత్తాప్రవాసము, బంగాళీయుల వదనబింబములు, ఆదిశేషుని సహవాసము, ఇపుడు నేను పయనముఁ జేసిన రెయిలుబండి నడకలవలెనే యతివేగముగఁ గాలగర్భమునఁ గలసిపోయెను. శీతకాలపుటుదయమున దట్టముగుపొగమంచు మైదానమునుగప్పురీతిని, సమయదేవత నానూతనానుభవములనెల్ల నంధకార బంధురమగు తన వదనగహ్వరమున వైచికొనెను.

కాని, యీ పెనుజీఁకటి మధ్య తళుక్కు-తళుక్కుమను దృశ్యమొకటి నామనోనేత్రము నెదుట సదా మెఱయుచుండును. అది నాకమితోత్సాహానందములఁ బ్రసాదించుచుండును. నాకుఁగల పెక్కు మనఃక్లేశములను, కష్టశోధనలను మఱపించెడి భావోద్రేకమును నాకుఁగలిగించుచుండును. అదియేదన, వకుళ కమనీయసురూపమును, కోకిలకూజిత సదృశమగు నామానిని మధురగానమును.

ఒకనాఁడు నేను కళాశాలనుండి బసకు వచ్చిచూడఁగా, నాకొఱకు రెండుత్తరములు గనిపెట్టుకొని యుండెను. అందొకటి నాప్రియమిత్రము ఆదిశేషు వ్రాఁతతో నొప్పుచుండెను. రెండవ లేఖ యెవరిదో దస్తూరినిబట్టి గ్రహింపనలవిగాకుండెను. ఇదెవరు వ్రాసిరాయని సంచి చింపకయే నేనాలోచించితిని. నాపేరు ముందు "రాజశ్రీ" కిమాఱుగ "బాబు" అనియుండెను. హారిసనురోడ్డుముద్రయుండుటవలనఁగూడ, నా క్రొత్త కలకత్తా నేస్తకాండ్రెవ్వరో వ్రాసియుందురనుకొంటిని. ఎవరు వ్రాసిరి, విషయము లెవ్వియని తెలిసికొనఁగోరి నేనంత మాత్రమున కాకితపుసంచి విప్పితిని. క్రింది సంతకము గుర్తుపట్టలేకపోతిని. విడియక్షరములతో జాబు లిఖింపఁబడియున్నను లోని విషయములు నా తలకెక్కనవిగావు. అవి నన్నుఁగూర్చిన సంగతులేమైనట్టున్నను, వ్రాయువారికి నావలనఁ గావలసిన ప్రయోజనమేమియో గ్రహింపలేకుంటిని! ఆదిశేషు ఉత్తరమొకవేళ దీనికి వ్యాఖ్యయొనరింపఁ గలదేమో చూతమని యది విప్పిచూచితిని. అది చదువునపుడు నా కనులు నేనమ్మజాలకుంటిని. నేనింకను కలకత్తాలో మిత్రుని యెదుట నుండునట్లును, అతఁడు తన సహజచమత్కారవచనముల నాప్రేయసి వకుళనుగూర్చి నాతో ముచ్చటించుచున్నట్లును, నేను కలగనుచుండుటలేదుగదా? లేదులేదు—నేను నిక్కువముగ మద్రాసుననే యుండి, నాకలకత్తామిత్రుని లేఖ చదువుచుంటిని. జాబులోని విషయములేమిటి? ప్రఫుల్లచంద్రని యోగి, తనపుత్రిక వివాహమునుగూర్చి యాలోచించుచు, కూఁతుని కోరిక గనుగొమ్మని సతి నడుగఁగా నాఁడు తమ యతిథియైన యాంధ్రనియోగి యువకునిపై నాయువతి మనసునిలిపెనని తెలిసెననియు, తనయవలెనే తండ్రియు నాజవ్వనునిగూర్చి యభిప్రాయపడుచుండెననియు తేలెను. ఈ వృత్తాంతము నాకును, మాజనకునకును వ్రాసి, మా యభిప్రాయములుగనుగొనికాని, తనకుమార్తె పరిణయపుఁ బ్రయత్నములు సాగింపవలనుపడదని ప్రఫుల్లబాబు చెప్పుటచేత, ఆనాఁడే మా తండ్రికిఁగూడ సవిస్తరముగఁ దాను లేఖ వ్రాసితిననియు, ఆసంగతి నాకును దామిదువునను తెలియఁబఱచుచున్నాననియు నాదిశేషు వ్రాసెను. ఇపుడు ప్రఫుల్లబాబు ఉత్తరము చదువఁగా, దాని యర్థము నాకు విస్పష్టమయ్యెను. ఇఁక కర్తవ్యమేమి?

❧

పాఠకమిత్రుఁడా! నీవెప్పుడైన నమూల్యమగు కలగని, అందలి విషయములు మెలకువ

వచ్చినతోడనె మటుమాయమగు ననుభయమున మంచమునంటిపట్టుకొనియుండుట జ్ఞప్తి నున్నదా? నేనపు డిట్టియవస్థ నున్నాఁడను. వకుళ నేను గలలోఁగనిన పెన్నిధియె. నాజాగ్రదవస్థాగమనమె యద్దాని యనుభవమునకు ప్రబలశత్రువు. ఎందువలన ననెదరా! నేను లోకమెఱుఁగని కళాశాలావిద్యార్థిని. వకుళ నా భాగ్యదేవతయనుట నిక్కమే. కాని, యేళ్లను పూళ్లనుగల వేలకొలఁది మైళ్ల విశాలదేశము మాప్రేమసాఫల్యమునకు ముఖ్యప్రతిబంధకము. పేరునకు నియోగియేకాని, అన్యజాతి మతాచారధర్మము లనుసరించిన బంగాళీకుటుంబపుఁ బడుచు వధువు. ఆంధ్రదేశమున పూర్వాచారపరాయణులగు వైదికశాఖవారిని తమ నిష్ఠచే ధిక్కరించెడిపద్ధతి నియోగిశాఖకుఁ జేరినవాఁడు వరుఁడు. ఎంతటి పరస్పరానురాగములతో నొప్పువారలయ్యును, ఇట్టి యువతీ యువకులకు దాంపత్యసంఘటనభాగ్యము దుర్లభము గదా!

౬

నాకు లేఖలు రెండును మాతండ్రికిఁ బంపి వేసితిని. నాయుద్దేశమును వెలిపుచ్చెడియావంత మాటయైనను నేను తెలుపలేదు. ఏమని తెలుపువాఁడను? నా పట్టపరీక్షకుఁ బూర్వమే తలిదండ్రులు మంచి సంబంధ మొకటి కుదిర్చిరి. ఐన నేను పెండ్లికి పెడమొగము పెట్టుటచేత, నా కోరికను మన్నించి, వారు కార్యాచరణమునకు దిగకుండిరి. ఇంకఁ గొంతకాలమునకుఁ గాని నావిద్యాపరిపూర్తి కానేరదు. నా భక్తిగౌరవముల కాస్పదుఁడగు జనకుని యభిమతము పడయక యేమొగము పెట్టుకొని యీ విదేశాంగనను బరిణయ మయ్యెదను? మా నియోగిసంఘమునం దిటీవల విశాలభావములు కొంతవఱకు వ్యాపించియుండుట వాస్తవమే. ఐనను మొత్తముమీఁద సంకుచిత సాంఘికాదర్శములుగల తలిదండ్రుల యభిప్రాయములను ప్రతిఘటించి, యెటు లీనూతనపద్ధతి వివాహమునకు సిద్ధపడఁగలను? కావున నీసందిగ్ధ సమయమందు మౌనమే యొప్పుగుమార్గమని యెంచి, పొసఁగని నాప్రేమచరిత్రకథనమునకుఁ బూనక మా జనకునికి పై లేఖ లంపి యూరకుంటిని. ఒక్కొకసమయమున మౌనమే పదియుపన్యాసములపెట్టు! నాహృదయగత మగు కోరికలు గ్రహింప మా జనకుని సరసతకే వదలివైచి యూరకుంటిని.

ఒకవారము గడచెను. రెండువారములు జరిగెను. ఇప్పటికి మూఁడువారము లయ్యెను. ఎప్పుడు తపాలజవానువచ్చి, ఆకసమంటెడి నా ప్రేమ సౌధమును గూలఁద్రోచి నా వలపును మూన్నాళ్ల ముచ్చటగ నొనరించెడి లేఖను నా చేత నుంచునోయని నా గుండియలు జల్లుమనుచుండును. రెండుమాటలతో పరిసమాప్తి నొందింపవలసినకథ కింతటిజాగేల? "పుత్రకా, నీబాల్యచేష్ట లింకను వదలలేదేమి?" అను జనకుని సంక్షిప్తలేఖనముతో నాయాన లొక్కుమ్మడి యడుగంటునుగదా! ఈ కాలహరణమేల? ఇట్లు నేననుకొనుచుండఁగ నొకనాఁడు

మాతండ్రియుత్తరము వచ్చెను. నా ప్రేమ కథను వమ్ముఁ జేసెడి యాలేఖ విప్పుటకు నా చేతులు వచ్చినవి కావు. సంచిచించునపుడు వినవచ్చిన సన్నని చప్పుడు నా గుండియ లవిసిన ధ్వనివలెఁ దోఁచెను! నిరాశతో మనసు రాయి చేసికొని, నే నంత యుత్తరము చదువ సాహసించితిని. ఇది యేమిచిత్రము! లేఖ చదువునంత సేపును, నా మనస్సు మర్త్యలోకమున నే లేదు. ఏమి చదువుచుంటినో నాకుఁ దెలియదు. అరేబియను రాత్రులకథలలోని యలాయుద్దీను నేల సొరంగమునఁ జొచ్చి నేత్రపర్వముగఁ గాంచిన విచిత్రదృశ్యములు నేఁ బొడఁగంటిని. కొండగుహలో ఆలిబాబా కంటఁబడిన కాంచన రత్న రాసులు నాకు దృగ్గోచరమయ్యెను. భాను బింబము పశ్చిమదిశ నుదయించునట్టును, నృత్యజాలము వియత్పథమునుండి పృథ్వికి వ్రేలాడునట్టును నాకుఁ దోఁచెను. సనాతన వైదిక ధర్మనిష్ఠాపరుఁడగు మాజనకుఁడే నా కీజాబు వ్రాసెను! ప్రఫుల్లచంద్రనియోగి, ప్రస్తుత దేశకాలపరిస్థితులను బట్టి బంగాళీయుఁ డని వ్యాప్తినొందియున్నను, సత్యమునకు స్వచ్ఛమగు నియోగివంశ సంజాతుఁడు, సజ్జన గరిష్ఠుఁడుననియు, ఆయన కుమార్తె తనకోడ లగుటకన్ని విధముల నొప్పియున్న దనియు, తాను బోయి స్వయముగ నీసంగతు లన్నియుఁ గనుగొంటిననియు, నాకీసంబంధము సమ్మతమైనచో నా వివాహమునకుఁ దామందఱు నెదురుచూచుచుంటిమనియు, ఇవియే మాజనకుని లేఖావిషయములు. పిమ్మటి వృత్తాంతమంతయు రసజ్ఞు లగు పఠితలే యూహించుకొనఁగలరు.

కోకిలగీతము

పోలూరు శ్రీమన్నారాయణయ్య, గండ్రకోట సీతారామయ్యగార్లు

గున్నమామిడి చిగురుటాకులను మెక్కి,
కువలయానందముగఁ బాడుకొనెడి వేళ,
గానవిద్యా ప్రవీణులౌ కవివరేణ్యు
లరయుచున్నారు; కోకిలా! హాయిఁ జెంది.

ఎంగిలాకుల జీవించు హీనమైన
యాత్మపోషము నీగీతమహిత మనిన;
గానవిద్యాప్రవీణులౌ కవివరేణ్యు
లనుభవింతురు; నీదు గీతామృతంబు.

కంఠమండలి తంత్రులఁ గదియఁ జేర్చి,
విశ్వమోహనముగ నాలపించు వేళ,
వినెడి భాగ్యంబ దే మానవునకుఁ గలదొ
వానిజన్మము ధన్య మో వరపికంబ!!

విరహిణులు కొంద ఱొక్కొక వేళ నిన్నుఁ
బలువిధంబులఁ దిట్టినఁ బాటలోని
నీటు గోరంత తగ్గునే? యేటిమాట
లెవ్వరేమన్న నేమి? నీకేమిలోటు?

వర్ణభేదముఁ బాటించువారు నిన్నుఁ
దులువతనమున నలుపని పలికినంత,
సదమలంబగు నీకీర్తి కొదవపడునె?
కాదువర్ణంబు ప్రఖ్యాతి కారణంబు.

పాలకడలివె, జననివై బరఁగుగాదె!
వెలయు నమృతమునకు,హాలాహలమునకును;
పుట్టినిల్లొకటివె, బలిపుష్టమునకు,
బాలపల్లవఖాదివై వఱలునీకు;
రాళ్లగుట్టలలో నుండు రత్నమెల్లొ
యట్లె, పులుగులరత్నంబ వగుదు వీవు
కాదు వంశంబు, చిరకీర్తికారణంబు.

కన్నబిడ్డలఁ గాకులు గష్టపెట్ట
నుల్లమున నించుకేని చింతిల్లఁబోవు,
నీదుడెందము పాషాణ నిర్మితంబొ!
హా! తెలిసె! సురభిపురుషునందు నీకుఁ
గలుగుప్రేమభరంబును బలుక వశమె?
సతికిఁబతి, "యేడుగడ"యన జగతి వినమె?

వరుసఁ దారలు హిమభాను వదలుఁగాక!
ద్యుతియువతి ద్వాదశాత్ముని దొలఁగు గాక!
నీవు సురభిని బాయక, నిక్కమైన
ప్రేమ తత్త్వంబుఁజాటె దీపృథివియందు.

హాయిఁగూర్చు వసంతుని రాయబారి
వీవులేక, వత్సరములు లేవు, కల్ప
ములును లేవు, లేవు నిఖిల భువనములును!
ప్రణయశరధి భంగాహత పాంథజనులఁ
గరుణఁ గనుఁగొని దరిఁజేర్చు తరణి వీవ!
నీవు లేకున్న జగమెల్ల నిదురఁ జెందు.

మెసవెదవు నీవు ఫలములఁ గిసలయముల
నునికిఁ బలుమఱు మార్చెదు యోగి రీతి,
పుష్పసమయమునకుఁ గూర్చు భోక్త వగుచు,
జ్ఞానమార్గంబుఁ దెల్పెదు గాన సరణి.

పూలమకరందమునఁ బొట్టఁబోసికొనెడి,
యళుల ఝంకృతులకుఁ గల యర్థమేమొ?
సుఖము మీఱ డోలికయందు సుప్తిఁజెందు
నర్భకుని నవ్వులకుఁ గల యర్థమేమొ?
హరిని బంధించి, మనమున హరిఁదలంచి,
శ్వాసకుంభించి, మించు తత్త్వము గ్రహించి,
యన్ని తానని యెంచి, లోనాలకించు
నపుడు ప్రభవించు, వివిధ నాదార్థమేమొ?
పలు పలుకులేల? గాములు, బవలు సేయు
వేల్పు, రిక్కలు, నుష్వరవీది సేఁగు
నపుడు గలిగెడి యులివుల యర్థమేమొ?
అరయ నీ గీతమున కర్థమదియె పికమ!!

వరదరాజేశ్వరి

శ్రీమతి కనుపర్తి వరలక్ష్మమ్మగారు

౧

బహుమాసముల క్రిందట సమరయాత్ర వెడలి దుశ్ఛేద్యము లగు దుర్గముల నెన్నింటిని జయించి, దోర్బలులగు ప్రభువుల బెక్కుర నోడించి ప్రాభవోన్నతమగు దిగ్విజయసూచకముగా జయస్తంభముల నెన్నింటి నందందు నెలకొల్పి, ఉత్కళదేశ దుర్నిరీక్ష్యప్రతాపుడగు ప్రతాపరుద్రగజపతిని చాతుర్యమునజయించి, యక్కటకవల్లభుని తనయయైన రుచీదేవిని బరిణయమాడి చతురంగబలములతోడను, అగణితధనరాసుల తోడను, శచీసహితుండగు పురందరునివలె రుచీసహితుండై కృష్ణదేవరాయ లఖండవైభవముతో పురప్రవేశము చేసి మూడునాళ్లయినగాలేదు. ఆ రాజేంద్రుని స్వాగతోత్సవమునకై వేసినపందిళ్లు, కట్టినతోరణంబులు, తీర్చినరంగవల్లులు, యెత్తినధ్వజపతాకలు, పెట్టిన యంగళ్లు యింకను అట్లేయున్నవి. స్త్రీలును, బాలబాలికలును, ఉత్సవసందర్భమున పెట్టుకొనినయలంకారములు, ధరించినవస్త్రములు, పూసికొనిన లేపనములు, రాసికొనిన యత్తరులు, వేసికొనిన తాంబూలరాగములు, యింకను తొలగలేదు. ఏవీథి తిలకించిన, ఏ యంగడిని జూచిన, నేగృహంబునుగాంచిన యుత్సవచిహ్నము లింకను కనుమాయక కనుపించుచునే యున్నవి. కృష్ణరాయ ప్రభుని దోర్బలమును, తిమ్మరుసుమంత్రి బుద్ధిబలమును సమరయాత్రకువెడలివచ్చిన యోధు లింకను పౌరులకు విస్మయంబు గొలుప వివరించుచునే యున్నారు; ఆనందాశ్చర్యములతో జనులు వినుచునే యున్నారు. ఇంతలో యెల్లరిమనములు కలకజెంద నంతఃపురములో కలిగెనదొక్క విశేషము.

౨

అప్పుడే తెలతెలవారు చున్నది. మహారాజును మేల్కొల్పుటకు మ్రోగించు మంగళతూర్యశబ్దంబులింకను మ్రోగుచునేయున్నవి. ఆ నగారా మ్రోతలకు నిద్రనుండి మేల్కొని దాసదాసీజన మప్పుడే నిత్యకృత్యములకు గడంగినారు; కాని యున్నట్టుండి పనిపాటలాగిపోయినవి. ఎవరిపనులు వారుచేసికొనక యెక్కడివా రక్కడే గుంపులుకూడి గుసగుస లాడుచున్నారు; ఒకరిచెవి నొకరు కొఱికికొనుచున్నారు; అమ్మక్కయని ముక్కుపై వ్రేలు వేసికొనుచున్నారు; 'ఎంతసాహసి' యనుచున్నారు. "శిరశ్ఛేదము చేసినను పాపములే"దనుచున్నారు. "మగనినే చంపుటకు సాహసించిన మగువ యెంతకు చాల"దనుచున్నారు. "నిజముగా నట్టిదాని నంతఃపురమున నుంచుకొనుట రాజునకును, రాజ్యమునకును కీడే" యనుచున్నారు. "ఇది ఆమెతప్పుగాదు, మహారాజుతప్పే. ఓడిపోయినవానిబిడ్డను మోహపడితెచ్చుకొనిన అది చెఱుపు చేయక చెలిమిచేయునా? ఇది రాజునకు తోచకున్న మంత్రికైన యేల తోచకపోవలె"ననుచున్నారు. ఈ విధముగా యెవరికితోచిన విధమున వా రనుచున్నారు. కాని యిది మహారాజునకును విశేషించి యంతఃపురమునకును సంబంధించిన విషయముగాన యీపలుకులన్నియు గుసగుసలలోనే అణగుచున్నవి, సంజ్ఞలలోనే చల్లారుచున్నవి.

స్త్రీలు స్త్రీలతో, పురుషులు పురుషులతో, పురుషులు స్త్రీలతో, స్త్రీలు పురుషులతో, దాసీలు దేవేరులతో, దేవేరులు బంధుజనములతో, ఒకటే మంతనము, ఒకటే యబ్బురపాటు, ఒకటేచర్చ. అట్టుడికినట్లు ఉడికి పోవుచున్నది.

మహారాజగు కృష్ణదేవరాయలు నిత్యము లేచు సమయమైన కాలేదు; కాని యానా డప్పటికే నిద్రనుండి లేచి తిమ్మరుసుతో రహస్యాగారమున యోచించుచున్నాడు. పూర్ణేందునిభమైన యామహారాజువదనమున కత్తివాటువేసిన నెత్తురులేదు. లజ్జ, భీతి, చింత, నిరాశ మున్నగు భావములెన్నియో యాయవనీపతి ముఖమున ప్రతిబింబించుచున్నవి. ప్రభుహితైషియగు నావృద్ధసచి

వుడు కూడ నిర్విణ్ణుడై యట్టె మహారాజు మౌనాలోచనము చేయుచు కూర్చున్నాడు. కొన్ని నిముషములు గడచిపోయినవి. వృద్ధామాత్యుని పెదవులు చలించినవి. "ప్రభూ!" అనినాడు. "ఏమి అప్పాజీ" యనినాడు రాజు. "మొదటితప్పిదము క్షమార్హముగదా! మఱియొక యవకాశమిచ్చుట నవసరముగునేమో" అనినాడు శంకింపుచు మంత్రి.

"అప్పాజీ! మొదటితప్పిదము క్షమింపదగినదగుట వాస్తవమే కాని యీవిషయమునమాత్రము మట్టులు కాదు. భర్తృవిధేయతాహాలముపై నుండెడిస్త్రీయేడ? పరస్పరానురాగదాయకంబగు దాంపత్యధర్మమేడ? బలవంతపువివాహ మనర్థదాయకము. ఆమె చిత్తవృత్తి నెఱుంగక యనురక్తుడ నగుటబట్టియేగదా నాకిట్టి ప్రమాదము వాటిల్లెను. మఱియు నామె పగతునితనయ; తనతండ్రిని ఓడించినక్రోధ మామె మనంబున నగ్గలమై ప్రజ్వరిల్లుచుండనోపు. కావుననే ఆమె యట్టిసాహసకృత్యమునకు సాహసించినది. కాన యిక నామెతోడి పొత్తు తగదు."

"అయిన నిక నామె నేమిచేయుదురు?"

"పుట్టినింటికి బంపివేయుదుము. ఆమె అభిప్రాయ మెట్లున్నదో? ఆమె అభిప్రాయముతో మనకు పని లేదు. బలవంతముగనైన బంపివేయుటయే కర్తవ్యము. కాన అప్పాజీ! అందులకు తగినసన్నాహము గావింపుము."

ప్రభుఆజ్ఞకు సమ్మతించి వృద్ధామాత్యుడు వెడలిపోయెను. తాబడిన భంగపాటువలన నాందోళితహృదయుడై రాయ లేకాంతగృహంబున కరిగెను.

ప్రభుని యుత్తరువుప్రకార మాదినమే కటకరాజకుమారి పంపివేయబడినది.

3

గజపతి రాజకుమారిని శిబికారోహణుజేసి సాయుధులగు నాశ్వికులును, పదాతులును గొనివచ్చుచుండిరి. మార్గము కొండగుట్టచేతను భూరితరులతాగుల్మంబులచేతను భయంకరవనసత్వములచేతను నగమ్యముగా నుండెను. మఱియు నాటవికులను దారిదోపిడికాండ్ర బాధయుగలదు. కాన అస్తంగతభాస్కరుని యరుణకాంతులు చూచినకాలకి రాబోవురాత్రిని దలచి అడలుచు యోధులు "ఇక ప్రయాణముచేయుట ప్రమాదము యీ రాత్రి యేచిన్నపల్లెయందైన నిలుచుటమంచి" దని దళపతితో చర్చించుచుండిరి. దళపతియునదియే మనంబున నిశ్చయించుచుండెను. ఇంతలో నొకచిన్నపల్లె గన్పడెను. దీనిని దాటిన నింకలో మరల పల్లెగన్పడుట కష్టమనియు, తాము సాంద్రారణ్యములో చిక్కుపడవలసి వచ్చుననియు యోధులు సేనాపతికి విన్నవించిరి.

"అవును నిజమే. దేవియభీష్టముకూడ కన్గొని యనుజ్ఞయైనచో యీరాత్రి యిక్కడ విడిసి రేపకడ పయనింత" మని దళపతి యనుచరులకు బల్కి శిబికను సమీపించెను. 'లక్ష్మి', 'లక్ష్మి' యని దేవి దాసినిపిలిచెను. దళపతి మాటవినిలక్ష్మి శిబికతలుపోర గాదీసి "ఏమిపని అయ్యా" అనెను.

"పొద్దుగ్రుంకినది. ఇక ప్రయాణము చేయుట అపాయకరము. ఈ రాత్రి యిక్కడ నిలిచిన బాగుండునని యనుకొనుచున్నాము. దేవిగారి అభిప్రాయ మెట్లున్నదో కనుగొనుము. 'దేవిగారి అనుమతి ప్రకారము పయనము చేయుడని' యని మహారాజగారు సెలవిచ్చిరి" యనెను.

సేనాపతి పల్కులను విని లక్ష్మిదేవివంక జూచి నిట్టూర్పువిడిచెను. అప్రయత్నముగా నామె కన్నులు చెమ్మగిల్లెను. సేనాపతికి జవాబీయజాలక పోయెను. "ఏమిలక్ష్మి! అమ్మగారి నడిగితివా?" అని ప్రత్యుత్తరమునకు వేచియున్న సేనాపతి మరల యడిగెను.

సేనాపతి మరల ప్రశ్నించుటచే లక్ష్మికి పట్టరాని దుఃఖమువచ్చెను. కాన "అయ్యా, దేవిస్మృతి హీనరాలైపడియున్నది. విజయనగరమునుండి బయలుదేరినది మొదలామెస్థితి యటులనేయున్న" దని శోకగద్గదస్వరముతోనే లక్ష్మి బదులుపలికి "అయినను నొకమాఱు పిలిచి చూచెద" నంచుడని "అమ్మా! అమ్మా! అమ్మా!" అనెను.

మూడవ పిలుపునకు హీనస్వరముతో "ఏమి!" అనెను దేవి.

"అమ్మా సేనాపతి అడుగుచున్నాడు."

"ఏమని?"

"ప్రొద్దు గ్రుంకినది, ఇక ప్రయాణము చేయుట కష్టము. కాన, యీరాత్రి యిక్కడ నిలుచుట కనుమతింతురా?" అని.

"ఎక్కడ?"

"ఇక్కడ నేనున్న పల్లెయందు"

"మహారాజాంతఃపురమును పల్లెయందు వేమి?"

మతిహీనమైన దేవిపలుకు లక్ష్మిని మరల దుఃఖములో ముంచెను. "అయ్యో! ఎంతటి బుద్ధిశాలిని! ఎంత వెఱ్ఱిదై పోయిన" దని లక్ష్మి యించుక బిగ్గరగనే విలపించెను. కాని నేనాపతికి జవాబొసంగు పని యొకటి గలదు గదా; కాన "అమ్మా! మహారాజాంతఃపురమునకును మనకును ఋణము తీఱినది కదా," అనెను లక్ష్మి.

"తీఱె," అన్నది దేవి.

"కటకమున కేగుచున్నాము."

"కటకమునకా? అక్కటకటా! ఆక్కటికము లేక నల్లుని దైన శంకింపక, మహారాజని దైన జంకక, నిజకుమారికకు వైధవ్యము వచ్చుననియైన చింతింపక, శయ్యామందిరమున భర్తను వధింపుమని దుర్బోధలు జేసి నాకును, నా పతికిని ఎడబాటు గావించిన యామాతృగృహమునకా? అయ్యో! పోజాలను. పోజాలను. ఆహా! ఆ మహారాజెంతటి యుదారుడు! ఎంతటి కరుణార్ద్రహృదయుడు. ఎంతటి సజ్జనశేఖరుడు! ప్రథమ సమాగమోత్సవరత మహోత్సుకుడై వచ్చిన దన్ను సముచిత సల్లాపసత్కారములచే సంభావింపక వాడికత్తిచే బొడువనున్న నాయకృత్యమును గన్నులార గాంచియు, చెఱను బంధింపక, శిరచ్ఛేదము సేయక, చిత్రవధ గావింపక సగౌరవముగ సాయుధాశ్విక పదాతులను సాయమిచ్చి పుట్టినింట కంపుచుండెనే. ఆహా! ఏమి యా మహామహుని యౌదార్యము! అయ్యో! ఇట్టి పావనచరితు నేగదా నేజంప నుద్యోగించితిని. అక్కటా! నా కృత్య మెంతదారుణము! ఎంత క్రూరము! ఎవరు చూచెదరో యనుభీతిని నా కురతలో నేను మొలయందు దోపికొనిన పదనుకత్తి దైవికముగా నేలబడినది. లేకున్న......లేకున్న......మృత్యువునని యెఱుగక ముగ్ధవనితలంచి యా మహారాజు నన్ను చేరవచ్చి యుండునా. మహాహంతకి నగు నేను నిశితకృపాణధార నా మధ్యమలోకమందారుని, ఆ దీనజనచింతామణిని, ఆ కవిజనకల్పకమును, ఆ యాశ్రితావన దీక్షితుని గ్రుచ్చి యుందును. ఆనయాసాంద్రుని క్రొన్నెత్తురుచే ధరాతల మపవిత్రమై యుండును. కాని ఆ మహాత్ముని ధర్మశీలమే యాతని రక్షించినది. ప్రజలకు దుఃఖము, నాకపకీర్తి రెండును తప్పినవి......ఆ పొరపాటు లేదు. లేదు. నాకపకీర్తి తప్పినదా? లేదు. ప్రజలదుఃఖము తప్పినది. మహారాజు ప్రాణోపద్రవము తప్పినది. కాని నా యపకీర్తి తప్పలేదు. అయ్యో! నా దుష్క్రియ శాశ్వతమై పోయినది. దీనికి నిష్కృతి లేదు. అయ్యో! నేడాంధ్ర కర్ణాటరాజ్యములందలి యాబాలగోపాలము నా దుశ్చేష్టనే వర్ణించుచు నన్ను దూషించుచుందురుగదా! ఇక నా యపకీర్తి తొలగిన దెక్కడ? లేదు. పతికి దొలగితిని; ప్రభుతకు దొలగితిని; కాని అపకీర్తికి మాత్రము తొలగలేదు. అయ్యో! నా పాపకృత్యమును దలంచిన కొలది నా హృదయమున నెంతవేదన, యెంత దుఃఖము! అకటా! భరింపరాకున్నది గదా. అయ్యో! అప్పుడే యా వాడికత్తితో నా కుత్తుక నుత్తరించుకొని యుండిన నాకీయావేదనాదుఃఖములు లేక యుండెడి వేమో? నా పాపము కొంతకు గొంత నశించియుండెడి దేమో? చేయనైతిని. ఏమి? చేయుట కవకాశమేదీ? గల్లున నేలబడగనే నేను సంభ్రమము చెందుచుండ నాకత్తిని ఆ మహారాజు రివ్వున వచ్చి తీసికొనిపోయెను గదా. అయ్యో! ఎంత పాపిని! ఎంత మందభాగ్యను? ఆ దివ్యసుందరవిగ్రహుని, ఆ కమనీయ క్రమసుకాలంకారుని, ఆ శాత్రవరాజన్యానేకపసింహమును, ఒకమాఱు కన్నులార చూడనైతి; నోరార బలుకరింపనైతి; చేతులార నమస్కరింపనైతి. ఛీ! ఎందులకీపాడుజన్మము ఎంతశీఘ్రముగా నసువులువాసిన నంతమేలుగదా! ఆఁ! ఆఁ! ఎంత పొరఁబడుచుంటిని? అసువులువాసిన నపయశమెట్లు పోవును? ఆ మహారాజునకును, ప్రజలకును, నాశీలమును ఋజువుచేయకుండ, నా విశుద్ధహృదయమును వెల్లడింపకుండ, నా గాఢానురాగమును విశదీకరింపకుండ,

ప్రాణములు విడనా? విడను. ఏమైనసరియే అపకీర్తిమూపుకొనకుండ నసువులవిడను నాప్రాణపతియెడగల నానిర్మలభక్తిని, విశుద్ధానురాగమును, కొన్నిదినములకైన వెల్లడించియే విగతజీవి నగుదును. లేకున్న నాయపయశము స్థిరమైపోవునుగదా! కాని నాయపకీర్తి యెటులు తొలగును. మరల వెళ్లి నాజీవితేశ్వరుని పాదములపై బడి ప్రార్థింతునా? ఎట్లు? ఈభటులు తమప్రభుని యాజ్ఞ నుల్లంఘించి మరల దోడ్కొనిపోవుదురా? ఒకవేళ నేవిధముగనైన వెళ్లినచే యనుకొనిన, భర్తృఘాతకినని విశ్వసించుచున్న యాప్రభుడు నాకుదర్శన మొసగునా? వట్టిది! వట్టిది! అటులజరుగదు. పోనిమ్ము; కటకమున కేగి మాతండ్రిని దోడ్కొనివచ్చి మహారాజు దర్శనము చేయుదునా? పిల్లను దాసీపుత్రున కిచ్చి వివాహముచేసి వంశమర్యాదను గంగను కలిపితివని మాయమ్మ చేతను, అన్నలచేతను మును పే మాటిపోట్లు తినుచున్న మాతండ్రి, నేను వెళ్లిన 'మంచిదిక్కడనే యుండు' మని యూరకొనునుగాని నన్ను విజయనగరమునకు దోడ్కొని వచ్చునా? ఒకవేళ మాతండ్రి యంగీకరించినను, కులములేనివారితోడి సంబంధమయ్యెనని మహాదురభిమానముతో గింజులాడెడి మాతల్లియు, తోడబుట్టినవారు ఆయననుగాని నన్నుగాని, మరలవిజయనగరముమాటదలపెట్టనిత్తురా? లేదు. కాన అక్కడ కేగినచో మాతండ్రి మాట యటులుండ నేనైన మరల విజయనగరమునకు వచ్చుటగాని, నాభర్తను దర్శించుటగాని తటస్థపడదు. కాన కటకమున కేగినచో నాగతియేమి? దిగంతవిశ్రాంతకీర్తి శోభితుండగు కృష్ణదేవరాయలంతటిమహాప్రభుని చేపట్టియు నానుమానములులేక గజపతుల యింటిదాసినై జీవితశేషము గడపవలెను. పతివిడిచిన సతికి పుట్టినింటమాత్ర మేమాత్రపుప్రాశ్యతయుండును. రాచపుట్టుకబుట్టి వీరపుత్రినై, వీరపత్నినై అట్టినికృష్టపు బ్రతుకు బ్రదుకుటెంత నీచము! నీచపు బ్రదుకుకన్న చావు మేలు. ప్రాణత్యాగము సేసిన యీ మనోవ్యథ లన్నియు దీరును. కాని మఱియొకకర్తవ్యము నన్ను మరణోన్ముఖను గావింపకున్నదే? అకటా! ఏమిసేయుదును? ఎందుబోదును? పుట్టినింటి కేగ మనసు లేదు. మహారాజును దర్శించి నిర్దోషిత్వము తేటపఱచి క్షమాపణ వేడక ప్రాణత్యాగము సేయుటయు, సమ్మతముగాదు. ఏమికర్తవ్యము! ఇచ్చటనే యుందునా? అవునవు నిదియే మంచియుపాయము. ఇచ్చటనే నిలిచి భర్తృచరణకమలధ్యానము సేయుచు జీవితశేషము గడపెదను. నాతండ్రియొసగిన వెలలేనిసంపత్తి నే కొన్ని ధర్మకార్యములు సేయుటకైన చాలును. నాప్రచ్ఛన్నవృత్తికీయు నాగరకపుపల్లెయే తగును. కాని యీప్రదేశ మేప్రభుసీమలోనిదో కనుగొందును. లక్ష్మీ! లక్ష్మీ! ఈప్రదేశ మేప్రభురాజ్యములోనిది?"

"అమ్మా" నాయకు నడిగి కనుగొందును.

"అయ్యా! ఈస్థల మేప్రభురాజ్యములోనిది."

"మాప్రభురాజ్యమునిదే."

"అమ్మా! రాయలవారిరాజ్యములోనిదే యీప్రదేశమని సేనాపతి చెప్పుచున్నాడు."

"ఆహా! ఎంతపుణ్యము. కీడులో మేలు. నాపరదైవము దీనా యీపల్లె! లక్ష్మీ! మహాభాగ్యముగదే! నాప్రాణేశ్వరపాలితదేశమునందే నా కిరవు దొరకినది."

"లక్ష్మీ."

"అమ్మా!"

"పరివారము నిచ్చట యాపవలసినదని సేనాపతితో జెప్పుము. మఱియు నిచ్చటగల పల్లెపే రద్దియో గూడ కనుగొనుము!"

"చిత్తము. అయ్యా! అమ్మగారిచ్చట నాగుటకు సమ్మతించిరి."

"చిత్తము."

"అయ్యా! ఈపల్లె పేరేమి?"

"చిన్న గొల్లపల్లె."

"అమ్మా, సేనాపతి యిక వెళ్లవచ్చునా?"

"వెళ్లవచ్చును. తమరాజధానికే వెళ్లవచ్చును' పారిహాయము పడనక్కఱలేదు, కాన రేపకడలేచి పరివారసమేతుడై సేనానిని తమరాజధానికి వెళ్లుమని చెప్పుము."

"అమ్మా! వారిపాయ మిప్పుడేవిధముగ వాడుకొని వచో నీదుర్గమారణ్యములను గడచి మనము సుఖముగా కటకమున కేగగలమా?"

"కటకమున కెవ్వ రేగదలచిరి?"

"వెళ్లకున్న మనకీపాంథ్రారణ్యములో దిక్కెవరు?"

"ఈశ్వరుడు."

"దేవీ! సాహసమువలను, దైవదుర్విపాకమువలన మహారాజు మిమ్ములను బంపివేసిరి. ఇక నాతడు మిమ్ము రావింపడు. అట్టిచో తలిదండ్రుల ప్రాపుననే కదా స్త్రీ యుండుట ధర్మము. అటుపతికడనుగాక, యిటు తలిదండ్రులకడను గాక రాజపుత్రికలగు తామిటు లొంటరిగ వసించుట భావ్యమగునా? ఏమిముప్పు వాటిల్లునో!"

"ఇప్పుడువచ్చిన ముప్పుకంటె మిన్నయైనది రాదు."

"అమ్మా! అటులనరాదు. తరుణవయస్కవు, రాజకుమారివి; అంతఃపురము వీడరాని పనువామిది."

"లక్ష్మీ, ఎందుల కీభీతి! రాచకన్నెల ధైర్యసాహసము నెఱుంగవా? వారు మానముకొఱకు ప్రాణము బలిపెట్టుదురు. శీలమువారికి ప్రాణపదము. కాదు కాదు. అంతకంటే అధికతమము."

"అవును తల్లీ!"

"అయినచో నిక భయమేమి? శీలవతియగు మానవతికి ప్రాణము తృణము. కాని ఆమెపవిత్రతను, మృత్యువుకొనిపోలేదు. అగ్ని కాల్పలేదు. కత్తియు త్తరింపలేదు. ఇకపరుడా స్పృశించునది? శీలవతియగు క్షత్రియస్త్రీ అగ్నికన్న పవిత్రురాలు; ఖడ్గముకన్న నిశితురాలుకదా."

"అమ్మా! నేను మీ శీలమును శంకించుటలేదు. ఇచ్చట వసించుట కష్టతరమని శంకించుచున్నాను."

"సీత దుష్టరాక్షసుల మధ్యనే వసించెను. నేను మానవులైన యీ పల్లెజనులకడ నుండజాలనా?"

"అమ్మా! నీధైర్యసాహసములనంతముగా నున్నవి."

"అగును, లక్ష్మీ! నేను నా ప్రాణేశ్వరుని దర్శించి నా యపరాధమును క్షమింప వేడుకొనువఱకు నేనిందే వసింప నిశ్చయించితిని. కాన సేనాపతిని రేపు పరివారముతో తమనగరమున కేగవలసినదని చెప్పుము. మీలో నెవ్వరెవ్వరు కటకమున కేగదలంచితిరో వారెల్లరు రేపే వెడలుడు. నే చేసిన పాపమునకు నా కీదుర్గమారణ్యవాసమే యుచితమైనది. నాగరికులసాత్తువకు నేనుదగను. కాన లక్ష్మీ, చెప్పుము; సేనాపతితో గట్టిగా జెప్పుము. మీ సాయము మాకక్కఱ లేదనియు, మేమెంటరిగా నేగగలమనియు చెప్పుము. ఈయుత్తమాశ్వములను, నీభద్రగజములను వెంటగొని మీరెల్లరు కటకపురి కేగుడు. నే నీజానపదులతో గలిసి యీపల్లెయందు వసించెదను. మఱియు లక్ష్మీ! కటకపురిపరివారముతో నీవుగూడ మన దేశమున కేగుటకు సిద్ధముగుము. తెలిసెనా? ఈ పురదయమగు పతికి విజయనగర కటకనగర పరివారజనములలో నెవరును నాచెంత నుండరాదు. ఇది నిశ్చయము."

"అమ్మా! నీ వింతదృఢనిశ్చయముతో నుండ నేనేమిసేతును? కాని దేవీ, వి న్నీయుగ్రారణ్యమున, నీయనాగరికులనడుమ, విడిచిపెట్టి కటకమున కేగుదునా? ఎంతమాటంటివి? ఈ చెలి నిన్నెన్నడయిన యెడబాసి యుండ కంటివా! నిన్నెడబాయలేకనే గదా యీ స్తబంధువర్గము నెల్ల విడనాడుకొని యీ దూరదేశమున కేతెంచితిని. ఇట్టి నిన్ను అటు పెనిమిటి, కడనైన సింపక ఇటు పుట్టినింటికైన దోడ్కొనిపోవక యీ యరణ్యమధ్యమున విడిచిపోదునా?

"లక్ష్మీ! పోయిన తప్పేమి? నీవిచ్చటనున్న మిగుల కష్టపడుదువు."

"మహారాజపుత్రికవగు నీకు లేనికష్టము నాకా?"

"రాజోచిత భోగములనెల్ల బుద్ధిపూర్వకముగా వర్జించితిని గాన నాకు కష్టములేదు."

"నీవువిడదినవాడే నేనుగూడ విడిచితిని."

"ఇనుమునుగూర్చి అగ్గికి సమ్మెటపెట్టా? లక్ష్మీ నిశ్చితముగా నీకిట్టిక్లేశమును గల్గించుటకు నామనసొప్పకున్నది. కాన యీపరివారముతోపాటు నీవు కటకరాజ్యమునకు వెళ్లిపొమ్ము. నావిషయమై విచారింపకుము. దిక్కులేనివారికి దేవుడేదిక్కు; కాన నాకేమియు ప్రమా

దము రాదు; వచ్చినను మోసము లేదు. నిందమోసిన యీ బొందిని యెంతశీఘ్రముగ యిహమును బాపిన నంతేమేలు కాన లక్ష్మీ, తప్పక నీవు కటకమునకు పోవలెను."

"దేవీ! ఇట్టి దుర్భరకార్యమును నాపై బెట్టకుము. చిన్నతనమునుండి మన మొకరినొకర మెడబాసియున్నవారము కాము. మేనులు రెండు; ప్రాణమొకటిగ వర్తించినవారము. అక్కడ చేయరాని యకార్యము చేసి మహారాజుచే నవమానకరముగ పంపివేయబడి, యిప్పుడు దుర్గమారణ్యములో నిన్ను విడిచి, యీపరివారమును వెంటబెట్టుకొని తనుదునని నేనేమని కటకపురి కేగుదును? ఏ మొగము పెట్టుకొని మీతల్లిదండ్రుల జూతును? మా పుత్రిక సుఖియా యని యడిగిన మీ తలిదండ్రులకేమని సమాధానమిత్తును? అమ్మా! నావల్లగాదీపని. నీవున్నచోటనే నేనుందును. మన యీ బాల్యస్నేహము తలచియైన దేవీ! నేను నీసన్నిధినే యుండుట కనుగ్రహింపుము. పరివారము పోవుట కనుజ్ఞనిమ్ము. కాని నేను మాత్రము పోను. నిన్ను వదలిపోను" అని లక్ష్మీదేవి పాదములబట్టుకొని గగ్గోలుగా విలపించెను. దేవికిక కాదనుటకు సాధ్యము కాలేదు.

౪

నాగరికు లెక్కడ నివసించిన నదియే నగరమైపోవును. దేవి బసచేసిననాడు చిన్నపల్లెగా నున్న గొల్లపల్లె యత్యల్పకాలములో గొప్ప మహానగరమైపోయినది. దేవియాజ్ఞచే రాయలపరివార మాపులునాడే వారిని విడిచి చనెను. కాని దేవియందలి గాఢభక్తిచే నామె పుట్టినింటి పరివారజనులలో నొక్కరైన నామెనువీడి కటకమునకేగుట కంగీకరింపలేదు. కాన నాపరివారజనముల కా గజాశ్వముల కర్హములగు భవనములు, శాలలు, నిర్మించుట తప్పనిసరియైనది. ఆమాయకులగు నాపల్లెజనులు చతురంగసేనలతో వచ్చి విడిసిన యీదేవిని తమపాలిటి దేవతగా దలంచి భవనములు కట్టుటకు, శాలలు నిర్మించుటకు, బావులుత్రవ్వుటకు దోడ్పడిరి. కోమటులు కొందఱు వసిపట్టివచ్చి దుకాణములు పెట్టిరి. శిల్పులు కొందఱు వచ్చి భవనములు నిర్మించిరి. వడ్రంగులు కొందఱువచ్చి దారుకృత్యములు నిర్వర్తించిరి. ఒకరేమి, రాళ్లమోయువారు, సున్నముకాల్చువారు, బండ్లుతోలువారు. ఇటుకచేయువారు, మీదు వారననేల సకలవృత్తులవారు వచ్చి యచట నివాసము లేర్పఱచుకొనిరి. ఇవ్విధముగా చిన్న గొల్లపల్లె మహానగరమై పోయినది. ఆమందిరములలో కెల్ల తొలుదొలుత నిర్మింపబడినదే గొప్పధర్మశాల. ఆ ధర్మసత్రమునం దహర్నిశలేసమయంబున జనినను భోజనమునకు లోపము లేదు. ఒక భోజనమే గాదు పాలువలయువారికి పాలు, నీరువలయువారికి నీరు, స్నానము వలయువారికి స్నానము, శయ్యలువలయువారికి శయ్యలు, యినియు నవియు ననవేల? నిష్ఠురపథశ్రమాకలితచిత్తులైయున్న బాటసారులకే యేసౌకర్యములు వలయు నవియెల్ల శ్రద్ధామతిసను కూర్పు నేర్పాటు లక్కడ విరివిగా జేయబడినవి. దేవియే దాని కధిపురాలు. లక్ష్మియే దానికి నిర్వాహకురాలు. పూర్వపశ్చిమములకు ప్రయాణముసల్పెడు పథికుల కా ధర్మశాల కల్పవృక్షమైనది. ఆ మార్గమున ప్రయాణము సల్పెడు బాటసారులలో నొక్కరైన యీధర్మసత్రమున నిలిచి సత్కారమందకపోయెడివారు లేరు. అంతయేకాక భిన్నమార్గముల బోవలసినవారు గూడ ఆసత్రపు సౌకర్యముల దలచి యీమార్గమునే పోవసాగిరి. ఇక జనులు శ్రీశైలయాత్రకేయు శివరాత్రి మున్నగు పర్వముల యందా ధర్మశాల కేవల మన్నపూర్ణనిలయమే! రేయుంబవల్లు జరిగెడి యీ యన్నదానమునకు మేరయే లేదు. ఈ విధముగా ప్రజలకమూల్యోపకారము సేయుచున్న యీ దేవి యెవరో యీపల్లెజనులకు గాని, యాత్రికజనులకుగాని తెలియదు. దేవియాజ్ఞచే నామె పరివారజనులలో నొక్కరైన యీమె వృత్తాంతమునుగాని నామధేయమునుగాని యొరులకు దెలుపలేదు. కాన నిరంతరమన్నదానము సేయుటచే నన్నపూర్ణమ్మయనియు, కరివరదునివలె తమయభీష్టముల దీర్చుటచేసి వరదరాజమ్మయనియు, ప్రజలే యీమెకు నామధేయములిడిరి. ప్రతిఫలరహితమైన యీ యపూర్వ సత్కారములును, ఆనిరతాన్నదానమును, ప్రజలకామెయందు మాతృభావమును, గలుగజేసినది. పల్లెల పట్టణముల నామె నామము వ్యాపించినది. స్వర్గమునుండి దిగినదేవతయని కొందఱు, పర్వత

కందరములనుండి యేతెంచిన యోగిని యని కొందఱు, యెవరికి దోఁచిన తెఱగున వా రామె రాకకు కారణములు కల్పించియు, మహత్తు జొప్పించియు చెప్పుకొనసాగిరి. కాని నిరాడంబరయు, స్తుతివిముఖయు, పూతచరితయు, దానశీలయు, నిరంతరపతిపాదారవింద సందర్శన కుతూహలమతియై శ్రీవిష్ణుచరణకమలముల ధ్యానింపుచున్న రుచీదేవికీ ప్రపంచవార్తలే పట్టవు. ఎవరే పేరున బిలిచినను సరియే.

రుచీదేవియటనివాస మేర్పఱచుకొని కొలది సంవత్సరములు గడచినవి. ఆమె యసామాన్యవితరణమును, విశుద్ధశీలితమును, ధర్మానురక్తిని పాటలు పద్యములుగా పల్లెప్రజ లాబాలగోపాలము గానము చేయుచున్నారు. ఇంటింట యామె పేరుతో బాలికలు వెలసినారు, కాని యామె కీర్తిని వినినవారేగాని యామెను గనినవారు లేరు. ఆమెయన్నము తినినవారేగాని యామెపలుకులు వినినవారు లేరు. ఆపరివారగృహములకు నడుమ, యాధర్మశాల కెదగా యామెనివాసమున కేర్పడిన దొక్క తృణకుటీరము. అందు భక్తగాథలేగాని ప్రపంచగాథలు వినరావు, విష్ణుకీర్తనమేగాని లోకకీర్తనము వినబడదు. భగవద్ధ్యానమేగాని భోగధ్యానము కనుపించదు. ఆకుటీరముచుట్టు శ్రీవిష్ణుపూజార్హములగు తులసిమొక్కలే గాని యన్యములగు మొక్కలు కానరావు. మందారములేగాని మావిపున్నలగుపింపవు. పారిజాతకుసుమంబులే కాని యన్యకుసుమంబులు లేవు. ఆ దేవిమెడలిపై నొక్క భూషణము లేదు. తెల్లని మేలుకమ్మిచీరయే యామెకు వెలలేని పట్టుచీర. మాంగల్యమే యామెకు మణిహారము. మట్టిగాజులే యామెకు రత్నకంకణములు. కుంకుమబొట్టే యామెకు కస్తూరితిలకము. ఆ దేవితృణకుటీరమున కెదురుగా నున్న దొక్క మందిరము. ఆ మందిరము సౌందర్యమునకు తావు; భోగములకు నెలవు; పరిమళంబుల కిక్క; ఆ రమణీయమందిరమున కనుదినము దేవి ప్రాతఃసాయాహ్నములందు వేళతప్పక దేవాలయమున కేగినట్లు లేగివచ్చును. కల్యాణమందిరమని దేవి దానికి జేసిన నామకరణము. ఆకల్యాణమందిరమున నేమి కలదో దేవికిని యామె ప్రేమంపు చెలియైన లక్ష్మికిని దక్క యన్యులకు దెలియదు.

* * *

సమస్తజీవకోటిని దురంతతాపంబున నలయించెడు నిదాఘసమయమేతెంచినది. వరదరాజేశ్వరి యశోమువలెనే విస్తరించిన యామెనగరమున జలాభావ మేర్పడినది. ఏ యొకటి రెండో తప్ప తక్కిన వాపీకూపతటాకాదులెల్ల యెట్టిపోయినవి. సకలసంపత్సమృద్ధంబైన యానగరమున తగిన జలవసతిలేమి స్నానపానములకు జనులల్లాడుచుండిరి. జనులనీటియిద్దడిని జూచి వరదరాజేశ్వరి హృదయము సంతాపించిపోయెను. ఈ పురికి శాశ్వతముగ జలసమృద్ధి కల్గించుటెటులని దీర్ఘముగా యోచింప దొడగెను.

శుభకార్యములు చేయదలచు వారికి తెరువులు దొరకకుండునా? యోచింప యోచింప తన నగరమునకు మువ్వైపుల నాక్రమించియున్న కొండలపై వర్షించెడి జలము వ్యర్థముగా వాగులంబడి పోవుచుండెననియు, ఆజలమట్లు పోకుండ దట్టమైన కట్టవేయించినచో కొన్నిమైళ్ల వైశాల్యముగల గొప్పతటాక మేర్పడుననియు, దాన ప్రజలస్నానపానములకు నీటి కఱవుదీరుటయే గాక వేలయెకరముల భూమిని సేద్యముచేయుట కనువైన భూరిజలాశయ మేర్పడుననియు దేవికి తోచెను. తత్క్షణమే వేనవేలజనుల రావించి కొండనదీటగు నత్యున్నతమయిన కట్టను నాల్గవవైపున వేయించెను.

ప్రజలమానసముల నానందము తొలకరింపనా యేడు తొలకరి పూర్ణముగా చిందించినది. జనులమనమున సంతోషము ప్రపూర్ణముగా నూతనతటాకము జలప్రపూర్ణమై దేవిని, జనులనుగూడ సంతోషమున నోలలాడించినది. కాని పాపము యానందమెంతసేపో నిలువలేదు. ఉత్తరక్షణముననే యొక మహావిపత్తువారి నెదుర్కొనినది. ఆకట్ట క్రొత్తదియగుటనో, కట్టుబడియందు దార్ఢ్యము తక్కువగుటనో మఱే కారణముననో, ఒక మూల గండిపడినది. తోడనే యాజలమెల్ల యాగండిని పడి వెలుపలకు ప్రవహింప సాగినది. నీరువెడలినకొలది గండి

పెద్దది కాసాగెను. క్షణములో నీవార్త పురమెల్ల పాక్కెను. జనులు తండోపతండములుగా గండిచుట్టు మూగిరి. ఆగండి నెట్టులైన పూడ్చవలెనని గొప్పగొప్ప గండశిలల దొరలించిరి. ఇంక నేమేమో చేసిరి. గంగాదేవికెన్నియో మ్రొక్కులు మ్రొక్కుకొనిరి. కాని గండిపూడ లేదు. ప్రవాహవేగమున వారు వేసిన యడ్డులెల్ల కొట్టుకొని పోసాగినవి. ఆపరిస్థితి నారసి "అకటా! మనమెంత దురదృష్టవంతులము! మనతటాకము పోడిమి యెల్ల 'ఇదిగో పసుపు అదుగో ముసు'గన్నటులాయెనే! అయ్యో, ఏమి చేయుదుము! నిలిచిన నీరెల్ల వాగులంబడి పోవుచున్నది. అయ్యో! గంగమ్మతల్లీ! మాయాసలెల్ల యడియాసలు చేసి వెళ్లి పోవుచున్నావా తల్లీ? మామీద నీకేల దయ లేదు? మేము చేసిన యపరాధమేమి? నీటిక అవుచేత వల్లాడు నీదీనుల నేలకటాక్షింప"వని ప్రజలు వాపోవ దొడంగిరి. తాను చేసినపని వ్యర్థమగుటయు, జను లల్లాడుటయుగని దేవియు నేమియుదోచక కాలుగాలిన పిల్లి చందమున వేదనపడుచు బహువిధంబుల దేవుని బ్రార్థింపుచుండెను. ఎవ రెన్ని యత్నములు చేసినను కట్ట నిలువ లేదు. ప్రజలదుఃఖమును, దేవిసంతాపమును నగ్గలమైపోయినది. ఎప్పుడువున నీకట్ట నిలుచునని ప్రజలెల్లర కొకే యాలోచనయైనది. ఇంతలో నెవరుపుట్టించిరో కాని "గంగాభవానికి నరబలియిచ్చిన గాని కట్టపూడ"దను వాదు పుట్టినది. దుఃఖార్తులగు జనుల కావాక్యము చక్కగా మనస్సున నాటినది. 'నరబలి, నరబలి,' యనుమాట జనసమూహములో నొక్కమాటు మ్రోగెను. అంతియేకాదు. ఒకముసలిదానికి శివముపూని యావాక్యమును కాయుప అచెను. వెంటనే యావృద్ధస్త్రీ వింతగా నాట్యముచేయుచు దేవీసదనమున కేగెను. ప్రజలందఱటుల కల్లోలపడుచుండ దేవిమాత్రము శాంతముగానుండెనా? ఆమె దేవతామందిరమున నిశ్చలధ్యానపరమైయుండి "స్వామీ! ఆర్తరక్షామణీ! దీనజనచింతామణీ! ఈసేవకురాలిపై దయజూపవా? దప్పితీర్చుకొనుటకు బుడిసెడు నీళ్లు లేక యల్లాడెడు నీయార్తులపై గరుణింపవా? ఓ ఆర్తరక్షదక్షా! నీపాదకమలముల నుండి యుద్భవించిన గంగమ్మ తల్లి యిచ్చట నొక్కింత నిలుచునటు లనుగ్రహింపుము. ననుగావుము. ప్రజల బ్రోవుము" అని దేవదేవుడైన నారాయణుని బ్రార్థింపుచుండెను. ఇంతలో శివము పెరిగిన వృద్ధురాలరుదెంచి "అమ్మా! నరబలి యిచ్చినగాని గంగమ్మ మనపురమున నిలువ ననుచున్నది కాన పెదకంబడు, చినకంబడు అని, నాకిరువురు కొడుకులు గలరు. వారిరువురు గంగకు బలియై కీర్తివంతులగుదురు. ఎన్ని దినములు జీవించినను మరణముతప్పునా? తనువు శాశ్వతము కాదు. తనువువలన ఆర్జించిన కీర్తిమాత్రము శాశ్వతమై యుండును. కాన వరదరాజేశ్వరీ, యనుజ్ఞ యి"మ్మని వాకిటజేరి మొఱవెట్టెను. దేవి కింకను ఆవార్త చక్కగా వినిపింపనే లేదు. ఆమె సమాధాన మీయనే లేదు. ఇంతలో అవృద్ధురాలు మరల గంతులువైచుచు గండివద్దకేరి "గంగమ్మతల్లీ, ఇదుగో నాపుత్రులు; వీరిరువురిని బలిగొని మాపురమున నిలువు"మని మ్రొక్కెను. వెంటనే పెదకంబడు చినకంబడు గండిలోనికి దూకిరి. ఢణఢణమని తప్పెటలు మ్రోగెను; ఢంఢంమని బాకాలూదిరి. 'జయా గంగమ్మా! జయా జయా' యని యాబాలవృద్ధమొక్క మొగిననుచు వారిపయి మట్టిగప్పిరి. చిత్రముగ గండికట్టువడెను. ప్రజలయానందము మిన్నుముట్టెను. ప్రజలీ విధముగా పరవశచిత్తులై తాండవింపుచుండ పూజావిధానము ముగించిన దేవి బలివృత్తాంతము విని కరుణార్ద్రచిత్తయై 'గండిపూడకపోయిన మానె ప్రాణార్పణమునకు మాత్రము పాల్పడవల'దని వర్తమానంపెను. అప్పటికే బలివిధానము జరిగిపోవుటచే దేవిసందేశము నిరర్థకమై పోయినది.

౬

నిఃస్వార్థమగు త్యాగమువలె మఱియొట్టి వితరణము శాశ్వతకీర్తి నొసంగజాలదు. కంబడుపోవరుల యాత్మార్పణచే నిర్మితమైన యాతటాకమునకు కంబము చెఱువనియు, నానగరమునకు కంబమనియు నామము స్థిరపడిపోయినది. ఇప్పటికిని నాచెఱువునకును గ్రామమునకును నవియే పేరులు. ఆంధ్రదేశమునందలి జలాశయములలో కల్ల కంబముచెఱు విప్పటికిని మిన్నయే. వరదరాజేశ్వరికి గండిపూడిన వర్తమానమును ప్రజలెఱుకపఱ

చిరి. బలిదానవమునకు కించగానున్నను, వారియాత్మార్పణమువలన కార్యము సానుకూలమైనందులకు మాత్రము దేవి మిగుల సంతోషించెను. వెంటనే తన యన్నపూర్ణ నామము సార్థకంబగునటు లష్టైశ్వర్యములకు భూరిసమారాధనలు గావించెను. గంగకుత్స్నానములు కంబనసోదరులకు వీరపూజలు గావించెను. మఱియు, "సకలము కృష్ణదేవరాయప్రభుని చరణారవింద సేవాతత్పరయగు నొక సాధ్వీరత్న మీ తటాకమును నిర్మించి యాప్రభూత్తమున కాయురారోగ్యైశ్వర్య కీర్త్యభివృద్ధి కారణంబులు పెంపొందునటుల భగవదర్పితంబు గావించె"నని యొకశిలాశాసనంబు వ్రాయించి యా తటాకంబు దరిని స్థాపింప జేసెను.

నిన్న మొన్నటివఱకు చిట్టడవినీరులేక పచ్చని పూరికైకఱవై యూషరక్షేత్రముగా నున్న యాప్రదేశము పూర్ణమైన జలవసతి యేర్పడుటచే నత్యల్పకాలములో సస్యశ్యామలమై పోయెను. ఒకవంక ఫలవృక్షముల తోటలు, కేతొకదిశ చక్కని పుష్పారామములు, మఱియొక చక్కని పచ్చని పైరులునై కంబపురి పరిసరమెల్ల నయనోత్సవకరమై క్రొత్తగ జూచువారికి నందనోద్యానమువలె మురువు గొల్పసాగెను. చక్కని జలవసతి నగరమున కపూర్వశోభ యేగదా. ఆ సౌభాగ్యము నారసి వరదరాజేశ్వరి పొందిన యానంద మింతింతగాదు.

జలాశయము నిర్మింపబడి కొలది వత్సరము లైనది. ఒక్కనాటి మధ్యాహ్నము రాయలు త్రిమాశ్వము నధిరోహించి తటాకము సాంతవచ్చి నిలిచెను. ఆతఁడు ధరించిన దుస్తులును, తాల్చినయస్త్రశస్త్రాది సాధనములును, చూడ నాతఁడు మృగయాక్రీడకరుగంచెననితోచుచుండెను. మఱియు నాతని నలిగిన దుస్తులవైఖరియు, వాడిన మొగమును, పొడమిన చెమటబిందువులును నాతఁడు వేటయందు మిక్కిలి శ్రమచెందిన చందమును వివరింపుచుండెను. ఆ రాజ వీరు డెవ్వఁడో యాగ్రామవాసులకు తెలియదు; కాని తేజస్వంతుఁడగు నాతని ముఖారవింద మరసి యాతఁడెవఁడో లోకోత్తర పురుషుఁడని మాత్ర మూహించి కుతూహలముతో జూడ దొడంగిరి.

ప్రజలెల్ల రిటులు కుతూహలముతో గన నామహీపతి యా తటాకము చెంత గుఱ్ఱముదిగి యా చెలువులోని శీతలజలముచే శ్రమదీర ముఖప్రక్షాళనము గావించుకొని కరచరణంబులు కడిగికొని యా జలాశయమువంక తేఱిపాఱ చూచి ఆశ్చర్యము చెంది, "ఆహా! ఏమి జలాశయము! మహార్ణవమువోలె నున్నదే. ఇంత గొప్ప తటాకమును త్రవ్వించి యూషరక్షేత్రమును బోలిన యీ ప్రదేశమును సస్యాఢ్యము గావించిన మహాత్ములెవ్వరో పూజనీయులు గదా." అని యారాజశిఖామణి యచ్చట నున్న వారిని గని "ఈ తటాకము నిర్మించిన దెవ"రని యడిగెను. "అయ్యా! ఎవరున్నారు? మా అమ్మ, మా కన్నతల్లి, అతిథి యభ్యాగతులకు నిరతాన్న ప్రదానముచే పూజించు అన్నపూర్ణాదేవి, మా వరదరాజేశ్వరియే యీ తటాకమును నిర్మింపజేసిన యా మహాతల్లి యని వారు ఏకకంఠ్యముగా జబాబిచ్చిరి. ఆ మాట లాలించుటతోడనే యా భూపతి యాననమున నాశ్చర్యమేకాక లజ్జయు ద్యోతకమయ్యెను. తోడనే యాత డాయపూర్వజలాశయమును నిర్మించిన యా పుణ్యాత్మ యెవ్వరో, నిరతాన్నదానము గావింపుచున్న యా దానశీల యెంతటి సచ్చరితయో, ఆమె నిజ నామ మెద్దియో తెలిసికొనక నిజపురమున కరుగరాదని నిశ్చయించి "అయ్యా! నాకీపూట యీపట్ట వసియించుట కెక్కడైన వసతి లభించునా? భోజనము దొరకునా?" అని యా పౌరుల ప్రశ్నించెను. "అయ్యా! వేరు వసతియేల? మా యన్నపూర్ణ సత్రమే యన్నిటికిని గలదు. మీవంటి మహనీయు లెందఱో యట నిత్యమును విడిసి సత్కృతులై చనుచుందురు. మీరును నటకరుగెంచుడు. మేము త్రోవ చూపుదు"మనిరి. అనిన 'నల్లె'యని రాయలు వారివెంట వరదరాజేశ్వరి సత్రమున కేగ నెంచి తటాకమునుండి వెలువడి గట్టునెక్క నచట దేవిచే ప్రతిష్ఠితమైన శిలాశాసనము గానవచ్చెను. అప్పుడాతనికి గల్గిన ఆశ్చర్యమునకు మేరలేదు. "నాచరణదాసిచే నీతటాకము నిర్మింపబడినటు లిందు వ్రాయబడినది! నాకు దెలియకయే నాచరణదాస్యము సేయుచు, నిరతాన్నదానాది ధర్మకార్యములు సేయుచు, సజ్జనస్తవనీయ చరితయు, యశోవిశా

లయున్నై దీనజనకల్పకముగా నున్న యీసతీరత్నమెవ్వరు? ఇట్టియామె నెప్పుడును చూచినజ్ఞాపకమైన లేదు. నాకు చరణసేవ చేయునంతటి మహాభక్తి యీమెకు నాయందేలయుదయించెనో, నారాజ్యమున వసించుచు, నన్ను సేవింపుచు, నా దేశము సుభిక్షముగనుండెడి యిట్టి మహాత్కార్యముల గావించుచు నుండెడి యీసాధ్వీరత్నమును తెలిసికొనక తప్పవచ్చితినిగదా" యని యోచించి రాయలు వరదరాజేశ్వరీ సత్రమున కొకబాటసారి వోలె విడిసెను.

౨

ఎప్పుడును మానవులు ఆశాహతులు కాగూడదు. మనసారకోరెడు సంకల్పము లెప్పుడును సఫలములు కాకమానవు. అందును పవిత్రహృదయులగు వారి తపములెప్పుడును వట్టిపోవు. మహాసాధ్వియగు వరదరాజేశ్వరి యేవిభువర పాదారవిందముల దర్శించి క్షమాపణవేడెడి భాగ్యమును ప్రసాదింపుమని నిరంతరము శ్రీమన్నారాయణుని ప్రార్థింపుచుండెనో ఆచిరంతనాకాంక్షితమును సాఫల్యపఱుప శ్రీమహావిష్ణువు సంకల్పించెను. లేకున్న యెక్కడో విజయనగరమున వసించెడిరాయలు వేటమార్గమున వచ్చుటేమి! కంబపురి చేరుటేమి! వరదరాజేశ్వరి కీర్తివినుటేమి! ఆమె ధర్మశాల కతిథి యగుటేమి! ఆశ్చర్యముగదా! మహారాజును గుర్తించినవారు పెక్కుమంది యచట నుండుటచే యీతడు కృష్ణదేవరాయలని తెలిసికొనుట కచ్చటివారి కెక్కువకాలము పట్టలేదు. కాన వెంటనే కొందఱు స్త్రీలతిథి పూజాగ్రవస్తుసమితితో వారతని యెదుర్కొని స్వాగతంబిచ్చిరి. తత్క్షణమే యొకస్త్రీ మహారాజు మజ్జనమునకు పరిమళభరిత నీరమును సిద్ధముచేసెను. వేఱొక స్త్రీ రమ్యకౌశేయముల గట్టనిచ్చెను. మఱియొకతె మద్రసోపేతములగు వంటకముల నాయత్తపఱచెను. ఇంకొకతె వడ్డించెను. మహారాజు భుజింపుచుండ నింకొకవెలది వీవనచే శ్రమదీఱ విసరెను. ఆకాలములో ఆనాడు కల్యాణమందిరపు తలుపులు దీయబడినవి. అచ్చటనే మహారాజు సేవించుటకు విడెమును, శయనించుటకు శయ్యయును సిద్ధముచేయబడెను. "స్వామి! ఇటేటని" స్త్రీలు మందిరమునకు త్రోవజూప భోజనానంతరము మహారాజందు ప్రవేశించెను. "ఆహా! ఏమి యీమందిర రామణీయకము! ఎక్కడ జూచిన శిల్పుల యనల్ప శిల్పకళావైదగ్ధ్యమే! ఎక్కడ చూచిన నిలువుటద్దములే! ఎందు గనిన చిత్తరువులే! పెండెకంబములు! పైడిపూతలు! రత్నములకూర్పులు! అహో, ఈమందిరవైభవ మసదృశముగదా! మహారాజామందిర రమణీయతను గనినంతనే యాశ్చర్యముగ్ధుడై నిలువబడెను. విడెము సేయవలెనని వేడ్కగలుగలేదు. శయనింపవలెనను నిచ్ఛ పొడమలేదు. ఆమందిర రమణీయతను, ఆచిత్తరువుల సొంపును సవిమర్శకముగ వీక్షింపవలయునను కుతుకమే యాతని కెక్కువయ్యెను. మహారాజు చిత్తరువుల జూడసాగెను. ఏమిచిత్రము! అవియన్నియు నాతనివే! "అహో! ఇదియేమి! మాయయా! ఇంద్రజాలమా! పరమాద్భుతముగా నున్నదే! ఏపటము చూచిన నాయాకృతినే ప్రతిబింబింప జేయుచున్నదే! ఇవి అద్దములు కావుగదా! కావు కావు. నేను నిలువబడి చూచుచుంటిని. ఇందు కూర్చుండినవి, పండుకొనినవి, అశ్వారోహణము చేసినవి ఆదిగాగలవి పెక్కులున్నవి. ఇవి ప్రతిబింబము లెటులగును? కాని నాచిత్రములెవరో నిపుణులగు చిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఆహా! ఈ చిత్తరువు లెంత యథాతథముగ చిత్రింపబడినవి! నిజముగా నీచిత్రకారులనైపుణ్య మసదృశము. వేలకువేలు బహుమానము లొసగి ఎందరో చిత్రకారులచే నాచిత్తరువులు వ్రాయించియుంటిని గాని యవేవియు నింతరమణీయముగ లేవు. కాని యీధర్మశాలయందు నాయీచిత్తరువు లుండుటకు కారణమేమో! వీనిని రచించినవారెవ్వరో యూహింప నశక్యముగా నున్నది. మఱియు నీచిత్తరువు లమర్చిన చట్రములుగూడ కొలదివిలువ కలవి కావు. ఈవెలలేని దంతము! ఈజిలుగునేత! ఈబంగారుసాదుగు, ఈరత్నముల కూర్పు! ఒక్కొక్కదాని కెంతధనము వ్యయమైయుండును! కాని నారూపపటముల కింత సన్మానమెందులకు? ఈదేశపు ప్రభువనియేనా? కాదు కాదు. రాజగౌరవము దెలుపుట కిన్ని చిత్తరువు లెందులకు? ఒకటి చాలును; రెండుచాలును; కాని యిన్నియా? లేదు. ఇందు రాజభక్తికన్న నధిక

ముగా ప్రస్ఫుటమగుచున్నది ప్రణయరక్తి. కాని యిచ్చట నాయందిట్టి యపూర్వానురాగమును భక్తిని జల్లడించుచున్నవా రెవ్వరు? ధర్మశీలయగు వరదరాజేశ్వరియే యిటుల గావించియుండునా? ఛీ, ఛీ! ఏమి నామతిహీనత! ఆమె యెవ్వరు? నే నెవ్వరు? పరపురుషుడనగు నా చిత్తరువుల నేల యామె తనమందిరమున బ్రతిష్ఠించుకొని యుండును? లేకున్న నాకీయెడ నపూర్వమాన్యపూజ్యత లెందులకు? ఈ వరదరాజేశ్వరి యెవరో విన్న పేరు గాదు. కన్న మనిషి గాదు. ఆమె పూర్వవృత్తమునుగాని, యామె నిజనామధేయమును గాని తెలిసికొనవలయునన్న నిచ్చట నొకరైన తెలుపువారు కానరాకున్నారు. కొందఱు అన్నపూర్ణమ్మయని, కొందఱు వరదరాజమ్మ యని, యిరుతెరగులుగా జెప్పుచున్నారు. ఇందులో నేది యామె నిజనామము? లేక యీరెండును గాక వేఱొకటే యైన నామెకు గలదేమో! ఏమియు తెలియకున్నది. పౌరులవలనగాని, పరిజనులవలనగాని యీయామెవృత్తాంత మెఱుగుటకు సాధ్యముకాదు. కాన ఈచిత్తరువుల వలననే యామెవృత్తాంత మేమైన గ్రహింపవలెను." అని మహారాజా మరల సవిమర్శకముగ తనచిత్తరువుల నొకటియు విడువకుండ చూడసాగెను. ఇటుల చూడం జూడ నొకచో నొకస్త్రీ దీనయై తన చెంత నిలిచి ప్రార్థించుచుండినటులు, వేఱొకచో తాను కృపాణధారియై తీవ్రదృక్కుల బఱపుచు నిలువబడియుండ నొకస్త్రీ నేలబడి మహావేదనతో దురపిల్లుచున్నటులు, మఱియొకచో దానొక లేఖను దీసి చదువుచున్నటులును, ఆలేఖయం దీశ్లోకములును వ్రాయబడియుండెను:

శ్లో. నరన్వనాం తే నవమంజరీషు
    న షట్పదో గంధఫలీ మజిఘ్రత్,
    సా కిన్న రమ్యా సచ కిన్న రంతా
    బలీయసీ కేవల మీశ్వరాజ్ఞా. ౧

శ్లో. మా కింశుక! ప్రకటయాత్మని మేమమాత్రం
    మన్మస్తకే విహరతీతి మదుగ్రతోయమ్,
    కిం మాలతీ విరహవేదనయా త్వదీయం
    దృష్ట్వా ప్రసూన మచిరా దనలభ్రమేణ. ౨

శ్లో. భ్రమర భ్రమతా దిగంతరాళే
    క్వచిదాస్వాదిత మీక్షితం శ్రుతం వా,
    వద సత్య మపాస్య పక్షపాతం
    యది జాతీకుసుమానుకారి పుష్పమ్. ౩

శ్లో. కుసుమాని లిఖంతు నామ చిత్రే
    కతిచిత్కారు విశేషరూఢ శిక్షాః,
    సురభి త్వ మమూని కిం లభంతే
    కిము చైతేషు రసం పిబంతి భృంగాః. ౪

శ్లో. కిం మాలతీ మ్లానయపి మాం విహాయ
    చుచుంబ తుండీకుసుమం మదంధ్రిపః,
    లోకే చతుర్భిః శ్చరణైః పశుః స్యా
    త్స షడ్భిరత్యర్థపశు ర్న కిం స్యాత్. ౫

"ఆహా! ఏమికవిత! ఈ శ్లోకము లైదును నైదనర్ఘరత్నము లేగదా ఆహా! ఎంతభావగర్భితముగ నున్నవి! ఎంత మనోజ్ఞముగ నున్నవి. ఒకానొక స్త్రీ భర్తృతిరస్కృతయై పరిత్యజింపబడి యానాథుని యనుగ్రహప్రాప్తికై పరితపించుచుండుట యీశ్లోకముల భావముగా నున్నది. ఆభర్తను నేనగుట గాబోలు నాచిత్తమునం దీశ్లోకములు పొందుపఱుపబడియున్నవి. ఆహా! ఏమి యీ స్త్రీబుద్ధికౌశలము! చిత్రరచనమునందును కవిత్వమునందును నసమానమగు విజ్ఞాన మున్నటులున్నదే! అయినను నీమె యెవ్వరు? ఓహో! తెలిసినది తెలిసినది. చిత్రములగాథయు, శ్లోకముల భావమును, నా సంబంధమును జూడ గజపతి రాజపుత్రిగాథ యొకింత జ్ఞాపకమునకు వచ్చుచున్నది. ఆమె యీమె కాదుగదా. ఎటులగును? ఈమె పేరు అన్నపూర్ణయట, వరదరాజేశ్వరియట. ఆమెకు రుక్మాదేవియనియు, రుచిదేవియనియు రెండునామము లున్నటులు వింటిని. అయినను ఆమెను పుట్టినింటికి బంపితినిగదా. ఆమె యిచ్చట కెట్లు వచ్చును? ఏమియు దోచకున్నది. అప్పాజీ కెఱిగించినగాని దీని నిజవృత్తము తెలియబడదు."

మహారా జిట్లు యోచించుచుండ సూర్యుడు పశ్చిమమునకు మరలెను. ఎండవేడిమి తగ్గెను. డోలాందోళిత చిత్తముతో నున్న రాయలు దవ్వులనున్న పరివారమును గలిసికొన నశ్వారూఢుడై వెడలిపోయెను.

౭

"ప్రభూ! ఆమె నిశ్చయముగా గజపతిరాజ పుత్రియే. నా డామెతో వెడలిన సేనాపతిని నేనువిచారించితిని. వా రామె నిప్పుడు నిలిచియున్న తావుననే విడిచినట్లు చెప్పుచున్నారు."

"అటులైన అప్పాజీ! ఆమె నెటులైన మన నగరికి దోడ్కొనిరావలెను. నాకై యవ్వధి వల్లాడెడు సాధ్వి నింకను నుపేక్షించుట న్యాయముకాదు. కాని అప్పాజీ! ఇట్టి సాధ్వీరత్నె మానాడు శయనాగారమున సంగుప్త కృపాణయై యుండు టెలనో, అది యామె స్వయంకృతాపరాధమో, పరప్రేరణమో తెలియదు."

"చిత్తము; దేవర కా విషయమునగూడ సందేహము నివృత్తియగునట్లు చేసెదను. ఆవిషయమున తమశంకా నివారణచేసికొనిన వెనుకనే యామెను పరిగ్రహింప వచ్చును; కాని దేవరవారు నాతోగూడ ప్రచ్ఛన్నవేషముతో నటకరుదెంచుట కనుమతింపవలెను."

"అప్పాజీ! అట్లే. తేపు వేగుజాముననే కంబపురి కేగుదము. గమనవేగముగల యుత్తమాశ్వముల పయనమున కాయత్తముసేయ నేర్పాటుచేయుడు."

"చిత్తము."

ఏర్పాటుప్రకారము మఱునాడు వేకువ రాయలును, తిమ్మరుసుమంత్రియు నశ్వారూఢులై ప్రచ్ఛన్న వేషముతో వరదరాజేశ్వరి నగరమున కేగిరి.

౮

కంబపురిలో వరదరాజేశ్వరి యుదయము రెండు గడియలప్రొద్దువేళ తనకుటీరాంతర్భాగమున నేదియో కార్యనిమగ్నయై యుండ, నొక పరిచారిక అరుదెంచి "అమ్మా, కటకపురినుండి యొకయోధుడొకజాబును గొని వచ్చి తమతల్లిగారు వ్రాసిన యాజాబును తమ కంద జేయుమని కోరుచున్నాడు. 'మా యమ్మగారు తీసుకొని రమ్మనిన తీసుకొనివెళ్లుదు నందుము'ని యాతని నంద నిలిపి తమసన్నిధి కరుదెంచితిని. ఏమని యాజ్ఞ" యనెను.

"మాతల్లిగారి తావునుండి వచ్చినది గావున నవశ్యము దాని జూడవలెను. ఆయుత్తరమును వెంటనే తీసికొని ర"మ్మని దేవి యాతురతతో బల్కెను. తత్క్షణమే యాదాసి వెలుపలి కేగి యా కమ్మ నందుకొని తెచ్చి దేవి కర్పించెను. దేవి యాజాబును విచ్చి యిట్లు చదువుకొనెను:

"చిరంజీవి సౌభాగ్యవతియగు నస్మత్తనయామణి యగు రుచీదేవికి మీ యమ్మ దీవించి వ్రాయునది యేమనగా,—

"కుమారీ! నీవు భర్తను సంహరించు కార్యములో విఫలవైనను, కులహీనుడగు నాదాసీపుత్రుని పొత్తుచే యొక మనరాచమర్యాదను వంశగౌరవమును, నిల్పి ఆత్మగౌరవముగల వీరక్షత్రియ కన్యకకు నుచితముగు తెఱంగున ప్రవర్తించినందులకు నేనేగాక మన నిఖిలబంధువులును కడుంగడు సంతసించుచున్నారు. కాని కుమారీ! అతడు పంపివేసిన వెంటనే సగౌరవముగా మననగరమునకు రాక యాతని రాజ్యములో వసించుటమాత్రము యుక్తముగ లేదు. నిను కడుగారాబమున ప్రోవగల తల్లిదండ్రులము జీవితులమై యుండ, నీవా యరణ్యములయందు సిలుగుల బడనేల? నీ యునికి వినినదాది నాకు చాల దుఃఖముగా నున్నది. కావున ఈ జాబు చూచిన తత్క్షణమే సపరివారముగ నిటకు తరలిరాగోరెదను. ఏమాత్ర మాలస్యము చేయవలదు.

ఇట్లు నీ కుశలమును కోరు తల్లి,
"గజపతి మహారాజ్ఞి."

ఆయుత్తరము చదివినతోడనే దేవికి కోపము విషాదముకూడ గల్గెను. కన్నీరు పైటచెఱగున నద్దుకొనుచు, "లక్ష్మీ! కలము కాగితము నిటకుదెమ్ము; మా యమ్మ పేర నిప్పుడే యొక కమ్మ లిఖించెద"ననెను. లక్ష్మి వెంటనే కలము కాగిత మందీయ ప్రత్యుత్తర మిట్లు లిఖించెను:

"మహాలక్ష్మి సమానురాలగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ తల్లిగారి పాదపద్మములకు తమకొమరిత రుచి యనేకసాష్టాంగ దండప్రణామములు చేసి చేయుగల విన్నపములు."

"అమ్మా, నీవు ప్రేమతో వ్రాసి పుత్తెంచిన లేఖను వందనములతో నందుకొని చదువుకొంటిని, కాని

నీవు కోరినట్లు కటకపురికి రాజుల నందఱకు క్షమింప కోరెదను. తల్లీ, దైవజ్ఞులు చెప్పినట్లు నేను మహారాజునకు పత్నినైతిని. కాని నాయభాగ్యమువలనను నీవు చేసిన దుర్బోధలు నా జీవితమును నీచాతినీచముగ జేసి వైచినవి. నా పాతివ్రత్యమున చేజేత నేనే మట్టికొట్టికొంటిని. నీచెడుబోధలచే నానిర్మలమానసమును కలుషితము గావింపకున్నచో దాసికైనను నా మొలయందు దోపుట కంగీకరించియుండను; భర్తృవధ కాయత్తనై యుండను. మఱియు నా జీవితముగూడ నిట్లు దుఃఖభాజనమై యుండక మహాసుఖభోగవిరాజితమై యుండును. నీయొక్క చెడుసలహాచే నా చేసినదుశ్చేష్టిత మా మహారాజు సన్నిధిని తనంతటబయల్పడెను. ఉదారగుణాకరుడగు నా ప్రాణేశ్వరుడా క్రూరకర్మమును కనులార గాంచియు నా కెట్టికీడును చేయక సగౌరవముగ వీడ్కొల్పెను. ఆహా! ఏమి యా మహాప్రభుని సౌశీల్యము! మఱియు నాభర్త కులహీనుడని వ్రాసితివి. ఉత్తమక్షత్రియులగు సాళువారివంశమున నుద్భవించిన నాగమాంబతనయుడు కులహీనుడెట్లగును? పూర్వము మాయత్త తనసవతితో నోడినవారు గెలిచిన వారి కాఱు నెలలు దాసీత్వము చేయునట్లు పందెమిడుకొని, యాడినచదరంగపాటలో నోడుటచే మాయత్తగారికి దాసియనువాడు పరిహాసముగా వచ్చెను. కాని తుళువాన్వయాంబుధిరాకాశశాంకుడగు కృష్ణదేవరాయ భూపతి దాసీపుత్రుడుగాడు. అమ్మా! మనయెఱుకలేమి నా కిట్టి పాట్లకు గారణమయ్యెను. నాపాపఫలము నే ననుభవింపుచున్నాను. ఎట్టివారికైన ప్రారబ్ధ మనుభవింపక తీఱదు గదా. తల్లీ! కటకమునకు రమ్మంటివి. నేనును నొకరాజపుత్రినై యుండి యిట్టి నీచస్థితియందు కటకపురి కెట్లు రానేర్తును? కాన సాళువాన్వయ క్షీరపారావారరాకాసుధాకరుండును, వినయవివేకాద్యనేక సద్గుణాలంకారశోభితుండును, పరిపంథిరాజన్యానేకప సింహుండును, సురుచిర సుందరాకారుండును, కవిజనకల్పకమును, నర్థిజనచింతామణియు, దయాసముద్రుడును నగు నా ప్రాణేశ్వరు పాదపద్మములు ధ్యానింపుచు నే నింజే నాజీవితము గడపెదను. నాపాపకృత్యమున కిదియే తగుశిక్ష. తల్లీ! యీకుమార్తె నింక మఱచిపొమ్ము.

ఇట్లు తమవిధేయ పుత్రిక,

రుచి."

ఈరీతిగా జాబు వ్రాసి యాయోధున కొసంగి, యిష్ట మృష్టాన్నములచేతను, నమూల్య బహుమానముల చేతను నాతని సంతుష్టిపఱచి పంపివేసెను.

౬

కటకపురి భటవేషము దాల్చిన యావిజయనగర యోధుడు వేవేగ వెడలి ప్రచ్ఛన్నవేషులై పురబాహ్యమున నిలిచియున్న రాయలకును, నాతని మంత్రివర్యుడైన తిమ్మరుసుమంత్రికిని నా లేఖ నందించెను.

ఆయుత్తరము చూచుటతోడనే రాజమంత్రుల కిరువురకును విషాదాశ్చర్యము లొక్కుమ్మడిగ నొదవి యొక్కింతసేపు చిత్రప్రతిమలైరి. అంత వృద్ధామాత్యుడు ప్రభుని గని "ప్రభూ! చూచితిరా ఆమెసౌశీల్యము! యథార్థమున కామె నిరపరాధ. తల్లిదుర్బోధలు, దాసీ దుస్తంత్రములు నామెను చెఱచినవి. లోకములో సత్యాసత్యముల నిరూపణ మిట్లుండును. అపరాధులు విడుపబడుదురు. నిరపరాధులు దండింప బడుదురు. రాజేంద్రా! తమచే పరిత్యజింపబడియు, ననవరతము మిమ్మే ధ్యానింపుచు, పూజింపుచు, ఆ మహాసాధ్వి యెట్లు దునపిల్లునో కనుడు. పాప మికనైన నాపతీరత్నమును తమరాజ్ఞిగ గైకొని యామెయార్తి బాపుట ధర్మము."

"అప్పాజీ! నాకును నట్లే కౌతూహలము కలదు. కాని యింతకాలమునుండి యామె నుపేక్షించిన నా కామెతోడి సమాగమ మిపుడు బిడియముగ నున్నది. కాన నీవు ముందామెతో ప్రసంగించి యామెకు మనరాజధానికి రా మనసు గలదో లేదో కనుగొనుము. ఆమెహృదయ మెఱుంగక ముందుగా నేనే వెడలుట లాఘవముగదా."

"మహారాజా! చక్కగా సెలవిచ్చితిరి. మీరు ముందుగా నేగుట మంచిదికాదు. కాన నే నమాత్యోచితముగ

జీవితో నామె సన్నిధి కేగెదను. మీరు నామిత్రులట్లు నావెంట రావలెను."

వృద్ధసచివు డిట్లు హితము గఱప మహారాజు సమ్మతించెను. అంత రాజమంత్రు లిరువురు నరద రాజేశ్వరి యాలయమున కేగి ద్వారాంతికమునగల పరిచారికలతో 'కర్ణాటాంధ్రావనీ పతియగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ కృష్ణదేవరాయ రాజేంద్రులవారి ప్రధానామాత్యులు శ్రీ తిమ్మరుసు మంత్రులు వారు దేవిగారి దర్శనము చేయ నేతెంచిరని తమభృత్యునిచే చెప్పించిరి. పరిచారిక దేవి కావర్తమాన మెఱింగించెను. దేవి యపరిమితానంద భరితురాలై సగౌరవముగ వారిని దోడితెమ్మని వాక్రుచ్చెను.

దేవిగారి యాజ్ఞచే తిమ్మరుసుమంత్రి సగౌరవముగ దేవిగారి కుటీరాభ్యంతరమునకు ప్రవేశపెట్టబడెను. లోన దేవి, ఈవల తిమ్మరుసుమంత్రి; వారిరువురికి నడుమ నొకదట్టమగు తెఱ. మంత్రివర్యు నుత్తమాసనాసీనుం గావించి పరిచారికలు శ్రమదీఱ వీవనతో విసరుచు, కాండపటమున కావల నమ్మగారు గలరనియు, మీరు మాటాడవచ్చుననియు విన్నవించిరి. అంత తిమ్మరుసుమంత్రి యాతెఱవంక గాంచి, "అమ్మా! నీవు మాతల్లివి, మేము మీతనయులము. తనయుల సన్నిధిని తల్లికి మఱుఁగా," అనెను.

"మీరు నాకు పితృసదృశులు. నేను మీకు పుత్రికాతుల్యను. కాని రాజమర్యాద నవలంబింపవలసి వచ్చె" నని దేవి మెమ్మదిగాను బల్కె.

"తల్లీ! అటులైన మనకీ యరమరలెందులకని తిమ్మరుసు తటాలున తెఱ తొలగద్రోసికొని దేవిసన్నిధి కేగి, "అమ్మా, మీరు విజయనగరమున కరుదేరవలయును" అనెను. అమ్మాటలు వినినతోడనే గతాగతములు మదికి దోచి విషాదానందము లొక్కుమ్మడి కలుగజేయ, అశ్రుపూర్ణలోచనయు, గద్గదస్వరయునై దేవి "ఈదీనురాలట్టి సన్మానమునకు తగునే! తండ్రీ!" అనెను.

విరాగసూచకమైన దేవి నిరలంకారాకృతియు, దయనీయములగు నామెవదనములను గనుటతోడనే మంత్రివర్యునకు మితిలేని దుఃఖ మొదవెను. కాని ధీరుడగుట నాతడాదుఃఖమును నెట్టెటో సంబాళించుకొని, తల్లీ! కష్టసుఖములు దైవదత్తములు, సంచితార్థ మనుభవింపక యెట్టివారికిని దీఱదు. మా సార్వభౌముడు మీ సౌశీల్యమును గాంచి, మీ భర్తృసేవాతత్పరత నుగ్రహించి, మీ నిరపరాధిత్వ మెఱింగి, తాను మీయెడ మున్ను చేసిన తిరస్కృతికి పశ్చాత్తాపతప్తుడై యిపుడు మిమ్ము దనయంతఃపురమునకు దోడ్కొనిపోవ నభిలాషులూరుచున్న వాడు. తొలుదొలుత కటకపురమున మీరూపపటమును గాంచినది మొదలు మారాజేంద్రునకు మీయందుగల కూరిమి చెప్ప శక్యముగాదు. కాని పరస్పర ప్రేమప్రకటనములతో నభిమత సౌఖ్యమరీచికల నుయ్యాల లూగవలసిన శయనాగారమున కతివ కృపాణధారిణివై యుండుటయు, శత్రుపుత్రిక వగుటయు గని మామహారాజు శంకించి మిమ్ము వీడ్కొలుపవలసె. మీ వధోద్యోగమునకు కారణము పరప్రేరణ యని యెరుగలేక, మహాసాధ్వివగు మిమ్ము నరసౌఖ్యమును గూర్చు నమృతమని యెంచుకొనక హాలాహలముగా భావించి యెడమకాల ద్రోలద్రోచె. ఆ యవిచారకృత్యమునకు మా మహారాజిప్పుడు పొందుచున్న సంతాపమును తల్లీ, వివరింపనేరను. మీ ధర్మశాల కతిథియై వచ్చి మీరు రచియించిన చిత్రపుటముల, శ్లోకములు గనినదాది మా ప్రభువునకు రేలు సుఖనిద్ర లేదు; పగలు భోజనము నఱగోలరే. కాన మహారాజ్ఞీ, నావెంట విజయనగరమున కరుదెంచి పరితప్తమానసుండగు నీ ప్రాణేశ్వరుని చిత్తము సంతోషయుక్తము గావింప వేడెద."

తిమ్మరుసు ఇట్లు పలుక గత వృత్తాంతము స్మృతికి వచ్చి రుచిదేవికి పట్టరాని దుఃఖ మొదవెను. కాన నవ్వారిగా వెడలెడి కన్నీటిధారల పైటచెఱగున నద్దుకొనుచు, "అయ్యా! నేను నేటికి ధన్యను, నాచిరతపఃఫలము ఫలించినది. నాప్రాణనాథుడు నా నిరపరాధిత్వ మెఱిగి నానేరము క్షమియించె నంటిరి. నా కదియే చాలును. నేను భర్తృద్రోహము చేసిన పాపాత్మను. ఆ జన్మమిటనే యుండి నాపాపఫలమును నేననుభవింతును. ఏకాంత భర్తృచరణధ్యానైకవృత్తిచే నక్కడ వేఱొకట నాపాప ముపశమింపదు. పతిరాజ్యమున వసించుటయే

నాకు భర్తృసాన్నిధ్యమున నుండి నంతటి సంతోషకరము. నాయపరాధమును నా పెనిమిటి క్షమించె ననెడి చల్లనిపలుకే నాకు సమస్తసౌఖ్యములు; నా కదియే పదివేలు. భోగభాగ్యములు నా కేనాడో దూరమైపోవు. ఆ నా డిట్లు సకలజనులచే భర్తృహంతకినని దూషింపబడి నేడు నే నేనుని విజయనగరమున కేతెంతును? చితికినముత్య మతుకునే? చేసినయకృత్యము మాయునే? కాన నావంటి పాపాత్మ కేకాంతవాసమే యోగ్యమైనది. కాని నా ప్రాణేశ్వరునకు నాపై నిండార దయ గలదేని యొక్కమాఱు దర్శన మొసంగుడని కేలు మోడ్చి విన్నవించితినని యారాజేంద్రునకు నా వేడికోలు నందజేయుము. తండ్రీ! నా కదియే పది లక్షలు" అని కన్నీళ్లు చెక్కిళ్లపై జాలువాఱ విలపించెను. అంతవఱకు యవనిక మఱుగున నుండి యామె సంభాషణమును వినుచున్న రాయలాసమయమున స్వస్వరూపములో నటకరుదెంచెను. రాయలవారి రాక గని తిమ్మరు సటనుండి తొలగిపోయెను. దుఃఖనిమగ్నయై తల వాల్చియున్న దేవి యారాకపోకలే గమనింపలేదు. కాన తిమ్మరుసే యట నుండె ననుకొని, అయ్యా! నాకిక నేకోర్కెయు లేదు. నా ప్రాణేశ్వరుని దివ్యమంగళవిగ్రహము నొకమాఱు కనులార గాంచి యామహాపురుషుని పాదాబ్జముల నొకమాఱు మనసార నమస్కరించి యాసదయహృదయుని పాదకమలములను నాయనుతాపాశ్రువులచే కడిగి నా చేసిన యకృత్యమునకు క్షమాపణ వేడికొనుటకు మాత్ర మొకమా ఱనుగ్రహింపుడని మాత్రము విన్నవింపుడు. ఆమహారాజందుల కంగీకరించెనేని నా కదియే జన్మసాఫల్యము; అదియే నాపరమావధి; అదియే నా చిరంతనవాంఛ. ఆమహనీయున కివే నాసాష్టాంగనమస్కృతులు" అని చేతులు జోడించి దుఃఖవివశయై సాష్టాంగముగ నేలపడెను. ఆమె దుఃఖస్థితి కనలేని కనికరము గలవాడై రాయలు కిటాలున నామెను దన రెండుచేతులబట్టి లేవదీసి సాదరంబున వక్షమున జేర్చుకొని "సతీరత్నమా! నేను రాయలను, నీ ప్రాణేశ్వరుడ"నని పలుకుచు, యోడకపెకలెకి యామె కన్నీటిధారల దన కొనగోళ్ల జిమ్ముచు, దేవీ! "నీయం దట్టి యుపచారమొనర్చితిని! నీకడ నా నాడు క్షత్రియుండుటకు గారణము పరప్రేరణమని తెలియకపోవుటయు, చూచినవుడైన నిన్నడుగక పోవుటయు, నిన్ను పురినుండి వెడలగొట్టిన దాది నీవే మైతినని నీవృత్తాంతమే యారయక పోవుటయు నాదిగాగల నేరములన్నియు నాయందే గలవు. నీవు నిరపరాధవు; నేను సాపరాధుడను. నీవు నన్ను గాదు, నేను నిన్ను వేడికొందును. నన్నేలుకొనుము. నారాజ్యమున కేతెంచుము" అనెను. అమృతరసాయనంబుల బోలు నావాక్కుల వినినంతనే దేవి యానందకందళితహృదయారవిందమై కను విచ్చి ప్రాణేశ్వరునిగని యాతని పాదములపై వాలి "నాథా! నాతప్పులు క్షమించితిరా! క్షమించితిరా! ఆహా! ఎంతధన్యను! ఎంతధన్యను!" అని పల్కి యాతని చరణంబులు కనులకద్దుకొనుచుండ రాజేంద్రు డామె ననురాగంబున గనుచు "దేవీ! వైరాగ్యవ్రతం బుజ్జగించి నీవు నా యంతఃపురరాజ్ఞి వయ్యెదవా? రాజ్యం బుజ్జగించి నేను నీయాశ్రమవాసుడను గానా?" యనెను. అనురాగ భరితంబులగు నవ్వాక్యంబులకు ప్రేమైక భాసురంబగు చిఱునవ్వు దేవిమోవిపై తొలఁకెను. ఆహా! ఎంతనిసర్గమనోహరమా యెలనవ్వు!

పతితపావనత
(జీసస్సు)

అల్లంరాజు రంగనాయకులు గారు

ఒక యుషస్సున మలయానిలోర్మి వితతి
నధివసించి సర్వేశ్వరుం డమృతశీత
హస్తములతోడ నిమిరి, చరాచరాత్మ
సంచయమ్మును మేల్కొల్పు సమయమందు

నిదుర మేల్కాంచి జీసస్సు నిజగృహాన,
స్నానమొనరించి శుభ్రవస్త్రములు దాల్చి
జీవితేశ్వరుహృదయానఁ జేర్చి కొలిచి
శిష్యులకు సత్యబోధలఁ జేయుచుండ.

పక్షిసంతతి మేతకై పరువులెత్త,
తమ్మిపువ్వులు విరిసి నెత్తావిగురియ,
నళికుమారులు పుప్పొడియాటలాడ,
పూర్వదిక్కాంత కుంకుమబొట్టు పొలిచె!

అప్పు డొక పరిచారకుం డరుగుదెంచి
క్రీస్తునకు వందనం బాచరించి— "ప్రభువ!
నేఁడు మీరలు మాస్వామి నిలయమునకు
విందుగుడువఁగ నేతెర వేఁడుచుంటి."

అని మనవిచేసి "మెస్సయా" యభిమతంబు
వడసి యభివాదనముఁ జేసి వెడలినాఁడు.

* * * *

వ్యాధిబాధితజీవుల కమృతమూర్తి
కరుణ దీపించి స్వస్థత కలుగఁజేసి
మతము దూషించువారల మానసముల
కిహపరార్థమ్ము లవలీల నెఱుకపఱిచి,

శాంతసుస్థిరచిత్తుఁడై సత్యమూర్తి
ఆశ్రితావళిఁగూడి గృహమ్ము వెడలి
దీనమానవోద్ధరణకై దీక్షఁబూని
పాపజీవుల రక్షించు వ్రతముపట్టి
జ్ఞానబీజమ్ము లెల్లెడఁ జల్లుకొనుచు—
"నీవు స్పృశియించునంతనే నిఖిల కలుష
హారమౌను మాబిడ్డల"కనుచుఁ గొంద
రంబుజాక్షులు జీసస్సునందు మిగులఁ
బ్రేమభక్తులు కలవారు ప్రియసుతాళి
నెత్తుకొని పర్వుపరువున నేఁగుదెంచి,
ఆతఁ డరుదెంచు తెరువున కడ్డపడగ,
వారిశిశువుల నను రాగ పూరితాత్ముఁ
డగుచు నాశీర్వదించి ముద్దాడి యనిపి
"సిమను" మందిరరాజముఁ జేరఁబోయె.

* * * *

స్నాతకుఁడు "జాను" పోలె జీసస్సుగూడ
"యూదు"లకు నీతిగరపుచు యూదగురువు
లందు గలుగులోపంబు లందందుఁజాటి
ప్రజలలో భేదభావముల్ ప్రాఁకజేసి
స్వమత సంవృద్ధికై కృషి సలుపుచుండ—
ప్రభువు జీసస్సుపై భక్తి శూన్యంబయ్యె
నతని కెవ్విధినేని నాహ్వానమంపించి
నిజనివాసముఁ జేర్చి నీతిబోధలు సల్పి
సవ్యమార్గమునుండి నయముతోనె మరల్ప
మదిలోనఁ దలఁచి "సిమన్" యేసుఁ బిలిపించె.

ఆకతంబునఁ బ్రభువున కతిథికొసఁగు
నర్ఘ్యపాద్యాది సత్కృతులందు నొక్క-
టేని జరుపక నిర్లక్ష్య మూనియుండె;

నైన నీయవమానమ్ము నాత్మ నెంచ
కాతఁ డపుడు తదంగణమందుఁ గలుగు
నాసనమ్మున నుపవిష్టుఁ డయ్యె, నంత-

ప్రభుసుబోధల వినుటకై భక్తిపరులు
కొంద ఱాతని డాయ, నానంద మొంది
విమలమతితోడ సుజ్ఞానవృష్టిఁ గురిసి
తన్మయులఁ జేసె వారలధర్మమూర్తి.

ఆసుధామృత వారాశి నంద ఱట్లు
మునిఁగియుండ, దుశ్చరితయౌ ముగుద యొకర్తు
పరమగురుని దర్శింప లోపలికిఁ జొచ్చి
ప్రభుపదాంభోరుహమ్ముల పజ్జ నిలిచె.

* * * *

ప్రొద్దుపొడుపునఁ జేసిన బోధలందు
"ఎట్టి కిల్బిషకర్ముల కేని గాని
రక్షణముగల"దని పాపరక్షకుండు"
పలుకఁగా విని, తాఁ జేయు పాపరాశి
నుండి వెలువడుమార్గమ్ము నూహఁ జేసి,
అతని దరిఁ జేర నిదె మంచియదనటంచు
ఆ"కులట" విందు భుజియింప నరుగవారిఁ
గలిసి ధైర్యమ్ముతోడ లోపలికి నేఁగె.

* * * *

అట్లు ప్రభుసన్నిధిని నిల్చి నంచయాన
సాధు శీతలహృదయ శ్రీ చరణయుగము
చెంత శిరసుంచి కోమల కుంతలములు
ధరణిపైఁ బడిపొర్ల, సంతప్తమాన
సోద్భవోష్ణాశ్రుధారల నొలికి యేసు
పాదకంజములు కడిగి, భక్తితోడ
గంధసారాళిఁ బూజించి, కరవుదీర
తత్పదాంభోజ సురభి నెత్తావి ద్రావి
ముద్దులంగొని నయనాల కద్దుకొనుచు
"స్వకృతదోషమ్ములన్నియుఁ బాసిపోవ
నవ్యయ మతీతమౌ పథ మందికొనఁగ
సర్వసముఁ డీశ్వరుండె నాపూర్వజన్మ
పుణ్యవశమునఁ బ్రభువయి పుట్టెనేమొ?"
అనెడి విశ్వాసమున సర్వమామె మఱచె!
ఆవిచిత్రదృశ్యముఁ గాంచి యచటివారు
విస్మయముఁ జెంది క్రోధాగ్ని పెచ్చుపెరుఁగ
నంద ఱొకమాఱె లేచి యాయబలఁ జుట్టి.

"ఈదోషకర్మురా లింతేని భయమూన
కీపవిత్రస్థాన మెటుచెరెనో? దీని
వెడలఁ ద్రోయుఁడ యిపుడె వెలికి"నంచాయనా
ధనుబట్టిగెంటఁ దొందరపాటు నొందఁగా.

భీతిలజ్జలు మనమునఁ బెనఁగొనంగ
భీతహారిణేక్షణాంచల, ప్రేమమయుని
శరణువేఁడెడు దృక్కుల సరసి, యతని
పదసరోరుహములకడ నొదిఁగిపోయె!

సకలజీవదయాళుండు శాంతమూర్తి
ప్రభువు, దుర్భావితచిత్తులై పడతినేహ్య
భావమునఁ గనుఁగొను యూదభక్తవరుల
యవిరతంబగు కోపానలార్చు లపుడు
శీతలోక్తులఁ జల్లార్చి, చెలియవైపు
అభయహస్తముఁ జాఁచి "ఓ యబ్జవదన!

ఇపుడు నీకలుషము క్షమింపఁబడియె!
ధన్యతమమయ్యె నీజీవితమ్ము నేడు !!
ఈవొనరించు దుష్కృతులకు నీవు
తగిన విషాద వేదనలను బొంది
భక్తి ప్రపూర్ణమౌ స్వాంతమ్ముతోడ
సేవఁ జేసి ముదంబుఁ జేకొంటివమ్మ!
విమలహృదయమ్ముతో నన్ని వేళలందు
పరమపూరుష ధ్యానతత్పరత గలిగి
ప్రేమరాజ్యమ్ములో విహరింతువేని
నిత్యశుభములు చేకూరు నీ కిఁకైన!"
అనుచు దీవింప నంత, నవ్వనజగంధి
తనకు రానున్న నరకబాధలు తొలంగి
విబుధలోకసౌఖ్యములు ప్రాప్తించు ననెడి
మోదపూర్ణామృతమ్ములో మునిఁగిపోయె!!!

ప్రణయాశయము

కె. అన్నమరాజశర్మ గారు

ఎన్నటిప్రేమ భూతి యొల
యింపక దివ్యమనోహరాకృతిన్
భిన్న మొనర్చుచుండె, కను
పించెదవే కను దోయిమూసినన్
స్విన్నముఖంబుతోడ కమ
నీయమృదూక్తుల నిన్ను 'గూర్చివి
ద్యున్నవవల్లి' కోపమున
యోరుచిరాంగి! జపించు చుండెదన్.

విరహవిషాదవృత్తినిఁద
పించెడినా కిఁక శాంతిలేదె, సుం
దరమగుప్రేమ బంధము మ
నంబుఁ గలంచు తెఱంగెఱింగినన్,
నిరవధి కార్తి బొమ్మలటి
నీతటమందునఁ దానమాడినన్,
బరునఁ దనంబు వోవిడి కృ
పామతిఁ బూనక పోవుకోమలీ!

సరసాలోల దృగంచలేషుశతులన్
స్వాంతంబు ఖండించి,దు
స్తరదావానలపీఠమం దునిచి చిం
తామాత్రమోహాంపుఁజి
త్తరువై తాపమునించెదే ప్రణయగం
ధంబుల్ పిసాళింప న
న్నరవిందాయతనేత్ర! నీమృదుల బా
హాగ్రంథి బంధింపుమా.

అర్ధగర్భిత నీలలో లాంబకముల
మగువ దాఁచితె మధురంపుమర్మగతుల
ప్రేమతత్వంబు నీలోనఁ బిచ్చలింప
సిగ్గుతెర జీల్చికొని రాఁగఁ జింతసేతు.

హృదయ చషకంబు నందలి ప్రేమసుధను
బంచి పెట్టఁగ వచ్చెదే స్వప్నవీథి
స్వర్గమందైన మనవాంఛ సఫలమొందు
ననెడి యడియాస నెచ్చెలీ! యధిగమించె.

బహుళపరిణామ కర్మప్రవాహమందు
కొట్టుకొనిపోయి యెన్నటికో త్వదీయ
పాణిపల్లవముం గేలఁ బట్టి కావక
పోను నాకాంక్ష విఫలమై పోవు టెట్లు?

స్వయం వరణం

హనూమాన్ (కవితాసమితి)

అనగనగా కాశ్మీర దేశంలో కనకశర్మని ఒహాపండితు డుండేవాడు. ఆయన చతుర్వేదాలు, షట్ శాస్త్రాలు చదివి లోకంలో యింతవాడు మరొహాడు లేడనే చిరకీర్తి గడించి కాలం గడుపుతూండేవాడు. ఈ పండితునికి ఒహా చక్కనిఅమ్మాయి ఉంది. ఈమెకుచక్కదనాన్కి సాయం తెలివితేటలు మిక్కుటంగా ఉండేవి. ఈమె క్రమక్రమంగా తండ్రిగారివద్ద సర్వకళ లభ్యసించడమే కాకుండ, తండ్రిగారు చేస్తూన్న శాస్త్రార్థాలు, ఆయన యుక్తి ప్రత్యుక్తికలు శ్రద్ధగా వింటూ పెద్దపండితురాలై పోయింది. ఎన్నాళ్లాడపిల్ల యింట్లో ఉంటుంది. గులాబి చెక్కిళ్లమీద సిగ్గుదొంతరలు కనిపింపజొచ్చేయి. పండితుండు భార్యతో ఆలోచించేడు అమ్మాయి వివాహావిషయం.

కొనకు వారిద్దరు మరునాడు "శుభస్య శీఘ్రమం" అని వరుణ్ణి వెదకడానికి ముహూర్తం నిర్ణయించేరు.

శర్మగారు మరునాడు బయలుదేరి ఒహా పల్లెటూరిప్రాంతం చేరేరు. అప్పుడు నమంగా సూర్యోదయం అయింది. ఈయన తిన్నగా ఆఊరుప్రక్క పారుతూన్న తాబేరు గట్టు మీదికి వెళ్లి ఒహాపెద్దమనిషిని ఆఊరి సమాచారం కనుక్కుంటూ నదిలో నిష్ఠాగరిష్ఠులై సంధ్యవారుస్తూఉన్న యువకులను చూచేసరికాయన కొహా అభిప్రాయం లట్టింది. మళ్లీ వారిని చూసేడు. నచ్చింది. నూనూగుమీసం, బంగారపుశరీరం, నల్లని పెన్నెరులు, శబాసను కుని ఒకక్షణం ప్రతీక్షించేసరికి ఆ యువకులు సమీపించేరు. అందులో నొకనిని శర్మగారు "నీపేరేమి" అన్నారు. యువకుడు నవ్వు మొగంతో "కింశుకశాస్త్రి" అన్నాడు. పండితుడు సరే అని కింశుకశాస్త్రితో వారి ఇంటికి వెళ్లి ఆరోజు కక్కడుండి కింశుకశాస్త్రినివెంట పెట్టుకుని మర్నాటికి తమ యిల్లు చేరేడు. తగిన పెళ్లికొడుకు వచ్చేడని శర్మగారిభార్యకు

సంతోషం కలిగింది. పెళ్లికొడుక్కి పిండివంటలతో భోజనంపెట్టగా నాతడు భోంచేసి చావడిలో పచారు చేయుచుండగా అమ్మాయి పెండ్లికొడుకుని చూడడానికి వచ్చింది. చూచింది వాళకం; పెదవి విరిచింది. పెండ్లికొడుకుకూడ గమనించే డమ్మాయిని. అప్పుడామె "అయ్యా! తామేమి చదువుచున్నా" రంది. పెళ్లికొడుకు "భారవి" అన్నాడు. అమ్మాయి "సరేగాని అయ్యా! విహాస్య అన్నది యేవిభక్తి" అంది. పెళ్లికొడుకు వెంటనే "షష్ఠి" అన్నాడు. అమ్మాయి మళ్లీ "విహాయ"అన్నదో? అందిపెళ్లికొడుకుజంకకుండ"చతుర్థి"అన్నాడు. అమ్మాయి:"అహం?" అబ్బాయి: "ద్వితీయ". అమ్మాయి: "కథం?" అబ్బాయి: "ద్వితీయ". ఇంకేముంది, తెలిసిపోయింది అమ్మాయి కబ్బాయి పస. తండ్రిగారు అమ్మాయిని పిలిచి,"అమ్మా, చూసేవూ పెండ్లికుమారుని?నీకుతగినవాడేనా?"అన్నారు అందుల కమ్మాయి నైస్పృహ్యా సూచకంగా ఒహానవ్వు నవ్వి—"కింశుకశాస్త్రి".

శ్లో. "యస్య షష్ఠీ చతుర్థీ స్యాత్
విహాస్యచ విహాయచ;
అహం, కథం, ద్వితీయా స్యాత్
ద్వితీయా స్యా మహం కథం."

అందిట:—చూచితిరా విద్యాధికయగు నతిమణి విమర్శకతా నైపుణి. ఇట్టియువతి తగిన వరుని బరిణయమాడి యెంతచక్కగా గాపురముసేసి వన్నెకెక్కునో గదా!

తులువ తుమ్మెద

విద్వాన్ కె. నరసింగ రావు గారు, బి.ఏ.,యల్.టి.

తులువతుమ్మెద యొక్కటి చలము బూని
కొలము కొమరును దొంగిలదలచి మదిని
చెలిమిసాకున కలువల కొలను జేరి
పలుకమొదలిడె మెల్లని యెలుగుతోడ.

కూర్మిగంటికి సొంపును గూర్చు మీరు
కొలనిలో బడియుండంగ గోరదగునె
వదలి రండిక గండుతుమ్మెదలకెల్ల
తేటి చవిదేనె పంచుడు తెలివిపాగ.

ఉన్నచోటనె పడియుండ పన్నుగాదు
వన్నె మేటిగ నెంచుడు చెన్నుమీర
అన్నిసుఖముల దేలింతు నలతలేక
దయ్య మిచ్చెను దేహంబు దనివితీర్ప.

అన్నమాటల వలపుల కలరి యవియు
వెలుపలికి వచ్చి సెజ్జతో కులుకుచుండి
వన్నె తేనెల పోనాడి చిన్నవోయి
తెలివిమాలిన నడతకై తిట్టికొనియె.

తుమ్మెద చెఱచి జుమ్మని తొలగిపోయె
నంత ముగిసినపిదప నీవంత యేల?
తనర వెన్నుండు పెట్టిన తావులందె
మీరు వారును చెడకుండ మెలగగాదె?

సంఘం అంటే ఏమిటి ?

గురుభాగవతుల ధర్మారావుగారు, యం. ఏ.

ఎక్కడెక్కడ జీవిఉందో అక్కడల్లా సంఘం ఉందనిచెప్పవచ్చును. ఎంచేతంటే ఒక ప్రాణి తనవంటిప్రాణుల సంఘంలో కాని పుట్ట లేదు; పెరగలేదు. సంఘజీవనం జీవవృక్షం యొక్కపై శాఖలని చెప్పతగిన ఉన్నతప్రాణు ల్లోస్పష్టంగా కనుపిస్తుంది. అలాంటి ప్రతిప్రాణి న్నీ సంఘంలోపుట్టి, సంఘంలో పెరిగి, సంఘంమూలాన్నే తనస్వభావాన్ని, లోపాలని తెలుసుకుంటుంది. సంఘం మనచుట్టూ ఉండడమే కాకుండా మనతోకూడాఉంది. ఏరిస్టాటిల్ ఈసత్యమే ఇలాగుచెప్పేడు. "మనుష్యుడు సంఘజీవన బద్ధుడైన ఒకమృగం." (Man is a social animal)

సంఘంఅంటే శారీరకంగాను, మానసికంగాను సమానధర్మాలుకల వ్యక్తులసముదాయం అనిచెప్పవచ్చు. సమానధర్మాలులేకపోతే వ్యక్తులు కలిసి ఉండలేవు; కలిసి తమఉద్దేశాలు నెరవేర్చుకోలేవు; స్నేహం, అన్యోన్యత, సంఘీభావం, ఇవిఉండాలంటే వ్యక్తులు వాటివాటికి ఉన్నఏకత్వం గ్రహించాలి. ఒక వ్యక్తినిపోలి యింకో వ్యక్తిఉండవచ్చుకాని అవ్యక్తులన్నీ ఒకసంఘం అని అనిపించుకోలేవు. ముఖ్యమైన హంశాల్లో పోలికఉన్నప్పటికీ, వ్యక్తికీ, వ్యక్తికీ, భిన్నత్వంకూడా ఉండాలి. కారణమేమంటే ఈభిన్నత్వమే వ్యక్తులన్నింటినీ కలిపిపరస్పరసహాయంవల్ల ఒకేలక్ష్యం సాధించడానికి కారణభూతం అవుతుంది.

సంఘం అనేశబ్దంలో ఇంకో అభిప్రాయం ఉంది. అది యేదంటే "సంఘంలో ఉండే వ్యక్తులు ఒకదానిమీద మరొకటి ఆధారపడి ఉంటాయని." సంఘంప్రథమంలో కుటుంబంగాఉంటూ ఉండేది. కుటుంబంలో స్త్రీలు పురుషులమైనిన్నీ, పురుషులుస్త్రీలమైనిన్నీ ఆధారపడి ఉంటారు. స్త్రీలు పురుషసహాయంవల్లనూ, పురుషులు స్త్రీలసహాయం వల్లనూ పరిపూర్ణత్వం పొందుతారు. కుటుంబంలో వర్తిస్తూ ఉన్న యీసూత్రమే బాహుళ్యంగా సంఘంలోకూడా వర్తిస్తూఉంది. కాని సంఘంలో ఒకరిమీద యింకొకరు ఆధారపడియున్న విధాలు హెచ్చుగా ఉంటాయి. ఆప్రదేశం కూడా చాలా విరివిగా ఉంటుంది. అతిపురాతనకాలంలో కులాలు, జాతులు, గ్రామంలో నివసించే సంఘాలు మిక్కిలి సంకుచితంగా ఉండేవి. వాటికిన్నీ చుట్టూఉన్న ప్రపంచకానికిన్నీ,ఏవిషయంలోనైనా,ఇచ్చిపుచ్చుకోవడం ఉండేదికాదు. కులానికీ, జాతికీ, గ్రామానికీ, వెలుపల ఉన్న వాళ్లంతా శత్రువులనే అప్పటి వాళ్లనమ్మకం. అయితే యీయుగంలో దేశదేశాలకీ,ఖండ ఖండాలకీ,సంబంధం హెచ్చయిపోతూఉంది. దేశానికీ దేశానికీ యుద్ధంపుట్టి

రాకపోకలకు అడ్డంవచ్చేటపుడు ప్రజలు ఎంత బాధపడతారో మనకు తెలుసు. రానురాను ఈపరస్పర సంబంధం అధిక సంఖ్యాకులలో ఏర్పడడమే కాకుండా అది అశిథిలంగా తెంచడానికి వీలులేకుండా పరిణామిస్తూఉంది.

సంఘంఅంటే సహకారమన్న మాట. సంఘాన్నికూడ చేసేశక్తులకూ, యుద్ధాలకూ, పరస్పరవిరోధం కనిపిస్తుంది. యుద్ధంవైషమ్యాలనుపెంచి, నాశన కారణ మవుతుంది. సంఘందానిలో ఉండేవ్యక్తులకు సమానాశయాలు కల్పించి ఆవ్యక్తుల్ని ఒకదగ్గరకు పోగుచేస్తుంది.

సంఘం గురించి మనంనేర్చుకొన్న సంగతులివి: సంఘంలోఉండే వ్యక్తులకు సమాన ధర్మాలు ఉంటాయి. ఒకరిమీద మరొకరు ఆధారపడి ఉంటారు. సంఘంలో ఒకరికోసంఅందరూ, అందరికోసం ఒక్కొక్కరూ సహాయం చేస్తారు. అయితే సంఘం అంటే ఇంతేనా! కాదు. సంఘం ఒకవలలాంటిది. అందరమూ ఒకటేఅన్న సంగతి గ్రహించినవ్యక్తుల ఇచ్ఛాశక్తి, ఉద్దేశములూ, వీటివల్లఏర్పడిన పరస్పర బంధాలే సంఘజీవనానికి ప్రాణంపోస్తాయి. సంఘతత్వంగురించి ఆలోచించేటప్పుడు సంఘం అంటే ఒకఆంతరికమానసికావస్థ అని భావించిరి. కాని ప్రత్యేకవ్యక్తుల సదుపాయానికిగాని వాటిసౌఖ్యంకోసంగాని ఏర్పడిన సంస్థ కాదు. సంఘంలో తల్లికీ, పిల్లకీ, ఉండేసంబంధం దేనితో కనిపిస్తుంది?

తల్లికి పిల్లమీద ఉండేప్రేమతోను, బిడ్డకు తల్లిపై ఉన్నప్రేమతోనూ ఈప్రేమ మూలముగా ఇద్దరి ఆంతరంగిక స్వభావం కూడా వ్యక్తమవుతుంది.

సంఘములయొక్క యథార్థ స్వభావవిచారణ ఈ దృష్టితోచెయ్యాలి. సంఘంలో వ్యక్తిత్వంలాగ ఉండకుండా వ్యాకోచం అవుతుంది. వ్యక్తిస్వార్థపరత్వం అనేగొలుసు తెంచేసి ఇతరవ్యక్తులతో సంబంధాలు కల్పించుకుంటుంది. ప్రతిమనుష్యుడికీ నేను ప్రత్యేకవ్యక్తిననే జ్ఞానం కలిగి, తరతరాలకూ వ్యక్తియొక్క ప్రత్యేకత్వం నశించకుండా వంశక్రమాగతంగా వస్తుంది. యౌవనం పోషింపబడుతుంది. స్త్రీపురుషుల అన్యోన్యసంబంధాలవల్ల వాళ్లగుణపుష్పాలు వికసిస్తాయి. ప్రకృతి రహస్యాల కనుగొని దాన్ని తనవశానికి తెచ్చేటందుకు మనుష్యుడు చేసేప్రయత్నాలన్నీ ఏకలక్ష్యబద్ధం అవుతాయి. తరతరాలనుంచీ వంశక్రమాగతంగా వచ్చే మనుష్యుల ఆచారాలు, వ్యవహారాలు, అభిప్రాయాలు, నడుస్తూ ఉంటాయి. కాలక్రమేణ మనుష్యులు సంపాదించే జ్ఞానం అంతా సంఘానిదే. సంఘంయొక్క మహాదుద్దేశంలో, అందులో నివసించే మనుష్యులవైరాలూ, వాళ్లస్నేహాలూ ఇమిడి ఉంటాయి.

విధులు, ధర్మాలు, వాటివిభాగం

సంఘానికి అవసరమైన పనిఏదైన కావలసి ఉంటే ఆపనిచెయ్యవలసినవిధి అందరిదీ

అయిఉంటుంది. ఆకారణంచేత ఆపనిఅందరూ కలసి చెయ్యాలి. అనగా ఏదయిన పనిచెయ్యడానికి పడవలసిన కష్టం అందరూ పంచుకోవలసి ఉంటుంది.

సంఘం సహకారంమీద ఆధారపడి ఉంటుంది. ఇంతేకాక సంఘం మొత్తంమీద కావలసినపనిలో ఎవరివంతువారు చెయ్యాలి. ఎవరుఎంతపనిచెయ్యాలో అది ఒకప్పుడుప్రకృతే నిర్ణయిస్తుంది. ఉదాహరణాం క్రింద కుటుంబ జీవనంతీసుకుందాం: శిశుపోషణ విషయంలో తల్లితండ్రులిద్దరిలో ఎవరివిధి వారు నెరవేర్చడం చూస్తున్నాం. తొమ్మిదిమాసాలు మోసి, తల్లి తన జీవంతో ఇంకో జీవాన్ని పోషిస్తుంది. శిశువు పుట్టిన తరువాతకూడా కొన్ని సంవత్సరాల వరకూ పిల్ల తల్లిమీద ఆధారపడి ఉంటుంది. తండ్రికూడా తనజీవన కుసుమమని చెప్పడానికి తగిన శిశువుమీదనుండే సహజ ప్రేమవల్ల శిశువుకి కావలసిన సదుపాయాలన్ని చేస్తాడు. శిశుపోషణభారాన్ని, ప్రకృతే భార్యా భర్తలమీద వాళ్లస్వభావానుగుణ్యంగాపంచుతుంది. ఈవిధుల్ని ఇంకో అపుడు సంఘంలో నుండే వ్యక్తులే బుద్ధిపూర్వకంగా కొన్నిసామాన్యలాభాల కోసంగాని సామాన్యసదుపాయాల కోసంగాని నిర్ణయిస్తాయి. వైదిక కాలంలో ఆర్యులసంఘం ఈఉద్దేశాన్ని అనుసరించే, బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు అనేనాలుగు భాగాలయింది. ఏభాగం (వర్ణం) తాలూకుపని ఆభాగమే చెయ్యాలనే యీ ప్రత్యేకత్వ నిర్ణయం, (Specialisation) వల్ల రెండు లాభాలు ఉన్నాయి. మొదటిది: మనుష్యులకి వాళ్ల వాళ్ల పనులు నేర్పుతోను, సౌలభ్యంతోనూ చెయ్యడానికి అవకాశం కలగడం. రెండవది: ఎవరి స్వభావానికి అనుకూలమైనపని వాళ్లు చెయ్యడానికి వీలుండడం. "Caste is based on the law of spiritual economics", అని కొందరు చెప్తారు.

ఈవిధులవిభాగంవల్ల సంఘంలో ఉండే ఒకజాతి లేక తెగ ఇతర జాతులపైని, ఇతర తెగలపైని, ఆధారపడి ఉండడమే కాకుండా ఒకజాతియొక్కగాని, తెగయొక్కగాని, అవసరం ఇతర జాతులకూ, తెగలకూ ఉండడమే కాకుండా, జాతిజాతికీ తెగతెగకీ సమానత్వం ఏర్పడి హెచ్చుతక్కువలులేకుండా సంఘంలో ఉండే అందరికీ ఒకవిధమైన అన్యోన్యమైత్రి ఉంటుంది.

పూర్వం ఒకప్పుడు బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రులు ఒకరినొకరు సమాన గౌరవంతో చూస్తూ ఉండేవారని అనుకోడానికి ఆధారాలున్నాయి. జ్ఞానం అధికమవుతూఉన్నకొలదీ, ప్రకృతి శక్తులను మనుష్యుడు తన సౌఖ్యం కోసం వినియోగించినకొలదీ, సంఘంలో వ్యక్తులధర్మాలు, విధులు, వీటివిభాగం జరుగుతూ ఉంటుంది. అదే సభ్యత అని చెప్పవచ్చు. ఈవిధుల విభాగంవల్ల మనజాతియొక్క బుద్ధి వికసించి జ్ఞానాభివృద్ధి కలుగుతుంది.

రణాంగణము
(రంగరాయ ప్రబోధము)

మున్నంగి లక్ష్మీనరసింహ శర్మ గారు

తరతరమ్ములనుండి మాతరము దనుక
  పౌరుషము పాలనమ్ము గాపాడినారు;
దురమునకుఁ బెండ్లికింబలెఁ దరలినారు;
ఆలమునఁ గేలిసల్పి సింగాలలీల
పరబలద్విపయూథకుంభములు వ్రచ్చి
సహజకరవాలజీవి వంశప్రతిష్ఠ
లిహపరమ్ముల దవిలి మ్రోయించినారు;
గణ్యతకు మించె మీ పరాక్రమము క్రమము.
శాస్త్రవాదలఁ, గేలశస్త్రము దనర్చి
కర్మయోగము నెఱపిన క్షాత్త్రధర్మ
రతులు మన వంశకర్త లాంధ్రనృపవరులు;
వారికడుపునఁ బుట్టినవార మంచు
మఱతుమే? వంశములకెల్ల మాసిపోని
మచ్చఁ గూర్తుమె? యాహవక్ష్మాతలమున
వీరవిఖ్యాతి నొనర్చి బొబ్బిలిప్రతాప
డిండిమధ్వని జగతి నిండింపవలయు;
దిగ్విజయకేతనముల నెత్తింపవలయు;
భరతవీరప్రతాపప్రభావమెల్ల
దివిజలోకంబుదాఁక నందింపవలయు;
చావుబ్రదుకుల చర్చలు సమయవలయు;
అరులబలములఁ జించి చెండాడవలయు;
'కోటవిడుఁ'డంచు, 'నోబతుకూడ'దంచుఁ
గూయు పగవానినాలుకఁ గోయవలయు;
లాతిపాలనమునకు సలామొనర్చు
సిగ్గుమాలిన బ్రదుకు నశింపవలయు;
నేటితోఁ బరాధీనత మీటవలయు;
జన్మభూమికి దాస్యమోక్షమ్ము లేక—
లేదు భౌతికవిభవంబు; లేదు శాంతి;
లేదు స్వర్గము, మనుటకు లేదధికృతి;
సిరులు మెఱుపులు, రాజ్యమస్థిరము- తనువు
బుద్బుదము-క్షణికమ్ములు బూటకములు.
వచ్చు సుకృతదుష్కృతము లేపఱచి వెంట;
ప్రాణము లశాశ్వతము; లభిమాన మొకఁడె
పరఁగు గలకాల మాచంద్రభాస్కరముగ.
త్రెంచుకొనుఁ డిహబంధముల్ దెరలిరండు!
ప్రకృతి "జాతస్యమరణమ్ ధ్రువ"మ్ము శౌర్య
ధనులు మీ; రసిధారావ్రతమ్ముఁ గొనుఁడు!!
సంఖ్యాతద్వీప, శ్రీకృష్ణ జయజయజయ!
శాంభవీ, కాళి, చండికా జయజయ జయ!!
లయమహాకాలరుద్ర, జే జయజయజయ !!!

ఉల్కలు (Meteors)

వింజమూరి హనుమంతరావుగారు

రాత్రిభాగమందు నక్షత్రములవంటి కొన్ని జ్యోతిస్సులు వియత్తలమునుండి శరవేగముతో భూలోకమున కవతరించుచు మార్గమధ్యమున సమసిపోవుట మన మందరము తరుచుగా చూచుచుందుము. ప్రాయికముగా నిట్టిజ్యోతిర్గణములు ఘంటకు నాలుగైదు చొప్పున నంబరవీథిని పొడకట్టి యొక్క త్రుటికాలములో మాయమగుచుండును. మందగాములగు కొన్ని ఒకటి రెండు నిముసములవరకు దృక్పథమున నుండును. ఒక్కొక్క తఱి యీ జ్యోతిస్సులద్భుత తేజఃపుంజములై గగనభాగమంతయు వెలుతురుచే నింపును. వానియాగమనమున నంధకారము పటాపంచలగును. ఇట్టి మూర్తములను (Bodies) ఉల్కలందురు. ఉల్కలేవిధమున ప్రత్యక్షమైనను వాని జీవనమల్పకాలమే.

అనుదినము రాత్రిభాగమున కనబడునుల్క లతిసూక్ష్మములై మనదృష్టి నాకర్షింపవు. వెన్నెలరాత్రుల యందివి దివిమైనాడు విహంగములవలె దోచును. వీనినేరసజ్ఞులగు కవులు తమ కావ్యములలో చకోరకములనియు, వెన్నెలపురుగులనియు వర్ణించెదరు. మనమిట్టి మూర్తములనుజూచియు సరకుసేయము. కొన్ని సమయములందివి యసంఖ్యాకములయి భయోత్పాదకములగును. ప్రపంచచరిత్రయం దిట్టితరుణము లనేకములు వర్ణింపబడియున్నవి. అరేబియాలో ౫౯౯ సంవత్సరం మొహరం పండుగ కడపటి రాత్రియంతయు, నుల్కలు మిడుతలదండువలె నిటునటు బారజొచ్చినవట. జనులు భయభ్రాంతులై భగవంతునిగూర్చి ప్రార్థించిరట. దేవమాతయగు మహమ్మదుగారి యవతరణమందు తప్ప మఱియొన్నడు నిట్టివింతనుజూడలేదని యనుకొనిరట. క్రీ. శ. ౧౭౯౯ లోను, క్రీ. శ. ౧౮౩౩లోను నిట్టిభయంకరవృష్టి సంభవించెనని చరిత్రలయందు వర్ణింపబడియున్నది.

ఉల్కలు సూక్ష్మవాతావరణము (Regions of rarer atmosphere) గల యున్నత ప్రదేశములయందు మేఘమండలమునకు చాలపైనుండగనే కనపించును. వానిస్వభావము నూహించుటకుదగిన ధ్వన్యాదిహేతువు లెవ్వియు వానియాగమనమును పురస్కరింపవు; కాని యపూర్వ సమయములయందు నఖండతేజోవంతములగు నుల్కలి యవతరణము సంకుల్పఘోరశీఘ్ర ఘుమఘుమారావమును ధిక్కరించు భయంకరనినదముతో గూడియుండును. అట్టితఱి లోహపాషాణాదులు భూమిపైబడుట యుగలదు. చాలకాల మీపాషాణపదార్థముల స్వత్వము (constitution) ఖనిజశాస్త్రజ్ఞుల కభేద్యమైదుర్గ్రాహ్యముగనుండెను.

రానురాను పదార్థతత్త్వమెఱుంగుటయందు నిపుణులగు శాస్త్రజ్ఞులు ఈ పదార్థముల బాగుగ పరీక్షించి వీనిలో మూలద్రవ్యములు (Elements) ఖనితేతరములు కాకపోయినను వీని సమ్మేళనవిధానము భూమియందు దొరకు మిశ్రపదార్థసమ్మేళన విధానములలో దేనిని బోలియుండలేదనియు ఆకారణమున నివి భూమ్యతిరిక్తములనియు నిరూపించిరి. ఇట్టి యుత్పాతమును కన్నులారజూడకపోయినను, సామాన్యపరిశోధనచే నేపదార్థమైనను ఉల్కాశకలమని ఖనిజశాస్త్రజ్ఞుడు సులభముగా పోల్చదగిన కొన్ని విచిత్రలక్షణము లీపతితపదార్థసమ్మేళనమునకు సహజమైయున్నవి.

అంతరిక్షమున నుల్కలసంఖ్యాకములు. ఇవి సూర్యునిచుట్టు ననేకవిధములగు కక్ష్యల (orbits)లో భ్రమ్మరుచుండును, భూమి తన కక్ష్యలో నీమూర్తములను సర్వదా ఢీకొనుచున్నది. ఈతాకుడుచే సూక్ష్మములగు మూర్తములు దగ్ధమగుచున్నవి. దగ్ధమగుతఱి ఉత్పన్నమగు జ్వాలను మనము ఉల్కయనుచున్నాము.

సంఘట్టనమాత్రమున మూర్తమేల దగ్ధముకావలెను? వందలకొలది మైళ్లదూరమువరకు కనబడునంతటి దీప్తకాంతి త్రుటికాలములో నెట్లుకలుగును అను సందియములు పొడమవచ్చును. ఈ యంశముల నరయుటకు ప్రకృతిశాస్త్ర పరిచయమవసరము. ఘర్షణవలన వేడిమి

గల్గుననుట జగద్విదితము. పూర్వులు యజ్ఞయాగాదిక్రతువులయందు దారుమథనముచే నిప్పురాజేయుచుండిరిగదా. అది ఎట్లుగలిగె? త్రిప్పుచున్న కఱ్ఱలోని యణువులకు గతిబలము (kinetic energy) వృద్ధియగుటచే అడుగున నున్న దుక్కపు అయణువులు తమబలము నొసగును. అడుగుకఱ్ఱకదలకుండుటచే తిరుగుడు కఱ్ఱయొక్క గతిని నిరోధించును. ఆనిరోధము (Resistance) చే గతిబలము వేడిమిగా మారును. కావున ఉష్ణత గతియొక్క వికృతి. ఉష్ణవాయువునకు శీతవాయువునకు గల భేద మేమి? ఉష్ణవాయువులోని యణువులు శీతవాయువులోని యణువులకంటె ద్రుతస్పందనము (Rapid vibration) గలిగియుండును. అట్టి వాయువు ఇతర వస్తువులపై సోకినపుడు వాని యణువులకు సహా గతిబలము హెచ్చి స్పందనముగలుగును. ఆయణుస్పందనమే వస్తువును ఉష్ణతముగ జేయును. కావున ఒక మూర్తము అతివేగముగ గాలిలోపోవునపుడు చుట్టుప్రక్కలనున్న గాలి చల్లగానున్నను, మూర్త మేవేగముతో పరుగిడు చుండునో అదేవేగముతో దానిని మార్కొనుచుండును. ఈసంఘర్షణచే నామూర్తముయొక్క గతి బల ముష్ణతగా మారి యది ఉష్ణాధిక్యమగును. వేగము హెచ్చిన కొలది మూర్తముయొక్క ఉష్ణత హెచ్చుచుండును. గాలిలో క్షణమునకు ౧౨౫ అడుగులవేగముతో వెళ్లునట్టి యొక వస్తువునకు దగ్గరగా నుష్ణతమాపకము (Thermometer) నుంచిన యెడల ఉష్ణము ౧° హెచ్చునట్లు కనబడును అని తామ్సన అను ప్రకృతిశాస్త్రవేత్తగనుగొనెను. ౨౫౦ అడుగులవేగముగల వస్తువు ౪°.ఉష్ణతనిచ్చును. ఈసిద్ధాంతమును ఉల్కలయుత్పాతమునకు ప్రయోగించిచూతము.

భూమి తన కక్ష్యలో క్షణమునకు ౯౭౦౦౦ అడుగులవంతున వెళ్లుచున్నది. స్థిరమగు నొకమూర్తమును ఈవేగముతో భూమి ఢీకొనినయెడల పైసూత్రప్రకారము మూర్తముయొక్క ఉష్ణత $\frac{౯౭౦౦౦^2}{౧౨౫^2}$ =(౭౭౬)² = ౬౦౨౧౭౬° ఎక్కువయగును. ఇంత యుష్ణము మనము కనివిని యెఱుగము. ఇందులో $\frac{౧}{౧౦౦}$ వంతు ఉష్ణత మద్ధ్యింపజేయుట యసాధ్యము. ఇందుకు తోడుపై వియన్మూర్తము స్థిరముగాక గమనవేగము గల్గినయెడల భూమియొక్కయు మూర్తముయొక్కయు వేగయోగము విపరీతమై వాని సంఘట్టనచే నుష్ణత మఱింత హెచ్చును.

నవంబరునెలలో కనబడు నుల్కలు భూమి కభిముఖములై క్షణమునకు ౨౬ మైళ్లవంతున ప్రయాణము చేయుచున్నవి. భూమి క్షణమునకు ౧౮ మైళ్లవంతున నరుగుచున్నది. ఈరెండు మూర్తములు క్షణమునకు ౪౪ మైళ్లవంతున సమీపించుచున్నవి. పై సూత్రము ననుసరించి ఈవేగము ౩౫౦౦౧౧౦° ఉష్ణమునకు సమానమగుచున్నది. ఆ యుష్ణతయంతయు ఉల్కలకు చెందునది యని యూహింపరాదు. సంఘట్టనచే నంతయుష్ణత బయలుదేరెను. గురుతైనమనులోహము సహితము ౨౧౦౦ వేడిని పొందునరికి కరిగి నీరై పిదప భస్మమగును. భస్మమగువేళ మిరుమిట్లు గొలుపు కాంతులు వెడలుట సహజము. ఒక క్షణమున ౩౫౧౦౦౧౧౦° ఉష్ణ ముద్భవించినయెడల నావేడిమిలో చాలభాగము గ్రహించిన మూర్తము ఎంతవేగిరము క్షయమగునో, అట్లగునపు డెంత వెలుగునిచ్చునో చదువరులే యూహింపవలెను.

ఈ యుల్కలలో చాల పెద్దవి మనవాతావరణములోనికి వచ్చునపుడు గల్గువేడిమి వానిని నిశ్శేషముగా హరింపకమునుపే భూపతనమగుట సంభవించును. భూమిని సమీపించు కొలది సాంద్రతర (more dense) వాతావరణము నవి మార్కొనుచున్నవి. మఱియు భూమిని సమీపించుకొలది వాతావరణము శీతలతరమగుటచే మూర్తముయొక్క యుష్ణమును తగ్గించుచుండును. వాతావరణ సాంద్రత యధికతరమగుటచే నీపకన పదార్థమును తుత్తునియలుగా జేయును. చితికిపోవు సమయమున ఘోరమగుశబ్దముగలుగును. ఉల్కలు ప్రాయికముగా నల్పపరిమాణము గలవగుటచే మార్గమధ్యముననే దగ్ధమై పోవుచుండును. తఱుచు కనబడు నుల్కలు ౭౫ మైళ్ల ఎత్తుననుండగా దృక్పథమునబడి ౫౫ మైళ్ల ఎత్తునకు దిగులోపల క్షయమగునని కనిపెట్టబడెను.

ఆకాశమున ఉల్కలు అన్నివైపుల కనబడును అందుచే వీని కక్ష్యలు అన్నిదిశల నన్నిస్థానముల యందుండునని యూహింపవలసి యున్నది. కాని ఉల్కాసమూహముయొక్క గమనము ప్రత్యేకోల్కయొక్క గతికి భిన్నమై సర్వదా యొకనియమము ననుసరించి నటులు కనబడుచున్నది.

ఒక యుల్కాసమూహము మన దృక్పథమున బడినపుడు అందలి యుల్కల కక్ష్యలన్నిటిని భగోళము (Celestial sphere) పై మనము గుర్తించినయెడల నవి యన్నియు రమారమి సమానాంతరములై యేకబిందు సంపాతములై యుండును. దీనినిబట్టి పైమార్గముల కక్ష్యలన్నియు సమానాంతరము లనియు, అన్నిటి గమ్యస్థానమొకటియే యనియు తేలును. ఈ గమ్యస్థానమునే 'యుజ్జ్వలస్థానము' (Radiant Point) అందురు.

న్యూటను అను పాశ్చాత్య గణితశాస్త్రవేత్త ఉల్కల చరిత్ర నరయుటకై క్రీస్తు శకారంభమునుండి ఆతని నాటివరకు గల దేశచరిత్రలనెల్ల శోధించెను. అనాదినుండి ౩౩ సంవత్సరముల కొకమారు ఉల్కావృష్టి వ్రాయబడి యుండెను. అంతేకాక ప్రతిమారును నవంబరు ౧౨, ౧౩ తేదీలలోనే ఈవృష్టి సంభవించి నటుల తెలుపబడియుండెను. దీనిని బట్టిచూడగా భూమి తనకక్ష్యలో నొక నిర్దిష్టస్థానమును చేరునప్పుడెల్ల నుల్కాపాతముగల్గున ట్లగపడుచున్నది.

పై యంశములనుబట్టి నవంబరు వృష్టికి కారణభూతములగు నుల్కాసమూహములు ఒక నియమితకక్ష్యలో సూర్యునిచుట్టు భ్రమించినట్లు మన మూహింపవలసి యున్నది. ఈ కక్ష్యయొక్కయు, భూకక్ష్యయొక్కయు సంపాతస్థానమొక శతాబ్దమునకు ౧½° చొప్పున తూర్పునకు జరుగుచున్నది. ఉల్కాసమితి తనకక్ష్య యందంతయు వెదజల్లినట్లుండక కొంతమేర దట్టముగా క్రిక్కిరిసి యుండును. భూమి యీసమూహమును ౩౩ సంవత్సరముల కొకమా రెదుర్కొనుచుండును. లెక్కిన కాలములో భూమియు నుల్కలగుమియు సంపాతస్థానమందు ఏకకాలమం దుండకపోవుటచే వృష్టి సంభవింపదు.

న్యూటన్ మహాశయుడు చరిత్రాంశముల ననుసరించి ౧౮౬౬ సంవత్సరము నవంబరు ౧౩ దిని ఉల్కావృష్టి సంభవించునని ముందుగా తెలియజేసెను. అట్లే ఉల్కావృష్టి సంభవించుటచే నతనిజోస్యము రూఢియయ్యెను. అనంతరము ఇటాలియన్ దైవజ్ఞుడు కడుకడు తీవ్రకృషి సలిపి ధూమకేతువుల కక్ష్యలకును, ఉల్కాసమూహముల కక్ష్యలకును సన్నిహిత సంబంధముకలదని సిద్ధాంతీకరించెను. ఇతడేకాక మరికొందరు జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలు కూడ స్వతంత్రముగా గుణించి యతని సిద్ధాంతమును నిర్ధారణచేసిరి. ఉల్కాసమూహముయొక్క యావర్తసరమావధి (maximum period of recurrance) ౩౩½ సంవత్సరము లనుకొని అందుపై గణితముచేసి ఇటాలియన్ దైవజ్ఞుడు వాని కక్ష్యను నిర్ణయించెను. కొంతకాలమున కొక ధూమకేతువు అదే కక్ష్యలో ప్రయాణముచేయు నట్లు కనుగొనబడెను. ఆ సంవత్సరము నవంబరులో నుల్కావృష్టి సంభవించెను. ఈధూమకేతువు తనదారిని పోవునపుడు దీనివెంబడించువణుసమూహముల భూమినెదుర్కొనుటచే నా ఉల్కావృష్టి సంభవించెనని యిందువలన తేలెను.

చాల కాలమునుండి ప్రతి యాగస్టు నెలలోను పరాశర (Perseus) నక్షత్రమునుండి ఉల్కలవర్షము కురియుట లోకానుభవము. అట్లగుటచే పరాశరనక్షత్రము చితికిపోవుచున్నదని యనుకొనజనరు. పరాశర నక్షత్రమెటుండునో ఆవైపునుండి సూర్యమండలమునకు ఉల్కలనేకములు వచ్చుచున్నవి. ఆగస్టునెల ౯,౧౧,౧౨ దిలలో నీయుల్కలు ఒకటి వెనుక నొకటి విరామము లేక కనబడుచుండును. వీనియందలి విశేషమేమన, వానిజాడ కొంతవడి కాంతిమయమై వెలుగుచుండును. గణితజ్ఞుడొకడు వీని కక్ష్యారహస్యను భేదించి ౧౮౬౨ సంవత్సరములో రెండవమారు కనబడిన ధూమకేతువు యొక్క కక్ష్యయు, నీయుల్కలకక్ష్యయు నొకటియే యని నిర్ధారణచేసెను. కావున నీయుల్కలు ఆధూమకేతువుచే విసర్జింపబడిన యణుసమూహములని తేలెను. వీనియుజ్జ్వలస్థానము పరాశరనక్షత్రము.

౧౮౭౨లో నవంబరు ౨౭న ఉల్కావృష్టి సంభవించునని సూచింపబడెను. 'బైలా' ధూమకేతువు ౧౮౪౬లో చీలి రెండుభాగములయ్యెను. అందొకటి మొదట సూక్ష్మముగానుండి క్రమక్రమముగా వృద్ధియగుటచే కొంతకాలమునకు రెండుభాగములు రెండు ధూమకేతువులవలె స్పష్టముగా కన్పించెను. ఇట్లు కనబడిన మరియొకమాసములో రెండుభాగములు క్షీణించి యంతర్ధానమైయెను.

ఈధూమకేతుకక్ష్య భూకక్ష్యకు సమీపమందుండుటవల్ల ప్రతిసంవత్సరము నవంబరు ౨౭ తేది భూమి యీకక్ష్యను దాటిపోవుచుండును గణితమునకనుసరించి ఈకక్ష్యలో విహరించు ధూమకేతువు ౧౮౭౨ సంవత్సరము సెప్టెంబరులో భూకక్ష్య నతిక్రమించి పోవలసియుండెను. సామ్యము ననుసరించి భూమి సంపాతస్థానమును జేరినపుడు ధూమకేతూచ్ఛిష్టోల్కా ప్రవాహము నెదుర్కొనుటకు దగినకారణము లుండెను. ఇంతేకాక యీప్రవాహము ఉత్తరాభాద్ర (Andromeda) నక్షత్రమండల మేవంక కన్పించునో అటునుండి బయలువెడలునట్లు కనబడుననియు అందుచేత ఉత్తరాభాద్ర నక్షత్రమే దీనియుజ్జ్వల స్థానమనియు నిర్ధారణచేయబడెను. తదుపరి ప్రత్యక్షానుభవము వలన నీసిద్ధాంతము ప్రత్యంశము నిజమయ్యెను.

పై యంశములను బట్టి ఉల్కలు వేరనియు ఉల్కాసమూహములు (Meteorite) వేరనియు, ఉల్కాసమూహములు ఆదిని ధూమకేతువులకు చెందినట్లును తెలియుచున్నది. ధూమకేతువుల స్వత్వమునుగురించి మరియొక వ్యాసమున జర్చింపబడెను.

శక్రచాపము

అనంతపంతుల రామలింగస్వామిగారు

ఓయవేద్యవిచిత్రమా! యొసఁగుహాయి
తావకీనైకసూక్ష్మ సందర్శనంబు;
గాయక కవీంద్ర చిత్రలేఖకుల సఫల
జీవిత స్నిగ్ధసుస్వప్న భావమీవా?
శక్రచాపము నీవనజాల నేను.

భువనమోహన కల్యాణ మూర్తిమైన
తత్పరాత్పరు సౌందర్య తత్వసార
మను విచిత్రచిహ్నంబ వీవగుదువేమొ?
శక్రచాపము నీవనఁజాల నేను.

అప్పుడప్పుడు పర్వదినాళు లందు
సమరసామ్రాజ్యమందు నత్యంత మెఱుగు
నట్టి జాతీయ కేతన మగుదు వేమొ?
శక్రచాపము నీవనఁజాల నేను.

అవ్యయానందకందమా నట్టి నాక
తలము జనుధన్యజీవుల దారిలోన
చిత్రచేలాత్తపథ మీవా చెప్పలేను
శక్రచాపము నీవనజాల నేను.

వర్షరూపకమునను మున్వచ్చి మధుర
మోహనానూనరూపసంబోధితమగు
నట్టి ప్రస్తావనఁజేసియరుగు నటివా?
శక్రచాపము నీ వనజాల నేను.

అలనిలింపనదీజల మాడువేళఁ
దీరమందున రతిదేవి యారవైచు
నేడు రంగులచీర వీ వేమొకాని
శక్రచాపము నీవనజాల నేను.

జాళువా తమ్మిపూవుల చాలునేలు
మేలిచదలేటి చెంగట మెఱయు చిత్ర
వర్ణసైకత సీమపై వఱలు దేమొ?
శక్రచాపము నీవనజాల నేను.

నందనవనాంతికస్థలమందు నెగడు
వివిధవర్ణ కుసుమచయ విరచితమగు
స్వాగతద్వార మీవన వచ్చునెమొ?
శక్రచాపము నీవనజాల నేను.

అల్లమిన్నేటిసీటఁ బ్రయాణమునకు
నందనవనానఁ ద్రిమ్మరు నాకబాల
లేడు రంగుల పూవుల నేరితెచ్చి
తివిరిరచియించినట్టిపూఁ దెప్పవేమొ?
శక్రచాపము నీ వనఁజాల నేను.

భూమిజను లొనరుచు పాపపుణ్య చరిత
రచితమగు చిత్రగుప్తుని గ్రంథరాజ
పత్రమొండగు చీవు గన్పట్టుచుందొ?
శక్రచాపము నీవనఁజాల నేను.

అరయనస్థవ్యసన సమాయత్తమైన
భౌమజీవన చాంచల్య భావమనెడు
నేడు రంగులచిత్ర మీవేమొకాని
శక్రచాపము నీ వనఁజాల నేను.

ఆదితేజంబవైనను నాదితేజ
భిన్నమటు దోఁచినను భ్రమవెట్టుచుండు
నీవు జీవాత్మ పరమాత్మ భావబోధ
కప్రథితచిత్రరూపటీక వగుదేమొ?
శక్రచాపము నీ వనఁజాల నేను.

జీవహింస యొనర్చు నిశితవధోప
కరణములు గన నాకు దుఃఖంబుగలుగుఁ
గాని తత్సాధనాభిఖ్యవైనను నిను
గనినయంతనె కలుగు నఖండ ముదము.

ఆకతంబున నిన్ను వజ్రాయుధముగ
ననపహింపను — శాంతి చిహ్నంబ వందు
చల్లనౌ వానకును నీకు జరుగుచెలిమి
నెట్టులింక సమర్థింతు; నిదినిజంబు.

ఎన్నక నీదు తత్త్వ! మది
యేమని పిన్నతనంబునందు నే,
గన్నుల విందుగాగ నినుఁ
గాంచితి; నేఁడు తదీయమోదభా
వోన్నతి వోయె మామకవ
యోగత తార్కిక బుద్ధిచేత; నా
పన్నుఁడనైతిఁ; గాని గత
బాల్య దశాస్మృతియయ్యె; ధన్యుఁడన్.

చాలును తార్కిక ప్రకృతి,
సచ్చిదనంతునిలీల లెన్నఁగాఁ
జాలవు, వానిసృష్టినివి
జంబుగ నీవణువంట యొప్పు, నిం
కేల వృథాశ్రమంబు? సక
లేంద్రియ గోచర సర్వమాతఁడం
చో లిభజింపు, మద్దియె మ
హాప్రకృతి న్బొనరించు మానవా!

హిందూదేశ ఆర్థికస్థితి

చాపలి వెంకట హనుమంతరావుగారు, యం. ఏ.

3

కేంద్రరాష్ట్రప్రభుత్వముల ఆర్థికసంబంధములు

ఇదివరకు ప్రచురింపబడిన రెండవ వ్యాసములో భారత కేంద్ర ప్రభుత్వమువారి ఆదాయమార్గములనుగూర్చి విచారించి యుంటిమి. ఇప్పుడు వారేవిషయములకై తమఆదాయమును ఉపయోగించుచున్నారో, ఆఉపయోగించుపద్ధతిలో ఏమేమి మార్పులు కావలెనో చూచెదము. ఇదివరలో చెప్పబడినట్లుగా ఇండియాగవర్నమెంటువారు చేయవలసినపనులలో ముఖ్యమైనది దేశరక్షణ. ఇదికాక పరదేశ వ్యవహారములు (Foreign affairs) ఇతరదేశములతో రాయబారములు మొదలైనవి జరుపుట, నాణెములను తయారుచేయుట, వాటిని సరియైన పద్ధతులపైనడుపుట (Currency Management) తమ అధికారముక్రింద నున్న ఇతర ప్రభుత్వశాఖలను సరియైన త్రోవలో నడచునట్లుచూచుచు వాటికి కావలసిన ఖర్చును పెట్టుట, ఇవికూడ కేంద్ర ప్రభుత్వమువారు చేయవలసినపనులే. వీటిలో మొదటిది రెండవది ఆపనులవలన ఏవిధమైనరాబడియు లేకుండగనే చేయవలసిన ఖర్చులు. అనగా వాటినుండి ప్రభుత్వమువారికి వచ్చు ఆదాయము లేదు. మూడవది ప్రస్తుతకాలములో ప్రభుత్వమువారి యాజమాన్యమున నున్నప్పటికిని కొలదికాలములో ఏర్పాటు చేయబడనున్న సెంట్రల్ బ్యాంకు (Central Bank) లేక రిజర్వు బ్యాంకు (Reserve Bank) వారు చేయవలసిన పనియగును. నాల్గవది: తప్పనిసరియగు ఖర్చు. ప్రభుత్వశాఖలు సామర్థ్యముతో నడపబడవలెననిన వాటి నట్లునడుపుమనుష్యు లుండవలెను. కాన ఆఖర్చుపద్దు సంపూర్ణముగ ఎత్తివేయుట అసాధ్యము; వీలున్నయెడల అవకాశ మున్నప్పుడెల్లను అక్కడక్కడ తగ్గింపులను చేయవచ్చును.

మొట్టమొదట దేశసంరక్షణను గూర్చి ఆలోచింతము. దేశసంరక్షణకు కావలసిన ముఖ్యపరికరము సైన్యము, దానికి సంబంధించిన ఉపకరణములు. హిందూదేశమందు సైన్యముపై ఖర్చుఇప్పుడు ౫౫, ౬౦ కోట్ల రూపాయలమధ్య నున్నది. ప్రభుత్వమువారి ఖర్చుపద్దులలో ఇదియే ప్రధానస్థాన మాక్రమించుచున్నది. మనదేశ ఆర్థికపరిస్థితినిబట్టి సైన్యముపై ఇంతఖర్చు అనవసర మనియు, ఈ సైన్యము మనదేశపు లాభముకొరకు కాక ఇంగ్లండుదేశపు లాభము కొరకే ఏర్పాటు చేయబడినదనియు, ఈఖర్చులో 3 వంతులు బ్రిటిష్‌సైన్యముమీాదనే పెట్టబడుచున్నదనియు దానిని చాలవరకు తగ్గించుటకు ఆవశ్యకతకలదనియు మన దేశనాయకులు అనేక సంవత్సరములనుండి ప్రభుత్వమువారిని హెచ్చరించు

చున్నారు. ఇండియాప్రభుత్వమువారి ఖర్చుల విషయమై ఆలోచించి ఏయే శాఖలలో తగ్గింపులు చేయవలెనో సలహానిచ్చుటకై ఏర్పాటు చేయబడిన ఇంచ్ కేప్ కమిటీ (Inchcape Committee) వారు సైన్యముపై వ్యయమును ౫౦ కోట్ల రూపాయిలకు తగ్గించవలెననియు, అంత కన్న ఎక్కువ ఖర్చు అవసరము లేదనియు సూచించియుండిరి. సైన్యములో ఎక్కువగా హిందూదేశస్థులను పెద్ద ఉద్యోగములకు ఏర్పాటుచేయుటవలనను, హిందూదేశపు మిలిటరీఖర్చులో కొంతభాగము ఇంగ్లండు దేశమును భరించునట్లుచేయుటవలనను, ఇంగ్లండు దేశపుయుద్ధములలో పోరాడుటకు హిందూదేశసైన్యములను పంపకుండుటవలనను,ఇంకను ఇతరములగు అవసరములగు మార్పులను చేయుటవలనను, మన దేశపు మిలిటరీవ్యయము (Military Expendiure) ౫౦ కోట్ల రూపాయల వరకేకాకుండ అంతకంటె తక్కువకు కూడ తగ్గించుట కవకాశము లున్నవి. ఈ విషయమై ఇచ్చట విస్తరించివ్రాయుట కవసరము లేదు. ప్రభుత్వమువారు సైన్యపుఖర్చును ఇంచ్ కేప్ కమిటీవారు సూచించినప్రకారము ౫౦ కోట్ల రూపాయలలోనికి తగ్గించుటకు పూనుకొనవలెను. అట్లు చేయుటవలన సంవత్సరమునకు ౫ కోట్ల రూపాయిలు ఆదాచేయవచ్చును.

ఇక ప్రభుత్వోద్యోగస్థుల జీతములను గురించి యోచించిన మనకు కన్పించున దేమనగా ప్రభుత్వమువారు పెద్దఉద్యోగస్థుల జీతములను వీలయినపుడెల్ల హెచ్చించుచునే యున్నారు. ౧౯౨౪ సంవత్సరములో ప్రభుత్వము వారిచే ఏర్పాటుచేయబడిన లీకమిషన్ (Lee-Commission) వారి సలహాపై అఖిల భారత ప్రభుత్వ శాఖల (All India Services) గు ఐ. సి. యస్., ఐ. ఇ. యస్. మొదలగు శాఖలలో ఉద్యోగీయుల జీతములన్నియు హెచ్చు చేయబడెను. ఈ హెచ్చు చేయుటవలన సంవత్సరమునకు ౭౦ లేక ౭౦ లక్షల రూపాయల ఎక్కువఖర్చును దేశీయులు భరించవలసివచ్చుచున్నది. ప్రభుత్వశాఖలపై ఖర్చు తగ్గించవలెనని ఎన్నడు సూచింపబడినను ప్రభుత్వమువారు చిన్నఉద్యోగస్థులను తీసివేయుట, వారిజీతములను తగ్గించుటయే జరిగించుచున్నారు కాని నిజముగా దేశమును క్రుంగదీయుచున్న పెద్ద ఉద్యోగస్థుల జీతములను తగ్గించుటకు ప్రయత్నించరు. ప్రపంచములో ఏ ఇతర దేశమందు కూడ మన దేశములో ప్రభుత్వోద్యోగస్థుల కిచ్చునంత హెచ్చుజీతములిచ్చుచుండుటలేదను సంగతి ఎల్లరకును విదితమే. హైందవులను గొప్పఉద్యోగస్థులుగ విరివిగ తీసుకొనుటవలన ఖర్చుతగ్గిపోవుననుటకు సందేహము లేదు; కాని ప్రభుత్వమువారి ఇండియనై జేషన్ (Indianization) పద్ధతికి ఇంతవరకు సుముఖులుగా నుండుట లేదు.

ఇండియాప్రభుత్వమువారి ఖర్చుపద్దులలో ముఖ్యమైన వేరొకటి జాతీయఋణమును పరిపాలించుట. మన దేశపుఋణము (National debt)

రెండువిధములుగ నున్నది; కొంతభాగముమన దేశమందు చేయబడినది; కొంతభాగము ఇంగ్లండునందు చేయబడినది.*౧౯౨౮-౨౯ సంవత్సరపు లెఖల ప్రకారము ప్రభుత్వమువారు మన దేశస్థులవద్ద ౫ కోట్ల రూపాయలును, ఇంగ్లండు దేశస్థులవద్ద ౪౫౬ కోట్ల రూపాయులును అప్పుతీసుకొనియున్నారు. వీనిలో చాలభాగము దేశలాభమును చేకూర్చు పనులకు (Productive works) ఖర్చుపెట్టబడుట ఒక్కటియే సుగుణ సూచకము. ఇంగ్లండు దేశమునందు చేయబడిన అప్పుపై ప్రతి సంవత్సరమును సుమారు ౧౯ కోట్ల రూపాయిలు వడ్డీ మనము చెల్లించవలసి యున్నది. ఈ అప్పును తీర్చు విషయములో ప్రభుత్వమువారికి చాలకాలమువరకు ఒకపద్ధతియే యుండెడిది కాదు. మన దేశమునందు చేసిన అప్పుపైవడ్డీ ప్రతిసంవత్సరమును ఈయ నవసరము లేదు కాని ఇంగ్లండు దేశమందు చేసిన అప్పుపైమాత్రము ఏసంవత్సరపువడ్డీ ఆ సంవత్సరమే చెల్లించవలసి యున్నది. కొద్దికాలములో తిరిగిఇచ్చివేయు పత్రములపై (Short term securities) ఆఅప్పు చాలభాగము చేయబడినదగుటచే అట్లు సంవత్సరము సంవత్సరమును వడ్డీ ఈయక తప్పదు. ఈ అప్పులో సుమారు అంతయు మన దేశపురైల్వేలను అభివృద్ధిచేయునిమిత్తముచేయబడినది. ఈరైల్వేల అభివృద్ధి ఎక్కువ ముఖ్యమా లేక వ్యవసాయమునకు పనికివచ్చు కాలువలు మొదలగు నీటిదారు లేర్పాటుచేయుట ఎక్కువ ముఖ్యమా యను విషయములు చర్చనీయాంశములై యున్నవి. కాని ఆచర్చ ఇచ్చట అనవసరము. ఏదిఏట్లున్నను మన దేశమునకు లాభములేని షరతులపై ఇంత అప్పును ఇంగ్లండు దేశములో చేయుపద్ధతినిమాత్రముఖండించవలసియున్నది. దీనికి జవాబుగ ప్రభుత్వమువారు మన దేశములో అప్పిచ్చువారు చాల అరుదుగ నున్నారనియు, ఇంగ్లండు దేశములో పుట్టినంత సులభముగ మన దేశములో అప్పుపుట్టదనియు చెప్పుచున్నారు. కాని వ్యవసాయపు కట్టడములు (Irrigation Works) మొదలగు వాటికి కావలసిన అప్పంతయు మన దెశములో వచ్చినదనియు, యుద్ధసమయములో 3 సంవత్సరములలో మన దేశస్థులు ౪౬ కోట్ల రూపాయలు అప్పిచ్చినసంగతియు, ఇతర సమయములలో మన దేశములో ప్రభుత్వమువారు సంపాదించిన అప్పుసంగతియు మనము జ్ఞాపకముంచుకొనిన, ప్రభుత్వమువా రీవిషయములో దేశమునకు ఎంత అరిష్టదాయకమగు విధానము నవలంబించుచున్నారో గ్రహించనగును. ఈనష్టదాయకమగు పద్ధతికి తోడుగా ప్రభుత్వమువారు ప్రజాప్రతినిధుల ప్రాతికూల్యమును త్రోసిపుచ్చి రూపాయమారకమును (Exchange) షిల్లింగు నాలుగుపెన్నులనుండి షిల్లింగు ఆరుపెన్నుల కెక్కువచేయుట వలన ప్రతి సంవత్సరమును సుమారు ౨౦ కోట్లరూపాయలకు పైగా మన

* ఆసంవత్సరములో జాతీయఋణమునుగూర్చియు దానిని తీర్చువిధమునుగూర్చియు ప్రభుత్వమువారు క్రొత్త విధానము నేర్పాటుచేయుటచే ఆసంవత్సరపు లెక్కలు తీసుకొనబడినవి.

దేశపుసొమ్ము వడ్డీ రూపకముగ పరదేశస్థుల పాలగుచుండుట జరుగుచున్నది. యుద్ధానంతరమున ఈపద్ధతిలో కొంతవరకు మార్పుచేయబడినది. ౧౯౨౫ సం.లో ఏర్పాటు చేయబడిన External Capital Committee (పరదేశముల నుండి అప్పునుతీసుకొను విధానమును గూర్చి విచారణచేయుట కేర్పరుపబడిన సంఘము) వారుచేసినసూచనప్రకారముప్రభుత్వమువారు జాతీయఋణమును వీలైనంతవరకు మన దేశస్థులవద్దనుండియే తీసికొనుటకేర్పాటుచేసికొని నట్లు మన మూహింపవచ్చును. ఇదికాక ౧౯౨౪ సంవత్సరపు ఆదాయవ్యయపట్టికపై చర్చసందర్భమున అప్పటి ఆర్థికమంత్రియగు సర్ బాసిల్ బ్లాకెట్ (Sir Basil Blackett) గారు అప్పును తీర్చువిషయములోకూడ నొకక్రొత్త సూత్రమును ప్రతిపాదించియున్నారు. దానిప్రకారము ఉన్నఋణము నుండి విముక్తి పొందుటకును, క్రొత్తఋణమును చేయుట కవసరములేకుండునట్లును ప్రతిసంవత్సరమును ఆదాయము నుండి ౪ కోట్ల రూపాయిలు ప్రత్యేకించుటకును, అదికాక ౧౯౨౩ సంవత్సరపుమార్చినెలాఖరునాటికున్న అప్పుకుపైగా అయిన అప్పులో ౧/౮౦ భాగముకూడ అప్పుతీర్చుటకై ప్రత్యేకించుటకును తీర్మానించబడినది. ఈ తీర్మానములో కొన్నిలోటులున్నమాట నిజమే; దానిని అప్పట్లో లెజిస్లేటివ్ అసెంబ్లీలో అనధికార సభ్యులు ఖండించినమాట కూడ నిజమే కాని, సర్ బాసిల్‌గారు చేసిన మార్పునందు కొన్నిలాభములున్నవనిమాత్రము ఒప్పుకొనకతీరదు. ఇకముందు జాతీయఋణమును మనదేశమందే చేయుపద్ధతితో ప్రతి సంవత్సరమును మనము ఇంగ్లండు దేశమునకు చెల్లించవలసిన వడ్డీ మొత్తము కొంతవరకైనను తగ్గునను విషయమునకు సంతోషించవలసియున్నది.

క్రొత్తసంస్కరణములు ప్రవేశపెట్టబడిన తరువాత కేంద్రరాష్ట్రీయప్రభుత్వముల ఆదాయమార్గము లెట్లు వేరుచేయ వలెనో, అట్లే ఖర్చు పద్దులు (Items of Expenditure) కూడ వేరుచేయవలసి యుండును. ఇట్లుసంపూర్ణముగ అధికారవిభజన కష్టమనియు, కొన్ని విషయములలో కేంద్రప్రభుత్వమువారికి చివర యాజమాన్యము (Final Authority) నిచ్చుట అవసరమనియు పన్నుల విచారణ సంఘము వారు తమ రిపోర్టునందు సూచించి యుండిరి. కాని అట్టి విభజనవిధానము నేర్పాటుచేయుట విషయమై ఆలోచనచేయుట ప్రాముఖ్యమని కూడ ఆకమిటీవారే వ్రాసియున్నారు. ఈ వ్యాసములలో చేయబడిన సూచన లీవిషయములో తోడ్పడునని తలంపవచ్చును.

రాష్ట్రప్రభుత్వ ఆదాయవ్యయములు

ఇంతవరకు భారతకేంద్రప్రభుత్వమువారి ఆదాయవ్యయ విషయములను గూర్చి ఆలోచించియుంటిమి. ఇకమీాదట రాష్ట్రప్రభుత్వముల విషయములనుగూర్చి ఆలోచించెదము. ఇకముందు మనదేశమందు రాష్ట్రములన్నియు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము కలిగియుండు నను ప్రధానసూత్రమును మనస్సునం దుంచుకొని

మన మీావిషయమై విచారణ ప్రారంభించ వలెను. రాజకీయ పరిపాలనా విషయములలో రాష్ట్రములు స్వాతంత్ర్య మెప్పుడుకల్గియుండు నో అప్పుడే ఆర్థికవిషయము లందు కూడ స్వాతంత్ర్యము కల్గియుండుననుట నిర్వివాదాం శము. ఆర్థిక విషయములలో స్వాతంత్ర్యము లేనిదే, అనగా పన్నులను విధించుటకును తగ్గించుటకును తీసివేయుటకును వాటిద్వారా వచ్చుసొమ్మును ఇష్టము వచ్చినట్లు ఖర్చుపెట్టు టకును అధికారము లేనిదే, రాష్ట్రీయ స్వాతం త్ర్యము వట్టిబూటకమే యగును.

రాష్ట్రప్రభుత్వము లికముందు ప్రజోప యుక్తములగు అనేక కార్యములు చేయవలసి యుండుననియు, ఆపనులను లాభము ఎక్కువ వచ్చునట్లుచేయుటకు కావలసినంత సొమ్ము ఆ ప్రభుత్వములవారి చేతులలోనుండుట అవసరమ నియు ఇదివరలో చెప్పియుంటిమి. ఈ విషయ మునుగూర్చి ఆలోచించునప్పుడు మన మొకసం గతి జ్ఞాపకముంచుకొనవలెను. హిందూదేశము లో అన్ని రాష్ట్రములును ఒకేవిధముగ నుండక, వేర్వేరురాష్ట్రములు వాటివాటి ప్రజాబాహు ళ్యము, పరిమితి, వృత్తులు వ్యాపారములు ఇతరవిషయములనుబట్టి వేర్వేరు పరిమితిగల ఆదాయవ్యయములు కలిగియున్నవి. ఈ విష యము ఒక ఉదాహరణము వలన తేటతెల్ల మగును. మనమద్రాసురాష్ట్రముచాలభాగము వ్యవసాయము ముఖ్యవృత్తిగా గలవారున్న రాష్ట్రమై యున్నది. ప్రజలలో నూటికిముప్పా తికమంది వ్యవసాయము వలననే తమ జీవ యాత్రను గడుపుచున్నారు. రాష్ట్రాదాయ ములో సగమువంతునకు పైగా భూమిపన్ను (Land Tax) నుండి వచ్చుచున్నది. ఈవిషయ ము లన్నిటినిబట్టి మద్రాసురాష్ట్ర ప్రభుత్వము వారు వ్యవసాయమునకును వ్యవసాయదారు లకును ఎక్కువ సహాయకరములుగా నుండు పనులను చేయవలసియుండును. ఇంక బొంబా యి రాష్ట్రముసంగతి చూతము: ఆ రాష్ట్ర ములో పరిశ్రమలు ఇతర రాష్ట్రములలో కన్న అభివృద్ధి గాంచినవి; ముఖ్యముగబట్టలపరిశ్రమ (Textile Industry) అచ్చట వేళ్లుపాతుకొని యున్నది. బొంబాయి రాష్ట్రమువారి ఆదా యము చాలవరకు ఆదాయపుపన్ను (Income -tax) మూలముగ వచ్చుచున్నది. పరిశ్రమల కును వాటియందు పనిచేయు కూలివాండ్ర కును సంబంధించిన విషయములందు ఆరాష్ట్ర ప్రభుత్వమువారు ఎక్కువ శ్రద్ధతీసుకొనవలసి యుండును. ఇట్లే ఇతర రాష్ట్రములందు కూడ ఆరాష్ట్రపరిస్థితులనుబట్టి ఆదాయ వ్యయములు నిర్ణయించబడును.

రాష్ట్రప్రభుత్వముల ఆదాయ మార్గము లలో ప్రధానమైనవి భూమిపన్ను, అబ్కారీ పన్ను, కోర్టుస్టాంపులపై పన్ను, నీటి సప్లయి రుసుములు నై యున్నవి మన దేశములో చరిత్ర మొదలుపెట్టినకాలమునుండియుకూడ భూమి పన్ను చాల ప్రాముఖ్యము వహించి యున్నది. ఇప్పటికికూడ భూమిపన్నే చాల ఆదాయము నకు మార్గముగ నున్నది. ఈపన్నును విధించు టలో మొట్టమొదట ఆలోచించవలసిన విష

యము, ఆపన్నును చెల్లించువారికి దానివలన ఎక్కువ బాధగా నుండకుండునట్లును, దానివలన వ్యవసాయము సాగించుటకు వారి కభ్యంతరముగా నుండకుండునట్లు నుండవలయు ననునది. భూమిపన్నును విధించుటలో వేర్వేరు రాష్ట్రములు వేర్వేరుపద్ధతుల నవలంబించు చున్నవి. బెంగాలునందును, బీహారుఒరిస్సా, సంయుక్త రాష్ట్రములయందును శాశ్వతపుసెటిల్ మెంటు (Permanent Settlement) అమలునం దున్నది. మద్రాసు, బొంబాయి, పంజాబు మొదలగు రాష్ట్రములలో అశాశ్వతపు సెటిల్ మెంటు (Temporary Settlment) పద్ధతి అమలునం దున్నది. శాశ్వతపు సెటిల్ మెంటు ప్రకారము రైతు ప్రభుత్వము వారి కీయవలసిన పంటపాలు (Share of the produce from land) ఒక్కసారిగానే ఎల్లకాలమునకు ఏర్పాటు చేయబడినది. ఆపద్ధతి అమలునం దున్న రాష్ట్రములలో ప్రభుత్వము వారు భూమిని, జమీందారులకును తాలూకా దారులకును శాశ్వతపు హక్కులతో నిచ్చివేసి వారిభాగమును వారా జమీందారుల వద్ద నుండియే వసూలు చేసికొందురు. నిజముగా భూమిని సాగుచేయు వ్యవసాయదారులతో ప్రభుత్వమువారి కేవిధమైన సంబంధము లేదు. ఇంక అశాశ్వతపు సెటిల్ మెంటు పద్ధతిలో ప్రభుత్వమువారు సూటిగ రైతులతోడనే వ్యవహరించుచు వారివద్దనుండియే భూమిసిస్తును వసూలు చేసికొనుచున్నారు. అదియే కాక కొన్ని సంవత్సరముల కొకసారి (సాధారణముగ ౩౦ సంవత్సరములకు) క్రొత్తభూమిపన్ను ఏర్పాటుచేయుటకు, అనగా భూమిపన్నును హెచ్చించుటకు, తగ్గించుటకు కూడ, ప్రభుత్వమువారి కధికారము కలదు. కాని ప్రతి క్రొత్తసెటిల్ మెంటు సమయమునందును భూమి పంటలో ప్రభుత్వభాగమును హెచ్చుచేయుటకే ప్రభుత్వము వారును, వారి ఉద్యోగస్థులును ప్రయత్నింతురు కాని దానిని తగ్గింతు రనుమాట అసంభవము. ఈపద్ధతి ఏర్పాటైయున్న ప్రాంతములలో భూమిపన్నులు, వాటికి సంబంధించిన ఇతరవిషయములు ఆలోచించుటకును తగిన విధానము నమలు నందుంచుటకు ప్రభుత్వోద్యోగస్థులకే (ExecutiveOfficials) అధికారము కలదు కాని ప్రజాప్రతినిధులుగల శాసనసభవారి కేవిధమైన హక్కును లేదు. మాంటేగ్యు సంస్కరణములను విచారించుట కేర్పాటు చేయబడిన జాయింటుపార్లమెంటరీకమిటీ(JointParlaimentary Committee) వారు లాండు రివిన్యూ విషయములను నిర్ధారణచేయు అధికారము ఆయా రాష్ట్రములశాసనసభల,(Legislative Councils) కిచ్చుట సమంజసమనియు, వీలైనంత త్వరలో ప్రతిరాష్ట్రప్రభుత్వమువారును వాటిని చట్టరూపకముగ ఏర్పాటుచేయుటకు పూనుకొనవలెననియు సూచించియుండిరి. ఇప్పటికి పది సంవత్సరములయి సంస్కరణములు అమలునం దుండినప్పటికిని ఒకరాష్ట్రప్రభుత్వము కూడ అట్టి చట్టమును తయారు చేయుటకు ప్రయత్నము చేసియుండలేదు. ఈమధ్య బార్డోలీలో

జరిగిన సత్యాగ్రహ సంరంభానంతరము ఈ విషయమై తీవ్రమైన ఆలోచనలు సాగుచున్న వనుటకు నిదర్శనములు కన్పించుచున్నవి. ఇండియా దొరతనమువారు కొన్ని మాసముల క్రిందట రాష్ట్రీయ ఆర్థిక-రెవెన్యూ శాఖల ప్రభుత్వసభ్యుల సమావేశము నొకదానిని పిలిచి దానియందు ల్యాండు రెవిన్యూవిషయమై చర్చ చేసియుండిరి. దానిఫలితము ఇంతవరకుఏమియు తేలకపోయినప్పటికిని క్రొత్త సంస్కరణములు వచ్చినతరువాతనైనను ల్యాండు రెవిన్యూ శాఖ చట్టసమ్మతముగ జరుగునట్లు ఏర్పాట్లు చేయబడునని ఊహింప వచ్చును. కేవలము ప్రభుత్వాధికారుల చేతులలోనే ఈఅధికార ముండు నంతకాలము రైతులు చెల్లించవలసినపన్నులు ఎక్కువ యగుట, న్యాయము జరుగకుండుట మొదలగు బాధలు తప్పవు. ఒక ముఖ్యవిషయము నీ సందర్భములో గమనించవలసియున్నది: ఏరాష్ట్ర ప్రభుత్వము కాని ఇక ముందు భూమిపన్ను మూలముగ ప్రస్తుతము కన్న ఎక్కువఆదాయమును సంపాదింప దలంచుట నిరర్థకము. అట్లు భూమిపన్ను నెక్కువ చేయుట పైన చెప్పబడిన మూలసూత్రమునకు విరుద్ధము. ఎందువల్లనన, భూమి ప్రతిచోటను ఇప్పటికే ఎక్కువపన్నుల భారమును వహించుచున్నది. రైతులు దేశమందంతటను ఎక్కువ ఋణబాధితులై తమవృత్తి నుండి ఏ మాత్రమును లాభమును పొందలేకున్నారు.

భూమిపన్ను విషయమై ఆలోచించునప్పుడు దాని సాధకబాధకములను గుర్తించుటపసరము. భూమిపన్ను శిస్తా, లేక పన్నా (Rent or Tax) యను విషయమై మనదేశమందు చాలకాలమునుండి ప్రబలుచున్న వాదప్రతివాదముల నిప్పుడు మన మెక్కువగ గణించవలసిన పనిలేదు. ఆవిషయమై ఇప్పటికైనను ఒక తెగింపునకు మన దేశస్థులు వచ్చిరని చెప్పుట కష్టము. ప్రభుత్వమువారవలంబించిన పరిపాలనాకార్యక్రమమువలన భూమి ఎక్కువ సారవంతమై వ్యవసాయదారుల కెక్కువ లాభము కలిగిన,లాభములో ప్రభుత్వమువారు కూడ కొంతపాలును పుచ్చుకొనగోరుట సమంజసమని మన మంగీకరింపక తీరదు. కాని పాలు వ్యవసాయదారులు ఇచ్చుకోకలిగిన దానికన్న ఇప్పుడే ఎక్కువగా నున్నదనియు, దానినెక్కువ చేయుదలంచుట అన్యాయ మనియు, వీలైన తగ్గించుటకు గాని,ఇతరమార్గములనుండి దానిలోటును పూర్తిచేయుటకు గాని అవకాశముల నరయుట అవసరమనియు గ్రహింపవలయును. ఈ సందర్భములో మన దేశమందు ఆర్థికశాస్త్రజ్ఞులు చేయు ఒక ముఖ్యసూచనను మరవకూడదు. ప్రస్తుతము భూమిపై వేయబడుచున్న పన్నును తీసివేసి పంటపై వచ్చు ఆదాయముపైన ఇతరరకముల ఆదాయముల పైవలెనే ఆదాయపుపన్నును వేయవలెనని ఆ సూచనయొక్క సారాంశము. ఈ సూచన సమంజసముగా నున్నట్లే కనుపించినప్పటికిని, దానిని దేశమున కంతకును సమన్వయింపజూచుట నష్టదాయకమును, అన్యాయమును అని ఒప్పుకొనక తీరదు. ఎందువల్లనన, మన

దేశమందు నూటికి ౮౦ మంది (బెంగాలులో తప్ప) చిన్న వ్యవసాయదారులు; వారికి భూమిపై వచ్చు సంవత్సరాదాయము చాల తక్కువమై యున్నది. ఆఆదాయముపై ఆదాయపుపన్నును విధించుటకు ప్రస్తుతమున్న నిబంధనల ప్రకారముపీలులేదు.(౨,౦౦౦రూపాయలకు పైబడిన ఆదాయముల పైననే ఆదాయపుపన్ను విధింపబడుచున్నది.) మరియును, ఆపన్ను విధింపబడకపూర్వము కొన్ని ముఖ్యమైన సంగతులు గమనించవలసి యున్నది. ఒకటి: మొత్తంఆదాయములో కొంతభాగము పన్నువేయకుండ వదలివేయవలయును. రెండు: ఎవరికి ఎంతపన్ను విధించవలెనో నిర్ణయించుటకు సాధారణముగ రెండుమూడు సంవత్సరముల ఆదాయమును లెక్కలోనికి తీసికొనవలెను. మూడు: ఒకఆదాయముపైననే రెండుచోట్ల పన్ను విధింపబడకుండ చూడవలెను. నాలుగు: పన్నురేటును నిర్ణయించకపూర్వము ఆపన్నును భరించువారి జీవితస్థితి (Standard of living) సంపూర్ణముగ ఆలోచించవలెను. ఇప్పుడు భూమిపంట ఆదాయముపై యీపన్నును విధించవలెననిన, ౨,౦౦౦ రూపాయిలకు తక్కువకాని ఆదాయములపై పన్నును వేయకూడదను నిబంధన ననుసరించి నూటికి ౮౦ మంది వ్యవసాయదారులు ఏవిధమైన పన్నును చెల్లించ నవసరము లేని పరిస్థితు లేర్పడును ఇట్లు ఇంత ఎక్కువప్రజాభాగమును వారు ప్రభుత్వమువారి వలన పొందుచున్న లాభములకు పన్నురూపకముగ ఏవిధమైన సహాయమును చేయవలసిన బాధ్యత లేకుండ చేయుట చాల అన్యాయము. దాని సారాంశము పన్నులన్నియు ౧౦౦ కి ౩౦ మంది మాత్రమే చెల్లించవలసియుండుసని.

ఇంతవరకును చేయబడిన చర్చవలన తేలినది, భూమిపన్నును తీసివేసి ఆదాయపు పన్నును వేయుట అశాశ్వతపు భూమిపన్ను ఏర్పాటున్న ప్రాంతములకు సరిపడదని. ఇంక ఎవరివిషయములో ఈసూచన అనువదించునో చూతము. బెంగాలునందును, బీహారు ఒరిస్సా రాష్ట్రమందును, సంయుక్తపరగణాల యందును శాశ్వతపుభూమిపన్ను ఏర్పాటు ౧౭౯౩ సం. లో చేయబడినదని చెప్పియుంటిమి. ఆ ఏర్పాటులో భూములు ఎక్కువఫలవంతము లైనవి. ఆదాయము ఎక్కువ వచ్చుచున్నది. జమీందారులు భాగ్యవంతు లగుచున్నారు, కాని రాష్ట్రాదాయములకుమాత్రము ఆభాగ్యములో రావలసిన పాలు వచ్చుట లేదు. బెంగాలు జమీందారులు ౧౭౯౩ సం.లో ఎంత పన్నును చెల్లించియుండిరో అంతపన్నే ఇప్పుడు కూడ చెల్లించుచున్నారు. ఇది చాల అన్యాయము; దానివలన ఇతరరాష్ట్రవాసులకు ఒత్తిడి ఎక్కువమై వారు ఎక్కువ పన్నులను చెల్లించవలసిన అవసర మేర్పడుచున్నది. ఈఅన్యాయమును సరిచేయుటకు రెండేమార్గము లున్నవి. ఒకటి: అచ్చటకూడ మద్రాసు, బొంబాయిరాష్ట్రములలో నున్నట్లు అశాశ్వతపు భూమిపన్ను ఏర్పాటుచేయుట; రెండు: జమీందారులకు భూమిపై వచ్చుచున్న ఆదాయముపై ఆదా

యపుపన్నును విధించుట. మొదటి సూచనను ఆచరణలోనికి తెచ్చుటకు చాల అసందర్భము లున్నవి: పరిపాలనా దృష్టినుండి చాలకష్టము; రాజకీయముగ నష్టము కలదు. కాన ఇప్పు డున్న స్థితినే జరుగుబాటునం దుంచి దాని అన్యాయమును తగ్గించుటయే సమంజసము. దానికి రెండవసూచనయే విచారణీయము. జమీందారుల ఆదాయములపై ఆదాయపుపన్ను, ఆ ఆదాయము౧,౦౦౦౦ రూపాయిలకు ఎక్కువైనచోట అదనపుపన్నులనుకూడ విధించుట లాభకరముగ నుండును. ఈపద్ధతికి జమీందారులుకూడ ఏవిధమైనఅడ్డును చెప్పుటకు వీలు లేదు. దానివలన బెంగాలురాష్ట్రములో ఆదాయము ఎక్కువయగుటయే కాక, బీదప్రజలకు కష్టముగనున్న అనేకచిన్నపన్నులను,రుసుములను తగ్గించుటకు వీలగును. సుమారు 150 సంవత్సరముల క్రిందట సరియైన విచారణ, దూరాలోచన లేక ఏర్పాటుచేయబడిన ఒక గొప్పన్యాయవిరుద్ధమైనపనిని సరిజేయుట కవకాశము లేర్పడును.

ముందుభాగములో రాష్ట్రప్రభుత్వముల కున్న ఇతర ఆదాయ మార్గములను గూర్చి చర్చించెదము.

ఆంధ్ర ప్రశంస

కాళ్లకూరి గోపాలరావు గారు

అభినవ బ్రహ్మవిఖ్యాత విశ్వామిత్ర కులవార్ధిచంద్రు లాంధ్రులు దలంప;
మగధసామ్రాజ్య నిర్మాణదీక్షాదక్ష దోర్బలోపేంద్రు లాంధ్రులు దలంప;
సింహళాదిద్వీపచిరపాలనాఢ్య సాద్గుణ్యాదిస్త్రైంద్రు లాంధ్రులు దలంప;
బర్మాముఖాఖిల ప్రాగ్దేశ సౌభాగ్య ధుర్యామరేంద్రు లాంధ్రులు దలంప;
ధైర్యసాహసశౌర్య గాంభీర్యవీర్య-కలితచాతుర్యసాంద్రు లాంధ్రులు దలంప;
ఆంధ్రు లే విధంబునఁ గన్న నగ్రగణ్యు;-లాంధ్రుల కసాధ్య మనున దీ యవనిఁ గలదె?

పరశురామక్షేత్ర భవ్య భాగ్యోదయోద్ధురులు నంబూద్రు లాంధ్రులు దలంప;
పుదుకోటసంస్థాన నదముల పాలనోజ్జ్వలకీర్తిమూర్తు లాంధ్రులు దలంప;
అద్వైతశైవ సిద్ధాంత ప్రతిష్ఠాపకులు పూజ్యపాదు లాంధ్రులు దలంప;
అఖిలశరణ్యవిద్యారణ్య ముఖ్యగురుప్రతిమాను లాంధ్రులు దలంప;
పాండురంగ తిక్కనముఖ ప్రాజ్ఞమంత్రి-కులవరేణ్యు లగణ్యు లాంధ్రులు దలంప;
ఆంధ్రు లేకీభవించి ప్రయత్నపడిన-నెల్ల దేశంబు లొక్కటిగ నేలఁగలరు!

['తిమ్మరుసు' నాటకమునుండి]

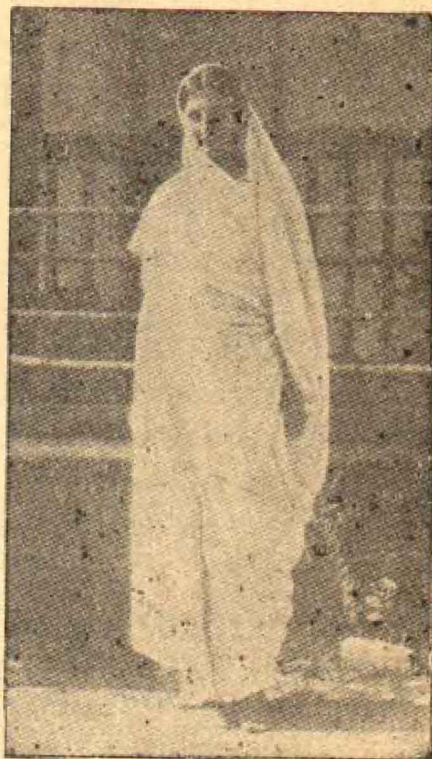
"నేను హిందూదేశమున కెందుకు వచ్చితిని?"

(సోదరి మీరాబాయి అద్భుత జీవితకథ)

మాగంటి బాపినీడుగారు, బి. యస్-సి. (కార్నెలు), యం. యస్-సి.
(కాలిఫోర్నియా), ఆంధ్ర సెనెటుసభ సభ్యుడు.

రవీంద్రుని శాంతినికేతనము భారతదేశములోని యాత్రాస్థలములలో నొకటి. వివిధజాతుల నాగరికత, వాఙ్మయము, కళలు చూచుటకు, చదువుటకు, పాండిత్యము సంపాదించుటకు, పరిశోధనచేయుటకు అవకాశము గల మహాసంస్థ విశ్వభారతి. ఇచ్చటకు వివిధదేశములనుండి, వివిధ రాష్ట్రములనుండి యెల్లపుడు పండితులు విజ్ఞానము దెచ్చుచుందురు. ఇట్టి మహాసంస్థను సందర్శించు మహాభాగ్యము యెంతకాలమునుండియో కల్గుచున్నది. కలకత్తా కాంగ్రెసుకువెళ్లి శాంతినికేతనమున కొంత కాలము గడిపితిని. అప్పుడు సోదరి మీరాబాయిగారి ద్వితీయదర్శనభాగ్యము కలిగినది. మహాత్ముడు తమిళనాడుయాత్రముగించి బరంపురమునకు వెళ్లుచున్నపుడు మరునాడు మెయిలులో మీరాబాయి బరంపురము వచ్చుననియు, ఆమెను యేలూరు స్టేషనువద్ద కలుసుకొని పాలు, పండ్లు నందజేయుమని చెప్పెను. అట్లే మరునాడు రైలులో వెదుకగా నామె మూడవతరగతి స్త్రీల పెట్టెలో నుండెను. ఆమెదుస్తులు చూచిన నామె ఆంగ్లేయస్త్రీయని అనుకొనుటకు వీలు లేకుండెను. మూటలోనుంచి యొకచెంబుతీసి మేము యిచ్చినపాలు జాగ్రత్త పెట్టుకొని యుండెను. ఈచెంబునే శాంతినికేతనమునకు వచ్చినపుడు ఆమె స్వహస్తముతో తోముకొనుచుండెను. సాధనచే జీవితము నెట్లు లోబరచుకొనవచ్చునో యీ ఆంగ్లేయ వనితజీవితమే దృష్టాంతము. ఒకనాడు తనజీవితమునందలి పూర్వచరిత్ర, ప్రస్తుతపుమార్పు యెట్లుకలిగెనో చెప్పియుండెను. జీవితము రెండుభాగములుగా వర్ణించెను. ౧. యూరపుదేశమునందు ఒకకల. ౨. ప్రస్తుతము గాంధితో గడపుచున్న నూతనజీవితము.

ఈమె పూర్వాచారపరాయణులైన ఒక సామాన్యాంగ్ల కుటుంబమునకు జెందినపిల్ల. ఈమెకు చిన్నప్పుడు గుఱ్ఱపుసవారియనిన మిక్కిలి యిష్టము. జీవితాదర్శమును గురించి మనస్సెప్పుడును స్థిరములేకుండెడిది; పారమార్థిక

సోదరి మీరాబాయి

చింతలో మునిగి యేమియుతోచక యుండెడిది. శాంతి లేక కొట్టుకొనుచుండెడిది. ౧౫ వ యేట బెత్వెన్ యొక్క ఆస్ట్రియాదేశపు సంగీతము విని కొంచెము మనస్సున ఉత్సాహము కలిగెను. తండ్రి నౌకాదళ

ములో గొప్ప యుద్యోగి. అడ్మిరల్. తండ్రితో పాటు అనేక దేశములలో రేవుపట్టణములకు వెళ్లుచుండెను. ౧౫ వ యేట లండను వెళ్లినప్పుడు ఆకాలపు నాగరికతయొక్క దుష్ఫలితములు మొదటిసారి చూడగలిగెను. ఎచటచూచి నను అశాంతియే. ఆడువారి పోకలకు, వారి అలవాట్లకు అంతులేకుండెను. పేదవారికి సౌఖ్యములేదు. పేదరికము హెచ్చుచుండెను. ధనికులకు అనవసరములగు నలవాట్లచే వ్యయము మెక్కువయగుచుండెను. వారికి ఆదాయముకంటె ర్చెక్కువయగుచుండెను. అందుచే వారికిని సౌఖ్యము లేకుండెను. తన మనశ్శాంతికై సంగీతముతో కాలమును పుచ్చుచుండెను. ఇంతలో యుద్ధమువచ్చెను. మనస్సు మరింత కలవరపడెను. నాగరికతయందు విశ్వాసము పూర్తిగా కోల్పోయెను. ప్రతి అవినీతికార్యమునకు గూడ నేసుక్రీస్తునే రుపయోగించుచుండెడివారు. యుద్ధము మరింత నిరాశను హెచ్చించెను. మనశ్శాంతికై సంగీతము నేర్చుకొనుచుండెను. ఫ్రెంచిభాషను నేర్చుకొన మొదలుపెట్టెను. ప్యారిస్ వెళ్లి ఫ్రెంచిభాష నభివృద్ధిచేసికొనెను. రోమెయిన్ రోలెండు స్విట్జర్లాండులో ఉండునప్పుడు ఆయనను చూడవలెనని యొకజాబు వ్రాసెను. ఆయన స్వహస్తముతో జాబువ్రాసిరమ్మనియాహ్వానించెను. రమ్మని యాహ్వానించిన పిమ్మట ఆయనను కలసికొనెను; అప్పటికి హిందూదేశమును గురించి యేమియు తెలియదు. ౧౬వ యేట హిందూదేశమునకు వచ్చెను. అప్పుడు పెద్దపెద్ద ఉద్యోగస్థులను, మహారాజులను, రాణీలనే చూచెనుగాని, అసలు హిందూదేశమును చూచియుండలేదు. రోమెయిన్ రోలెండు వలననే హిందూదేశమునుగూర్చి మొదట తెలుసుకొనెను. ఆమెజీవితమోక్షమార్గము రోమెయిన్ రోలెండు వలననే వచ్చుననియు, లేనిచో ఆత్మనాశనమేయని గాఢముగా నమ్మియుండెను. ఆయన ఆల్యాదరముతో నాహ్వానించియుండెను. కాని స్లేడుకన్య హృదయమును విప్పలేక నిరాశచెంది స్వగృహమున కేగెను. ఇట్టి నిరుత్సాహముతో ఉన్నపుడు రోమెయిన్ రోలెండునుండి మనసు విప్పిమాట్లాడుటకు రమ్మని, మరియొక ఆహ్వానము వచ్చినది. ఈసారి వెళ్లినప్పుడు— మనస్సు విప్పిమాట్లాడగలిగినప్పుడు—కొంచెము మనశ్శాంతి గలిగెను. అప్పుడు గాంధినిగూర్చి తానువ్రాసిన పుస్తకమునుగూర్చి చెప్పెను. గాంధి పేరు క్రొత్తగా ఉండెను. రోమెయిన్ రోలెండు గాంధిమహాత్ముడు ఈకాలపు ఏసుక్రీస్తని చెప్పినపుడు గాంధి తనకు ముక్తిదాత యగునని యామె యనుకొని యుండలేదు. ఇంటికి వచ్చినపిమ్మట తృప్తి, మనశ్శాంతి కలిగెను. తండ్రితోపాటు యీజిప్టుకు వెళ్లెను. అచట గాడిదలమీద ప్రయాణము చేసెను. రెండు మూడు నెలల పిమ్మట ప్యారిస్ పట్టణమునకు మరల వచ్చెను. అప్పుడు రోమెయిన్ రోలెండ్ వ్రాసిన గాంధి జీవితము కొని పెక్కుసార్లు పఠించెను. గాంధిజీవితము అశాంతి, అసంతృప్తి కలవరముతో నిండియున్న తనజీవితమునకు నూతనజ్యోతి యయ్యెను. తుఫానులో కొట్టుకొనుచున్న ఓడకు ఒక లైటుహౌసు అయ్యెను. గాంధి మహాత్ముని దర్శించి ఆయనకు సేవచేయుటకు నిశ్చయించి అట్టి అర్హతకు ప్రయత్నముల కారంభించెను. ఆయన గ్రంథము లన్నియు మరలమరల పఠించెను. జీవితము, భోజనము, క్రమముగా మార్చివేసెను. ఇట్లు సిద్ధముగానుండుట కొకసంవత్సరము సాధన చేసెను. ఇంతలో మహాత్ముని తీవ్రోపవాసము వచ్చెను. అప్పటి ప్రజలు గాంధి వచ్చిపోయిన చూతమని మురియుచుండెడివారట. ఈధస్తురా లదిసహింపలేక పోవుచుండె. గాంధి చనిపోవునని నమ్మలేకపోయెను. గాంధిమీద భక్తి హెచ్చెను. రోమెయిన్ రోలెండుగారిని కలుసుకొని ఆశ్రమమునకు వెళ్లుటకు నిశ్చయించుకొనినట్లు చెప్పి గాంధిగారికి వ్రాసెను. ౧౯౨౫ అగస్టులో రమ్మని గాంధిగారు వ్రాసెను. ౨౫ అక్టోబరున ఓడకు ప్రయాణమాయెను. అప్పుడు రోలెండ్ యిట్లు చెప్పెను. "నీ వెంత అదృష్టవంతురాలవు! ఆధునికుడగు ఏసుక్రీస్తునొద్దకు వెళ్లుచున్నావు! నీ వెంత అదృష్టవంతు రాలవు! నీవెంత అదృష్టవంతురాలవు!" లండనువెళ్లి తనవద్దనున్న వస్తుసామగ్రినంతయు తల్లిదండ్రుల కిచ్చి సెలవుతీసుకొనెను. ఆంగ్లేయస్త్రీకుండవలసిన వస్తుసామగ్రి ఏమియు లేక పుస్తకములతోమాత్రము బయలుదేరి నవంబరు 2-వ తేదిన తనజీవితాదర్శమగు సబర్మతీ చేరెను. సర్దార్

పటేలు స్టేషనునకు వచ్చి కలుసుకొనెను. గాంధి 'ప్రియమైన బిడ్డా! ర'మ్మని కౌగిలించుకొనెను. అప్పటి నుంచియు గాంధిమహాత్ముని "నీవే తల్లివి; తండ్రివి; గురుడవు; ముక్తిదాయకుడ"వని నమ్మియుండెను. అప్పటినుండియు గాంధి తల్లియై తండ్రియై గురువై ముక్తిదాయకుడై యుండెను. మిస్సుస్లేడు మీరాబాయి సోదరిగా మారెను. ఆ తేదీనుండి ఆమెకు నూతనజన్మ. ఆకారము మారెను; ఆచారములు మారెను; ఆత్మమారెను; గౌను టోపీ మేజోళ్లు బూట్సులు ధరించు గొప్ప ఎడ్మిరలు కూతురు, ఆంగ్లేయనారి, సాధారణజీవియై, లోకోత్తర పురుషుని పెంపుడుకూతురై, శిష్యురాలై, హైందవనారీమణియై గొప్ప సాధకురాలయి మనసోదరి మీరాబాయియైనది. పునర్జన్మ ఎట్టిదో యుండును కనుగొనుటకుగాని, కండ్లఎదుట నీదృష్టాంతము కన్పడుచున్నది. మిల్టను "We can make hell of heaven, heaven of hell" "నరకముస్వర్గముగాను, స్వర్గము నరకముగాను చేసుకొనుశక్తి మనలోనున్న"దనెను. అది ఈమెకు వర్తించుచున్నది. యూరపుదేశములో తాను జన్మించినందుకు ఏదో పాపము చేసియుంటిననెను. భాగ్యభోగ్యములు తండ్రి ఉన్నతోద్యోగి అగుటవల్ల అధికారబలము, తెల్లజాతికి చెందుటవల్ల జాత్యహంకారము, ఆధిక్యము అన్నియు ఉన్నను శాంతిలేక పోయెను; ముక్తిమార్గము కానరాదాయెను; కాని సబర్మతి ఆశ్రమము, తండ్రిగాంధి, మాతృదేశము హిందుస్థానము, స్వర్గమువలెనుండె. జీవనము ధన్యమగుచుండె. ఆశ్రమమునందు తనకు నౌకర్లులేరు. తెల్లవారు, మనలో కొందరు "Live to eat" తినుటకొరకే బ్రతుకు-అట్టి అలవాటులోనున్నను - "Eat to live"- ఆహారమెంత అవసరమో అంత తిన ప్రారంభించెను. పూర్వాచార బ్రాహ్మణ వితంతువువలె కేశఖండనము గావించెను. రాట్నము చేతబట్టెను. గాంధిమహాత్ముని పాదపూజ చేయుచు, గీతాపఠనము చేయుచుండెను. ఆశ్రమమున మొదటి సంవత్సరము, ఆత్మోన్నతికివలయు ఉపదేశములు, పఠనము పొందుచుండెను. రెండవ సంవత్సరము హిందీ పాండిత్యమును సంపాదించెను. మూడవసంవత్సరము ఏకులు చేయుటలో నూలువడకుటలో ఆరితేరెను. ఇట్లు మూడు సంవత్సరములు ఆశ్రమమునందు సుశిక్షితురాలైన పిమ్మటనే సేవచేయుటకు అర్హురాలై బయలుదేరెను. దేశసేవచేయువారు ఈమెవద్దనుండి ఎంతగుణపాఠము నేర్చుకొనవలసియున్నది! మూడు సంవత్సరములు తాను శిక్షపొంది అప్పుడు బయలుదేరెను. హిందూదేశమునకు వచ్చిన పిమ్మట ఎచటను ఉపన్యాసములు యిచ్చియుండలేదు. ఇదియే ప్రథమము కార్యదీక్షమెండు. రాజపుటానాయందు స్త్రీలలో ఖద్దరు ప్రచారమునకై గాంధిగారు పంపియుండిరి. ఆచట ఒంటెమీద నెక్కి గ్రామములు తిరుగుచూ రాట్నములు పెట్టుచూ సేవచేయుచుండెను. మాతృదేశమునకు కావలసినది ఇట్టి నిజసేవకులు. స్వామి వివేకానంద ఒక ఆంగ్లవనితను ఆకర్షించగల్గి ఆమె జీవితము మాతృదేశమునకు సమర్పించు నట్లు చేయగల్గెను. ఆమెకు హిందూదేశము ముక్తినిచ్చెను. ఆమెజీవితము హిందూదేశమున కిచ్చెను. ఆమె చిరపరిచితయగు సోదరి నివేదిత. మరల గాంధి సోదరి మీరాబాయిని ఆకర్షించెను. ఆమెకు హిందూస్థానమె స్వర్గ మనుకొనెను; గాంధియే మోక్ష మనుకొనెను. అందులకు ఆమె పవిత్రభారతభూమికి ఆత్మార్పణము చేయుచున్నది. ఆంద్రూసు మహాశయుడు ఇట్లే తనవిజ్ఞానము, శక్తి, సర్వస్వము మన మాతృదేశమునకు ధారపోయుచున్నాడు! ఓహో, మాతృదేశముక్తికి కేవలము భారతీయులుగాక విదేశీయులు గూడ ఎట్లు ప్రాణములు అర్పించుచున్నారు! ఇంకెంతమంది ఎంతకాలము ఇట్లు ఆత్మార్పణము చేయవలెనో!! ఎంతకాలమైనను ఎంత అయినను తప్పవా!!!

తలిశెట్టి
రామారావు.

నాటకానికి వెళ్లివచ్చాను

మైసూరి యాత్ర *

సీరిపి ఆంజనేయులు గారు

అనంతపురమున రాయలసీమ కళాశాలాభవనము

(ప్రవేశము : యస్. సావిత్రమ్మ—కే. నారాయణమ్మ)

నారాయణమ్మ—

అక్కా! మైసూరి యాత్రాసందర్భమున మనముచూచి వచ్చినస్థలములు మఱవవలయు ననుకొనినను మఱపునకు రాకయున్నవి. స్వప్నములయందు సయితమచ్చటివిశేషము లేపొడఁ గట్టుచున్నవి:

సీ. తిలకించితిమి గదా తులలేని మందిరా
    ప్తినిఁ గడుఁబొలుపారు బెంగుళూరు
కాంచినారముగదా కమనీయసౌరభా
    న్వితమగు 'నైట్ లేడి'సతులచేడి
సరసినారముగదా యభ్రచుంబిత తరు
    ప్రతతికిధామ మారామసీమ
వీక్షించితిమిగదా వివిధార్థగణ సమా
    శ్రయము వస్తుప్రదర్శన గృహమ్ము
సుందరోద్యాన వీథుల సొబగునెంచి
దివ్యహర్మ్యవాటికల పొందిక గణించి
వివిధవస్తు విక్రేతల విభవ మరసి
తనిసితిమి మయిసూరి యాత్రను దలిర్చి.

సావిత్రమ్మ—

ఔను—చెల్లెలా! నీవు వర్ణించిన వన్నియును బెంగుళూరునఁ జూచిన విశేషములే. అంతియకాదు. ఇటువినుము:

సీ. చూచియుంటిమి గదా సుభటరక్త నిషిక్త
    రంగవేష్టితము శ్రీరంగపురము
చొచ్చియుంటిమిగదా సురపదమ్మునకు మే
    ల్జాడ యాటిప్పుసుల్తాను మేడ
పరికించియుంటిమి పాతాళమున యంత్ర
    జాలాత్మకము విద్యుదాలయమ్ము
ప్రాఁకియుంటిమిగదా నాకలోకమునకు
    వెలిమిట్టుగట్టు కావేరిగట్టు
కోట గవఁకుల నెక్కి, శృంగాటకముల
నరసి, కన్నమబాడి పెన్దరిఁ జరించి,
కమలగంధాక్తవిమలపూరములఁ గ్రుంకి
సల్పియుంటిమి శ్రీరంగశాయి సేవ.

(ప్రవేశము: ఎ. కమలాబాయి)

కమలాబాయి—

మీ సంభాషణ మధ్యమున నడ్డువచ్చుచున్నందులకు నన్ను క్షమింపుఁడు. నేను మీ వాక్యములను శ్రద్ధాభక్తులతోడ వినుచుంటిని. మీరు వచించిన క్రమము సరిగనే యున్నదిగాని, శివసముద్ర జలపాతమునుండి మరలిన వెనుక, మైసూరువెళ్లినపిమ్మటఁగదా కన్నమబాడి యానకట్ట చూచినది? మీరీయానకట్టను గూర్చి నుడువుటకు ముందు, మైసూరి నగరమును వర్ణింపవలసి యుండెను. మీరు మీ వాక్యధోరణిలో ముఖ్యమైన దగు మైసూరిని గూర్చియే చెప్పమానితిరే!

* ఇది శ్రీరాజకీయోన్నత బోధనాభ్యసనమహిళాపాఠశాలా వార్షిక పారితోషిక ప్రదానోత్సవ (16-వ నవంబరు 1929) సమయమునఁ దత్పాఠశాలాయుపతులు గావించిన సంభాషణము. —సీ. ఆం.

నారాయణమ్మ—

నీకనియే వదలినారము. దానిని నీవు పూర్తిచేయవచ్చును.

కమలాబాయి—

నాకట్టి యవకాశ మిచ్చినందుకు నేను మీయెడఁ గడుఁ గృతజ్ఞను; కాని యీనగరా వతంసమునుగూర్చి వర్ణింప నాకెట్లు సాధ్య మగును? అందు—

సీ. రమకు నక్షత్రహారము సమర్పించు బి
త్తరియనఁ జాముండి గిరి రహించు
దైత్యారికైన రత్నాలకిరీటం బ
నంగ మహారాజు నగరు పొసఁగు
శశిశిల్పి మయున కంచితధామ మోయన
నల జగన్మోహినీనిలయ మలరు
దివిజేంద్రుకొలకునై భువిఁబొల్చు కామ్యవం
దనమనఁ బ్రమదావనమ్ము తనరు
ఇది యది యటంచు వేర్వేఱ నెంచిచెడువఁ
గలమె? నగరము సర్వశృంగార యుతము;
విజయదశమిని మైసూరివిభవ గరిమఁ
గాంచవలెఁగాని వర్ణింపఁగ నెవరి తరంబె;

నారాయణమ్మ—

ఈసందర్భముననే నొకవాక్యము మనవి చేయకుండఁజాలను.

సావిత్రమ్మ—

నిశ్శంకఁగఁ దెల్పుము. సభ్యులును వినఁ గుతూహలులయి యున్నవారు.

నారాయణమ్మ—

గీ. చెలులు కూపస్థ మండూకముల విధానఁ
గడపదాఁటకయుంట యుక్తమ్ముగాదు;
లేమకుమిగులు కాలమునృష్టితత్త్వమరయఁ
గడపి, లోకవిజ్ఞానమ్ము వడయు టొప్పు.

సావిత్రమ్మ, కమలబాయి—

సత్యము-సత్యము.

(ప్రవేశము: ఎ. సావిత్రమ్మ)

సావిత్రమ్మ—

(సభవంకఁ జూచి) మా యీయువతులు మైసూరియాత్ర సల్పివచ్చినపిమ్మటఁ, దామం దందుఁ గాంచిన సుప్రసిద్ధప్రదేశముల నన్నింటి నొక్కొక్కటిగ నభివర్ణించుచు, నాంగ్లమునను నాంధ్రమునను మన కీవఱకే వినిపియుండిరి. నేఁటి యీసంభాషణమువలన నావిషయము లను వీరు మరల స్మృతిపథమునకుఁ దెచ్చి, మనలఁ బ్రమోదమగ్న మానసులఁ గావించి యున్నారు. వీరి యిట్టి యాదరంపుఁగల్మికై వీరలయెడ మనము మన కృతజ్ఞతను దెల్పుట యావశ్యకము. (రంగమువంకఁ జూచి)

సీ. భారతమాతకుఁ బైఁట చెఱంగుగాఁ
బరగెడు మైసూరి పురవరమున
విజయదశమిఁబొల్చు విభవోన్నతులనుసం
దర్శించి వచ్చిన ధన్యలార!
మీవాక్యఫణితిచే మేమెఱుంగఁగనయ్యె
బెంగుళూర్తెఱఁగు, శ్రీరంగనగరి
చెలువుఁ, గన్నమబాడీ కలరూపు,శివసము
ద్రంపు ఝరీప్రవాహంపు సొంపుఁ
గీ. గాన, మీవిహారశ్రమకారణమునఁ
గల్గె మాకు నద్విషయక జ్ఞాన, మిట్టి
కతన, మేముచూపెడుకృతజ్ఞతఁగొనుండు;
చంద్రుడున కగు నూలొప్పగు చందమునను.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఆకస్మిక ఛాయాచిత్రములు
(SNAP SHOTS)

'అమ్మయ్య! లేచాను' (మొదటి బహుమానము)
శ్రీ పి. వి. సుబ్బరావుగారి చిత్రము

'బూచి' (మూడవ బహుమానము)
శ్రీ పి. భూపతినాయుడుగారి చిత్రము

'ఊరేగింపు' (రెండవ బహుమానము) శ్రీహరి శేషగిరిరావుగారి చిత్రము

౧. శివసముద్ర జలపాతము (వానకాలమున)

శ్రీ బి. సుబ్రహ్మణ్యముగారొసగిన చిత్రములు.

౨. శివసముద్ర జలపాతము (ఎండకాలమున)

త్రిమలకూటము

శ్రీయుత మహబుద్దీను చిత్రము

ఇంద్రశబ్దనిర్వచనము

మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు

ఇంద్రశబ్దము అనేక విశేషార్థములు కలది. ఋగ్వేదమందలి యీశబ్దమునకు యాస్కుఁడు మొదలగు పూజ్యులు నిరుక్తాదులందు చూపిన యనేకనిర్వచనములను సాయణాచార్యులవారు ఋగ్వేదభాష్యమునఁ దెలిపి యున్నారు. భారతీపాఠకు లానిర్వచనముల విశేషము నెఱయుదురు గాక.

(౧) ఇరాం=అన్నమును, దదాతి=వృష్టినిష్పాదనముచే నిచ్చువాఁడు ఇంద్రుఁడు. (౨) ఇరాం=వృష్టికారణమైన సస్యమును, దధాతి=జలప్రదానముచేఁ బోషించువాఁ డింద్రుఁడు. (౩) ఇరాం=అన్నము నిమిత్తము, విదారయతి=కర్షకముఖమున భూమిని దున్నువాఁడు. (౪) ఇరాం=అన్నమును, ధారయతి=నాశనరహితముగా నిలుపువాఁడు. (౫) ఇందుం=సోమవల్లీరసమును గూర్చి, ద్రవతి=యజ్ఞభూమికిఁ బరుగెత్తువాఁడు. (౬) ఇందౌ=సోమరసమందు, రమతే=క్రీడించువాఁడు. (౭) ఇంధఇతీంద్రః, అనఁగా, ప్రాణిదేహములందు చైతన్యరూపమునఁ జొచ్చి వానిని బ్రకాశింపఁ జేయువాఁడు.

పైవానిలోఁ గడపటి నిర్వచనమును వాజసనేయులు గూడఁ జెప్పుచు, సర్వేంద్రియాధిష్ఠాన పురుషరూపుఁడై జంతుదేహములను బ్రకాశింపఁ జేయువాఁడగుటచే నితఁడు, ఇంధుఁడయ్యె ననియు, ఇతనినే ఇంద్రుఁ డనుచున్నారనియు వివరించిరి

మఱికొన్ని బ్రాహ్మణాంతరములలో నిట్లున్నది: పరమాత్మరూపుఁడైన యీ దేవుని బ్రాణములతోను, వాగాదీంద్రియములతోను గూడిన వానినిగా మహాఋషులు ధ్యానించుచు బ్రకాశింపఁ జేయుచున్నారు కావున నితని కింద్రనామము సంపన్నమైనది—ఈపక్షమున (8) ఇధ్యతే=దీప్యతే, అని కర్మార్థకవ్యుత్పత్తి చెప్పవలెను.

ఆగ్రయణనామక మునీంద్రుఁడు (9) ఇదం కరణాదింద్రః—అని చెప్పెను. అనఁగా, పరమాత్మరూపుఁడయిన యితఁ డీజగత్తును జేయుటచే నింద్రుఁడయ్యెననుట. ఔపమన్యవముని, (10) ఇదందర్శనాదింద్రః—అని నిర్వచించెను. అనఁగా, వివేకముచే, ఈ యపరోక్షమైన పరబ్రహ్మమును జూచుచున్నవాఁ డనుట. దీనిని గూర్చి, ఆరణ్యకమున నిట్లున్నది. (11) ఇదమదర్శమ్. సమస్తజగద్రూపమున వ్యాపించిన యీ పరమాత్మను నేను జూచితిని. అందుచే నితఁడిదంద్రుఁడను పేరుగలవాఁడయ్యెను. ఇతనినే ఇంద్రుఁ డను చున్నారు—

మఱికొందఱు (12) ఇది పరమైశ్వర్యే—ఇది ధాతువునుబట్టి, స్వమాయచే జగద్రూపమైన పరమైశ్వర్యముగలవాఁ డింద్రుఁడనిరి. ఇఁకఁ గొందఱు, ఈశ్వరవాచకమైన (13) 'ఇన' శబ్దములోని అకారమును లోపింపఁ జేసి, దానికి దృధాతువును—ద్రుధాతువునుగూడఁ జేర్చి, ఇంద్రశబ్దనిష్పత్తి గావించిరి. అపుడు శత్రువులను భయపెట్టువాఁడనియు, శత్రువులను బరుగెత్తించువాఁ డనియుఁ గ్రమముగా నర్థములగును. ఇట్లే ఇంద్రశబ్దమునకింకను అనేక నిర్వచనములు కనఁబడుచున్నవి.

పైవానిలో 12-13-సంఖ్యలుగల వ్యుత్పత్తులు మాత్రము లౌకికములు. తక్కినవన్నియు వైదికములు. అందును, మొదటి నాల్గును, ఇంద్రుఁ డాహారపదార్థములకాధారభూతుఁడైన వర్షాధిష్ఠాన దేవతయనియు, కృష్య

ధిష్ఠాన దేవతయనియు దెలుపుచున్నవి. 5-6-వ్యుత్పత్తు లతనిని యాగమునకుఁ బ్రధానదేవతఁగా నిరూపించుచున్నవి. 7-8-9-వ్యుత్పత్తులు సకలజంతు సంతతియందును చైతన్యరూపమునఁ బ్రవేశించిన పరమాత్మయే యింద్రుఁడను భావమును సూచించుచున్నవి. 10-11-నిర్వచనములు, సకలజగత్కారణమైన పరబ్రహ్మము వాఁడనియు, అపరబ్రహ్మమను దొలుతఁ జూచినవాఁ డింద్రుఁడనియుఁ జెప్పుచున్నవి.

కాలక్రమమున మాఱుచువచ్చిన పైవ్యుత్పత్తుల యర్థములను బరిశీలింపఁగా, సత్యాన్వేషణ తత్పరులును ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపారంగతులు నగు నార్యుల విజ్ఞానము క్రమక్రమముగా నెట్లు వెల్లివిరిసినదో దెలియఁగలదు.

రహస్సుధ

కొల్లూరు ధర్మరాయకవిగారు, బి. యే.

నీతొడపై శిర స్సునిచి నే నిదురింతును గాఢ తామసీ
శీతలఫాల సీమపయి చెమ్మటగ్రమ్మ పయంట కొంగుతో
నీతలిరాకుఁగేల మృదు నిస్వనితం బగు గాలి వీవ నా
యీ తను వెల్ల కన్నులుగ వీక్షణఁ జేతును నిన్ను ప్రేయసీ.

మెల్లగ రమ్ము గాఢపు తమిస్రముఁ జీలిచి కొంచు నాయెదన్
తల్లడిలంగఁ జేయుము సుధా మధురాంగి! యొకళ్లొకళ్ల క్రాఁ
గిళ్లఁ బెనంగి యీజగతికిన్ తుదపల్కు వచింత మింత శో
షిల్లిన యీ రహఃప్రణయ జీవుల మొక్క మధుక్షణంబునన్.

నీ దృక్స్రోతము నీలి మబ్బు వలెనా నిర్నిద్ర చేతంబు నా
చ్ఛాదింపన్ పులకింతు నిల్వున; మృదుస్పర్శా సుఖాకాంక్షనా
నా దేహంబును నీదు బాహుయుగ బంధంబందు బంధింప, ఛా
యాదేవీ! నశియింతు స్వప్నగత మాయామూర్తినై నీ యెదన్.

ఒక నిసివేళ నా తనువునుండి బయల్వడి పోయినాఁడ ప్రే
మకొఱకు చేయి చాఁచుకొని స్వప్నపు చీఁకటులందు నంధభి
క్షుకుని విధాన, నో ప్రణయసోదరి! యాఁకొనియున్న నీ హృదం
తికపు కవాటమున్ దెఱచితిన్ కనుఁగొంటి సుధాతిథేయమున్.

ఈ మధుమాసశర్వరి యిదే గతి నేకువ లేక కాలవి
శ్రామముదాఁక నా పరిసరంబున నుండును నీలి రేకమై,
ప్రేమసుధాక్షుధార్తిని తపించిన యీ హృదయద్వయిన్, నిశా
కామిని! జంటగట్టుదము కన్నులకాటుక దిద్దు చీఁకటిన్.

కవి-వైదిక సాహిత్యము

అనువాదకుడు, వల్లి వెంకటశాస్త్రి, (రామకృష్ణసమితి)

(వేదతీర్థ, నరదేవశాస్త్రి, సుధాబిందు.)

కవి శబ్దము అత్యంత ప్రాచీనమైనది. ఇయ్యది వైదిక సాహిత్యమందు అనేక పర్యాయములు వచ్చుచున్నది. ఋగ్వేదములో రేండువిధ స్థలయందును యీపదము వాడబడినట్లు అనేక ప్రయోగములు కానవచ్చుచున్నవి. అందీ పదము తరచు దేవతలకు విశేషణపదముగా వాడబడినది. వైదికసాహిత్యమందు కవిశబ్దము విద్వాంసుడను అర్థమందును విశేషముగా క్రాంతిదర్శియను అర్థమందును అనువర్తించుచున్నది. కవయఃకస్మాత్ దూరదర్శినోభవంతి, (నిరుక్త) కవియని ఎందుకు చెప్పుచున్నారు? క్రాంతిదర్శి యగుటచేతనే. అనగా దూరదర్శి యగుటచేతనే. ఈ కవిశబ్దము ఉపనిషత్తులయందుకూడ అనేకమారులు వచ్చియున్నది. అందీపదము ఈశ్వరుని కొరకే ప్రయుక్తమగుచున్నది. రానురాను యీ కవిశబ్దము లౌకిక సాహిత్యములోనికి రాగానే ఋగ్వేదమందును, ఉపనిషత్తుల యందును యేఅర్థమున వాడబడుచున్నదో అట్టి అర్థము శూన్యమైనది. కవిశబ్దము ఋగ్వేదమందు,

కవయః	౨౦ మార్లు	కవినా	౨ మార్లు
కవయే	౬ ,,	కవిప్రశస్తః	౧ మార్లు
కవిసఖః	౧ మారు	కవిభిః	౭౮ మార్లు
కవిః	౬౦ మార్లు	కవిం	౩౦ ,,
కవిక్రతుః	౮ ,,	కవివత్	౧౦ ,,
కవిక్రతుం	౪ ,,	కవియన్	౧ మార్లు
కవిక్రతో	౧ మారు	కవియమానః	౧ ,,
కవిఛద	౧ ,,	కవివృధః	౧ ,,
కవితమః	౨ మార్లు	కవిశస్తః	౩ మార్లు
కవితమం	౪ ,,	కవిషతి	౬ ,,
కవితమస్య	౨ ,,	కవీన్	౨ మార్లు
కవిత్వనా	౧ మారు	కవీనాం	౧౫ ,,
కవితరః	౧ ,,	కవే	౫౦ ,,
కవిత్వా	౧ ,,	కవేః	౪ ,,
		కవ్యతా	౧ మారు

వచ్చియున్నది. లౌకిక సాహిత్యమందు నకవిశబ్దముయొక్క ఆ వ్యాపకము అర్థము లేకుండా పోయినది. ప్రస్తుతము కవిశబ్దముమాత్రమే మిగిలినది అయినప్పటికీ క్రాంతిదర్శిత్వమనగా ప్రతిభాశీలత్వము కవియందు కూడ స్వీకరింపబడినది. దీనియందు ఈ మాత్రమును సందేహము లేదు. కవి గావలెనన్నచో కాజాలడు అతడు ప్రతిభాయుక్తుడై జన్మించుచున్నాడు. వైదికఋషుల యొక్క స్ఫూర్తినిచూడుడు. వారి ప్రతిభచే ఏరీతిగా సూక్తము వెంటసూక్తము పరిశ్రమరహితముగ తరలివచ్చుచుండెడిది. రామాయణము, మహాభారతము మొదలగు పురాణములను చూడుడు. వీటి కర్తలు వైదిక ఋషికోటియందు చేరకపోయినను వీరియొక్క ప్రతిభ ఎటువంటి వేగముతో పరుగెత్తుచున్నదో. రామాయణ మహాభారతాది పురాణములకు ఆధారమైన రచనాసాహిత్యమును గోచరము కాగలదు. ఈవిషయముల యొక్క ప్రతిభపూర్వవర్తులయిన ప్రాచీన కవుల ప్రతిభవలె లేకపోయినను, వీరి కవిత్వమందు ఏకొలదిపాటి ముగ్ధతైనను చేకూర్చు శక్తి లేక పోలేదు. ఇక ప్రస్తుతకవిబృందమును తిలకించుమా యిందొకానొకడును విద్వాంసుడు లేడు. దూరదర్శి అంతకుముందే కానరాడు 'హంతా దాకృష్టానాం కతిపయపదానాం రచయితా' అతికష్టముమీద ఇందులోని, అందులోని పదములను స్వీకరించి రచియించెడి యీ మూషిక తరగతి కవులవల్ల భారతదేశము యొక్క ఉద్ధారకముగాని, భారతీయ వాతావరణము దపేక్షించెడి ఉత్కృష్టత్వముగాని ఎట్లుకా గలుగుచున్నది. ఈతర

గతి కవి గోస్వామి తులసీదాసు పాదపద్మముల సన్నిధిని కూర్చొనుటకు కూడ యోగ్యుడు కాడు. అయినప్పటికి వీరు తమరచనలను దివ్యకృతులుగా తలచుచున్నారు. సృష్టిప్రారంభము మొదలుకొని నేటివరకు ఏసమయమందుకూడ కవిశబ్ద మింతటి దురుపయోగమయి యుండ లేదు. అనగా నేడెంతటి దురుపయోగముగా వాడబడు చున్నదో అంతటి దురుపయోగముగా, పైగా ఏప్రకారముగాని యంత్రణశక్తి లేకపోవుటవల్ల. "సర్వాన్ పున్ఛవతోహయాన్" అనగా లోకగల సమస్తజంతువులును గుఱ్ఱములునుగా తలపబడుచున్నవి. ఇది దౌర్భాగ్యవిషమై యున్నది. ఋగ్వేదము. 1-11-4. యందు కవిశబ్దముతో 'అమితౌజా' అని శబ్దముకూడ వచ్చియున్నది. 'అపరమిత ఓజః' కవియగువాడు తేజస్వి యైయుండవలెను. విద్వాంసుడై యుండవలెను. దూరదర్శియయి యుండవలెను. అతడే నిజమైనకవి కాగలుగుచున్నాడు. ఈ కాలమున మనహిందీ సంస్కృత కవులలో నెవరైన అట్టి సర్వశక్తిసమన్వితులగు కవులు కలిగియున్నారా! లేరు, లేరు. ఆధునికమున విద్వాంసులే చాల తక్కువ. అందువను దూరదర్శి లేనేలేడు. ఒకవేళ విద్వాంసుడైన దూరదర్శి ఎవరైన ఉన్నట్లయితే అతడు శక్తియుతుడై యుండుట దుర్లభము. ఈప్రకారము ఆంధ్రసంస్కృత హిందీకవులలో శక్తియుతమగు చమత్కారమే లేకుండెను. నవకవులలో నాట్యకారుల ప్రత్యేకకృతులు నీరసములు, శక్తివిహీనములుగా నుండియున్నవి. నామతముచే పరాధీన దేశమందు శక్తియుతులైన కవులుండుట గూడ అసంభవమనియే భావించుచున్నాడను. ఎందుచేతనంటే దూరదర్శి తేజస్సమన్వితుడు. స్వతంత్రుడు అగు కవి మనదేశమువంటి దాస్యవాయుమండలమున ఎందుకు జన్మించును! ఒకవేళ జన్మించినను వాని నీతియుతప్రతిభ దేశమున వ్యాపించు అవకాశ మెట్లు లభించును? స్వేచ్ఛాభ్యుదయోన్ముఖదేశమున నే అట్టికవి జన్మింపగలుగుచున్నాడు. ఆదేశమున కభ్యుదయోన్నతులు కలిగించుట కతడే ప్రబలకారణమగుచున్నాడు ప్రస్తుతము అట్టి నిజమైన కవులు లేనేలేరు. అడవియందలి ముండ్ల చెట్లవలె కుకవిబృందము పెచ్చుపెరిగి పోవుచున్నది. దీనికి ప్రధానకారణము పరాధీనతయే! ప్రజలు వైదిక సాహిత్యమును క్లిష్టముగా తలచి దానిని వీడి దూరముగా కూర్చొనుచుండిరి. శ్రద్ధాయుతమగు పరిశ్రమ చేసినచో వేదములయందు కూడ వారికి నానావిధరసానందము. విశేషముగా లభించగలదు. వేదములు స్వతఃఛందోమయములు. అవి ఋషులయొక్క దూరదర్శితా ప్రతిభల వలన ఉద్భవించినవి. ఛందోరచనా ప్రారంభము అన్నిటికంటె ముందు వేదములనుండియే కలిగినది. స్వాభావికవర్ణనయు నానావిధ రసములు వేదములయందు కొరవడి యుండలేదు. వేదవాఙ్మయమున గల ఉపమలు, దలంకారములు, మరియే భావమయందును, ఎన్నిటికిని వీరికి దొరజాలవు. సారాంశమేమనగా కవులకొరకు వైదికసాహిత్యమం దింకటి అధికసామగ్రి కలదు.

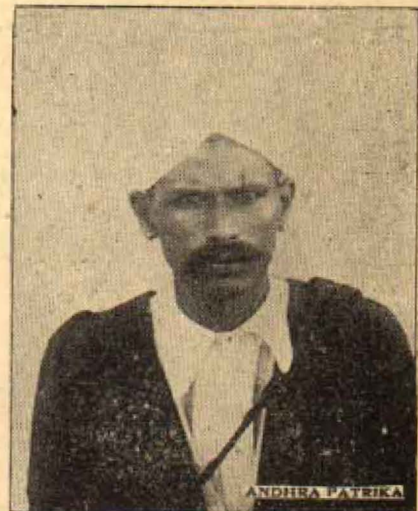
అయితే కవులు దానియందు పరిశ్రమచేసి దానియొక్క యథార్థోపయోగమువలన లోకోపకార మాచరించి ధన్యులయ్యెదరు గాక, లోకము, పరమార్థము యీ రెంటికిని సహజముగానే కలయిక కలదు. వైదిక సాహిత్య జ్ఞానవిహీనతచేతనే లౌకిక కవిపరిపూర్ణుడు కాలేక పోవుచున్నాడు. లౌకిక కవులకు నాప్రార్థన యేమనగా, వారు సంస్కృతజ్ఞానము కలవారగుచో ముఖ్యముగా వైదికసాహిత్యమందు ధ్యానముంచెదరు గాక! ధర్మమును, ఆదిస్రోత వేదములనుండియే నేర్చుకొనెను. ఆర్యసభ్యతను ఆదిస్రోత వేదోపాసనచేతనే పొందగలిగెను. గనుక వేదమాతను ఉపాసించి క్రాంతిదర్శిత్వము. అమితశక్తులను సంపాదింపగలిగిన లౌకిక కవి ఏమి చేయజాలడు? అట్టి కవితానుసంకల్పించిన రీతిగా తనకృతిచే ప్రపంచకమును ఏతీరుగనైన త్రిప్పగలడు. కవులయొక్క శక్తికి పారములేదు. వైదికశబ్దములయందు కవి అగ్నితో ప్రార్థనముచేసి యీ చిన్నివ్యాసమును ముగించుచున్నాను. "అగ్నే తవ శ్రవో వయో, మహి భ్రాజంతే, అర్చయో విభావసో, బృహద్భానో శవసా వాజముక్థ్యం దధాసి, దాశుషే కవే"

శ్రీ భక్తవత్సలదాసు పట్నాయకుగారు

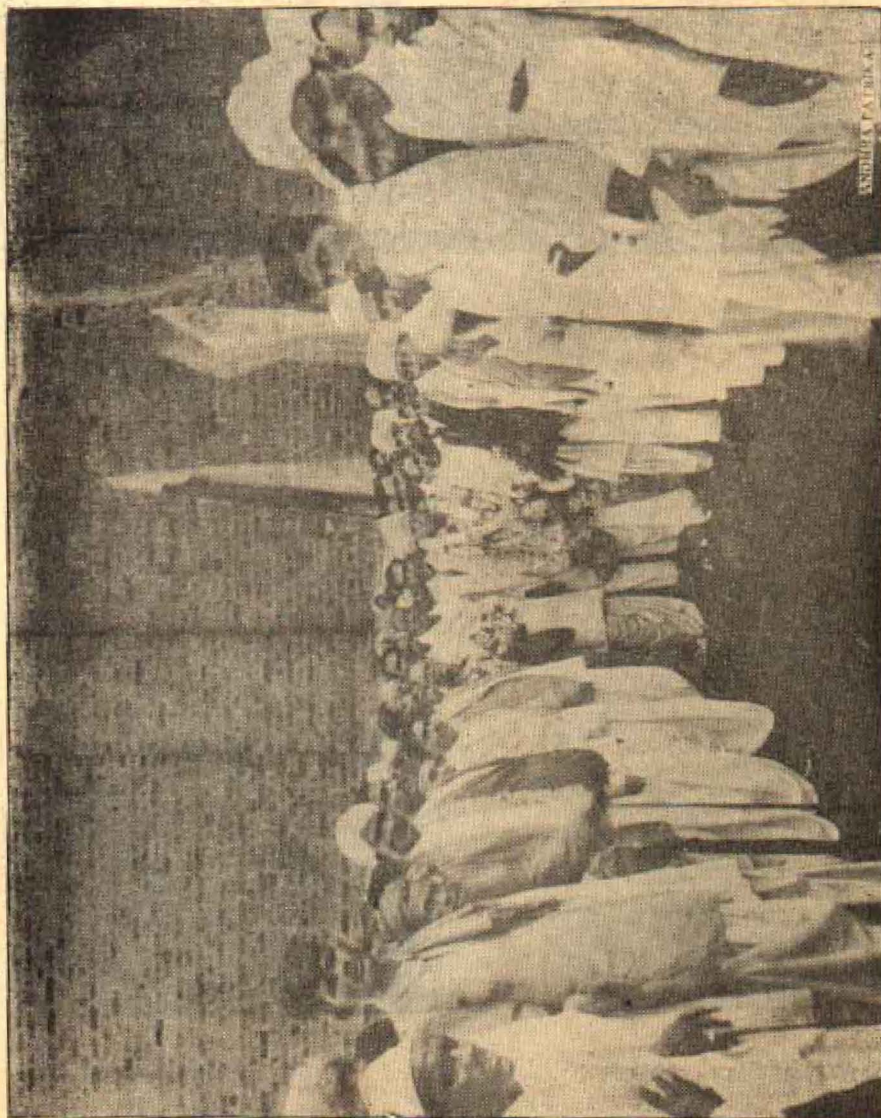
విజయనగర కాలేజి విద్యార్థి. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము పట్టప్రదానోత్సవమునందు మూడుపతకములను బడసిరి. గణితశాస్త్రమునందు ప్రప్రథములుగ నుత్తీర్ణులైరి.

కె. శేషగిరిరావుగారు

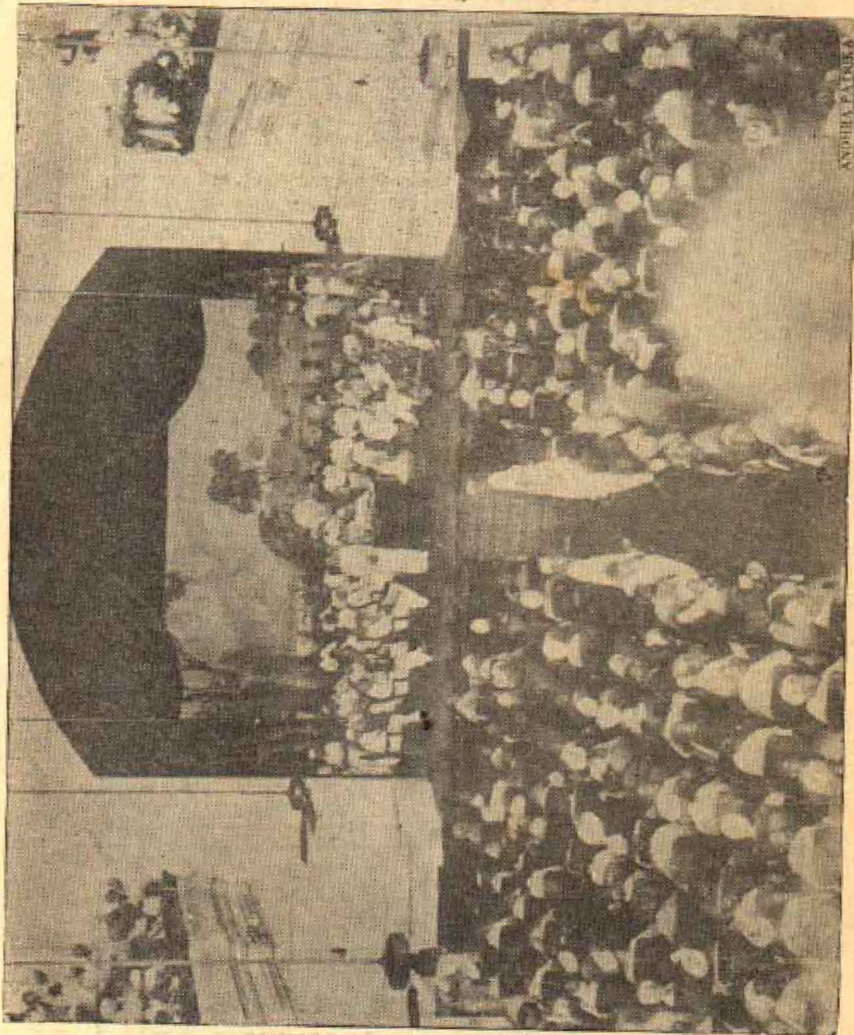
కాకినాడకాలేజి విద్యార్థులు. గణితశాస్త్రమునందు సర్ ఆర్. వెంకటరత్నంగారి పతకమును బడసిరి.

ఆంధ్ర మహాసభ - బర్మా

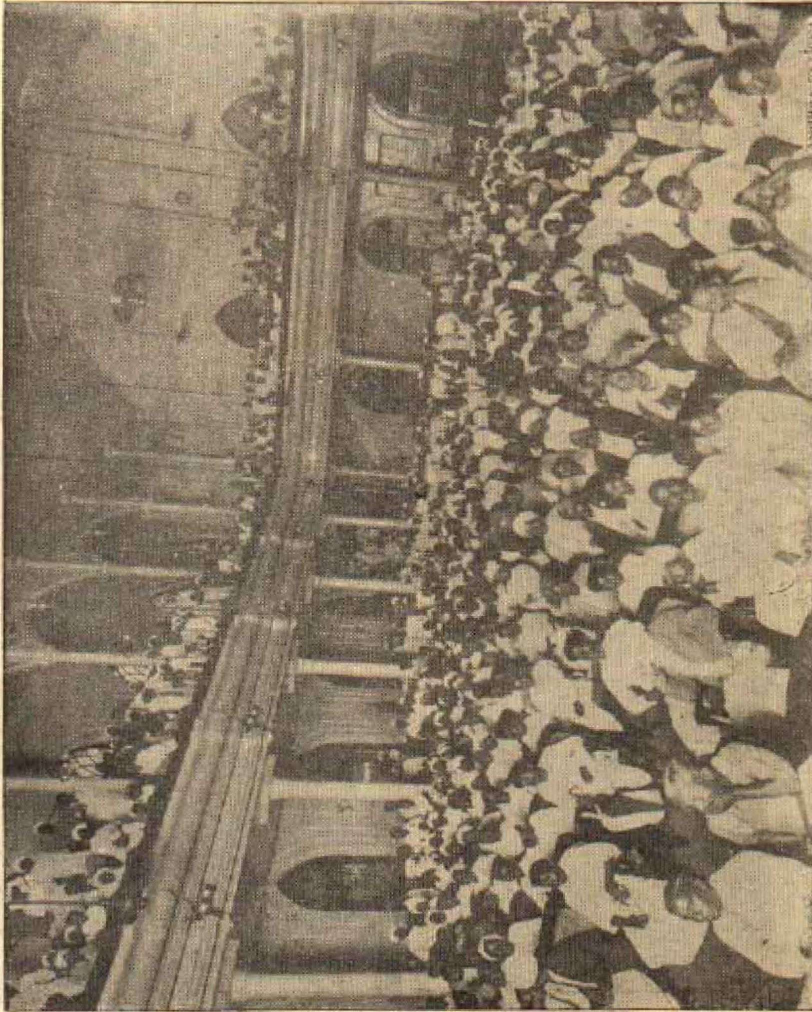
అధ్యక్షులగు దేశోద్ధారక నాగేశ్వరరావు పంతులుగారిని ఓడ దిగినతోడనే స్థానికనాయకులు సన్మానించుట

అధ్యక్షులు నాగేశ్వరరావుగారు, ఆహ్వానసంఘాధ్యక్షులు సేవాదళమును.

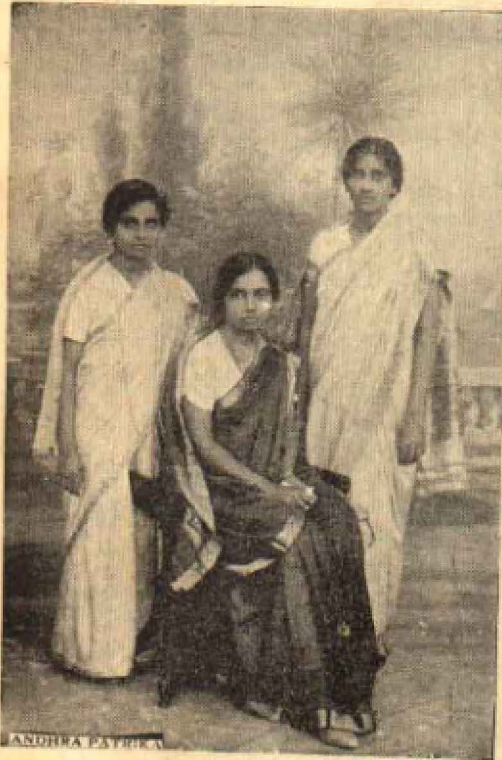
ఆంధ్రసభ రంగూనులో జూబిలీ హాలునందు సమావేశమగుట

ఆంధ్రసభలు—బర్మా

రంగూనులో ఆంధ్రసభ జరుగుచున్నపుడు జూబిలీహాలులోని వెనుకభాగము.

భారతీయ మహిళామండలి

సికింద్రాబాదు బాలికాపాఠశాలయందు ఉపాధ్యాయులుగ నున్న వీరిలో కుడిప్రక్క నిలిచియున్న వారు మిస్. మేరీ జాన్, బి. ఏ; ఎడమప్రక్క మిస్ మేరీ డేవిడ్, బి. ఏ. యల్. టి.; ప్రధానోపాధ్యాయి, శ్రీ పి. కామేశ్వరమ్మగారు, బి. ఏ. వీరు ఈ సంవత్సర మునసే ప్రవేశించినారు.

శ్రీమతి దామెర్ల కమలరత్నంగారు

రాజమండ్రిలో స్పెషలు మేజిస్ట్రేటుగ నియమింపబడినది. ఈమె ఆర్టుకాలేజి లెక్చరరు. శ్రీ దామెర్ల వెంకటరావుగారి పతీమణి.

(౧) శ్రీమతి బత్తుల కామాక్షమ్మగారు. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయ విద్వాన్పరీక్షయందు త్తీర్ణలయిరి. (౨) శ్రీమతి యస్. కమలాదేవిగారు. బి. ఏ., పరీక్షయందు త్తీర్ణ లయిరి. (౩) శ్రీమతి లక్ష్మీనరసమ్మగారు, బి. ఏ. పరీక్షయందు త్తీర్ణలయిరి.

శ్రీమతి చాపూరి రుక్మిణి అమ్మాళు గారు, బి. ఏ.,

శ్రీమతి హిల్డా లాజరసు కన్యగారు.

వీరిరువురును ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమునకు సెనెటరులుగా ఎన్నుకొనబడిరి.

శ్రీ సనాతన విద్యాలయము, రాజమండ్రి

ఈ విద్యాలయమును స్త్రీలకు దేశబాంధవి దువ్వూరి సుబ్బమ్మగారు ౧౯౨౨ సం॥ మేనెల ౧౦ వ తేదినాడు రాజమహేంద్రవరమున స్థాపించినారు. ఇందు స్త్రీలకు నైదు మందికి మించియున్నారు. వీరి భోజనాదులకు, ఉపాధ్యాయులకు, ఇంటి అద్దెకు వ్యయము నెలకు రు ౫౦౦ అగుచున్నది. ఇది ఆంధ్ర దేశమునందలి యుదారాశాయుల ద్రవ్యసహాయముచే నడుచుచున్నది. స్థిరవసతు లేమియు దీని కింతదనుక లభింపకున్నవి. ఇందు ఇపుడు అయిదవతరగతివఱకు గలదు. అన్ని తరగతులయందును గలిసి ౭౨ బాలికలు సనాతనపద్ధతుల ననుసరించి గృహిణీజీవితమున కుపయోగించు విద్య నేర్పబడు

శ్రీ సనాతన విద్యాలయము నందలి బాలికలు

చున్నది. పైనుండి వచ్చి యిచ్చట విద్య నభ్యసించుచున్న బాలికలు గాక ఇచ్చటనే భోజనాది సౌకర్యములను పొందుచు చదువుకొనుచున్న బాలికలు అన్నికులములవారు ఇరువది చదువుచున్నారు. సంస్కృతము, హిందీ, ఆంధ్రము, సంగీతము, కుట్టుపని, నూలువడకుట, ఊలుపని మొదలయినవి నేర్పబడుచున్నవి. ఇట్టి సంస్థ మన ఆంధ్రదేశమున నిది కాక గుంటూరున శారదానికేతన మొకటి గలదు. దీనిని శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ దంపతులు నడుపు

చున్నారు. ఇట్టిసంస్థలు ఆంధ్రదేశమునకు కొన్ని యేని ఆవశ్యకములు. ఇట్టి స్థితిలో నిపుడున్న రెండే చక్కగా నడచుటకు వలసిన ధనము సమకూడకుండుటచేత సంస్థాపకులు ఎన్నియో కష్టములకు లోనగుచున్నారు. ఉదారాశయులగు స్త్రీ విద్యాభిమానులందఱు ఈసంస్థలకు తగిన ధనసహాయమును చేయదగుదురు. అందును ఆంధ్రులు మిక్కిలిగ ధనమును స్వయముగ నిచ్చియు, ఇతరులచే నిప్పించియు తమ దేశమున కలంకారములుగ నున్న యీచిన్ని స్త్రీ విద్యాలయములు దినదినాభివృద్ధిని గాంచ జూచుట పరమావశ్యకము. ఈసంస్థకు మొన మొన్న శ్రీ దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు ౧౦౦ సహాయముచేసిరి.

—భారతి

గురుకుల బాలికలు

శ్రీ కార్తిక తిరునాళ్ రాజకుమారి

తిరువాంకూరుమహారాజుగారి చిట్టిచెల్లెలు. తిరువాంకూరు సంస్థానమున బాలికాభటులకు నాయకురాలుగా నియమింపబడెను.

శ్రీ యన్. కన్నియమ్మాళ్ గారు

ఉత్తర ఆర్కాడుజిల్లా సంఘమునకు మెంబరుగా నియమింపబడెను.

కలగూరగంప

శ్రీ సౌరంగ బాలకుడు, శ్రీ షుమెల్లకన్య

...రిది సింధు దేశమువందలి హైదరాబాదు. బాలు...నికి వయస్సు ౭ ఏండ్లు. చిత్రమునగల అన్ని వాద్యము...లను వాయింపగలడు. మధురముగ పెక్కురాగముల పాడగలడు. హార్మోనియమును, పిల్లనగ్రోవిని, జలతరంగమును ఒకేమారుగ వాయింపగలడు. బాలికకు వయస్సు ౪ ఏండ్లు. శ్రావ్యముగ బహురాగములలో పాడగలదు.

న్యూసు ఇల్లస్ట్రేటెడు వీకెన్సివారి ఛాయాచిత్రము.

ప్రపంచమునకు నాశనము గలదా?

ప్రొఫెసరు లియోనార్డు హిల్ అనువారు 'సన్ డే డిస్పాచ్' పత్రికలో నిట్లు వ్రాయుచున్నారు:

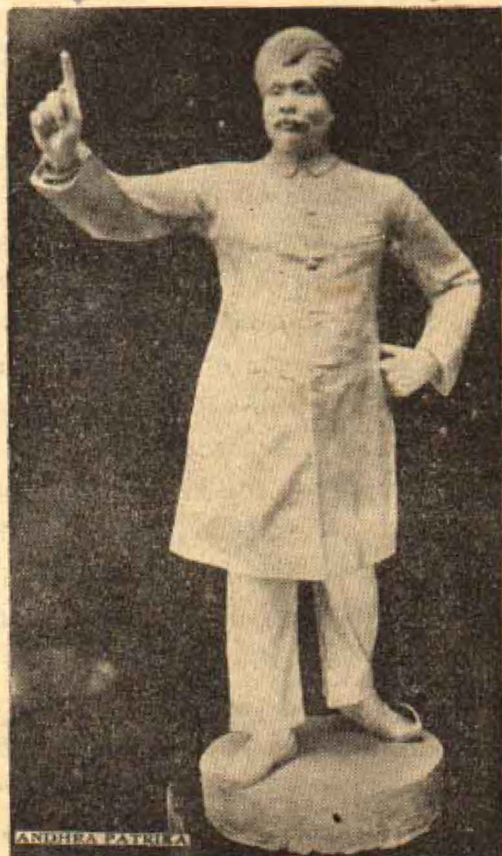
కొద్దికాలమునకు క్రితము కొన్ని జ్యోతిర్లింగముల పతనమువలన సైబీరియా దేశమునందు ముప్పది చతురపుమైళ్ళ పైశాల్యముగల అరణ్యము దగ్ధపటలమైనది. అదృష్టవశమున ప్రపంచ చరిత్రలో ఇట్టివి తఱచుగా సంభవించు చుండవు. రూపసిద్ధి నొందుచున్న ఒకానొక

గ్రహముయొక్క శకలములవనగిన జ్యోతిర్లింగములు ఎందువలననో పతనమునొందుచు భూగోళమును చేరి మండుచుండును. ఇంతమాత్రమున ఎప్పుడో ఒకప్పుడు ఒక్కసారిగ మానవలోకమంతయూ వీనివలన తుడిచిపెట్టుకొని పోవునను మాట నమ్మరాని విషయము. ఈభూమి యుగయుగాంతరములుగ నున్నదని భూగర్భశాస్త్రము దృష్టాంతీకరించుచున్నది. భూమియందు గర్భీకృతమైయున్న రేడియో తీవ్రశక్తులు శాంతిని బొందు పద్ధతియు నీవిషయమునే చెప్పుచున్నది. సూర్యుని వేడి ఇంతట అంతట చల్లారునది కాదనియు, మానవపరిణామము పూర్తియగుటకు ఇంకను ఎన్నియో కోట్లయుగములు జరుగవలసియున్నదనియు ఖగోళశాస్త్రజ్ఞులు నొక్కి వక్కాణించుచున్నారు. అయినను భూగోళమున నేదే నొకప్రదేశమునకు నొక్కొక్కప్పుడు స్వరూపనాశనము సంభవించుటయు గలదు. క్రాకటోయా అను సస్యశ్యామలమగు ద్వీపము అగ్నిపర్వతములు బ్రద్దలగుటచే ఛిన్నాభిన్నమైనది. ఆసమయమున బయలుదేరిన ఉప్పెన సముద్రతీర పట్టణముల కెన్నిటినో సర్వనాశనము చేసినది. క్రాకటోయా ద్వీపముయొక్క సారవంతమైనభూమి అంతయు ధూళియై ఎగసిపోయినది. అందుతో ఆద్వీపము ఎట్టిప్రాణియు లేక పచ్చము పాడైనది. కాని ఆద్వీపమ ల్లెంతకాల మున్నది? సముద్రమున కొట్టుకొనివచ్చు తుక్కుతోడను, పక్షిపాదములకు అంటుకొనియుండు మట్టితోడను కూడివచ్చి విత్తనములు ఆద్వీపముయొక్క మిగిలిన రాతినేలలపై నెలకొని మొలకెత్తినవి. ఆద్వీపము నేడు తిరిగి పచ్చనిచెట్లతో, ఇతరమగు ప్రాణిజాలముతో పరగుచున్నది. అగ్నిపర్వతములు, భూకంపములు, వరదలు, తుపానులు అనేకపర్యాయములు కలిగినవి. ఇంతతో మానవలోకమునకు తుది చీటి వచ్చినదా యనిపించినవి. ప్రకృతి చేయు ఈనాశనకర కార్యములు చాలనట్లు, మానవుడు తనబుద్ధిబలమునంతయు నుపయోగించి యుద్ధములందు గనులు ప్రేల్చి, బాంబులవైచి, విషవాయుల విడిచి మానవలోక మారణమునకు తోడ్పడుచున్నాడు. మానవుడు తానార్జించిన విజ్ఞానమును ప్రాణిహింసకు గాక ప్రాణిని హింసించు ప్రబలరోగములను పాఱద్రోలుటకు వినియోగించుట ముఖ్యావసరమని రోగనిర్మూలన విషయమున తీరనిపరిశోధన చేయుచున్న మావంటివారు నమ్ముచున్నారు. ఐరోపా మహాసంగ్రామానంతరము ప్రపంచమునంతను ఇన్ఫ్లూయంజా జ్వర రాక్షసి చుట్టుముట్టి ఆయుద్ధమున మడిసినవారికంటె

హెచ్చుమందిని తనపొట్టబెట్టుకొని యున్నది కదా! ఒక్క భారతదేశముననే అప్పుడాజ్వరము పదిలక్షలమందిని మ్రింగివైచినది. ఇట్టిస్థితిలో ఇట్టిదే మఱియొకరోగము ప్రబలి నిరంతర పట్టణవాసమున ఆరోగ్యభ్రష్టులైన పశ్చిమఖండప్రజలను, మంది ఎక్కువగుటచే తినుటకు సరియైనతిండిలేక నీరసించియున్న తూర్పుఖండపు ప్రజలను తుడిచివేయజాలదా? అని ప్రశ్నింపవచ్చును. వైద్యశాస్త్రవేత్తల విశాలపరిశోధనముల వలన రోగనిరోధమునకు మార్గములు కనుగొనబడుచున్నవి. గాలితోడను వెలుతురులోను కలిసి తిరుగుచు రోగములను కొనివచ్చు సూక్ష్మజీవులను నాశనముచేయుట; పరిశుద్ధమైన పానజలమును సరఫరాచేయుట; పాలు, ఫలములు, వెన్న, గ్రుడ్లు మొదలగు పుష్టికరములైన ఆహారపదార్థములను అందుబాటున నుండునట్లు చేయుట—మొదలగుపద్ధతుల నవలంబించుటవలన అంటురోగములు నిరోధింపబడుచునే యున్నవి. ఇట్టి ఆరోగ్యకరమైన పద్ధతులు సమగ్రముగ నవలంబింపబడుచో అచిరకాలముననే అంటురోగములు దుంపశుద్ధిగ నాశనమొంది తీరుననుట నిక్కువము. ఈశరీరమార్గమున రోగమనుశత్రువుల దాడినుండిజాగ్రత్తగకాపాడుకొందము. సరే. అయినను ప్రపంచము నాశనమగు నన్నభయము కలుగుటకు మఱియొక కారణము గలదు. అది ప్రస్తుత మానవలోకమున విపుల ప్రచారముననున్న జన్మనిరోధవాంఛ. మానవుని ప్రాక్తన నాగరికతా చరిత్రమున కొన్ని దేశము లొకప్పుడు శిఖరమునకు పోయినవి. నిరంతర నగరవాసమున పాడఱిన అట్టి నాగరికజాతుల జాతీయారోగ్యమునకు నూతనోత్తేజమును కల్గించుటకు అరణ్యములనుండి మోటుజాతివారు దాడివెడలి వచ్చి వారితో కలియుచుండిరి. ఆపరిస్థితు లిప్పుడు మాఱిపోవుచున్నవి. వార్తాపత్రికలు, సినిమా, రేడియో మొదలగునవి ప్రపంచముయొక్క మూలమూలల కూడ నాగరికతాబీజములను విత్తుచున్నవి. నాగరికత జన్మనిరోధమును ప్రేరేచుచున్నది. దీనికి వ్యతిరేకప్రచారము జరుగవలసియున్నది. ప్రపంచము బహుజనాకీర్ణమైయున్న దనువాక్యమున సత్యమిసుమంతయు లేదని నేను నిరాఘాటముగ చెప్పగలను. బ్రిటీషుద్వీపముల ప్రాంతముననున్న చిన్నిద్వీపమగు వైటువందు సరస్సునందు పద్మములుండు మాదిరిగా ప్రపంచమునందలి మానవులందఱు నిలిచినచో, ఇంకను పెక్కుమందికి తావుండునని గణింపబడినది. అట్టిచో విశ్వము విశేషజనాకీర్ణమైన దనుటకు వీ లెక్కడ? మానవునిపాదములు త్రొక్కి చూడని భూము లెన్నియో ఇంకనుగలవు. శాస్త్రపరిశోధనమున భూమినుండి ఇంకను మంచిఫలితమును తీయవచ్చును. తేలిన పర్యవసాన మేమనగా, జన్మనిరోధమునకు ప్రస్తుత పరిస్థితులలో అవసర మింతమాత్రమును లేదని. మానవు లీసత్యమును కొలదికాలములోనే గ్రహింతురు; జన్మనిరోధమువెడ విముఖులు కాగలరు. ప్రపంచమునకు ఇంతట అంతట నాశనము లేదు.

ఆంధ్ర శేషగిరిరావు, బి. ఏ.

౧౪౮ పాంచాలకేసరి శ్రీ లజపతిరాయిగారి విగ్రహము

పాంచాల కేసరి శ్రీలజపతిరాయిగారి కంచువిగ్రహము

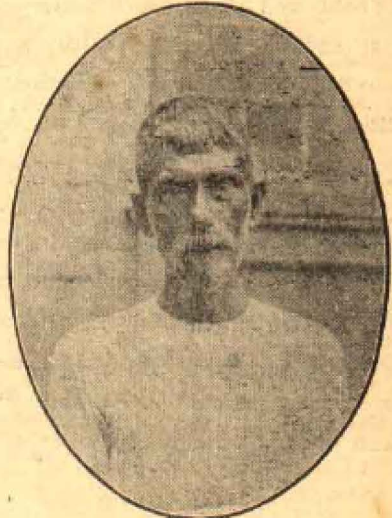
బరోడాలోని గొప్పశిల్పి శ్రీ కే. కోల్హాత్ గారు దీనిని చేసిరి. ఈవిగ్రహమును మొన్న ౨౭ వ తేదివాడు లాహూరులో శ్రీపటేలుగారు సంస్థాపించిరి.

ఖద్దరు—ఆచార్య రాయిగారు

లాహోరులో కాంగ్రెసువా రేర్పాటు చేసిన స్వదేశీ ప్రదర్శనమును తెరచు సందర్భమున శ్రీయుత ప్రఫుల్ల చంద్ర రాయ్‌గారు ఖద్దరు ఉద్యమమును గూర్చి చక్కని యుపన్యాస మొసంగినారు. అందు ౧౯౦౭ సం॥ నాటి స్వదేశీ ఉద్యమమునకును నేటి ఖద్దరు ఉద్యమమునకును గల భేదమును గూర్చియు, ఖద్దరు ఉద్యమముయొక్క ఆశయములను గూర్చియు దెలుపుభాగము లీక్రింద నుదాహరింపబడుచున్నవి.

స్వదేశీ ఖద్దరు ఉద్యమముల భేదము

"ఖద్దరు ఉద్యమము ౧౯౦౬ సంవత్సరము నాటి స్వదేశీ ఉద్యమమునుండి పుట్టినదే యన్నట్లు పైకి కాన్పించినను నిజమది కాదు. ఆనాడు నిజముగ స్వదేశీ ఇది యని నిర్ణయింపదగినదిగ నుండలేదు. రాటమును మరల చేబూనవలెనియు, విదేశీవస్త్రమును గొనుటకంటె గోనిసంచులతోనే సంతృప్తి జెందవలెనినియు మన మానాడు బోధించితిమి. తుదకు బొంబాయి అహమ్మదాబాదు మిల్లులపై నాధారపడితిమి. అంతటితో మన స్వదేశీతత్వము తృప్తినొందినది. కాని అసహాయోద్యమము ప్రబలచుండిన దినములలో మరల చర్ఖాప్రసంగము వచ్చినప్పుడు ఇది వెనుకటిస్వదేశీ ఉద్యమపు తరంగమే యొకటి మరల వచ్చుచున్నదని మనము తలచితిమి. ఈస్వదేశీ ఎల్లరకు గాకపోయినను, వంగదేశీయులకుగు మాకు సుపరిచితమే. రాటమొక్క శిథిలమైపోయిన పనిముట్టుగ నేము తలచితిమి. దానినిగాని, దానిపేరునుగాని, ఇంతకు ముందు నే మొకసారి ఉపయోగించియుంటిమి. దానినిబట్టి భిన్నములగు నిప్పటి రాజకీయ పరిస్థితులలో రాటపు వెనకింపు దుర్బలమగుటచే ప్రయోజనకారిగ నుండదని నేము తెలిసికొంటిమి. ఐనను దానిప్రచారమును సాగించుచునే యుంటిమి.

ఆచార్య రాయి గారు

"కాని గాంధి-తత్వము క్రమక్రమముగ వభివృద్ధినొందుచున్న కొలదిని ఆనూతన చర్ఖా ఉద్యమమునకును 'స్వదేశీ'కిని ప్రధానముగనే భేదము కలదని స్పష్టమైనది. స్వదేశీఉద్యమము కేవలము రాజకీయాధికారములను సంపాదించుట కొక యాయుధముగ దలంపబడెను. గాంధిజీ ఖద్దరుఉద్యమ మట్లు కాదు. దిన్ని ప్రయోగించు వారియెడలను, దన ప్రయోగమునకు లక్ష్యమగువారి యెడలను గూడ, ఉభయత్ర, ప్రేమమీదనే యాధారపడియున్నది రాటము."

అటుపై ఖద్దరు ఉద్యమముయొక్క ఆర్థిక ప్రయోజనమును వివరించిన తరువాత దాని యాశయములనుగూర్చి వా రిట్లు నుడివిరి.

ఆశయము

"ఇంతేయయ్యును గాంధిజీ ఉద్యమము కేవలము సత్యదాత్తమును నౌదార్యమువిూదనే యాధారపడియున్నది. ఇంగ్లీషువారినిగాని, మరి యెవ్వరినిగాని, తుదకొక యీగనుగూడ, గాంధి బాధింపదలపడు. తన పరిశ్రమలవన్నిటిని గోల్పోయి ఇంగ్లండు పస్తుండవలెనని అయన కోరడు. భారతదేశమును దాని యిచ్చవచ్చినట్లు బ్రతుకనిండని ఇంగ్లీషువారి నతడు కోరుచున్నాడు. రాజకీయ నిర్బంధముల సహాయమున బ్రిటీషు వస్త్రమును హిందూదేశముపై ద్రోయుట మానవలయునని వారి నతడడుగుచున్నాడు. దీనితోపాటుగనే తన స్వీయపరిస్థితులను చక్కబెట్టుకొని బాగుపడు మార్గమునుగూడ ఇంగ్లండు దేశమున కాయన సూచించుచున్నాడు. లక్షల కొలది ఆసియా దేశీయులను దారుణములగు బాధలలో పడద్రోయకయే ఇంగ్లండు జీవింపగలదు. ఆజీవిత మెట్టిదో ఆదేశ మింకను తెలిసికొనవలసియున్నది. తన ఊహాలోని, తన ఆశయములకు జెందిన భారతదేశము నుదాహరణముగ జూపి, యందుండి గుణపాఠము నేర్చుకొనవలసినదని గాంధిజీ ప్రపంచము నడుగుచున్నాడు. జీవించుట యేమో, జీవింపనిచ్చుట యేమో నేర్చికొమ్మని హింసాత్మకమగు ప్రపంచము నాయన అడుగుచున్నాడు. ఇదియే ఖాదీ స్వదేశీ ఉద్యమములకుగల ప్రధానభేదము.

"దూరాలోచన లేనివారి కది కేవలము ఆర్థికమగు పన్నుగడయని తోచవచ్చును. కాని రాజనీతికి, ఔదార్యమునకు, మతమునకు, దయాగుణమునకు సంబంధించిన యత్యున్నతములగు నాశయములు ఖాదీయుద్యమమున గర్భితములై యున్నవి.

"రాటమును స్వీకరించుటయన్న యంత్రసాధనముల నధఃకరించుటయని తలపరాదు. అది కేవలము విరుద్ధము. రాట్నమే ఒకయంత్రము. తాను యంత్రముగనే భావింపబడదగునని యది కోరుచున్నది. గాంధిజీకూడ యంత్రముల ప్రచారము సాగవలయుననియే కోరుచున్నాడు. కాని షరతిది: ధనవంతులను రాశిసు సాయపడి దరిద్రుల పణదిపేయుట కవి సాధనములు కాగూడదు. ఇదియే గాంధి-తత్త్వము; ఇదియే చర్ఖా ఆశయము. జాతీయపతాకపై ముద్రితమగు రాటమున కర్థ మిదియే. నిఖిల మానవసోదరత్వమే భారతీయాదర్శము. జాతీయ పతాకపైని చర్ఖా యిదియే చెప్పును."

మోహము

వేలూరి శివరామశాస్త్రి గారు

(గీతి)

౧

రాత్రికిని రాత్రికిని మధ్య రాయి వోలెఁ
బగలు సృజియించు బ్రహ్మ దుర్భాజనుండు.
లోకముల కెల్ల మోహమే యేకదైవ
మాదిదైవము కాకున్నయట్టు లయిన
నిమ్మహా విశ్వ మేరీతి నేఁగుదెంచు?
కాముఁ డొక్కఁడె ప్రేమ కేకాంతగురువు,
విషయసుఖములు గ్రోలెడు విశ్వమూర్తి.
ధరణి సెల్లెడ మన్మథ తాండవంబె.

ఉల్లము ల వెల్ల మన్మథు నుపవనంబు
లే. వసంతము, తొలకరు లిక్షుశరు వి
భూతులే. యల్ల హేమంతములు ప్రసూన-
బాణు బిగికౌఁగిలింత లీవాఁకదిన్నె
లందు వలెఁ డొంటరిగఁ బోవు నప్పుడపుడు.

౨

మదనుఁడా! యిందు రాదురా మాకు నిద్ర;
గాలిచేఁ గ్రాలు శైల శృంగములయందు,
వికసి తాశోక వృక్ష వాటికలయందు,
ప్రణయ కలహా కటాక్షోదరములయందు,
అదయ విరహానమాలోల హృదయమందు,
చలిత ధూర్త విపక్ష వక్షముల యందు,
తోడఁ జైత్ర వసంత చంద్రులను గొంచు,
మెత్తగాఁ బాన్పు వేయరా యత్తమిల్ల.

౩

అల్ల ధనదుని నవనిధుల్ కొల్లగొందు;
శుక మునీంద్రుని గుంభదాసుని బొనర్తు;
ప్రేమ నలకూబరునకు నెమ్మోముఁ జూపి
రంభ గుండియలందున రాయి వైతు.
ఇంద్రునకు మోముఁ జూపక యేడిపింతు;
గాఢ వైరాగ్యమునకు శృంగార కావ్య
తతుల దైనందినంబును గృతుల నిత్తుఁ
బ్రవరుచేత వరూథినీ భాగ్యవతిని
వేడఁగాఁ జేసి నిచ్చలు విఫలపఱతు.

౪

సిగ్గుల్ తగ్గులు వారి వీరి భయముల్ చేదస్తముల్ చాటుగా
నగ్గంబైన విలాసముల్ మఱియు నేమండీ యటం చెన్నికల్
పగ్గాలుక్ మఱి కక్కుర్క్లేమములునుం బంచాస్త్రి గుర్రాని కీ
దృగ్గాథా వ్యతిరేక సౌఖ్యములు మీ కెల్లప్డు లాభించుతక్.

వైదిక నిలయము

లోకమాన్య తిలక మహారాజు రచించిన 'The Arctic Home in the Vedas' అను గ్రంథమునకు స్వేచ్ఛానువాదము. అనువాదకులు: మానికొండ సత్యనారాయణ శాస్త్రి గారు. ప్రకాశకులు: విజ్ఞానచంద్రికా మండలి, బెజవాడ. క్రౌను ౧౬ సైజు; ౫౪౮ పుటలు. వెల రు. ౨-౮-౦.

ఆర్యుల ఆదిమనివాసము ఉత్తర ధ్రువ ప్రాంతమని సిద్ధాంతీకరించుట ఈ గ్రంథము తాత్పర్యము.

ఈ విషయమై పెక్కు సిద్ధాంతములు ప్రబలియున్నవి. ఆర్యులు తొలుత మధ్యఆసియాలో నుండియుండిరని యొక వాదము. భరతవర్షమే వారి తొలుతటి యావాస భూమియని యొకటి. శ్రీ హిస్దొరవారు నార్వే ప్రాంతమని సిద్ధాంతము చేసిరి. భారతీయులలో భరతవర్ష వాదము చాలగ ప్రబలియున్నది. భరతవర్షమే కాబోలునని యెంచుచుండిన తిలకగారికి వేదవాఙ్మయాదులలో ఉత్తర ధ్రువ ప్రాంతముపై అనుమానము ప్రాకించుపట్లు తగులగా పరిశోధన బలపడిచి యీ గ్రంథము వెలువడించినది. ఆర్య జాతుల పూర్వవాఙ్మయము పీరు తరిచిరి. వేదభాష్యములలో భరతవర్షమే ఆర్యుల ఆద్యావాసమను దృష్టితో వ్యాఖ్యాతలు గావించిన సమన్వయములలో అసమంజసతలు గ్రంథకర్తకు గోచరించినవి. జ్యోతిషాదిశాస్త్రముల సంగతిని ధ్రువప్రాంతవాదమునకు సమన్వయము కుదురుట పొడగట్టినది. పార్సీ, గ్రీకు, నార్వే, ఇండో-ఇరేనియన్, ఇండో-జర్మన్ మున్నగు ఆర్యవాఙ్మయములలో ఈ సిద్ధాంతమునకు ఉపష్టంభకములగు విషయములు దొరకినవి, భారతీవాఙ్మయములోని విషయములతో సరిపోయినవి.

మంచుతో నిండి వాసయోగ్యము గాని ఉత్తర ధ్రువ ప్రాంతము అంతిసభ్యతతో వెలిగిన ఆర్యజాతికి ఆద్యావాసముగు భాగ్యమున కెట్లు నోచుకొనగల్గె ననుశంకకు పురాతత్త్వశాస్త్రము, భూగర్భశాస్త్రము సమాధానమొసగినవి. పూర్వము రెండు కాని, యెక్కువ కాని హిమప్రళయములు వచ్చియుండెననియు, రెండు హిమప్రళయముల నడుమ ధ్రువప్రాంతముల శీతోష్ణస్థితి మిక్కిలి అనుకూలమై నిత్యవసంతముగ నుండెడిదనియు, కడచిన హిమప్రళయములో అస్థితి చెడి ఆప్రాంతములు వాసయోగ్యములు కాకపోయెననియు, మరి ఆ నిత్యవసంత భూమిని గొప్ప సభ్యమానవసంఘము వసించుచుండెననియు, వారి సభ్యత ఏనాడు మొదలయ్యెనో చెప్పజాలమనియు, ప్రళయానంతరము వారా భూమిని విడిచి అనుకూల గృహాన్వేషణమున దక్షిణదిశకు చేరిరనియు, పిదప తమ ప్రాచీనసభ్యతను వాగ్రూపమున భద్రపఱచుకొన్నారనియు భౌతికశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. వేదములు అనాదులనియు, అపౌరుషేయములనియు, ప్రళయమున వేదములు నశింపగా, పిదప ఋషులు తమ తపశ్శక్తిచే తాము జ్ఞప్తియందుంచుకొన్న వేదములను 'కేవల నవే మాటలతో కాకపోయినను, అవే అర్థములతో తిరిగి నిర్మించిరి' అనియు చెప్పు మనవైదికుల అభిప్రాయము ఈ శాస్త్రవాదముతో సరిపోవుచున్నవి. ఈ శాస్త్రములు ధ్రువప్రాంత సిద్ధాంతమునకు చాల తోడ్పడినవి. నేటి ధ్రువప్రాంతస్థితి ఈ సిద్ధాంతమునకు అడ్డు తగుల నేరదు.

ధ్రువబిందువు కడ ఆఱుమాసములు పగలును, ఆఱుమాసములు రాత్రియు, సంవత్సరమంతయు నొక్క పవలు, నొక్క రాత్రిగ నుండును. భూమధ్యరేఖ వంకకు వచ్చుకొలది, క్రమముగ ఐదుమాసముల దీర్ఘ దివసమును, ఐదుమాసముల దీర్ఘ రాత్రమును, పదును ఎనిమిది జాముల అహోరాత్రములును (అవియు విషమ ప్రమాణములు); నాల్గుమాసముల దీర్ఘ దివస దీర్ఘ రాత్రములు; ఒకమాసము ప్రమాణము గలవి; రానురాను ఇరువది నాల్గుగంటల సమానములగు అహోరాత్రములు పరిణమించును: దీర్ఘ దివస దీర్ఘ రాత్రము లుండుచోట సంధ్య పెద్దదిగ—కొన్ని దినములు, ధ్రువముకడ సుమారొక్క మాసము కూడ—ఉండును. ఈలక్షణముల వర్ణించు భాగములును, సూచించు వైదికగాథలును పెక్కులు ఈగ్రంథమున వివరించిరి. అవి ఆర్యుల అనుభవగతము లైనట్టులును సమంజసముగ నిర్ధరించిరి. మన సంవత్సరమే దేవతలకు ఒకదినమనియు, మేషసంక్రాంతితో వారికి సూర్యోదయమనియు, తులాసంక్రాంతితో తదస్తమయమనియు ప్రాచీన వాఙ్మయమందు విరివిగ గలదు. ఇటీవల మకర సంక్రాతితో సూర్యుని ఉత్తరగతి ప్రారంభ మగుటచే అది ఉత్తరాయణ ప్రారంభమనియు, కర్కాటక సంక్రాంతితో దక్షిణగతి ఆరంభమగుటచే నది దక్షిణాయన ప్రారంభమనియు వాడుకవచ్చినది గాని, పూర్వము భూమధ్యరేఖకు ఉత్తరమున సూర్యుడున్నంతకాలము, అనగా మేషసంక్రమణము మొదలు తులాసంక్రమణము వఱకును ఉత్తరాయణము, తక్కిన వత్సరార్ధము దక్షిణాయనము. తరువాతి వాడుకనుబట్టి 'ఉత్తరాయణము దేవతలకు పగ లెట్లగునని శంకించిన భాస్కరాచార్యుల వారిశంకకు ఇది నివృత్తియు. 'ఖగోళశాస్త్రప్రకారము అప్పటి వారు లెక్కవేసి చూచి యీవిషయమును (తమకండ్లార చూడకయే, వినకయే) కేవలము మేధాశక్తివలన కనుగొనిరని కొంద ఱూహింపవచ్చును. కాని......ఖగోళశాస్త్రమును, తత్సంబంధమగు గణితమును సంహితా బ్రాహ్మణకాలముల కిటీవలనే వృద్ధినొందినవి. బ్రాహ్మణకాలమున వారికి గణితము తెలియునని నమ్ముటకు వీలు లేదు. కాన నీవిషయమును వారు కండ్లార చూచిదియైన నుండవలెను; లేదా, తమతాత ముత్తాతలు చెప్పుకొనుచుండగ వినినదియైన నుండవలెను.' అని గ్రంథకర్త వాదము.

ఇట ఉదాహరించిన పార్సీగ్రంథము 'వెండిడాడ్' లోని గాథ దీనికి చాల ఋజువుగ నున్నది. ఋగ్వేదమున నొకచో సప్తర్షి మండలము చాల ఎత్తుగ నున్నదని వర్ణన గలదు. అది ఉదయించునని కాని, అస్తమించునని కాని వర్ణింపక, పగలు కన్పింపదనియు, రాత్రి కన్పించునని యూ మాత్రము చెప్పియున్నది. ఇది కేవలము ధ్రువప్రాంతలక్షణము.

ఇట తిలకుగారు తమవని ఇంకొక సమన్వయము పొడగట్టెదిని. సంధ్యావందనములో అర్ఘ్యప్రక్షేపణ మైనవెనుక, 'అసావాదిత్యో బ్రహ్మ' యని ఆత్మ ప్రదక్షిణము చేయుట కలదు: దీనికి, ఎదురుగ నుండు సూర్యుని జూపి 'ఈ ఆదిత్యుడు బ్రహ్మ' యని చెప్పక, చుట్టు చూపుటచే ఇంకొక ఆదిత్యుడు ఆ వలయగతితో నున్నాడనియు, అతడు బ్రహ్మయనియు కొందఱు పండితుల వ్యాఖ్య వినబడుచున్నది. కాని ఇది శాస్త్రసిద్ధముగ గాన్పింపదు. ధ్రువప్రాంతములందు సూర్యుని వర్తనము చుట్టు అడ్డముగ నుండుటచే మనపూర్వు లాప్రాంతముల వసించినప్పటి ఆచారమే యిది యని చెప్పుకొనవచ్చును.

ఇక వేదమందు వర్ణితమైన ఉషస్సు ధ్రువప్రాంత లక్షణములకు సరిపోవుట చర్చింపబడినది. పిదప దీర్ఘ దివసము, దీర్ఘ రాత్రము ఇత్యాది. దీర్ఘ రాత్రమును తొలగించి సూర్యుని విడిపించుటయే వృత్రవధ యని వీరు సమన్వయించిరి. దీర్ఘ సత్రములు (ఏడుమాసములవి, తొమ్మిదిపదిమాసములవి మున్నగునవి) రాబోవుదీర్ఘ రాత్రమున ఇంద్రునికి 'వల'తో జరుగుయుద్ధమున జయము చేకూరుట నిమిత్తమట. ఇట్లు పెక్కువిషయములు సప్రమాణముగ, సయుక్తికముగ సమన్వయింప బడినవి.

పిదప ఇతరార్యవాఙ్మయములలోని పోలికలు కూర్పబడినవి. పౌరాణికగాథలలోనే కాక, ఆనుషంగిక భాషాతత్త్వశాస్త్రము (Comparative Philology)

ననుసరించి భాషయందును పోలికలు చూపి ఈఆర్య జాతుల పూర్వజులు ధ్రువప్రాంతవాసు లని చూపబడినది.

రిహాన్ దొరవారు నుడివినట్లు, సార్వప్రాంతమని నిర్ణయించుటకు ఆధారములు లేకపోయినను, ధ్రువప్రాంత ముగుట మాత్రము సత్యమని ఈ గ్రంథకర్త సిద్ధాంతము.

వాదము మిక్కిలి సమంజసముగ గావింపబడినది. రచనామాత్రము కడుసొంపుగా కూర్పబడియున్నది. విషయము అతివిస్ఫుటముగా విశదపడి విందుగా నున్నది.

అనువాదము యథామూలముగా నున్న ఇంకను ప్రాముఖ్యము వహించియుండెడిది. అయినను తెలుగులో తెలియునట్లు చెప్పుటకు వీలుపడని పారిభాషిక సాంకేతిక విషయములతో గ్రంథభాగములు దుర్బోధ మొనరించుట కంటె తెలుపగల్గునవే పొందించిన బాగుండునని యెంచి యుందురు అనువాదకులు. ఇది చక్కని సంగ్రహాను వాదము. ఇట్టి గ్రంథమును కడు సరళమగు శైలిలో నింత రుచిగా వ్రాయుట మిక్కిలి ప్రశంసనీయము. కొం. జ.

Hindu Marriage *Vs.* Polygamy

'హిందూ వివాహములు–బహు భార్యాత్వము' అను విషయమునుగూర్చి రాజమహేంద్రవర నివాసులును, న్యాయవాదులును నగు కె. వి. యస్. ఆచార్యగారు ఆంగ్లభాషలో వ్రాసిన 90 పుటల క్రౌను సైజు గ్రంథ మిది. సంస్కృతము తిన్నగ అర్థముచేసికొనలేక న్యాయాధికారులు చేసిన తీర్పులనుబట్టి హిందువులలో మధ్యను ఉత్తరగతివారిలో బహుభార్యలను గ్రహించు ఆచారము ఏర్పడెనను నిజమును. ఆచార్యులవారు బహుగ్రంథములు పరిశోధించి ఇందు నిరూపించియున్నారు. వివాహ మంత్రములుగాని, హిందువుల ఆచార వ్యవహారములుగాని బహుభార్యాత్వమును ప్రేరేచుట లేదను సంగతి వీరు బహుప్రమాణములతో నిర్ధారణ చేసినారు. అయితే ప్రస్తుతము హిందూసంఘములో బహుభార్యల పరిగ్రహించు ఆచారము నెలకొనుటకు కారణ మేమి? అని ప్రశ్నించుకొని గ్రంథకారులు వానికి తగిన ప్రత్యుత్తరముల నిచ్చియున్నారు. బహుభార్యాత్వమునకు భారతీయులను మొదట ప్రేరేచినది కోర్టు తీర్పులు. ఈ కోర్టుతీర్పుల నుపలక్షించి యువకులు ఆడువారియెడల అలసభావము వహించుటయు, తాము ఎన్నిసారులైన వివాహమాడుటకు హక్కు గలదను ధీమా నొందుటయు సంభవించినది. ఇందుకు తోడు దేశమున ప్రబలిన వరశుల్కములు యువకుల జాత్యహంకారమును మరింత పెంచినవి. ఇవి అన్నియు కూడి స్త్రీలజీవితమును దుర్భరము చేసినవి. ఈపట్టున ఆచార్యులుగారు— తాము ప్లీడర్లు అయియుండుట–ఉన్న సంగతుల నన్నిటిని చక్కగ ఎట్టి గజిబిజియు లేక వివరించిరి. అంతతో బాయారుకొనక స్త్రీల జీవితమును దుర్భరముచేయుచున్న బహుభార్యా పరిగ్రహణాచారమును రూపుమాపుటకు ప్రభుత్వము శాసనము గావింపవలయునని హెచ్చరించుచు శాసనము ఉండవలసిన పద్ధతికూడ ఒక్కింత సూచించియున్నారు. హరవిలాస శారదావంటి దేశహితైషులెవరో ఇట్టిపనికి పూనుకొని అది జయప్రదముగ నిర్వహించి దేశకళ్యాణమునకు తోడుపడవలసిన అవసర మెంతేనిగలదని ఈ గ్రంథపాఠకులు విశ్వసించి తీరెదరు. స్త్రీలస్థితిని చక్కచేయ పలువురు పలుముఖములుగా పనిచేయుచున్నారు. వారి స్థితిని చక్కచేయుటకు మార్గములన్వేషించి వానికి తగు ప్రచార మిచ్చుటకును, లోకాభిప్రాయమును సంస్కరించి రాగల ప్రభుత్వమువారి శాసనమునకు స్వాగతోపచారము చేయుటకును నిట్టి గ్రంథమును రచియించిన ఆచార్యులుగారిని అభినందించుచు విరమించుచున్నాను.

ఆంధ్ర శేషగిరిరావు, బి. ఏ.

అభినవకృష్ణుడు

దివ్యజ్ఞాన సమాజమనబడు Theosophical Society వారు ఇరువదియేండ్లుగ, రాబోవు జగద్గురువు జిడ్డు కృష్ణమూర్తిగారి నావేశించి వారిపరముగ లోకమునకు మతబోధ గావించునని ప్రచురించుచుండుట మన మెఱుంగుదుము. నేడు కృష్ణమూర్తిగారు తాను లోకగురువును కాననియు, తన్నాశ్రయించి ఎవరు నుండకూ

డదనియు, మనుష్యులయొక్కయు, గ్రంథములయొక్కయు అభ్రాంతత (అపౌరుషేయత్వము)ను నమ్మియుండ రాదనియు, తాను థియొసఫీ ప్రచారము చేయుచుండుట లేదనియు, ఏయొక్క మతముగాని ఆచారముగాని పరిపూర్ణమును, పరిశుద్ధమును కాదనియు, సకలమానవులును పరాశ్రయమును, మూఢవిశ్వాసమును, ఛాందసమును, పలురకములగు విగ్రహారాధనను, అన్నివిధములగు పరిమితులను విడిచిపుచ్చి అనాది-అనంతతత్త్వము ననుభవమునకు తెచ్చుకొనవలయుననియు బోధించిరి. తన్ను లోకగురువుగ, పరమాదర్శముగ పెట్టుకొని థియొసాఫికల్ సంఘముతరఫున సభ్యులుగ చేరి పరాశ్రయులై, క్రొత్తరకపు ఛాందస మలవరచుకొనుచుండిన 'తారక సంఘము'ను తీసివేసి, సత్యమును, దైవమును పరిమితులు గలిగిన ఒకపేరున ముద్రవేయబడునవి కావని చెప్పిరి. తా నేమతమునకు, ఏసంఘమునకు చెందనివాడ ననిరి. సకలప్రాణులయందలి జీవముయొక్క ఐక్యమును గుర్తింపుమనిరి. తనకు తానే వెలుంగుగా నుండవలెననిరి. స్వాత్మ నిర్బంధమునుండి విముక్తిని పొందవలెననిరి. ఎవరిలక్ష్యమును వారే స్థాపించుకొని తత్ప్రాప్తికొఱకు త్రికరణశుద్ధితో నిరంతరము ప్రయత్నింపవలె ననిరి. పరమశాంతియు, సుఖమునే పరమాశయములనిరి. సత్యమే దేవుడనిరి. స్వానుభవములనుండి వివేకజ్ఞానముల సంపాదింప వలెననిరి. ఎవరికిని, దేనికిని దాసులము కాగూడదనిరి. ఆత్మీయస్వేచ్ఛ నలవరచుకొనవలె ననిరి. స్వయంతరణమును పరమావధిగ స్థాపించుకొని ఇక్కడనే, ఇప్పుడే దానిని సాధింపవలెను; అదియే మానవజన్మప్రయోజనమనిరి. తన్ను గ్రుడ్డిగా అనుసరింపవల దనిరి. ఎవరి ఆత్మలను వారు కోల్పోవవలదనిరి. కృష్ణమూర్తిగారిసందేశముల అగ్రమును మానవులు సరిగ తెలిసికొందురుగాక! వ్యక్తులకు, సంఘములకును మనుష్యు లమ్ముడుపోకుందురుగాక!

ఈపుస్తకమునందు కృష్ణమూర్తిగారి జీవితచరిత్ర సంగ్రహమును, బోధనలును కలవు. ఇప్పటికాలపు వీరిని గూడ ప్రాచీనుడగు శ్రీకృష్ణునితో సమన్వయము చేయ వలసిన ఛాందసమే మనకు పోవలెను. జ. బ్ర.

పతితనళిని

(గ్రంథకర్త: పోడూరి రామచంద్రరావుగారు, బి.ఎ., బి.ఎల్. సరస్వతీగ్రంథమాల, కాకరపర్రు: ౨౨వ పుష్పము. డెమ్మిసైజు, ౧౮౬ పుటలు. వెల ౦-౧౨-౦.

ఈ నవల "అత్యద్భుత అపరాధపరిశోధక నవల"గా చెప్పుకొన బడ్డది. కొన్ని పుటల ప్రకటనలు పూర్తియైన తరువాత అసలు కథ మొదలైనది. చదువగా చదువగా, విమర్శదృష్టిని తాకినది కథాక్రమము లేమి. ఏనవలకైనా—అత్యద్భుత అపరాధపరిశోధక నవలకైనా—కథాక్రమము ప్రాణము. నవలకు మరికొన్ని ప్రాణాలు ఉన్నా, 'ప్లాటు' ఆయువుపట్టు. ఇదే మన నవలలో దొరకక పోవుట దురదృష్టకరము. ఇంతకూ ఇది ప్రథమభాగము. ఇకపై ఎన్నిభాగాలు ప్రకటించబడునో పరమేశ్వరుని కెరుక. కాని ఒకటి. దీనిని చదివిన పిమ్మట వచ్చే భాగముకొరకు ఎవరైనా ఆతురత పొందుతారా అన్నది సందేహాస్పదము. మామట్టుకు మాత్రము అట్టి ఆతురత లేదు.

ఈ నవలలో అద్భుతములు లేవు (ఇదే ఒక అద్భుతము కాకపోతే). అపరాధ మున్నా పరిశోధక చాకచక్యము లేదు. ఐనా ఇది "అత్యద్భుత అపరాధపరిశోధక నవల" అనుకొనుటవల్ల అందుకొరకే ఆవురావు రను ఘోరకు లున్నారు. శ్రీ. శ్రీ.

విక్టోరియా క్రాసు

(గ్రంథకర్త్రి: కవితిలక పులవర్తి కమలావతి దేవి గారు, సీతావిలాస్, రాజమండ్రి. పుటలు ౧౧౫ వెల రు. ౧.

ఎట్టి రచనలోనైనా 'స్వతంత్రత' అనే గుణము వాంఛనీయము, స్తవనీయము. 'విక్టోరియా క్రాసు' అన్న నవలలో ఈ గుణము ఎంతవరకు ఉన్నదంటే, ఐరోపా సంగ్రామాన్ని కథావస్తువుగా తీసుకున్నంతవరకు—అంతే! ఆపై సంగ్రామసందర్భాలను పేరుకోవడములోను, వాటిని మూలకథతో మేళవించడములోను (కొన్నిటినే చెప్పవలెనంటే) శిల్పలోపము కానవస్తుంది. యుద్ధవిశే

పోలు పత్రికావార్తలవలె చెప్పబడినవి కాని నవలాచైతన్యముతో కూడుకున్నవిగా లేవు. పత్రికాకథనములో కళారమ్యత దొరకకుంటే దోషము కాదు కాని నవలా రచనలో అట్టిలోటు గట్టిలోటు కాకపోదు. ఇట్టిలోటే కథ అల్లికలోను కానవస్తుంది. జటిలత లేనందువల్ల "అల్లిక" అన్న పదము ఉపయోగించ నక్కరలేదేమో. ఒక చిన్నమూలకథకు ఐరోపాయుద్ధాన్ని అంటించగా ఈనవల ఏర్పడింది. (గ్రంథకర్త్రి)గారు (ఉపోద్ఘాతము ప్రకారము) 'బహుయోర్పుతోడ నెన్నియోవిషయముల నేకూర్చి' రనుట నిర్వివాదాంశము. అయితే వాటి నన్నిటినీ వ్రాసివేయు ఉత్సాహము కళానిబంధనలను నిరసించింది.

ఈనవలను "ఐరోపాయుద్ధ అసమగ్రచరిత్ర"గా చెప్పవచ్చును. ఇందు అందము పనుపూర్పుని అచ్చుమాట అటుండగా, "పుడమీపతి" (పుట 39), "తాత్కాలిక వంతెనలు" (79), "సామ్రాజ్యసిద్ధి" (82) మొదలైన "సహూసతిప్పలు" కొన్ని కోర్లినవి. పైని ఉపోద్ఘాతము నుండి ఉద్ధృతమైన "బహుయోర్పు" ఈ తెగకే చెందుతుంది.

ఈపుస్తకమందలి భాష సరాసరిగా గ్రాంథికమే. శైలి ఎగుడుదిగుడుగా ఉన్నది. మచ్చుకి రెండు చోట్ల శైలి చూపించుచున్నాము:

"సర్వియా దేశవిస్తీర్ణము 34,000 చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య 5,000,000. ఆదాయము 4,802,262 పవరను లు. వ్యయము 5,230,588 పవరనులు......"(పు.54-55).

"ఈ దీప మొక్క పుటాకార దర్పణము యొక్క ప్రధానకేంద్రమున నుంచబడును. ఈదీప కిరణములు దర్పణముపై బడునపుడు వాని నన్నివైపుల చెదరనీయక, యొక్కవైపునకే పరావర్తింపజేయును. ఇది గాక యీ పరావర్తకిరణము లన్నియు సమతలములుగా బోవును. ఈ సెర్చిలయిట్లు నుపయోగించు వలయాంతర్మధ్యరేఖ సాధారణముగ నొకగజ ముండును......"(పుట. 72).

ఇట్టివి కమ్మగూర్చి తామే చెప్పుకోగలవు. కాని కథకు వీటిప్రయోజనము స్వల్పము. సంబంధము దూరము నవలాపాఠకుడికి వీటివల్ల కల్గునది ఉత్సుకత అని చెప్పజాలము.

ఇప్పటినవలలలో అసంఖ్యాకములవలె ఇదికూడా ఒకసాధారణనవల. కాని స్వయంవరానికి తయారయిన నాయికను చర్చిలో పెళ్లి చేయించడ మొకటి అసాధారణమే అనిపించకపోదు. దీనిసముంజసత ఎట్లున్నా, ఇట్లు చదివినపిమ్మట మాకు సంతోషము జనించలేదు. శ్రీ. శ్రీ.

కలువ రేకులు

గ్రంథకర్త:—వి. టి. క. ఆచార్య (కవికుమార సమితి). చిన్నసైజు ౭౯ పుటలు; కాగితపుబైండు.

ఇది యొకచిన్న విషాదగీతగ్రంథము. దీనిలో ౭౫౫ చరణములు మాత్రమే కలవు. ఇందు కేవలము వైరాగ్యవిషయకమగు విషాదము, నిర్వేదము గానబడుచున్నవి. కవికి భగవంతుడు "మెచ్చి కృపతోడ దర్శనమిచ్చెనా"డట. కవియొక్క విషాదమునకీ క్రిందికష్టములు కారణములు:

హృదయమును బట్టిపిండిన చెదరికురియు
రుధిరకణములు నాపద్యరుచులెము, లోయి-
నిర్మలంబైన-శూన్యమునీవు మిచ్చి,
యనుభవింపుము వానిభావామృతంబు.
..................బాడబాగ్ని
.... వంటిరోగాల......
సాంతమే లేని దారిద్ర్యసాగరంబు
మోయలేనికష్టాల, విషాదనంబు
లేనిభగ్నప్రణయ భవితక్తదుఃఖ
మాదిగాగల...

కావున కవి

నాదుకవితాంబు వాహినీస్వాదుసలిల
బిందువుల నీదు పాదారవిందములను
మనసు దీరంగ కడుగుచు దినము లెట్లొ
గడిపెదను జీవయాత్రను కాలమూర్తి.

అని యనుచున్నాడు.

కష్టములు భగవత్కృతము లగునా కావా అను విషయములను గూర్చి గాంధిమహాత్ము డిట్లు చెప్పుచున్నాడు: "మనుష్యుడు ఎంత ప్రయత్నించినను వికారము చెందుట మనకు తెలియును. అటులే భగవంతుడు అడ్డుపడి ఎదుర్కొని రక్షించుటయు మనకు తెలియును. ఇదియంతయు ఎటుల సంభవించును? మనుజుడు ఎంతవఱకు స్వతంత్రుడు? ఎంతవఱకు పరతంత్రుడు? ఎంతవఱకు పురుష ప్రయత్నము పనిచేయును? ఎప్పుడు ఈశ్వరేచ్ఛ రంగమున ప్రవేశించును? ఇదియంతయు గహనము; ఎన్నటికి గహనమే." (ఆత్మకథ ౩౫వ పుట.)

ఇట్టి కష్టములను పురుషకారముచేతను, జీవనేచ్ఛ చేతను జయింపవచ్చును. విషాదగీతముల రచనకొఱకు విషాదపుటూహల పెంపొందించుకొనుట కష్టములు తరగ జేసికొనుమార్గము కాదు. ఈవిధమైన ప్రవృత్తి యీగ్రంథమునందు కానరాదు.

కవికి తనకవిత్వపు విషయమైన అహంభావ మీ చిన్నగ్రంథములో హెచ్చుగా కనబడుచున్నది.

కవిగ బుట్టింప నేల...
నాదుగీతె'ల వినువారు నాస్తి తండ్రి
విన్నను గ్రహింపజాలరు...
......నాకు నిర్మలమగు
సాధుకవితా స్రవంతి నొసంగినావు.

మొదలగు వాక్యములందు తనకవిత్వమున కెక్కువ ఘనతి నారోపించుకొనుచున్నాడు.

శైలి ధారాళముగనే యున్నది. అచ్చటచ్చట దుష్టప్రయోగము లున్నను, 'విన్నను గ్రహింపజాలని' రీతిగా లేదు.

వలయువారు గ్రంథకర్త పేర భవానీముద్రాక్షర శాల, బెజవాడ అని వ్రాయవలయును. కే. కా.

అనాథ-బాలిక

గ్రంథకర్త:—పండిత శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి గారు. క్రౌను ౧౩౬ పుటలు. కాగితపు బైండు. వెల ౦-౧౦-౦. రాజమహేంద్రవరము, కలాభివర్ధనీ పరిషత్తుచే ప్రకటింపబడినది.

ఇది యొక్క సాంసారిక నవల. మనలో సాంఘిక నవలలు బహుతక్కువ. ఆయున్నవైనను చాలమట్టున కనువాదములే గాని స్వంతరచనలు గావు. ఇది మన చేతగానితనమే! ఇటీవల యీకొరత కొందరిచే దీర్పబడుచున్నది. శాస్త్రిగా రట్టివారిలో నొకరు.

గ్రంథవిషయము :—వెంకటరావు పరమబ్రహ్మసామాజికుడు. అతి డొకవితంతువును వలచి సాంఘికదురాగ్రహములవలన నామెను ఇహలోకమునుండి యేగోలోకపోయెను. పిమ్మట దైవికముగా అండజేరిన ఒక అనాథబాలికకు తాను నాథుడై తన యుదారస్వభావమును, విశాలహృదయమును గనబరచెను. కాని తా జేసికొన్న వివాహము తుదకు బాల్యవివాహమే గాని ప్రౌఢవివాహమైన గాదు. వివాహవ్రతంతు యథాప్రకారముగా నాలుగువేలేండ్ల క్రిందట శాస్త్రములలో వ్రాయబడిన రీతియే—కొన్ని కొన్ని పట్ల మంత్రములకు అర్థమును పురోహితుడు తెలియజెప్పెనట.

ఈగ్రంథమందు సంసారగోష్ఠి, సంభాషణలు బహుచాతుర్యముతో రచింపబడినవి. స్త్రీలకు అక్షరజ్ఞానము లేమిచే వారి సంభాషణలం దెంతసేపూ 'పిచ్చాపాటీ' కబుర్లుతప్ప చదువుకొన్నవారికి రుచించు విషయముండదు. శాస్త్రిగారి అసామాన్య పరిశీలన, అద్భుత భావన, కళానిర్వాహకత్వ మిందు ద్యోతక మగుచున్నవి.

శైలివిషయము:—గ్రంథకర్త చెప్పినట్లు వారి భావపరిణామము శైలిలో గన్పడుచున్నది. సాంఘిక రచనలకు గ్రాంథికము గాక వ్యావహారికము సరియైనదని కొంత స్పష్టమగుచున్నది. కాని శాస్త్రిగారు వ్యావహారికము ఒక్కసంభాషణలందు మాత్రమే ప్రయోగించి తమవెఱపు జూపినారు. శైలియొక్క రసవిషయము వేరుగా చెప్పనవసరము లేదు: అమృతప్రవాహము-ఎంత త్రాగినను తనివి తీరదు.

వలయువారు—పండిత శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిగారు, కలాభివర్ధనీపరిషత్తు, రాజమండ్రి-అని వ్రాయవలెను. ఏ. కా.

తండ్రినుండి కుమార్తెకు జాబులు (ఆంగ్లము)

(Letters from a Father to his Daughter)

గ్రంథకర్త:—జవహారిలాల్ నెహ్రూగారు. ౧౨౩ పుటలు. దళసరి మెఱుగుకాగితములు. అట్టబైండు. వెల తెలియదు.

ఇది యొక లోకజ్ఞాన ప్రదాయకమగు పుస్తకము. నెహ్రూగారు తమ పదేండ్లబాలిక యగు ఇందిరకు జాబుల మూలకముగా ప్రకృతిశాస్త్రములు, దేశచరిత్ర ఇత్యాది విషయములకు సంబంధించిన జ్ఞానమును తెలియజేసిరి. బాలబాలికల కీరీతిగా శాస్త్రములందును, చరిత్రలందును కౌతూహల మలవడజేయుట కిట్టిగ్రంథము లత్యవసరము. ఆంగ్లమునం దిట్టివికలవు గాని మన దేశభాషలందు బొత్తుగా లేవు. సమస్త విషయములలోను అగాధమైన జ్ఞానమును సేకరించిన యీకాలమునగూడ బాలబాలికలకు పూర్వకాలమునందు వలెనే తర్కమునకుగాని తత్త్వమునకుగాని నిలువలేని పురాణకథల పఠింపజేసి నీతిని, తత్త్వమును బోధింప జూచినచో, వాటి అర్థము గ్రహింపలేక వారి లేతమనస్సులు కౌతూహలమును, జ్ఞానేచ్ఛను గోల్పోయి, జడము లగుచున్నవి. జ్ఞాన మెరుగని పసిబిడ్డలకు నీతి, వేదాంతములయొక్క ప్రయోజనముకంటె ప్రాపంచికజ్ఞానము లెస్సగా కావలెను.

నెహ్రూగా రీగ్రంథమందు ఖగోళభూగోళ చరిత్రలు, జీవోత్పత్తి, జలచర, భూచర, నరాదిజీవుల విషయము, జీవుల ఆనుకూల్య (Adaptation) విధానము, ధీశక్తిప్రయోజనము, రామాయణ భారత కాలములు ఇత్యాది సమస్తవిషయములను ఇందు సూక్ష్మముగా దెలిపియున్నారు. బాల బాలికల కత్యుపయోగకరము గ్రంథము.

ఈగ్రంథమందు పెక్కుముచ్చటైన చిత్రపటములు గలవు.

ఈగ్రంథమునకు హిందీఅనువాదము తయారగుచున్నదట. తెలుగులోనికి గూడ ననువదించిన లెస్సయగును.

వలయువారు—జవహరిలాల్ నెహ్రూ, అలహాబాద్-అని వ్రాయవలెను. ఏ. కా.

రక్షాబంధనము

గ్రంథకర్త:—పండిత శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిగారు. 362 పుటలు. సాదాకాగితములు, అట్టబైండు. వెల 1-8-0. కలాభివర్ధనీ పరిషత్తునుండి ప్రకటింపబడినది.

ఇదియొక పారిశోధకనవల. పారిశోధకనవలలు ప్రస్తుతకాలమున సాంఘికనవలలతో సమానప్రఖ్యాతిని బడయుచున్నవి. ఇట్టి నవలారచనలు నాగరికలక్షణము గాకున్నను ప్రస్తుతపరిస్థితులలో ప్రకృతిని మార్చుట కష్టము.

ఈగ్రంథమందు మనకు స్పష్టముగా రెండు వేర్వేరు కథలు కనబడుచున్నవి. ఈ రెండిటికిని ఐక్యమధికముగా లేదు. మొదటిది సాంసారికము, రెండవది పారిశోధకము. మొదటిభాగములోని పాత్రలు చాలమట్టుకు రెండవభాగములోనికి రారు. మొదటిభాగముయొక్క విషయము కేవలము సాంసారికము, రెండవభాగము పారిశోధకము. పూర్వభాగమందలి పాత్రలుత్తమములు, ఉత్తరభాగమునందు నీచపాత్ర లధికము. వ్యభిచారకుల మింకను మన దేశమం దడుగంటలేదు. అయ్యదియే మన నాగరికస్థితిని విస్పష్టము చేయుచున్నది. రెండవభాగమునందలి స్త్రీపాత్రలు పడపుకత్తెలు, ప్రకృతిని బింబించుట కళలో నొకయంశము గనుక సాంఘికస్థితులు మారునవరకును మనము చేయజాలిన దేదియు లేదు. ఇందలి అశ్లీలము హద్దులోనే యున్నది.

పురుషపాత్రలలో వరసింహము యొక్కయు, రెడ్డియొక్కయు ప్రజ్ఞావిశేషములు వర్ణనాతీతములు. జగ్గారాయని విశాలహృదయమే కథయొక్క అనివార్య గమనమునకు కారణము. గ్రంథకర్తయొక్క ప్రజ్ఞ అగాధము గాకున్న నిట్టి సాంద్రకథాకల్పన, పరిపూర్ణ పాత్రపోషణ సాధ్యముకావు. శ్రీరాములు కేవలము నవలా పాత్ర గాక సజీవవ్యక్తియే యనిపించును. వాని సంభాషణలు మరపునకు రావు. మొత్తముమీద మనము పాత్రల మధ్య గాక నిక్కముగ స్త్రీ పురుషుల మధ్యనే తిరుగుచున్నా మనిపించును. శాస్త్రిగారి మౌలికత్వము (originality) అద్వితీయము.

ఇందలి పూర్వభాగమందలి స్త్రీపాత్రల విషయమేమన, గ్రంథవాసన లేమి వారల సంభాషణలు వంటిల్లు దాటవు. కాని వీరు ప్రకృతియందలి మన స్త్రీలవలె గాక, చమత్కారము, ఛలోక్తి, సంభాషణ నైపుణ్యమును గలిగి కొంత మెచ్చదగి యున్నారు.

శైలి విషయము:—ఉపోద్ఘాతమందు గ్రంథకర్త శైలివిషయమై తన యుద్దేశమును పూర్తిగా వ్యక్తపఱచి యున్నారు. అందు శిల్పకళకు, కావ్యకళకు గల పోలిక గొంత చర్చించియున్నారు. అందు ఒకచిన్న లోపము గలదు. శిల్పచిత్రకళలకును కావ్యకళకును పోలిక సమగ్రము గాదు. అదేలయన, శిల్పచిత్రకళలు కావ్యకళకంటె ప్రకృతికి చేరువగా నున్నవి. ఉదా:—'ఓడ' అనుమాట తీసికొందము. ఓడ చిత్రమును వ్రాసిచూపిన యేజాతివాడైనను, పసిబాలుడైనను, 'ఫలానావస్తువు యొక్క చిత్ర'మని పోల్చుకొనును. కాని ఓడ అనుమాటను వ్రాసినచో మనభాషరాని విజాతీయుడు గాని స్వజాతీయుడు గాని తెలిసికొనలేడు, అనగా భాషకంటె చిత్రము ప్రకృతికి సమీపములో నున్నది. చిత్రకళకంటెశిల్పకళ పదార్థసమన్వితమగుట ప్రకృతికి ఇంకింతచేరువగా నున్నది. ఇప్పట్టున గ్రాంథిక వ్యావహారికముల విషయము చూతము: వ్యావహారికము సజీవము, గ్రాంథికము సజీవేతరము. గ్రాంథికమునకు మనుష్యుల భావనలో స్థానము గలదు. వ్యావహారికమునకు మనుష్యుల వ్యవహారములో స్థానము గలదు. అనగా గ్రాంథికము వ్యావహారికముకంటె ప్రకృతికి కొంచెము దూరములో నున్నదనుట. సాంఘికరచనలు వ్యవహారవిషయములు గనుక వ్యావహారిక భాషాప్రయోగమే ఎంతయు ఉచితము. గ్రాంథికము యొక్క విభాగము (roll) నిర్వచించుట కష్టము. కాని దానియొక్క తత్వము మాత్రము తేటపరచియున్నాము. మరియొక విశేషము: గ్రాంథికములో కృత్రిమ గ్రాంథికము, సహజ గ్రాంథికము అను విభజన చేయవచ్చును. సహజగ్రాంథికమునందు దీర్ఘ సంస్కృత సమాసములు, మారుమూల పదములు, విపరీతాలంకారములు, అనవసర వ్యాకరణ బంధనలు దొర్లవు.

గ్రంథ శైలినిగూర్చి వేరుగా చెప్ప నవసరము లేదు. అమృత ప్రవాహము. ఎంత త్రావిన ఇంకను త్రాగవలె ననిపించును— జాతీయములకు, స్పష్టతకు, సౌలభ్యమునకు. జే. కా.

స్వీకారము

దాంపత్యము

(ఆంధ్రప్రకాశికా గ్రంథమాల. ౧) రాయల్ సైజు. పుటలు ౧౦౪. చందాదారులకు అంచెకూలితో వెల రు ౧-౦-౦. సంపాదకులు: దొంతంశెట్టి నాగేశ్వరరావుగారు ప్రకాశకులు: విశ్వభారతీ అండు కో. వారు, ౮౫, బందరువీథి, మద్రాసు.

Thoughts on Diet

(ఆంగ్లము.) క్రౌను సైజు. ౮౮ పుటలు. వెల రు ౦-౮-౦.

గ్రంథకర్త: గౌరవనీయులగు న్యాయమూర్తి సర్ వేపా రామేశంగారు.

ప్రకాశకులు: The Indian Naturopathic Association, Bezwada.

South Indian Music Series Book 2 (Stage 3)

క్రౌను సైజు. ౮౫ పుటలు. వెల ౦-౮-౦

గ్రంథకర్త: పి. సాంబమూర్తిగారు, బి. ఎ., బి. ఎల్.
ప్రకాశకులు: The Indian Music Publishing House, G. T. Madras.

శబరి (చిన్ననాటిక)

గ్రంథకర్త: వావిలాల గోపాల కృష్ణయ్యగారు, ఆంధ్రపత్రిక, చెన్నపురి.

ఇది 'గృహలక్ష్మి' మాసపత్రికయందు ప్రకటితమయినదానికి విడిప్రతి.

సంగీత పార్వతీపరిణయము (అయిదంకముల నాటకము)

డిమ్మీసైజు. పుటలు ౬౧. వెల రు ౧-౮-౦.

గ్రంథకర్త: సత్యవోలు రాధామాధవరావుగారు. సకలానంద గ్రంథమాలిక, క్రొత్తపల్లి, పిఠాపురము, గోదావరిజిల్లా.

అహల్యాసహస్రాంకము(ఏడంకములనాటకము

డిమ్మీసైజు. పుటలు ౪౮. వెల రు ౦-౧౨-౦.

గ్రంథకర్త: కల్లూరి యజమాన వెంకటనారాయణరావుగారు, బి.ఎ., ఆత్మకూరు. ఈగ్రంథము రాజమహేంద్రవరమున సరస్వతీ పవరుప్రెస్సున ముద్రితము.

గ్రహచింతామణి

(జ్యోతిషసారస్వత తంత్రగ్రంథమాల-౨)

డిమ్మీసైజు. పుటలు ౨౬. వెల రు ౦-౬-౧.

సంపాదకుడు: రాచూరి వెంకట గోపాలరావుగారు, విజయనగరం.

సత్యవతి శతకము

క్రౌనుసైజు. పుటలు ౫౮. వెల రు ౧-౪-౧.

గ్రంథకర్త: భాగవతుల లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రిగారు. ప్రకాశకులు: భాగవతుల లింగమూర్తి పంతులు గారు, భద్రపురము, గంజాంజిల్లా.

My Mother's Picture

క్రౌనుసైజు. పుటలు ౨౨౬. వెల రు ౪-౧-౦.

గ్రంథకర్త: పండిత శ్యామసుందర చక్రవర్తిగారు.
ప్రకాశకులు: కైలాసచంద్ర ఆచార్య, ౨౭, హారిసన్ రోడ్డు, కలకత్తా.

శ్రీమదాంజనేయ జననము

క్రౌనుసైజు. ౩౫ పుటలు. వెల రు ౧-౫-౦.

గ్రంథకర్త: అమ్మనబ్రోలు వెంకట సుబ్బారాయ శర్మగారు, రేలంగి, రేలంగిపోస్టు, పడమటిగోదావరి జిల్లా.

దేవకీనందన శతకము

క్రౌనుసైజు. ౨౦ పుటలు. వెల తెలియదు.

ప్రకాశకులు: విక్రాల వెంకటాచార్యులు గారు, సంస్కృత పండితులు, శ్రీచెన్నకేశవ కళాశాల గద్వాల సంస్థానము.

ప్రణయపౌరభము

రాయల్ సైజు. పుటలు ౬౨. వెల రు౧-౧౨-౧.

గ్రంథకర్తలు: కొండపల్లి గోపాలరావుగారు, హరి రామలింగ శాస్త్రిగారు- కల్వపాముల, కాటూరుపోష్టు, కృష్ణాజిల్లా.

వాదిరాజతీర్థగురుచరిత్ర

ఫూలుస్కేపుసైజు. పుటలు ౧౬. వెల ౧-౨-౧.
గ్రంథకర్త: ప్రొద్దుటూరి నరసింగరావుగారు, బి. ఎ., గురుప్రసాద(లచ్చిరాజువీధి)సూర్యరావుపేట, కాకినాడ.

శ్రీమదాంధ్ర మాతృశతకము

రాయల్ సైజు. పుటలు ౩౩. వెల ౦-౪-౧.

గ్రంథకర్త: త్రిపురాన సత్యానందరావుగారు, ఉపాధ్యాయుడు, రెడ్డియారు బ్రాంచిస్కూలు, No. ౪౮, డఫరెండు స్ట్రీటు, శోగటాంగ్, రంగూన్.

విజ్ఞానకందశతకము

డిమ్మీసైజు. పుటలు ౩౧. వెల ౦-౩-౧

గ్రంథకర్త: మదరాసు రాజారావుగారు, చీనాబజారు, బర్హంపురము, గంజాము.

ఆత్మదర్పణము

(శ్రీవివేకానంద స్వామి ప్రణీతము) శ్రీ సనాతన గ్రంథమాల ప్రసూనము. క్రౌను సైజు. పుటలు ౪౩. వెల ౦-౩-౦.

మానేజరు, సనాతనగ్రంథమాల, సనాతనాశ్రమం, క్రాపపోష్టు, (via) కొల్లూరు, గుంటూరుజిల్లా.

శ్రీమదాంధ్రోపనిషద్ జ్ఞానదీపము - భా. ౧.

డిమ్మీసైజు. పుటలు ౨౩౮. వెల రు ౧-౮-౧. గ్రంథకర్త: అప్పనప్రోలు వెంకటసుబ్బారాయ శర్మ గారు, రేలంగి, తణుకుపోస్టు, పడమటి గోదావరిజిల్లా.

శ్రీరామ పట్టాభిషేక నాటకము

రాయల్ సైజు. పుటలు ౧౧౧. వెల రు ౧-౦-౦. గ్రంథకర్త: పాతాళభేది సుబ్రహ్మణ్యకవిగారు, శ్రోత్రీయ, తిరుపతి.

శ్రీమదాంధ్ర లింగపురాణము

డిమ్మీసైజు. పుటలు ౭౯౧. వెల తెలియలేదు. గ్రంథకర్త: విద్వాన్ ములుగు చంద్రమౌళిశాస్త్రిగారు, ఆంధ్రోపాధ్యాయుడు, తాలుకా హైస్కూలు, తెనాలి.

చమత్కారచంద్రిక

తాడూరి లక్ష్మీనరసింహా రావుగారు

మూలము

తుంగం తురంగ మధిరోహతి రంగనాథే
గోత్రారి రాత్త కుతుకః కులిశం బిభర్తి;
ఖేదంచ మోద ముపయాతి నగేంద్రకన్యా
నాగాజినేన పరిముహ్యతి మౌళి మీశః.

తెనుఁగు

రంగనాథుండు గుఱ్ఱమెక్కంగఁ గాంచి
దాల్చె నగివైరి వజ్రాయుధంబు వేడ్కఁ
బార్వతికి మోదఖేదముల్ వచ్చెఁ దనదు
శిరము మీఁదను గరితోలు శివుఁడు కప్పె.

వివరణము

శ్రీరంగములో రంగనాథస్వామి స్వారి వెడలుటకై యశ్వారూఢుఁడు కాఁగా జన సమూహముయొక్క త్రొక్కుడుచేత నేల ధూళి రేగి సూర్యమండలము కప్పివేసి సముద్రము పూడ్చివేసినది. అంతట దేవేంద్రుఁడు తొల్లి తనదాఁడికి వెఱచి సముద్రములో డాఁగిన మైనాకుఁ డిప్పుడు సముద్రములో నీరు లేమిచే నందు నిలువఁ దనకవకాశము లేక వెడలివచ్చుననియును, వాని ఱెక్కలు నఱుక వచ్చుననియు నెంచి వజ్రాయుధముఁ జేతఁ బట్టినాఁడు. చిరకాలగతుఁడైన తనసోదరుఁడు మైనాకుఁడు వచ్చునను నాశచే సంతోషమును వాఁడు వచ్చినయెడ వాని ఱెక్కలు దేవేంద్రుఁడు తొంటిపగచే నఱుకునను దిగులుచే దుఃఖమును పార్వతీదేవి పొందినది. సూర్యమండలము భిన్నమగుటచే సాయంకాల మైనదని భ్రమసి సంధ్యాతాండవ మాడుటకై శివుఁడు తననెత్తిమీఁదను గజచర్మము గప్పికొన్నాఁడు.

కర్నూలుమండలము దక్షిణహిందూదేశమున చరిత్రకెక్కిన ప్రసిద్ధమండలములలో నొకటి. ప్రాచీనకాలమునుండియు నీమండలము పలువైపుల వ్యాపించియుండిన రాజ్యములకు కూడలిపట్టయి యుండినందున నాయా రాజ్యముల రాజులు దీనిపయి కన్నువైచి యొండొరులు తీరక పోరాడుచువచ్చిరి. ఈకారణమున నిది పెక్కు సారులు, పెక్కు తెఱగుల, చీలికలయి, పెక్కురు రాజులపాలనమునకు లోనయి, శాంతిదూరమై యుండెడిది. ఇందుకు నిదర్శనముగ ఈమండలమున ప్రతిగ్రామమునను నేటికిని కోటల శిథిలములు గాన్పించుచున్నవి. ఈ మండలముయొక్క ప్రాచీనచరిత్రను ఆంధ్రవాఙ్మయము, శాసనములు, స్థానికచరిత్రలు మొదలయినవాని నాధారముగా గొని పలువురు చరిత్రకారులు వివరించియున్నారు. ఇక కర్నూలుపట్టణమునుగూర్చి చెప్ప మొదలిడుటకు పూర్వము తన్మండలముయొక్క ప్రకృతిస్థితినిగూర్చి యొక్కింత యిచ్చట ముచ్చటించుట అప్రస్తుతము కాజాలదు.

నేటి కర్నూలు మండలము

ప్రకృత మీమండలము ౭,౫౮౦ చదరపుమైళ్ల విస్తీర్ణము గలిగియున్నది. చెన్నరాజధానియందలి మండలములలో విస్తీర్ణమున నిది రెండవదగుచున్నది. ఈ మండలమున ౭౭౫ గ్రామములును, రెండుపట్టణములును(కర్నూలు, నంద్యాల) గలవు. ఇందలి జనసంఖ్య ౯,౧౪,౮౯౦. ఈసంఖ్యనుబట్టి ఒకచదరపు మైలుమేరను ౧౨౧ జనులున్నట్లు తేలుచున్నది. గ్రామములయు, జనులయు సంఖ్యవిషయమున రాజధానియందలి మండలము లన్నిటికి నిది వెనుకబడి యున్నది. మండలమునకు తూర్పు అంచున వెలిగొండలు ౧౦౨ చ. మైళ్లను, మండలము తూర్పుసగమున నల్లమలలు ౫౩౭ చ. మైళ్లను, పడమర సగమున ఎఱ్ఱమలలు ౩౦౦ చ. మైళ్లను వ్యాపించియున్నవి. ఈకొండలపైనను, వీనికి చేరికప్రదేశములు ౧,౬౩౩ చ.మైళ్లమేరను అరణ్యములుగలవు. మొత్త మీయరణ్యముల విస్తీర్ణము ౨,౫౭౨ చదరపుమైళ్లు. అడవులు,కొండలుగల ఈప్రదేశమంతయు జననివాసయోగ్యము కాకుండుటయే యీ మండలమున జనసంఖ్య తక్కువ అగుట కొకకారణము కావచ్చును.

కర్నూలు, డోను, పత్తికొండ, నంద్యాల, నందికొట్కూరు, కోయిల్‌కుంట్ల, సిరివేల్, మార్కాపురము, కంభము, అను తొమ్మిది తాలూకాలుగల యీ మండలము అయిదు తాలూకాబోర్డులుగా విభజింపబడినది. యూనియను బోర్డులు ఇంకను ౧౫ గలవు. మునిసిపాలిటీలు రెండు—కర్నూలు, నంద్యాల—గలవు. ౭,౫౮౦ చ. మైళ్లు విస్తీర్ణముగల మండలమున, ౮౧౧ మైళ్లు ౭ ఫర్లాంగులు పొడవుగల రోడ్లున్నవి. అనగా నూరు చ. మైళ్లకు ఇంచుమించు ౧౧ మైళ్లు వంతున నున్నవనుట. ఇందు (1) చిత్తూరునుండి కర్నూలుమీదుగా హైదరాబాదునకు పోవురోడ్డు (పొడవు మై. ౮౬ ఫ. ౩), (2) కర్నూలునుండి బెంగుళూరునకు పోవురోడ్డు (పొడ

1. ఈలేఖారచయిత కర్నూలున నున్నంతకాలము తమ సొంత వ్యయముతో నెల్ల సౌకర్యములను పరమాదరమున సమకూర్చి ఈలేఖ యుత్పత్తికి తగిన అవకాశమును గల్గించిన శ్రీదరపూరి బాలసుబ్రహ్మణ్యము పంతులు (జిల్లా పోల్తాఫీసరు) గారికిని, అచ్చటగల ప్రాచీనశిథిలములను, ఇతరస్థలములను ఆదరాసక్తులతో స్వయముగ గొనిపోయిచూపిన శ్రీ యస్. వైద్యనాథఅయ్యరు (మునిసిపల్ హైస్కూలు చారిత్రకాధ్యాపకులు) గారికిని, ఈలేఖతో పాటు ముద్రితము లైన వివిధదృశ్యముల ఛాయాచిత్రములను స్వయముగదీసి సాదరముగ నొసగి యీలేఖ విలువను పెంపొందించిన శ్రీయుత యం. యస్. కుప్పుస్వామిఅయ్యరు (సబ్ అసిస్టెంటు సర్జను, మునిసిపల్ వైద్యాలయము) గారికిని ఈ లేఖారచయిత సవినయముగ వందనసహస్రముల సర్పించుకొనుచున్నాడు.

పు మై. ౫౧, ఫ. ౪), (౩) కర్నూలునుండి గుంటూరు నకు పోవురోడ్డు (పాడవు మై. ౫౯ ఫ. ౭). ప్రధానము లైనవి. ఇక మండలమునసే శాఖలుగా ౧. కర్నూలునుండి బళ్లారికి, ౨. కర్నూలునుండి ఆత్మకూరికి, ౩. నంద్యాల నుండి ఆత్మకూరికి, ౪. నంద్యాలనుండి కోయిల్ కుంట్లకు, ౫. పాణ్యంనుండి గోనవరమునకు, ౬. కోయిల్ కుంట్ల నుండి ఆళ్లగడ్డకు, ౭. కంభమునుండి శే ప్తవారపుపేటకు, ౮. మార్కాపురమునుండి ఎఱ్ఱగొండపాలెమునకు, ౯. కంభమునుండి మార్కాపురమునకును, ౧౦. కడపపరిహద్దు వను రోడ్లుకలవు. రాజధానిలోని ఇతరమండలములకంటె రోడ్లసౌకర్య మీమండలమున చాలతక్కువగా నున్నది. ఈయన్నిరోడ్లపైనను మోటారుబస్సులు నడచుచుండును.

గుంటకల్లు-గుంటూరుఇనుపదారి మండలమునపడు మరనుండి తూర్పునకు పోవుచున్నది. మఱియు డోను నుండి కర్నూలు మీదుగా తుంగభద్రనుదాటి హైదరాబాదుకు పోవు ఇనుపదారియు గలదు.

దత్తమండలములు నాల్గింటిలో ఈ మండలమున హిందువులు తక్కువగను, ముసల్మానులు, క్రైస్తవులు అధికముగను ఉన్నారు. అట్లే హిందూస్థాని మాటలాడు వారును అధికముగ నున్నారు. చెన్నరాజధానిలో గుంటూరు మండలమునకు తర్వాత నీమండలముననే హిందూస్థాని మాటలాడువారధికముగ నున్నారు. నైజాము రాష్ట్రము సన్నిహితముగనుండుట యిందుకు కారణము కాదగును.

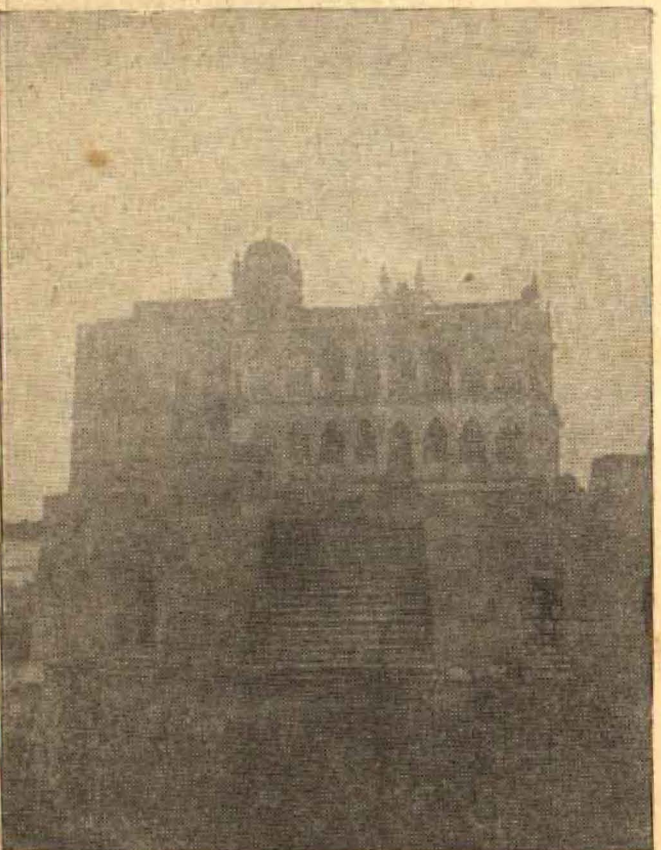
కర్నూలు మండలమున, జనసంఖ్య ౧౮౯౧ సంవత్సరమున ౮౧౭, ౮౧౧ గనుండి క్రమముగ ౧౯౦౧ వ సంవత్సరమున ౮౭౨,౦౭౦ గను, ౧౯౧౧ వ సంవత్సరమున ౯౧౫, ౨౫౯ గను పెరిగి, ౧౯౨౧ వ సంవత్సరము నాటికి ౯౧౪౮౬౦ కి తరిగినను ౧౮౯౧ సంవత్సరమునకంటె ౯౮౦౭౯ అధికమయినది. ఈసంఖ్య నేటికింకను పెరిగియుండుట సహజము. ౧౯౨౧ సంవత్సరపు జనసంఖ్య ౯౧౪, ౮౯౦ లో (పురుషులు ౪౬౩, ౨౫౫, స్త్రీలు ౪౫౧,౬౩౫) చదువను, వ్రాయను వచ్చిన వారు ౫౫, ౭౭౮ (పురుషులు ౫౧,౦౯౧, స్త్రీలు ౪,౬౮౭) మంది యుండిరి. ఇందు ఇంగ్లీషు వచ్చినవారు ౪౧౭౧ (పురుషులు ౩౯౯౦, స్త్రీలు ౧౮౧ ఉండిరి ౧౯౨౭-౨౮ సంవత్సరమున బడులలో చదువుచున్నవారు మాత్రము ౬౧, ౫౪౫ మంది గలరనిన వీరిసంఖ్యయు పెరిగినదని వేఱుగ చెప్పబనిలేదు. ఈసంఖ్యలో బాలురు ౪౯,౭౪౪, బాలికలు ౧౧,౮౦౧ గలరు. వీరి కొరకు మండలమున నన్నిరకముల పాఠశాలలు ౨౦౧౩ గలవు. వీనిలో సెకండరీ పాఠశాలలు ౧౫, ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలు ౧౯౮౩, ట్రెయినింగు పాఠశాలలు ౩, పారిశ్రామిక పాఠశాల ౧, ప్రాచ్యవిద్యా కళాశాల ౧ ఉన్నవి. ఈపాఠశాలల వివరములకును, బాలబాలికల సంఖ్యలు మొదలయినవానికిని ౧—౪ పట్టికలను గాంచదగును. ఈమండలమున ప్రత్యేకించి స్త్రీలకు ట్రెయినింగు పాఠశాలకాని పారిశ్రామిక పాఠశాలకాని లేదు. ఇట్లుండుట అసంగతముగ కాన్పించుచున్నది. ౧౯౨౬-౨౭ సంవత్సరమునకంటె తరువాతి సంవత్సరమున పాఠశాలలు ౬౩ పెరిగినవి. ౧౪౭౫ మంది విద్యార్థులును పెరిగిరి. ౧౯౨౧ సంవత్సరపు జనసంఖ్యనుబట్టి ౧౯౨౭-౨౮ సంవత్సరమున చదువుకొనువారు నూటికి ౬.౭ వంతు నున్నారు. ప్రత్యేకించి బాలురు నూటికి ౧౦.౭ వంతునను, బాలికలు ౨.౬ వంతునను గలరు. దత్తమండలములు నాల్గిటిలో విద్యావిషయమున నీమండలము మిన్నగ నున్నది. స్త్రీవిద్యయందు నఱింత మించినది. కడపమండలమున నీమండలమునకన్న పాఠశాల లధికముగనున్నను విద్యార్థులుమాత్రముచాలతక్కువగనున్నారు. ప్రభుత్వము వారు రాష్ట్రాదాయమునుండి రాజధాని మండలములన్నిటికి విద్యకొరకు నిచ్చుధనమున నూటిలో ౨.౫ వ వంతు నీమండలమందలి విద్యకొరకిచ్చినారు. దత్తమండలములలో నీమండలమున కిచ్చినధన మెంకింత అధికమేయైనను ఆంధ్రమండలములతో బోల్చిచూచిన దత్తమండలముల కిచ్చునది తక్కువయని తేలుచున్నది. సెకండరి పాఠశాలలలో చదువుచున్న బాలురలో రమారమి మూడవ వంతు బాలురు మండలమున సెకండరి పాఠశాలలు లేని స్థలములనుండి వచ్చి చదువుకొనుచున్నారు. బాలుర ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలలో నున్న ౨౩౭౫ మంది ఉపా-

పట్టిక ౧— కర్నూలుమండలము - తెలుగు సంవత్సరము సెకండరి పాఠశాలలు, వానియందు చదువువారు.

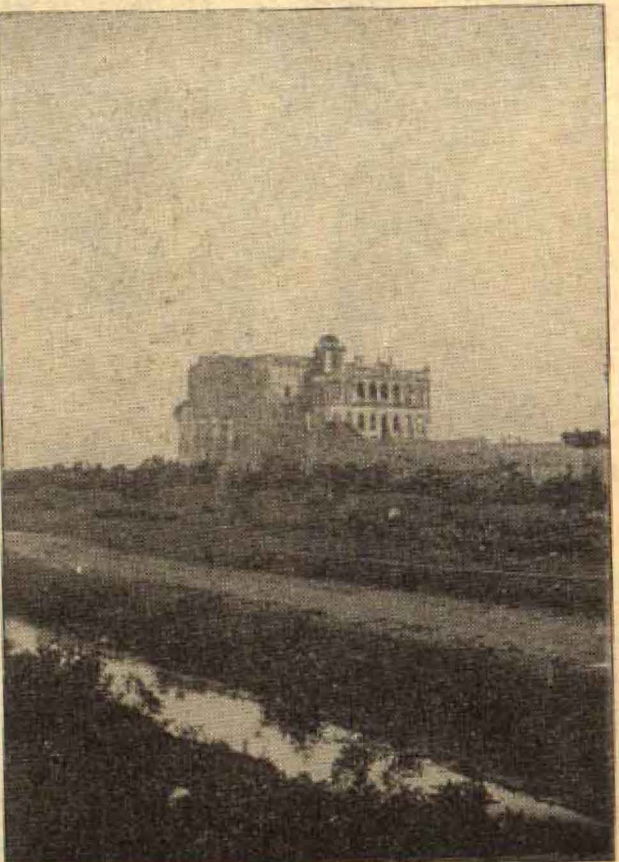
	పాఠశాలల సంఖ్య	ఆరవ ఫారము	అయిదవ ఫారము	నాలుగవ ఫారము	మూడవ ఫారము	రెండవ ఫారము	మొదటి ఫారము	అయిదవ తరగతి	నాలుగవ తరగతి	మూడవ తరగతి	రెండవ తరగతి	మొదటి తరగతి	మొత్తము విద్యార్థులు	బాలుర బడులలో చదువు బాలికలు
(బాలురవి)														
ప్రభుత్వమువారిది (మహమ్మదీయులది)	౧	౩౪	౨౯	౨౮	౨౯	౨౭	౩౭	౩౦	౨౮	...	...	...	౨౪౨	
మునిసిపాలిటివారివి														
కర్నూలుస్కూలు	౧	౪౯	౬౦	౭౩	౬	౭౩	౧౧౫	౮౩	...	...	...	...	౫౨౧	
నంద్యాల స్కూలు	౧	౩౨	౩౨	౪౫	౩౨	౩౨	౩౫	౨౪	౨౮	...	...	...	౨౬౦	౧
నంద్యాల మహమ్మదీయుల స్కూ.	౧	...	...	...	౧౪	౬	౯	౨౧	౨౩	...	...	...	౭౨	
మొత్తము—	౩	౮౧	౯౨	౧౧౮	౧౧౩	౧౧౧	౧౫౯	౧౨౭	౫౧	...	...	...	౮౫౨	౧
లోకలుబోర్డువి														
కోయిల్ కుంట్ల స్కూలు	౧	౨౧	౧౬	౧౬	౨౫	౧౯	౩౭	౪౧	౧౯	...	...	...	౧౯౩	౪
ఆత్మకూరు స్కూలు	౧	౨౧	౧౧	౧౫	౬	౧౮	౨౫	౧౫	౨౬	...	...	...	౧౩౭	౨
మార్కాపురము స్కూలు	౧	౩౨	౨౭	౩౦	౨౪	౨౫	౩౨	౨౬	౩౦	...	...	...	౨౨౬	౩
కంభము స్కూలు	౧	...	...	౩౧	౨౪	౩౧	౨౩	౨౭	౧౯	...	...	...	౧౫౫	
నందికొటుకూరు స్కూలు	౧	...	...	...	౮	౬	౧౧	౧౦	౧౦	...	...	...	౪౫	
పత్తికొండ స్కూలు	౧	...	...	...	౯	౧౯	౧౯	౩౬	౪౧	...	...	...	౧౨౪	౬
గిద్దలూరు స్కూలు	౧	...	...	...	౬	౧౪	౧౭	౧౮	౨౭	...	...	...	౮౨	౧
మొత్తము—	౭	౭౪	౫౪	౯౨	౧౦౨	౧౩౨	౧౬౪	౧౭౨	౧౭౨	...	...	...	౯౬౨	౧౬
మిషనువి (ప్రభుత్వసహాయముగలవి)														
కర్నూలుకోల్సుమెమోరియలుస్కూ.	౧	౩౭	౨౬	౩౭	౧౯	౨౨	౩౬	౩౭	...	...	...	...	౨౧౪	౬
నంద్యాల S. P. G. స్కూలు	౧	౪౮	౩౩	౩౧	౩౩	౪౫	౪౭	౩౯	౮	...	...	...	౨౮౪	౧
జేస్తవారపుపేట A. B. M. స్కూ	౧	...	...	...	౩౦	౨౨	౨౮	౨౭	౨౯	...	...	...	౧౩౬	౩౭
మొత్తము—	౩	౮౫	౫౯	౬౮	౮౨	౮౯	౧౧౧	౧౦౩	౩౭	...	...	...	౬౩౪	౪౪
(బాలికలవి)														బాలికల బడులలో బాలురు
ప్రభుత్వమువారిది														
కర్నూలు స్కూలు	౧	...	...	...	౩	౨	౪	౬	౧౦	౧౨	౧౩	౪౯	౯౯	౮
మొత్తము-బాలబాలికలవి—	౧౫	౨౭౪	౨౩౪	౩౦౬	౩౨౯	౩౬౧	౪౭౫	౪౩౮	౨౯౮	౧౨	౧౩	౪౯	౨౭౮౯	

జుమ్మామసీదు - ఇది వెనుక హిందూ దేవాలయముగ నున్నది.

౭. జిల్లాకలెక్టరు కార్యాలయము

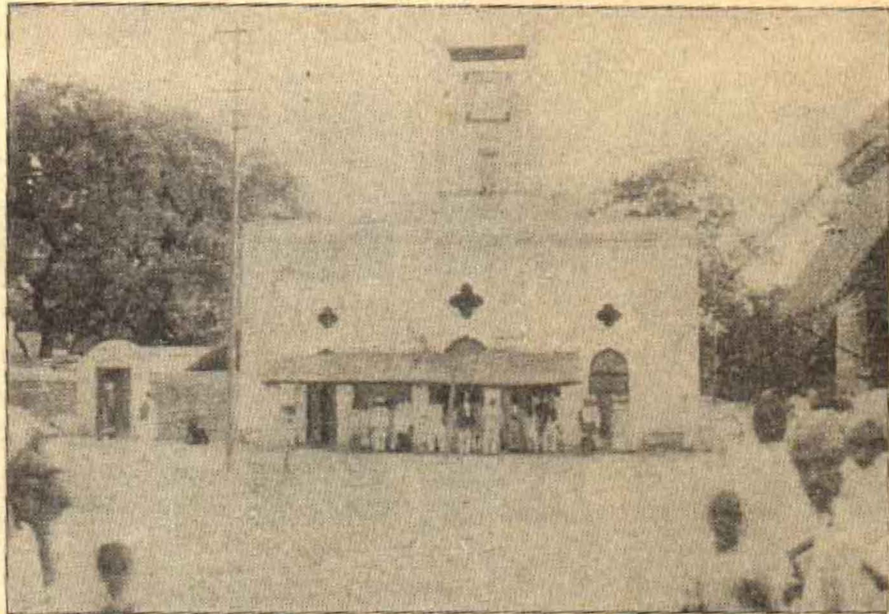
౭. ప్రాత కోటబురుజుపై కట్టిన మేడ
ఇది 'బంగారు కడియాల సుబ్బారావుగారి' మేడ.

౮. ౭-వ చిత్రమునందలి మేడయొక్క దూరదృశ్యము
ఒకవైపున శిథిలమైయున్న కోటగోడ కాన్పించును.

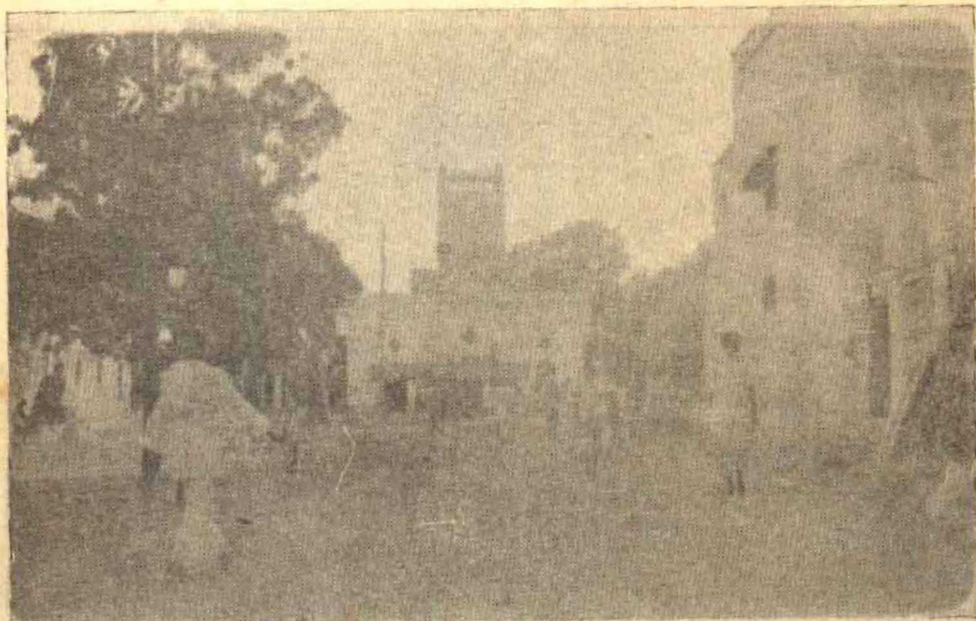
౯. కాన్వెంట్ స్కూలు మిషనువారిది

౧౦. యునైటెడ్ క్లబ్బు
‘బంగారుకడియాల సుబ్బారావుగారి’ మేడ.

౧౧. మునిసిపలు వైద్యాలయము

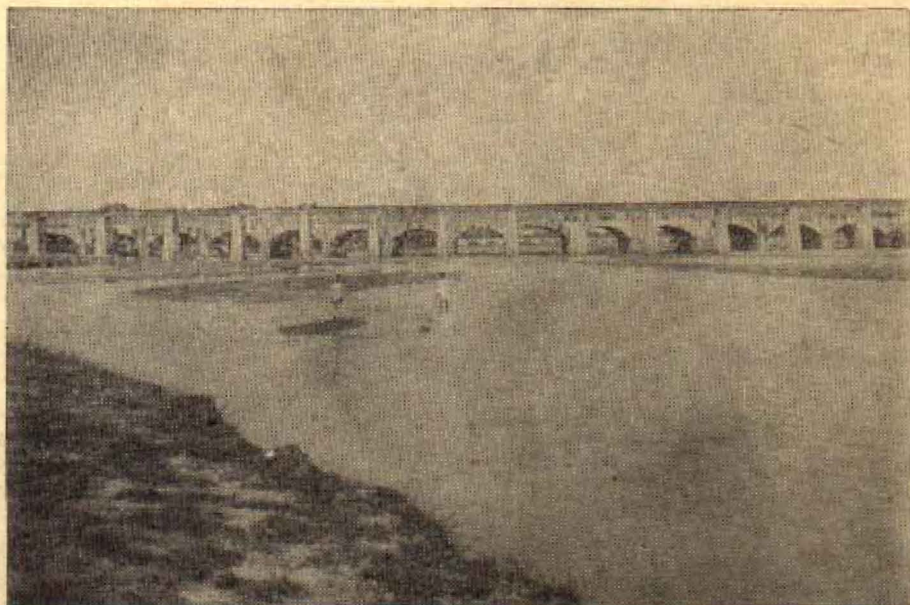
ఇది పూర్వము కర్నూలును పాలించిన హిందూరాజుల కోటవాకిలి.

౧౨. మునిసిపలు వైద్యాలయము ఎదుటనున్న వీథి

పడివైపున నవాబుల ప్రాతకట్టడములు. ఇపుడు దీనియందు దుకాణములు మొదలయినవి కలవు.

౧౩. తుంగభద్ర వంతెన

౧౪. హంద్రీనదిపై మూడు వంతెనలు

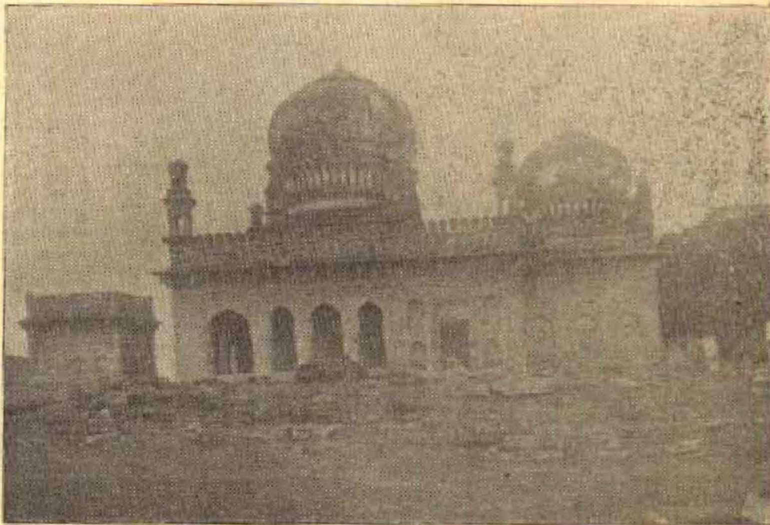
౧.ముందు రైలువంతెన. ౨.నడుమ కడప-కర్నూలు కాలువవంతెన.(aqueduct) ౩. చివర 'సివిలురోడ్డు'వంతెన.

౧౪. కోటబురుజు, దానిపై బంగళా, రెండువైపుల కోటగోడలు

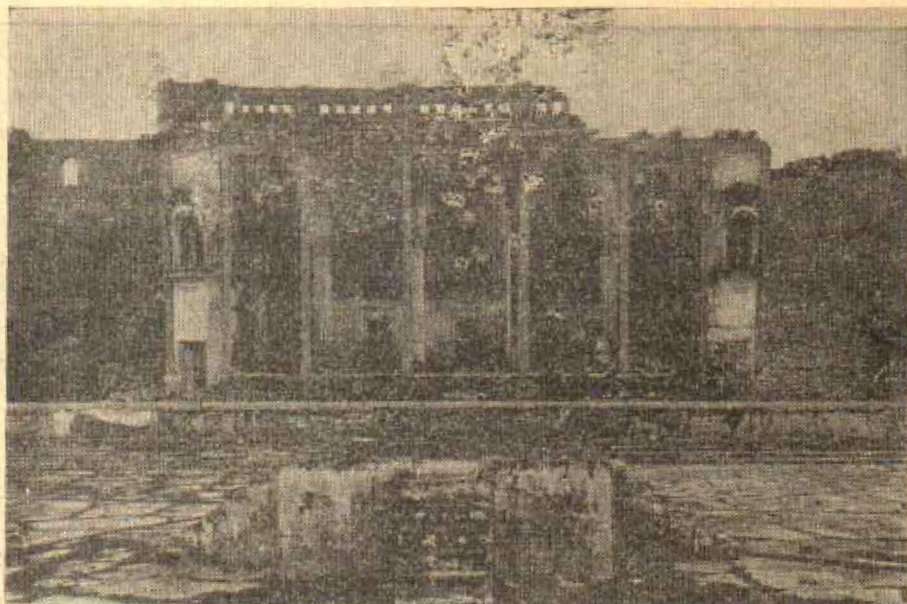
౧౫. జిల్లా న్యాయస్థానము. క్రొత్తగా అందముగా కట్టబడుచున్నది.

కర్నూలు చిత్రములు

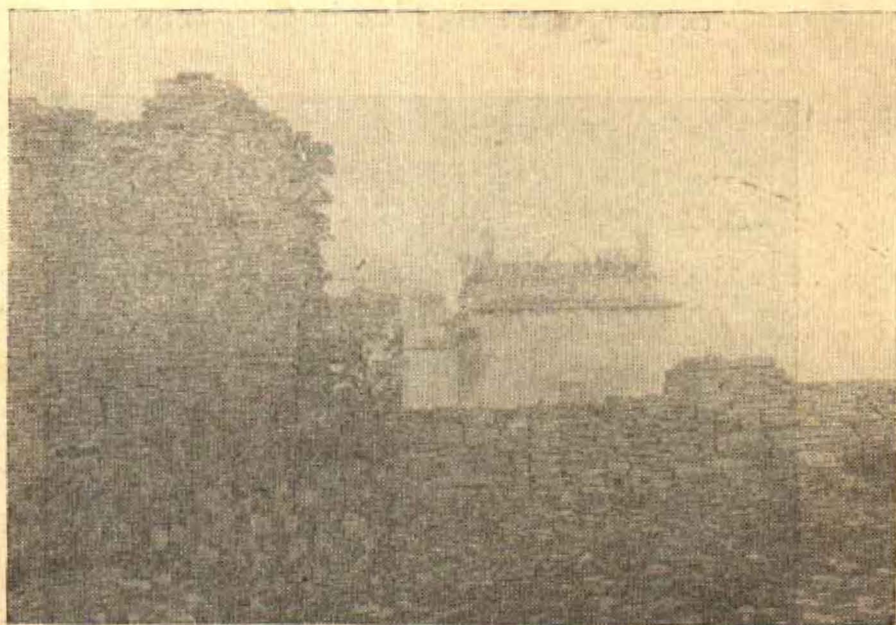
౧. కర్నూలు నవాబులకోటలోని శిథిలభవనము

౨. 'వాహాబు' సమాధి

౩. కర్నూలు నబాబులకోటలోని ప్రధానద్వారమునకు లోవైపు
దీని ఎదుట కడపరాళ్లతో గచ్చుతో కట్టిన శిథిలజలాశయము, దానిలోనికి దిగుటకు మెట్లు కానవగును.
ఈ జలాశయము సుమారు నలువదిగజముల చదురము గలిగియుండును.

౪. వేఱొక శిథిలభవనము, లోన చిన్న మసీదు

పట్టిక ౨— కర్నూలుమండలము సంవత్సరము తెలుగు- ఎలిమెంటరి పాఠశాలలు, వానియందు చదువువారు

	పాఠశాలలసంఖ్య	ఎనిమిదవతరగతి	ఏడవతరగతి	ఆరవతరగతి	ఐదవతరగతి	నాలవతరగతి	మూడవతరగతి	రెండవతరగతి	ఒకటవతరగతి	మొత్తము విద్యార్థులు	బాలుర బడులలో బాలికలు
బాలురవి (Recognised)											
ప్రభుత్వమువారివి	౨౧	...	...	...	౧౧	౨౫	౪౧	౪౨	౪౫౬	౫౭౫	౧౬౧
మునిసిపాలిటీవారివి	౨౯	...	...	...	౨౩	౧౧౬	౨౫౩	౩౦౪	౮౨౪	౧౫౨౦	౫౮
లోకలుబోర్డువి	౬౧౧	...	౨౮	౭౫	౭౫౪	౨౫౭౮	౩౨౪౪	౪౧౭౧	౧౩౭౭౧	౨౪౬౨౧	౨౩౮౨
ప్రభుత్వసహాయమును బడయువవి	౧౦౫౨	౯	౨౪	౪౬	౮౨	౧౪౭౮	౩౦౭౫	౪౮౦౮	౧౪౨౯౧	౨౩౮౨౫	౩౭౫౩
ప్రభుత్వసహాయమును బడయనివి	౧౧౪	...	...	...	...	౩౧	౧౪౩	౩౭౫	౧౫౪౨	౨౦౯౧	౨౩౯
	౧౮౨౭	౧౯	౫౨	౧౨౧	౮౭౦	౪౨౨౮	౬౭౫౬	౯౭౦౦	౩౦౮౮౪	౫౨౬౩౧	౬౫౯౩
ప్రైవేటువి (Unrecognised)	౪౩	...	...	...	...	...	...	...	...	౭౮౧	౧౧౨
మొత్తము	౧౮౫౨	...	...	...	...	...	...	...	...	౫౩౪౧౨	౬౭౦౫
బాలికలవి (Recognised)											
ప్రభుత్వమువారివి	౧	...	...	...	...	...	...	౬	౨౫	౩౧	
మునిసిపాలిటీవారివి	౧౦	...	...	౬	౧౩	౩౩	౬౭	౧౦౨	౫౦౦	౭౨౧	బాలికల బడులలో బాలురు
లోకలుబోర్డువారివి	౮౨	...	...	...	౫	౧౨౫	౨౫౧	౪౭౬	౨౧౭౫	౩౦౩౨	
ప్రభుత్వసహాయమునుబడయునవి	౨౮	౧౮	౩౧	౪౭	౭౩	౬౭	౭౪	౧౦౯	౬౬౧	౧౦౮౦	
	౧౨౧	౧౮	౩౧	౫౩	౯౧	౨౨౫	౩౯౨	౬౯౩	౩౩౬౧	౪౮౬౪	౮౭
ప్రైవేటువి (Unrecoguised)	౧౦	...	...	...	...	...	...	...	...	౧౮౦	౧౩
మొత్తము	౧౩౧	...	...	...	...	...	...	...	...	౫౦౪౪	౧౦౦
మొత్తము శాలబాలికలవి—	౧౯౮౩	...	...	...	...	...	...	...	...	౫౮౪౫౬	
సెకండరి పాఠశాలలు	౧౫	...	...	...	...	...	...	...	...	౨౭౮౯	
కుల్లు	౧౯౯౮	...	...	...	...	...	...	...	...	౬౧౨౪౫	
ట్రెయినింగు పాఠశాలలు	పాఠశాలలసంఖ్య			...	...	...	...	...	...	విద్యార్థులు	
ప్రభుత్వమువారిది	౧		...	...	...	...	...	...	...	౯౭	
మిషనువారివి (ప్రభుత్వసహాయమును బడయునవి)	౨	...	...	...	...	...	...	...	...	౧౨౧	
	౩	...	...	...	...	...	...	...	...	౨౧౮	
పారిశ్రామిక పాఠశాలలు											
మిషనువారిది (ప్రభుత్వసహాయమును బడయునది)	౧	...	...	...	...	...	...	...	...	౫౬	బాలిక ౧
ప్రాచ్యవిద్యాశాలలు											
మద్రాసా-ఇ-ఇస్లామియా (అరాబిక్ కళాశాల)	౧	...	...	...	...	...	...	...	...	౨౭	
మండలమునగల పాఠశాలల మొత్తము	౨౦౦౩	వానియందు చదువువిద్యార్థులు								౬౧౫౪౬	

పట్టిక 3—ఎలిమెంటరీపాఠశాలలలో చదువు బాలబాలికల సంఖ్యను తెలుపును (౧౯౨౭-౨౮)

	బాలుర పాఠశాలలు			బాలికల పాఠశాలలు			మొత్తము		
	బాలురు	బాలికలు	మొత్తము	బాలురు	బాలికలు	మొత్తము	బాలురు	బాలికలు	మొత్తము
ప్రభుత్వమువారివి	౪౧౫	౧౬౧	౫౭౫	...	౩౧	౩౧	౪౧౫	౧౯౧	౬౦౬
మునిసిపాలిటీవారివి	౧౪౬౨	౫౮	౧౫౨౧	...	౭౨౧	౭౨౧	౧౪౬౨	౭౭౯	౨౩౪౧
లోకలుబోర్డువారివి	౨౨౨౩౯	౨౩౮౨	౨౪౬౨౧	...	౩౦౩౨	౩౧౩౨	౨౨౨౩౯	౫౧౪౨	౭౬౫౩
ప్రభుత్వముసహాయముగలవి	౨౧౧౭౨	౩౭౫౩	౨౩౮౨౫	౮౭	౯౯౩	౧౦౮౧	౨౧౧౫౯	౪౭౪౬	౨౪౯౧౫
,, ,, లేనివి	౧౮౫౦	౨౪౦	౨౦౯౧	...	...	...	౧౮౫౧	౨౪౧	౨౦౯౦
ప్రైవేటువి	౬౬౯	౧౧౨	౭౮౧	౧౩	౧౬౭	౧౮౧	౬౮౨	౨౭౯	౯౬౧
	౪౬౭౦౭	౬౭౦౫	౫౩౪౧౨	౧౦౦	౪౯౪౪	౫౦౪౪	౪౬౮౦౭	౧౧౬౪౯	౫౮౪౫౬
సెకండరీపాఠశాలలలో	౨౬౨౯	౬౧	౨౬౯౦	౮	౯౧	౯౯	౨౬౩౭	౧౫౨	౨౭౮౯
ట్రెయినింగుపాఠశాలలలో	...	...	...	...	...	...	౨౧౭	...	౨౧౭
పారిశ్రామికపాఠశాలలలో	...	...	...	...	...	...	౫౫	౧	౫౬
ప్రాచ్యవిద్యాశాలలలో	...	...	...	...	...	...	౨౭	...	౨౭
మొత్తము—	౪౯౩౩౬	౬౭౬౬	౫౬౧౦౨	౧౦౮	౫౦౩౫	౫౧౪౩	౪౯౭౪౩	౧౧౮౧౦	౬౧౫౪౫

పట్టిక ౪—సెకండరి పాఠశాలలలో చదువు బాలబాలికల సంఖ్యను తెలుపును. (౧౯౨౭-౨౮)

	బడులు	బాలురు	బాలికలు	మొత్తము
బాలురవి				
ప్రభుత్వమువారివి	౧	౨౪౨	...	౨౪౨
మునిసిపాలిటీవారివి	౩	౮౫౧	౧	౮౫౨
లోకలుబోర్డువారివి	౭	౯౪౬	౧౬	౯౬౨
మిషనువారివి	౩	౫౯౦	౪౪	౬౩౪
	౧౪	౨౬౨౯	౬౧	౨౬౯౦
బాలికలవి				
ప్రభుత్వమువారివి	౧	౮	౯౧	౯౯
మొత్తము—	౧౫	౨౬౩౭	౧౫౨	౨౭౮౯

ధ్యాయులలో ట్రెయినింగు అయినవారు ౧౪౧౨ మంది కలరు. ఆంధ్రమండలము లన్నింటిలో నిక్కడ వీరు అధిక సంఖ్యాకులున్నారు. బాలురకు రాత్రి పాఠశాలలు ౩౪౩ ఉన్నవి. బాలికలకు లేవు. బాలికల ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలలోనున్న రెండువందల ఉపాధ్యాయులలో మాటవీబంద్రు ట్రెయినింగు అయినవారు. బాల బాలికల ఎలిమెంటరీ బడులలో ఒకటి మొదలు అయిదు నెలకుగల తరగతులలో విద్యార్థుల సంఖ్య ఒకదానికంటె నింకొకటి క్రమముగ చాల నీరసించిపోవుట రెండవ పట్టికవలన నిశదమగును. నిర్బంధ ప్రారంభవిద్యావిధాన మమలులోనికి రాకుండుట యిందుకు గారణమగును ఆవిధానము అమలులోనికి వచ్చినచో బాలబాలికలు విద్యాలాభము నధికముగ పొందుట కుపకరింప గలదు. ౧౯౩౬-౩౭ సంవత్సరమున మండలమునందలి లోకలు బోర్డు పరిపాలనము క్రింద ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలు ౬౮౪ ఉండెనవి. వానియందు చదువువారు ౩౭, ౨౯౩—బాలురు ౩౧,౯౩౭, బాలికలు ౫,౩౫౬— గలరు. పాఠశాలల సంఖ్య పెరిగినను, చదువువారిసంఖ్య మాత్రము తరిగినది. ఈపాఠశాలలలో ఉపాధ్యాయుల వేతనములు చాలతక్కువ. దానిని పాడిగించుటకు లోకల్ బోర్డు వారికి ధనము లేదు. అట్లు కావింపకున్న ప్రారంభవిద్య పెంపొందజాలదు. అందుకు ప్రభుత్వమువారు ఎక్కువ ధనసహాయము చేయవలసియున్నారు.

లోకలుబోర్డుపరిపాలనముక్రిందనున్న ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలసంఖ్య, వానియందు చదువువారిసంఖ్యదత్తమండలములు నాల్గింటిలో నీమండలమున నధికముగ నున్నది. ఈసంవత్సరము సెకండరీపాఠశాలలు ఏడింటిలో చదువుచున్నవారిసంఖ్య ౪౧. వారిలో సెకండరీతరగతులజదువు వారు ౬౦౯ మందియున్నారు. కడచినసంవత్సరముకంటె నీసంఖ్యయు కొంత తరిగినది. ఈపాఠశాలల యందును ఉపాధ్యాయులకు తగినవేతనములు ఏర్పాటుచేయుటావశ్యకము. డిస్ట్రిక్టుబోర్డువారి సూచనల ననుసరించి ఎలిమెంటరీ సెకండరీ పాఠశాలలలోని ఉపాధ్యాయులకు వేతనములు హెచ్చయి తగిన ప్రోత్సాహము కలుగకున్న విద్యాభివృద్ధికి చక్కని అవకాశము లభింపదు. ఉపాధ్యాయులేకదా విద్యార్థుల విద్యాభివృద్ధికి ఆధార భూతులు.

'మద్రాసా—ఇ-ఇస్లామియా' అను అరాబిక్ ప్రాచ్యవిద్యాకళాశాల కర్నూలుపట్టణమున నున్నది. ఇందు మహమ్మదీయులు ప్రాచ్యవిద్య నభ్యసించి పట్టపరీక్షలయందు కృతార్థులగుచున్నారు. దీని నొకమహమ్మదీయ మహాశయుడు స్థాపించి ధనమును ప్రోగుచేసి జరుపుచున్నాడు. ఇందలివిద్యార్థుల కిత డొక సుందరమయిన 'హాస్టలును' కట్టించుచున్నాడు. దీని కేబదివేలరూపాయలు పట్టును. ఇప్పటికి సగముపని యైనది. ఇంకను ఇరువదియైదువేలు కావలసియుండును. ప్రాచ్యవిద్యాభిమాను లీయుదారుని ప్రయత్నములకు చేయూత యొసగ దగుదురు.

ఈమండలమున వివిధవిగములగు విద్యాసంస్థలకు ౧౯౩౭-౩౮ సంవత్సరమున వ్యయమయిన ధనము.

ప్రాచ్యవిద్యకు	రూ. ౬,౦౫౯
సెకండరీవిద్యకు	,, ౬౧,౮౭౪
ఎలిమెంటరీవిద్యకు	,, ౪౬౮,౮౫౭
ట్రెయినింగువిద్యకు	,, ౩౮,౪౭౪
పారిశ్రామికవిద్యకు	,, ౬౧,౮౭౪
మొత్తము	రూ. ౬,౩౭,౧౩౮.

అగుచున్నది.

ఇందు ప్రభుత్వమువారు లోకలు బోర్డువారు మునిసిపాలిటీవారు ఒసగునధనమును, ఇతరవిధముల లభించినధనమును గలిసియున్నది.

ఈమండలమున ౬౯౫ రైతువారిగ్రామములున్నవి. దిట్టము ననుసరించి (౧౩౩౭ ఫసలీ-౧౯౩౭-౩౮ సం.) రైతుల స్వాధీనమున ౧,౫౦,౨౬౨ ఎకరముల మెట్టయును, ౩౯, ౬౯౯ ఎకరముల మాగాణియును కలవు. ఇందు మెట్టపొలమునకు రూ. ౧౩,౧౩,౨౮౮, మాగాణి పొలమునకు రూ. ౨,౬౦,౪౦౪ శిస్తు అగుచున్నది. నిమ్నజాతులకు పొలములను సాగుబడికి ఇచ్చినందున కడచినఫసలీకంటె ఈఫసలిలో మెట్ట ఎ. ౮,౬౧౪, మాగాణి ఎ. ౪౪౪ను దిట్టమున తక్కువనవి. రైతుల స్వాధీనమున నున్న

ఈ పొలములలో ఎ. ౧౩౯,౧౧౧,౭౭౬ మెట్టయు, ఎ. ౩౬౬,౯౬౯ మాగాణియు సాగుబడి అయినది. కాలమున వానలు కురియుటచే వెనుకటి ఫసలీకంటె ఈ ఫసలీలో ఎ. ౩౮,౦౨౭ మెట్ట అధికముగ సాగుబడిఅయినది. రాజధానిమండలము లన్నిటిలోను, ఈ మండలమున మాగాణిసాగుబడి తక్కువగా నున్నది. ఈమండలమున పొలము సారవంతమైనను చాలినంత నీటివసతి లేకపోవుటచే నీమండలమున కీదుస్థితి సంభవించినది.

ఈమండలమున జలాధారములలో పేర్కొనదగినవి: కర్నూలు-కడప కాలువ, కంభము చెరువు. మరికొన్ని చిన్నచిన్న ఊటకాలువలు, ఏటికాలువలుకలవు వల్లములకు తూర్పుననున్న కంబము చెరువునుండి యామెట్టుపట్టుల చాల పొలములకు నీరుపారును. దీనిని శ్రీకృష్ణదేవరాయల భార్య, 'వరదరాజమ్మ' యనునామె త్రవ్వించినదని చరిత్ర తెలుపుచున్నది. కర్నూలుపట్టణమునకు ఎగువ ౧౮ మైళ్ల దూరమున సుంకేసులవద్ద తుంగభద్రకు ఆనకట్ట కట్టి అచ్చటనుండి కర్నూలు-కడపకాలువను ప్రభుత్వము వారు త్రవ్వించిరి. ఇందు ౧౮౭౧ వ సంవత్సరము మొదలుకొని నీరుపారుచున్నది. ఈకాలువ పొడవు ౧౮౯ మైళ్లు. ఇది కడపమండలమున కృష్ణాపురము రైలుస్టేషన్ ప్రాంతములవరకు వచ్చుచున్నది. ఈ కాలువ ౧౬౨ మైళ్లు కర్నూలు మండలముననే ప్రవహించును; విస్తీర్ణము అధికముగగల యీ మండలమునకు ఈ జలాధారములు చాలవు. మెట్టూరువద్దసాగుచున్న, 'కావేరి-ప్రాజెక్టు'వలె 'తుంగభద్రప్రాజెక్టును' ప్రభుత్వమువారుత్వరలో నిర్మాణముచేసి, నీటివసతిని సమృద్ధిగ గల్పించినయెడలసారవంతమైన భూమిగల యీమండలమును, దీనికిచేరువ మండలములును మిక్కుటముగ పంటలు పండి తదితరమండలములకన్న ధనధాన్య సంపదలతో వెలయగలవు.

ఈ మండలము పంటలలో ముఖ్యమైనవి (పచ్చ) జొన్న, ప్రత్తి. ఇటీవల కొన్ని యేండ్లనుండి వేరుసెనగ పంట యభివృద్ధి యగుచున్నది. వరిపంట చాలతక్కువ. ౧౯౪౦-౧౯౪౧ సం.న నీమండలమున ౪,౨౩,౬౬౪ ఎకరముల విస్తీర్ణముగల పొలమున వేరుసెనగ పంట పండినది. రాజధానిలో నీ పంట అధికముగ పండించిన మండలములలో నిది మూడవది.

ఈమండలమున మార్కాపురమున 'స్లేటు' పలకలను[1] తయారుచేయువారికిని, కర్నూలు, నంద్యాల, కోయిల్ కుంట్లలలో అద్దకము పని చేయువారికిని, నోసమున లక్కపని చేయువారికిని ఆయాపరిశ్రమలను సులభముగను, శ్రేష్ఠముగను, లాభకరముగను చేసికొనుటకు వసతులుసమకూర్చుటనుగూర్చి ఇటీవలప్రభుత్వమువారు పర్యాలోచించుచున్నారు. ఈప్రయత్నము కొనసాగినచో లెస్సయగును. ఈమండలములో పారిశ్రామిక పాఠశాల (కోల్సవొకేషనల్ మిడిల్ స్కూలు) కర్నూలుపట్టణమున నొక్కటిమాత్రమే కలదు. ఇందు బట్టలనేత, అయిలుఇంజనులను నడుపుటమాత్రమే కొలది మందికి నేర్పబడుచున్నది. ఇదికాక, కర్నూలు ట్రెయినింగ్ పాఠశాల యందును, మునిసిపలు హైస్కూలునందును, నంద్యాల మునిసిపలు హైస్కూలునందును, ఆత్మకూరు, కోయిల్ కుంట్లలో కలబోర్డు హైస్కూళ్లయందును ఆత్మకూరు ఆది-ఆంధ్ర ఎలిమెంటరీ పాఠశాలయందును, పరిశ్రమలతరగతులు గలవు. ఈతరగతులయందు ౯౦౩ గురు బాలురు వడ్రంగము, నూలువడకుట, నేత మొదలయిన పరిశ్రమల నభ్యసించుచున్నారు.

ఇచట వింకను ఎక్కువ పారిశ్రామికవిద్యాశాలలుండుట యావశ్యకము. ప్రభుత్వముకాని, సంపన్నులు నీమండలవాసులుగాని పారిశ్రామిక విద్యాశాలలను కొన్నిటిని స్థాపించి వాటియందు వివిధము లయిన పరిశ్రమలను ప్రజలు నేర్చుకొనుటకు సౌకర్యములను సమకూర్పవలెను. స్త్రీలకుకూడ గృహపరిశ్రమలను నేర్పుటకు తగినసౌకర్యములను సమకూర్పవలెను. ముఖ్యముగ దీనికి ప్రభుత్వమువారే పూనుకొనవలెను.

౧౯౩౮-౩౯ సంవత్సరమున నీమండలమున మద్యములవలన రు ౨౩,౪౬౧,౨౪౯ను, నల్లమందు, గంజాయి మొదలయిన వానివలన రు ౧,౪౧,౯౯౬ను (మొత్తము

1. వీనికి చిత్రము వేయుటకు మెత్తనికలప వల్లమలఅడవులలో లభించును.

రు ౨౩,౭౩,౨౫౬) ఆదాయము వచ్చెను. దేశమునకు, దేశీయులకు దారిద్ర్యమును, అనారోగ్యమును గలిగించు నీశాఖవలన దత్తమండలములు నాల్గింటిలో నీమండలమునందే ప్రభుత్వమువారెక్కువయాదాయమును పొందుచున్నారు. దీనినిబట్టి త్రాగు డీమండలమున నధికమని వేఱుగ చెప్పబనిలేదు. ఇట్లగుట విచారకరము.

ఆరోగ్యశాఖవారిచే మద్యపానమును మానుప ప్రచారము చేయుటకయి యిటీవల నియమింపబడిన సంఘమువారు రీవిషయమున నెక్కువశ్రద్ధను పూని మండల ప్రజల నీత్రాగుడు, మ్రింగుడు పిశాచములబారి నుండి తొలగజేయుట శ్రేయము.

కర్నూలు మండలమున వైద్యాలయములు ౩౪ ఉన్నవి. వానిలో ప్రభుత్వముధరించునవి నాలుగు. స్త్రీలకు ప్రత్యేకముగ వైద్యాలయము మిషనువారిది ఒకటిమాత్రమున్నది. లోకలుబోర్డు, మునిసిపలు వైద్యాలయములు ౩౦ లో నొకటి ఆయుర్వేదవైద్యాలయము. ఈ ౩౪ వైద్యాలయములును ౩౨ కేంద్రముల యందున్నవి. ఇవి ౨౩౭ చ. మైళ్లకొక కేంద్రమువంతున అగుచున్నవి. ఒక్కొక కేంద్రమునను ౨౭,౧౧౧ మందికిపైగా చికిత్సచేయవలసి యుండును. ఇవికాక మరిరెండు ఆయుర్వేద వైద్యాలయములునుగలవు. ఈమండలమున ౧,౧౬,౫౧౩ మందికి మలేరియాజ్వరము తగిలినది. రాజధానిలో నిక యేమండలమునను ఈజ్వరబాధ యింతయధికము లేదు. ఈ జాడ్యము మండలము నందలి ప్రజల ఆరోగ్యమును పాడుచేయును. కడచిన రెండేండ్లనుండియు జిల్లాఆరోగ్యశాఖాధికారులు గట్టిగా పూనికతో గ్రామగ్రామములకు క్వయినాను పంచిపెట్టుచున్నను దీనిబాధ తగ్గకున్నది. ఇంకను ఎక్కువగ ప్రయత్నించి త్వరలో దీనిని రూపుమాప జూచుట శ్రేయము.

౧౯౨౮-౨౯ సంవత్సరమున ఈమండలమున జననములసంఖ్య ౩౭,౦౯౫. ఇది మండలజనసంఖ్యలో వేయింటికి ౪౦·౫ వంతున నగుచున్నది. మరణముల సంఖ్య ౩౯,౪౦౭. ఇది వేయింటికి ౪౩·౧ వంతున నగుచున్నది.[1] ఒక చెన్నపురమునందు తప్ప నిక నేమండలమునను మరణము లింత యధికముగ లేవు. కడచిన సంవత్సరమున నీమండలమున వేయింటికి ౩౧·౨ మాత్రమే యుండెను. ఈయేడు రాజధాని సరాసరి వేయింటికి ౨౬·౪. కడచిన సంవత్సరమునకంటె నీసంవత్సరము మరణములు అధికమయినవి. మొత్తము మరణముల సంఖ్యలో కలరావలన ౩,౭౯౨, జ్వరములవలన (ఎక్కువ మలేరియా వలన) ౧౯,౫౨౭ జనులు మరణించిరి.

౧౯౨౯ సంవత్సరము లెక్కల ననుసరించి, ౨,౫౬౭ చ. మైళ్లు విస్తీర్ణముగల అడవు లీమండలమున గలవని యిదివరకే తెలుపబడినది.[2]

ఇందు రైతుల స్వాధీనమున ౧౯౧ చ. మైళ్లును, ప్రభుత్వమువారి స్వాధీనమున ౨,౩౭౬ చ. మైళ్లును గలవు. ఈయడవులు వెలిగొండలను, నల్లమలలను, ఎఱ్ఱమలలను, వాని నంటిన ప్రదేశములను వ్యాపించియున్నవి. ఈ యడవులలో రక్తచందనము, కరక, టేకు, వేము, నల్లమద్ది, ఏపి, జిట్రేగి, నారేపి, ఎఱ్ఱమద్ది, జాల, మాకురద్రూను మొదలయిన ద్రుమముల కలప విశేషముగ దొరకును. వెదుళ్లును బాగుగా లభించును. శ్రీ గంధము శ్రీశైలము ప్రాంతమున స్వల్పముగ లభించును. ఇది కాక వంటచెఱకునకు నుపయోగించు చెట్లు చాల గలవు. ఈ యడవులు రమారమి అంతమేరయు మంచిగడ్డి పెరుగుటచే కంచెక్రింద నుపయోగించును కావున దగ్గరవారే కాక దూరపువారును పుల్లరి చెల్లించి తమపశువులను, సన్నజీవములను ఈ కంచెలలో మేపుకొందురు. ఇచ్చటి మేత పసువులకు మంచిబలమును, పుష్టిని గలిగించును. ఈపుల్లరివలన మంచిలాభముకలదు. ఇంతేకాక, చింతపండు, కుంకుడుకాయలు, సారపప్పు, వెదురుప్పు, బంకలు, తేనె, తంగెడుచెక్క, ముష్టిచెక్క, రేలచెక్క, ఇండ్లు కప్పు

1. ౧౯౨౮—౨౯లో జననములసంఖ్య ౩౬,౭౪౨, మరణములసంఖ్య ౪౧,౭౫౯ తేలినది. మరణములసంఖ్య పెరుగుటకు ముఖ్యముగ కలరా, తరువాత జ్వరములు కారణములు.—Administration Report of the District Board, Kurnool, for 1928-29.

2. తరువాతి రిక్లాసిఫికేషను ప్రకారము ఈ విస్తీర్ణము సుమారు ౨,౩౪౦ చ. మైళ్లు అని తేలినది.—G.O. No. 762, Dated 26-4-1929.

కొనుటకు విడవలె, ఊడ్పుపాలములకు పచ్చిఆకుమొదలయిన వానివలనను సొమ్ము లభించుచున్నది. ఈ యడవులవలన ప్రభుత్వమువారికి కీసాలున ౩,౬౪,౨౨౬ రూపాయలు ఆదాయము వచ్చినది.

అడవులలోని కలపను నరకుటకును, చిల్లర వస్తువులను సేకరించుటకును ముఖ్యముగ ఇచటనే గూడెములయందు నివసించుచున్న చెంచువాండ్ర నుపయోగించుకొనవలెను. వీరి సంఖ్య రమారమి ౨,౫౦౧ గలదు. ఇందు ౪౦౦ మందికి ప్రభుత్వమువారు చిన్నచిన్న నౌకరీలను కల్పించియున్నారు. వీరి గూడెములు ఇరువదిరెండిటికి మించి కలవు. అందు ఇరువది పల్లములలయందు ఉన్నవి. వీరిలో యోగ్యులు కొందఱు ఆ గూడెములకు 'హెడ్ మెనులు'గను, 'డిప్యూటీ హెడ్ మెనులు'గను ౧౨,౭ రూపాయల జీతముపై నియమింపబడియున్నారు. ఉద్యోగములయందున్నవారు గాక తక్కినవారు ఈయడవులలోనే కూలికి పనిచేయుచున్నారు. మఱియు, వీరి చుట్టుపట్టుల గ్రామములవారు తమ పంటలను కాపాడుటకై ఏటా కొంతమిరాసి యిచ్చుచుందురు. ఇంకను శ్రీశైలయాత్ర పోవువారు తమత్రోవ దాపున నుండు గూడెములవారికి కొకొక్క అణా యిచ్చి పోవుచుందురు. ఈ చెంచువాండ్ర మంచి సెబ్బరలను విచారించుకొనుచు, వీరిని సరిదిద్ది కట్టుదిట్టములలో నుంచుటకయి ఒక పెద్దయుద్యోగిని ప్రభుత్వమువారు నియమించియున్నారు. వీరిపై సర్వాధికార మాయనకు గలదు. ఈ చెంచువారి కుఱ్ఱవాండ్రకొఱకు ౧౯ ఎలిమెంటరి పాఠశాల లున్నవి. వానియందు ౨౭౨ బాలురును, ౧౫౬ బాలికలును చదువుకొనుచున్నారు. వీరి కొక అణా విలువచేయు భోజనము మధ్యాహ్నపువేళ పెట్టబడును. వీరిలో కొందఱికి వడ్రంగము, నేత మొదలయిన చేతిపనులను నేర్పబడుచున్నవి. ఒకానొక బడిలో బాలికలకు కుట్టుపనియు నేర్పబడుచున్నది. వడ్రంగమున తేరినవారికి బహుమతులుకూడ నొసగబడెను. ఈ బాలబాలికలను, ఉపాధ్యాయులను మలేరియాజ్వరము తరచు పీడించుటచే నీ బడులు సరిగా సాగకపోవుచుండును. వీరి కందరకును ఉచితముగ అన్నవస్త్రములను, ఆరోగ్యమును సంపాదించు సౌకర్యములను ప్రభుత్వమువారు సమకూర్చినచో వీరు త్వరలో మంచిస్థితికి రాగలరు. చెంచువారికి వ్యవసాయము వంటబట్టునది కాదు. వ్యవసాయమునందు వీరికి అభిరుచిని గలిగించుటకు వ్యవసాయ శాఖవారు ఎక్కువ పనిపూనవలెను.

వీరి కొఱకయి ఏటా సుమారు ౪౯,౦౦౦ రూపాయలను ప్రభుత్వమువారు వెచ్చించుచునే యున్నారు. ఇన్ని విధముల సౌకర్యము లున్నను వీరు నైతికమార్గదూరులై అప్పుడప్పుడు నేరములను చేయుచు దండనమును బొందుచునే యున్నారు.

౧౯౨౪ సంవత్సరమున హత్యలు ౩౫, బందిపోట్లు ౯, దోపిడులు ౨౪, కన్నపుదోపిడులు ౨౪౭, ఇతరములగు దొంగతనములు ౨౧౪ పశువుల దోపిడులు ౬౫ (మొత్తము ౬౩౧) ఈమండలమున జరిగినవి. కడచిన రెండేండ్లకంటె నీయేడివి అన్నియును తగ్గినవి. దోపుడు పోయిన వస్తువుల విలువ రు ౫౫,౧౨౯ లలో పోలీసువారు కనిపట్టి రాబట్టినది రు ౧౧,౬౮౧ మాత్రమే యయినను ఈమండలమున గల పోలీసుసిబ్బంది ఏమండలమునను గానరాదు. జిల్లా సూపరింటెండెంటు మొదలు కానిస్టేబిలులవఱకు ౧,౦౬౦ మంది కలరు. పోలీసుస్టేషనులు ౪౬ను, ఔటుపోస్టులు ౬ను గలవు.

సివిలువ్యాజ్యములు దత్తమండలములయం దన్ని మండలములకంటె తక్కువగ నున్నవి. ౧౯౨౪ వ సంవత్సరమున ఈ మండలమున అసలు వ్యాజ్యములు గ్రామమునసబుకోర్టులలో ౩౫౪, పంచాయతి కోర్టులలో ౧,౭౩౦, సివిల్ కోర్టులలో ౪,౬౩౦ దాఖలయినవి. మండలమునందలి ప్రజలలో ౧౩౫ మందికి కొకటి వంతున వ్యాజ్యములు పుట్టుచున్నట్లు తేలుచున్నది. అపీల్లు జిల్లాకోర్టులో ౧౪౧, హైకోర్టులో ౧౫, మొత్తము ౧౭౬ దాఖలయినవి. వీనియందును క్రమముగ ఏటేటికి తగ్గుదల కనిపించుచున్నది.

ఈ ౧౯౨౪ వ సంవత్సరముననే క్రిమినలు కేసులు గ్రామమేజస్ట్రీటు కోర్టులలో ౧౯, పంచాయతి కోర్టు

లలో ౬౩౬, ఇతరములగు మేజస్ట్రీటుకోర్టులలో ౬,౨౫౬ దాఖలయినవి. అప్పీల్లు సెషన్స్ కోర్టులో ౨౪౯, హైకోర్టున ౨౧ జరిగినవి. దత్తమండలములు వాల్గింట్లో ఈ మండలమున క్రిమినలుకేసులు అధికముగా పుట్టినవి. ఇక్కడ గ్రామమునసబుకోర్టులు ౧౪౧, పంచాయతి కోర్టులు ౨౬ కున్నవి.

౧౯౫౧ సంవత్సరమున కర్నూలు మండలములో వేరుసెనగకాయల పొట్టును ఊడదీయు కార్ఖానాలు ౧౯, చమురుతీయునది ౧, ప్రత్తిని గింజ లూడదీసి బేళ్లు కట్టునవి ౪౬—మొత్తము ౬౬—గలవు. అన్నిటి యందును వేరుసెనగ పొట్టూడదీయుట కేర్పాటు గలదు. ఈ కార్ఖానాలయందు మగవారు ౧,౪౧౨, ఆడువారు ౧,౦౫౯—మొత్తము ౨,౪౭౧—మంది పనిచేయుదురు. ఇందు బాలబాలికలు లేకుండుట యొక విశేషము.

చూచి ఆనందింపదగిన ప్రకృతి విచిత్రము లీమండలమున చాల గలవు. ఒకమారు నల్లమలల ప్రాంతములకు బోయిన జాలును. అచట ప్రకృతి కన్నుల పండువుగ నుండును. ఎటు చూచినను ఆకాశము నంటు వృక్షములు, కొండలనుండి పుట్టు ఊటకాలువలు, నీటి బుగ్గలు మనస్సునకు హాయిని గూర్చుచుండును. చరిత్ర ప్రసిద్ధమయిన శ్రీశైలమహాక్షేత్రము ఈకొండలపైనను, మహానందిక్షేత్రము కొండల నానుకొనియు నున్నవి. శ్రీశైలమును, తద్యాత్రాపరిశ్రమమును, అందు నెల కొనియున్న మల్లికార్జునుని మహిమమును, పాల్కురికి సోమనాథుడు పండితారాధ్యచరిత్రమున కన్నులకు గట్టినట్లు వర్ణించియున్నాడు. మహాశివరాత్రి సమయమున నచ్చట మహోత్సవము మహావైభవముతో నేటా జరుగుచుండును. వేలకొలది యాత్రికులు దూరదేశముల నుండి కూడ వచ్చుచుందురు.

మహానందిక్షేత్రమునను అపుడే ఉత్సవము జరుగును. త్రిపురాంతకము, అహోబిలము మొదలయిన క్షేత్రములు దర్శనీయములు కొన్ని గలవు. 'ఏటా' ఆ యా క్షేత్రములయందు నెలకొనియున్న దైవములకు గొప్ప ఉత్సవము జరుగుచుండును. మండలమునందలి భిన్నభిన్న శాఖల అధికారులు, ఉత్సవసమయము లందు తైర్థికులకు కొంత సౌకర్యమును సమకూర్చు చుందురు. వీరు ఇంకను ఎక్కువసౌకర్యములను గలిగింప జూడవలెను.

ఇక నీమండలమును గూర్చిన వివరముల గట్టిపెట్టి కర్నూలుపట్టణమును గూర్చి తెలిసికొందము.

కర్నూలుపట్టణము - ప్రాచీనచరిత్ర లేశము

మండలమునకు ముఖ్యపట్టణమయిన కర్నూలును చరిత్రప్రసిద్ధమయినది. ఆంధ్రవాఙ్మయము, శాసనములు, స్థానికచరిత్రలు దీనిని కందనవోలు[1] అని పేర్కొనుచున్నవి. ఈ కందనవోలు తొలుత, క్రమముగ చాళుక్య చోళ యాదవాంధ్ర రాజుల పరిపాలనమున నుండి, క్రీస్తు పదునారవ శతాబ్దమున గుల్బర్గ బహమని రాజులవశమయ్యెను. మరల కొన్నియేండ్లకు విజయనగర రాజులస్వాధీనమయి తలికోట యుద్ధమువాటికాలకు వారియేలుబడియందే యుండెను. ఆంధ్రభోజబిరుదాంచితుడు, విజయనగరసామ్రాజ్యాధీశుడు నగు శ్రీ కృష్ణదేవ రాయలకు సవతితమ్ముడు అచ్యుతదేవరాయ లీకందన

1. కర్నూలున కీపేరు గల్గుట నీక్రిందికథ తెలుపుచున్నది: కర్నూలున కీశాన్యమున తుంగభద్ర కావలి యొడ్డున నెనిమిది మైళ్లదూరమున 'అలంపూరు' అను గ్రామమున్నది. అచ్చట క్రీ. ౧౧ వ శతాబ్దమున చాళుక్యులు కట్టించిన దేవాలయ మొకటి కలదు. ఆ దేవాలయమును గట్టుటకై రాళ్లను బండ్లపై గొనిపోవు ఒడ్డెవాండ్రు తుంగభద్రను దాటుటకుబూర్వ మిపుడు కర్నూలున్నచోటను బండ్లనువిప్పి ఇరుసులకుగందెన పెట్టువారట. వీరికి గందెనకు జమురు నచ్చటనున్న యొక తెలుకులవా డిచ్చుచుండెడివాడట. ఇట్లుక్రమముగ నక్కడ నొకచిన్నపల్లె యేర్పడెనట. అదియే అప్పటప్పటికి పెరిగి మార్పులను కూర్పులనుగాంచి చరిత్రకెక్కి నేటి స్వరూపమును దాల్చినది. కందెన కారణముగా తొలుత కందెనవోలు—పిదప కందనవోలు—క్రమముగ 'కర్నూలు' గా మారి తుదకు మండల నామముగకూడ రూఢికెక్కినది.

వోలున కోటను కట్టించెనట. విజయనగర సామ్రాజ్యము నంతమునొందించిన తలికోటయుద్ధమునకు తరువాత నిది బీజపుర సుల్తానులవశమున నుండినను, వారికిలోబడి దీని పరిపాలనము విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశుల సంతతివారే కావించుచుండిరి. తరువాత క్రీస్తు పదునేడవశతాబ్దారంభకాలమున బీజపుర సుల్తాను ఈ కందనవోలును వీరి పరిపాలనమునుండి తొలగించుటకయి తనసర్దారు అబ్దుల్ వాహబుఖానును పంపెను. అతడు సేనలతో వచ్చి యీకోటను ముట్టడించెను. అపుడు కందనవోలును అళియరామరాజు మనుమడు గోపాలరాజు పరిపాలించుచుండెను. అతడు వాహబుఖాను దాడి నెదుర్కొనజాలక కోటను విడిచి ఉత్తరద్వారముగుండ పారిపోయెను. ఆ ద్వారము శిథిలమై 'గోపాలదరవాజా' అను పేరున నేటికిని కర్నూలున గలదు. ఈగోపాలరాజు నగళ్ల శిథిలములును గొన్ని కలవు.

ఇట్లు గోపాలరాజు పారిపోవగా కోటను వాహబుఖాను స్వాధీనపఱచుకొని పదునాలేండ్లు పరిపాలించెను. ఇతడు ఇచటి హిందూ దేవాలయముల నన్నిటిని పడగొట్టి మసీదులను జేసెను. ఇదియే ఈతడొనరించిన ఘనకార్యము. పట్టణమునుకూడ కొంత పెంపొందించెను. ఇతడు క్రీ. శ. ౧౬౧౮ వ సంవత్సరమున చనిపోయెను. కర్నూలున హంద్రీనదియొడ్డున ఇతడు తనకొఱకు కట్టించియుంచిన గోరీయందే యితని మృతశరీరము సమాధిచేయబడెను. ఇది వాహబుసమాధి (చిత్రము ౨) అను పేర నేటికిని చెక్కుచెదరక యున్నది. ఇది రాతికట్టడము. దీనికి దూలములు లేవు. చిన్న చిన్న నల్లరాతిముండ్లను జోడించి దూలములుగ గట్టి దానిపై కట్టడము కట్టబడియున్నది. శిల్పమంతగా లేకున్నను దీనినిర్మాణకౌశల మెన్నదగినది. కర్నూలున చూడదగినవానిలో నిది ముఖ్యమయినది.

వాహబునకు తర్వాత నితనికొమ్మ డీకందనవోలున కధికారి అయ్యెను. ఇట్లే యిది బీజపురము సుల్తానుల పరిపాలనమున నుండి క్రీ. శ. ౧౬౮౭ లో డిల్లీచక్రవర్తుల వశమయినది. తరువాత క్రీ. శ. ౧౭౧౦ వ సంవత్సరమున వారివలన 'దావూదుఖాను' అను పటాను దీనిని జాగీరుగాబడసెను. అది మొదలు క్రీ. శ. ౧౮౩౯ వ సంవత్సరమున బ్రిటీషువా రూడదీసికొనునాటి వరకు నీదావూదుఖాను సంతతివారే జాగీరును అనుభవించు

కాదర్ బాగు

ఇచ్చట క్రీ.శ. ౧౭౫౦ ప్రాంతముల కర్నూలు నవాబు హిమాయత్ ఖాను హైదరాబాదు నవాబు నాసరుజంగు యొక్క సేనాపతి హిమ్మతయారుఖానుచే అతని మూడువందల సేనతో మడియించినాడు.

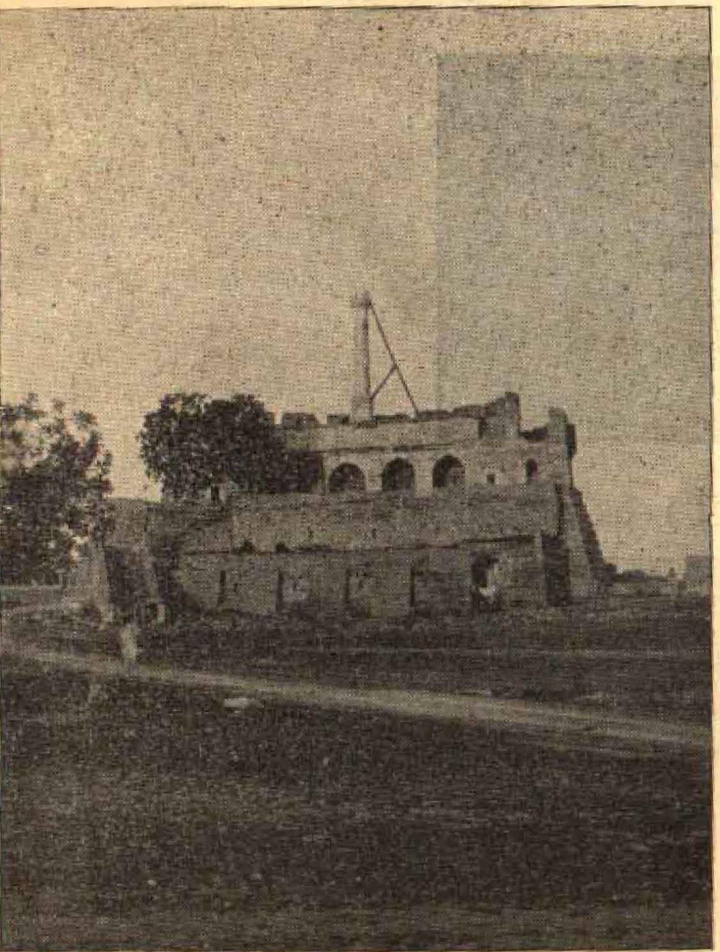
కర్నూలు చిత్రములు

ప్రభుత్వ వైద్యాలయము (పట్టణమునకు వెలుపల నున్నది.)

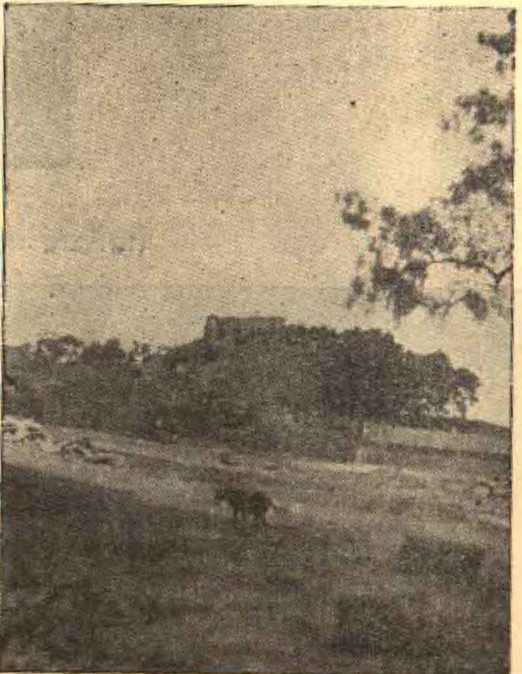
'షా మిష్కిన్ దర్గా' యందున్న సుందరమయిన నల్లరాతి తొట్టి

ఒకరాతియందు మలచినది. అతిసుందరముగనున్నది. పొడవు సుమారు ౬. అడుగులు. వెడల్పు ౪ అడుగులు. ఎత్తు ౩ అడుగులు. భద్రపరచువారు లేమిచే నొకింత బీటవారినది.

పట్టణమునడుమనున్న ఒక పాతబురుజు

దీనియందు ప్రభుత్వమువారు నల్లమందును నిలువచేయించి దీనిని పోలీసుకాపలాలో నుంచినారు.

రామానాయడి బురుజు శిథిలములు

ఈ రామానాయుడు

రాజ్యములోనికి బోవుచున్నది. ఈవంతెన కట్టి ద్రోణాచలమునుండి కర్నూలువరకు గల ఇనుపదారిని నైజాము వారు తమ ఇనుపదారిలో కలుపుకొన్నారు. ఈప్రాంతముల తుంగభద్రను కాలినడకను దాటుట కష్టముగ నుండెను. 'అరిగలు' అను పేములు మొదలయిన వానితో అల్లిన గుండ్రముగ నుండు బుట్టలపయి దాటవచ్చును. వీనిపై ౧౦, ౧౨ మంది ఎక్కవచ్చును. వీని పయిననే తుంగభద్రకు అవలియొడ్డున గల గ్రామములవారు కూరగాయలు మొదలయిన వానిని కర్నూలున నమ్ముకొన ననుదినము గొనివచ్చుచుందురు. అరిగలపయి నదిని దాటుట కొంతభయావహముగనే యుండును.

తుంగభద్ర ఒడ్డున నర మైలు చదురముగ కర్నూలు నవాబులకోట శిథిలములు గలవు. పట్టణమున నడుమ నడుమ శిథిలములైన బురుజులు, పూడిన కందకములుగలవు. కందకములపట్టుల వానకారున నీరు నిలువయుండును. కావున పట్టణమునడుమ నిండ్లు లేక కొంతబయలేర్పడినది. కందకమున నిలిచియున్న యొకబురుజున ప్రభుత్వము వారు నల్లమందును నిలువచేసికొని యున్నారు. తుంగభద్రవైపున కోటగోడ కొంతదూరము వెనుక కొన్నియేండ్లకుమునుపు నదీప్రవాహమున గొట్టుకొని పోయినది. ఇక కొంతదూరము బురుజులతోగూడ శిథిలమగుచు క్రమముగ నేలపట్టమగుచున్నది. శిథిలములయిన రెండు బురుజులను స్వాధీనము చేసికొని దానిపయి కడప-కర్నూలు కెనాలు డిప్టికలెక్టరుగ నుండిన బంగారు కడియాల సుబ్బారావుగారు గొప్పమేడలు కట్టించిరి. కోటలోని జాగీరుదారులనగళ్లు చాలసుందరముగ నుండినట్లు తచ్ఛిథిలములయందు కొన్నినిదర్శనము లున్నవి. గోడలన్నియు కడపరాళ్లతునకలు పేర్చి కట్టినవి. వానిపయి ౨ అంగుళములు మొదలు ౧౨ అంగుళముల వఱకు మందము గల గచ్చుపూతయుండును. ఆపూతపయి శిల్పచిత్రములు, వర్ణచిత్రములు చిత్రింపబడినవి. అచ్చట క్రీడాసరస్సొకటి పద్మాకారమున మిగుల రమణీయముగ నున్నది. ఇంకను కొన్ని సరస్సులు, నీటికుండీలు నగళ్లలో నున్నవి. వీనిని నింపుటకును, స్నానపానాది కార్యములకు నిలువచేసి యుంచుకొనుటకును నీటిని తుంగభద్రనుండి ఏదియో దేశీయయంత్రము సహాయముగ రాతిగొట్టముల గుండను, లోహపుగొట్టములగుండను పారించికొనెడివారు. ఈ గొట్టములతునకలు అక్కడక్కడ కనుపడుచున్నవి. మఱియు నిచట ఎన్నియో విధములయిన కట్టడములు, మసీదులు నున్నవి. ఇవియన్నియు నిపుడు రాళ్లప్రోవులు. నగళ్లంతయు చెట్లు చేమలు, పొదలు మొదలయినవానితో నిండి జంతుని వాసయోగ్యముగ నున్నవి. ఈనగళ్లలో నొక్కచో నున్న యొక యసంపూర్ణమగు మసీదుతప్ప నల్లరాతిగట్టి కట్టడ మికనొక్కటియయిన నుండినజాడ కానరాదు. నగళ్ల సింహద్వారము వంటి ఒకటిరెండు కట్టడములభాగములు శిథిలావశేషములుగ నిలిచియున్నవి. వానియందు నేడున్న జాగీరుదారు (పేరునకు) నివసించుచున్నాడు. ఆభాగములును క్రింద గూలుస్థితియందే యున్నవి. పాడుపడియున్న నీశిథిలములనుంగాంచు వారికెంతకఠినహృదయము విచారమును చెందకపోదు. ఇచటనే కాక పట్టణమంతటను ప్రాచీననిర్మాణములు, హిందూరాజులవో, మహమ్మదీయరాజులవో, శిథిలములయి యున్నవి. ఇట్టివానిలో కొత్తపేటయందున్న 'సామిమిక్కా దర్గా'* అనునది ప్రసిద్ధమయినది. ఈనిర్మాణములయందు గచ్చుపని సొగసుగ నున్నది. మఱికొన్ని మసీదులీపురమున నవాబు కాలమున హిందూ దేవాలయములు మార్చి కట్టబడినవి. ఇట్టివానిలో నిదే జుమ్మామసీదు ఒకటి. హంద్రీనది యొడ్డున నొక శివాలయము బంగాళాగా మారినది. ఇపుడందు జిల్లాబోర్డు కార్యాలయ మున్నది. నదివైపునతప్ప ఈ నగళ్లకు తక్కినవైపుల నిపుడు ఇండ్లు బలకొనుచున్నవి.

ఈ పురమున—చండల మంతటనుగూడ—ఇండ్లు పయికప్పు కాలిపోగా నిలిచిన మొండిగోడలవలె ఘోరస్వరూపమున నుండును. అవి మట్టిమిద్దెలట! నలుప్రక్కలగోడలు పైకప్పుకంటె నెత్తుగ నుండును. కప్పు పయిబడిన వాననీరు పోవుటకు గోడలలో గొట్టములతో

* వెనుకటి జాగీరుదారుని గురువగు 'సామిమిక్కా' అనునాతడిచట సమాధి చేయబడెను. ఇచట కర్నూలు జాగీరుదారులు కొందఱు సమాధి చేయబడిరి.

తూముల నంతురు. లోనికి గాలి, వెలుగు వచ్చుట కవకాశము చాలయిండ్లకున్నట్లు కానరాదు. ఉన్న యిండ్లకు కప్పుపయిన ఆ. అనిడివి, ౧ వెడలువుగల రంధ్రములుండును. వాన వచ్చునపుడంతేయు నారంధ్రములను రేనితోనైన మూయుచుండవలెను. గోడలు కడపరాతిచెక్కల పేర్పుడులు. వారివారి ఆయతి ననుసరించి వానికి మట్టితోగాని, గచ్చుతోగాని పూత పూయుదురు. పైపూత యూడినచో గోడలు క్రింద గూలుటకు సిద్ధమగును. అట్టి గోడలపయి కఱ్ఱదూలముల నుంచి, వానిమీద కొంచెము పాటి చదునయిన పోకచెట్టులావు అడరికఱ్ఱలను మూరకు, అడుగునకు ఒకటిగ నుంచి, వానిమీద వెదురు లేక ఈతపేళ్లచాపలను పరచి, అటుపయి మన్ను పోయుదురు. సంపన్నులయినవారు ఆమట్టిపై గచ్చు పూయుదురు; పయిన గదులు మొదలయినవానిని క్రిందిభాగముల విధముననే కట్టుకొందురు. ఇచట ఇటుక కనుపించుట అరుదు. పట్టణములోపలనే కడపరాతి గనులు అపరిమితముగ నున్నవి. పైమట్టి నింతకుల్లగించిన అంతయు రాతిమయము. దానినుండి పలుచగను, మందముగను రాళ్లనూడదీసికొనవచ్చును. మందముగ నుండు నీరాతితోండ్లను సిమెంటుతో అతికి కట్టినకట్టడములు చూడ సొంపుగ నుండును. మిగుల శ్రీమంతులు ఇప్పుడిప్పుడిట్టియిండ్లను కట్టుకొనుచున్నారు.

పట్టణమున నేకొన్నిమాత్రము తప్ప తక్కిన వీథులన్నియు మిగుల ఇరుకుగ నుండును. చాలవఱకు మూడుగజముల వెడలుపయినను లేక మిట్టపల్లములుగ నుండును. ఇండ్లలోనుండి వచ్చుమురికినీరు, వాననీరు ఈ సందులలో నిలువతాకి మురుగుచుండును. సహజముగనే దోమలకు పుట్టినిండ్లయి తత్ఫలముగ నచటి జనులను తరుచుము లేరియా జ్వరమువాత బెట్టుచున్న యీ గొందుల ఇట్టిస్థితి వారి యనారోగ్యమును నలుమడుంగుల పెరుగజేయుట నిశ్చయము. పట్టణమునందు మూప్పాతికవంతునకు మించి ప్రజలు ఈ గొందులలోనే నివసించుచు బాధ నొందుచున్నారు. ఈ యిరుకుమురికి గొందులు; గాలి వెలుగులు కరవయిన మట్టిమిద్దెలు, నిరంతరరోగబాధచే చిక్కి శల్యములవలె నున్న ప్రజలు- ఇది యంతయు ఒకభయానకదృశ్యము. ఈగొందులలో నిండ్లడుమ పెక్కు మసీదులు, గోరీలు, పాడువడిన ప్రాతయిండ్లు లెక్కకుమిక్కిలిగ గలవు. నేడును ఇండ్లనడుమనే మహమ్మదీయులు శవములను పాతిపెట్టుచుందురని వినుకలి. ఒకింత విరివిగను, వంపులు దిరిగినను మిగుల పొడవుగను ఉన్న బజారువీథియు చదునయినది కాదు. అందున నీరు వడిసి పోవుటకు మార్గము లేదు; చూడ నసహ్యముగను ఉండును. అన్నివీథులలోను పెంటకూడ సరిగా తీసివేయు నేర్పాటును కానరాదు. ఇట్టిపట్టుల పురపాలకసంఘమువారు తొలుత పట్టణముయొక్క దుస్థితిని తొలగించి పౌరుల కారోగ్య భాగ్యమును సమకూర్పవలసియుండ, కడచిన సంవత్సరము ౨౬౫,౦౦౦ రూపాయలు ప్రభుత్వమువారివలన ఋణము గొని విద్యుచ్ఛక్త్యుత్పాదక యంత్రములను స్థాపించి పట్టణమును (అధికముగ సంపన్నులున్న భాగములకే యగును) విద్యుద్దీపములచే నలంకరింప బూనినారు. దీనికై కావలసినపను లన్నియు జరుగుచున్నవి. త్వరలో ముగిసి యుపయోగమునకు రాగలవు. ఈ విద్యుచ్ఛక్తి కొళాయిలకు నీరు తోడు యంత్రమునకును ఉపయోగించును. మఱియు నిండ్లలో దీపములు మొదలయిన వానికి, మరలలో యంత్ర సంచాలనాదులకు నుపయోగించును. కాన క్రమముగ లాభకారియే కావచ్చును. కాని, అది ఏనాటికి కాగలమాట! అంతవఱకు పౌరులు_సామాన్యస్థితియందున్నవారు, పేదలు_ఇట్లే యుండవలయును? భారతీయులకు బ్రిటిషువారికిగల తారతమ్య మిట తెలియును. విద్యుచ్ఛక్త్యుత్పాదనమునకై ఋణమిచ్చినచో ఆధనమంతయు బ్రిటిషువారు తయారుచేసిన యంత్రసాధనములను కొనుటకే వ్యయింపబడును. అందువలన — అల్పమాత్రమే యగునుగాక - వారినిరుద్యోగబాధ యించుక కొరతపడును. వారు మొదటినుండియు వ్యాపారమునందు కుశలులేకదా! మనము_భారతీయులము_ఇంటివారు చచ్చుచున్నను కన్నెత్తి చూడము కాని బయటివారి అవసరములకు మడుగులొత్తి మనసర్వస్వమును ధారపోయుదుము. ఈ మునిసిపాలిటీవారు పట్టణాభివృద్ధికయి గూడ ప్రభుత్వమువారికడ ఋణమునకై పోవరాదా? వారు ఇవ్వకున్న నీ ఋణమును గూడ మానివేయరాదా! ఆరోగ్యము చక్కగానున్న చీకటిలోనయిన

చుండిరి. వీరిపరిపాలనమున నుండిన నూటపాతికయేండ్ల కాలమున నీమండలముపై పెక్కురాజులు కన్నువైచి యొంగోలుతో పోరాటము సాగించుచుండిరి. ఈకాలమునకు సంబంధించిన చరిత్రము చాల గలదు. దానిని వివరించుటకు ఇచట నవకాశము లేదు. కాని కర్నూలునకు కట్టకడపటి జాగీరుదారయిన గులాము రసూల్ ఖాను* పరిపాలనమును గూర్చి మాత్రము యించుక వివరింపదగును. ఇతడు తనపై తిరుగుబాటు కావింప నుండుగుండు సామానులను సేకరించుకొనుచున్నాడను నేరమును అతనిపై మోపి బ్రిటీషువారతనికి, అతని కుటుంబమునకు జీవనాంశముగా ఏటా కొంతసొమ్ము నిచ్చుట కేర్పాటుకావించి యాతనినుండి జాగీరు నూడబెరికికొనిరి. ఇతనికాలమున జాగీరు పరిపాలనము పసిగా లేకుండెను. రైతు లొసగవలసిన సిస్తు సొమ్మునకు

కాదర్ బాగ్ - ఇప్పుడిచట వ్యవసాయము సాగుచున్నది

* కర్నూలు జాగీరుదారుల చరిత్రను దెలుపగల రికార్డు చాల నశించినదట. ఈ చివరజాగీరుదారుని తండ్రి 'మునావరుఖానుకు' పట్టము గట్టునపుడు వచ్చియుండిన బ్రిటీషు సిపాయీలు కోటలోనున్న 'రికార్డు దస్త్రము'లను జూచి వింతగొని వానిని తలక్రిందులు చేసివైచిరట. జాగీరుదారుడు వానిని సరిచేసుకొనజాలనివాడయి యేమిచేయుటకును పాలుపోక సీకాకుపడెను. చివరకు ఆదస్త్రములను తనయేనుగుల పైనను, ఒంటెలపైనను ఎక్కించుకొనిపోయి నిండుగ ప్రవహించుచున్న హంద్రీనదియందు పడద్రోయించెనట. ఇట్లు వానిని ఏటగలుపుటకు కొన్ని దినములు పట్టెనట. ఎన్నిదస్త్రములో! ఎంతరికార్డో! పెక్కు దురంతములకును, దుఃఖకరమయినచరిత్రకును ప్రమాణము కాదగిన యా రికార్డు నంతను ఇట్లు నదీప్రవాహము కొనిపోయి శాశ్వతముగ మరుగుపరిచి వైచినది. ఇక, పట్టణముయొక్క ప్రకృతస్థితిని చర్చింతము.

సరియైన లెక్క లుంచక యితడు తన యిష్టము వచ్చిన వారివలన సొమ్మును పుచ్చుకొనుచుండెడివాడు. ఇంకను అత్యాశాపరుడై పండినపంటలను రైతులకు దక్కనీయక తనసిబ్బందిచే కొల్లగొట్టించి తెచ్చుకొనుచుండెడివాడు. ఇట్టి దురంతములను సహింపజాలక యూళ్లను పాడు వైచి రైతులు పారిపోయెడువారు. ఇంతయే కాదు. ఈజాగీరుదారుని గుఱ్ఱమొక్కటి 'నన్నూరు' అను గ్రామమున మృతినొందెనట. దానిక్రయము ౫ వేలరూపాయలు ఆయూరివారిచ్చునట్లుగ కట్టుకట్టి రైతులనద్ద రాబట్టుకొనెను. మఱియు నితడు భోగలాలసుడట. ఇతడు కోటకు చెంత తుంగభద్రానదిలో నొకసౌధమును గట్టించుకొని అందు భోగపరాయణుడై స్వైరముగ విహరించుచుండెడి వాడని చెప్పుకొందురు. తుంగభద్రప్రవాహము నడుమ నేటికిని ఈసౌధముయొక్క శిథిలములు కాన్పించుచున్నవి. ఇతడు కొంత పిచ్చికళలు గలవాడనియు ప్రతీతి.

ఇతనివంశము డొకడుమాత్ర మిప్పుడు మిగిలియున్నాడు. శిథిలము కాగా మిగిలియున్న కోటలోని యొక భవనమున నితడు నివసించుచున్నాడు. అదియును శిథిలము కాదగిన స్థితియందున్నది.

కర్నూలు పట్టణము-నేడు

కర్నూలునకు బోవువారు చెన్నపురము నుండి గుంటకల్లునకు, అటనుండి బెజవాడకు పోవు రైళ్లపై ప్రయాణించిన ద్రోణాచలమునకు చేరుదురు. ఆంధ్రదేశము వారు బెజవాడనుండి బయలుదేరిన అచ్చటకు జేరుదురు. పిదప ద్రోణాచలము నుండి రైలుపై కర్నూలునకు బోవలెను. మఱియు చెన్నపురినుండి గుత్తికి పోయి యక్కడనుండి 'బస్సు'లో ప్రయాణముచేసినను కర్నూలు చేరవచ్చును. ఈ ప్రయాణము ౭౦ మైళ్లు బెంగుళూరి నుండి కర్నూలుకు బోవు 'సివిల్ రోడ్డు'పై చేయవలెను. ఈరోడ్డు చదునయి అందముగ నుండును. గుత్తిలో ఉదయమున తొమ్మిదిగంటల ప్రాంతమున బయలుదేరు బస్సు ఈరోడ్డున నిరంతరాయముగా సాగిపోయినయెడల పండ్రెండుఘంటలకు కర్నూలు చేరును. గుట్టలపయినను, గుట్టలనడుమను ఎక్కుచు, దిగుచు, గుట్టలయంచున నిటునటు పామువలె మెలికలు దిరుగుచు నుండు రోడ్డుపై చేయు ప్రయాణము ఒకింత భయసంభ్రమములకు తావొసగునదయినను ఇరుప్రక్కల ప్రసన్నముగ వెలయుచున్న ప్రకృతి సౌందర్యము నేత్రపర్వమై హృదయానందమును గలిగించుచుండును. ద్రోణాచలమునుండి యారోడ్డు ఇనుపదారి ననుసరించియే యున్నది. ఊరికి వెలుపల నున్న కర్నూలు జిల్లా వైద్యాలయము, జిల్లాకలెక్టరుకచేరిల ప్రక్కనుండి పోయి హంద్రీనదిని దాటి యారోడ్డు కర్నూలులో ప్రవేశించును. కర్నూలున కిటువైపు హంద్రీనది, అటువైపు తుంగభద్రానదియు గలవు. హంద్రీనదిపై ఇచ్చట మూడు వంతెనలు ఎగువవైపున ఇనుపదారి వంతెన, నడుమ కడప-కర్నూలు కాలువ-పారుటకు వంతెన, దిగువ సివిలురోడ్డు వంతెన-ఉన్నవి. సివిలురోడ్డు ఇక్కడనుండి చీలి ఒకటి రైలుస్టేషను వైపునకును, ఇంక నొకటి రెండవ పట్టణములోనికిని బోవును. సరిగా పట్టణములోనికి బోవువఱకు నీరోడ్లు విశాలముగనే యుండును. వీని కిరువైపుల బంగళాలు, చిన్న తోటలు, స్కూళ్లు, మిషనువారి బంగళాలు నుండును. రోడ్లు ఇక్కడ చదునుగనే యుండును. స్టేషనుకు పోవు రోడ్డు మరల కడప-కర్నూలు కాలువను దాటవలెను. కాలువదగ్గరనుండి రైలుస్టేషనువఱకు రెండుఫర్లాంగుల మేర రోడ్డు సరిగా లేక ఎగుడుదిగుడుగ నుండి బండ్లకును, మనుష్యులకును-ముఖ్యముగ వానకాలమున-చాల ఇబ్బందిని కలిగించును. పట్టణమున పాలువైదురోడ్లుమాత్రము ఒకింత విశాలముగ నుండును. తక్కినరోడ్లన్నియు గొందులుగను, ఎగుడుదిగుడుగను ఉండును. వర్షము కురిసినచో నెక్కడ నీరక్కడనే నిలువయుండవలయును గాని ఆవలకు పోవుటకు వీలుండదు. పట్టణమునకు ఉత్తరము, తూర్పు దిక్కుల ప్రవహించుచున్న తుంగభద్రను దాటుటకు సివిలు రోడ్డుకు వంతెన లేదు. ఇది యొక గొప్పలోపము. ఇచ్చట చక్కగా వ్యాపారము సాగకపోవుట కీలోపము చాలవఱకు కారణమగుచున్నది. తుంగభద్ర బ్రిటిషు నైజాము రాజ్యములు రెంటికిని సరిహద్దుల నుండుటచేత ఉభయప్రభుత్వములవారును దీనిపయి వంతెన కట్టు విషయమును లెలపెట్టకున్నారు కాబోలును. ఇనుపదారివంతెనమాత్రము కలదు కావున సుమారు రెండేండ్లనుండి రైలుసరాసరి నైజాము

పోవచ్చునుగదా! ఇది అనాలోచితమయిన పనిగా కాన్పించుచున్నది.

ఈ పట్టణమున ౧౯౨౧ సంవత్సరము జనాభా లెక్కల ననుసరించి జనసంఖ్య ౨౭,౯౦౮ (పురుషులు ౧౩,౮౪౪, స్త్రీలు ౧౪,౦౬౪). ఇందులో హిందువులు ౧౪,౪౧౨ (పురుషులు ౭,౧౦౬, స్త్రీలు ౭,౩౦౬), మహమ్మదీయులు ౧౨,౯౨౦ (పురుషులు ౬,౪౨౭ స్త్రీలు ౬,౪౯౩), తక్కినసంఖ్య క్రైస్తవులు మొదలయినవారు. ఈ పట్టణమునందలి జనసంఖ్య ౧౮౮౧ సంవత్సరమున ౨౧,౩౨౯; ౧౮౯౧ సంవత్సరమున ౨౪,౩౭౬; ౧౯౦౧ సంవత్సరమున ౨౫,౩౭౬; ౧౯౧౧ సంవత్సరమున ౨౬,౦౪౧; ౧౯౨౧ సంవత్సరమున ౨౭,౯౦౮. ఇట్లుక్రమముగ వర్ధిల్లుచుండు జనసంఖ్య నేటి కింకను అభివృద్ధి గాంచియుండును.

౧౯౨౭—౨౮ సం.న ఈ పట్టణమున ౫ సెకండరి పాఠశాలలును(బాలురు౧౦౦౫, బాలికలు౯౭, మొత్తము ౧౧౦౨), ఎలిమెంటరి పాఠశాలలు౪౮(బాలురు౧౯౫౧, బాలికలు౯౪౨, మొత్తము౨,౮౯౩), ప్రైవేటు పాఠశాలలు ౩ (బాలురు ౧౬౬, బాలికలు ౨౪, మొత్తము ౧౯౦), కలిసి ౫౬ పాఠశాలలోను చదువు బాల బాలికలు (బాలురు౩,౧౨౨, బాలికలు ౧,౦౬౩) మొత్తము౪,౧౮౫ కలరు. ౧౯౨౮-౨౯లో మునిసిపాలిటివారి యాజమాన్యమున ఎలిమెంటరి పాఠశాలలు బాలురకు ౧౨, బాలికలకు ౫ను, సెకండరీ పాఠశాల ఒకటియు నుండినవి. అందు ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలలో బాలురు ౧,౦౬౧ మంది, బాలికలు ౩౭౯ మంది చదివిరి. కడచిన సంవత్సరమున ౧౯ బడు లుండెను. వానిలో బాలురు ౯౯౭, బాలికలు ౪౫౨ చదువుచుండిరి. ఈ పాఠశాలలలో నొకటి ఆది ఆంధ్రుల కొఱకు ప్రత్యేకింపబడినది. చదువుకొనవలసిన వయసువారందు బాలురలో నూటికి ౧౯ మందికి, బాలికలలో ౫౪ మందికి చదువ వసతులు సమకూరకున్నవి. ప్రారంభవిద్యను మునిసిపాలిటీవారు తమ పాఠశాలలలో ఉచితముగ నేర్పుచున్నారు. సెకండరి పాఠశాలలో సెకండరి తరగతులలో విద్యార్థుల సంఖ్య ౪౬౧. కడచిన సంవత్సర మీసంఖ్య ౪౩౭ మాత్రమే యుండెను.

కొళాయిలకు పారు నీటిని నిలువచేయు రెండు పెద్ద జలాశయములు

ఈ పాఠశాలను, పెద్దదిచేయుటకుగాను సుమారు ౩౫,౧౦౦ రూపాయలు వెచ్చించి కట్టడమును పెంపొందించుచున్నారు. ఇక్కడి సెకండరీ పాఠశాలలకు హాస్టళ్లును ఉన్నవి. (తక్కిన పాఠశాలలలో చదువు బాలబాలికల సంఖ్యను గూర్చి ౧-౨ పట్టికలను చూచునది.)

ఈ సంవత్సరమున పట్టణమునందు జననములు వేయింటికి ౮౮; మరణములు ౩౮. ఇచట కడచిన రెండు మూడేండ్లనుండి అంటువ్యాధు లేవియు నంతగా లేవు. పట్టణవాసులకు స్నానపానాదుల కొఱకు వలసిన నీటికి కొళాయి లున్నవి.

కర్నూలు కర్షకుడు

౧౯౦౮ సం.న నీకొళాయిలపద్ధతి యేర్పాటు అయినది. రైలుస్టేషనునకు ఎగువ రెండుఫర్లాంగుల దూరమున ఎత్తయినచోట కొళాయిలకు పారించు నీటిని నిలువ చేయుటకుగాను రెండు పెద్దజలాశయము లున్నవి. స్టేషనుకు దిగువ కడప కర్నూలు కాలువనుండి యంత్రసహాయమున తోడిన నీరు గొట్టములనుండ పైరెండు జలాశయముల లోనికి పారును. వానియందు కొంత తేరి నీరు మరల గొట్టముల ద్వారమున వాని కొక ఫర్లాంగు మేర ఇవతల నున్న నాలుగు గచ్చుకుండ్లలోనికి వచ్చును. వానియం దొకదాని నుండి యింకొకదానిలోనికి నీరు నిర్మలముగ వడిసి ఆచేరు వనే భూమిలోనున్న తటాకములలో నిలువయుండును. ఆచటనుండికొళాయిలలోనికి పారును. ఇచట నీటిని నిర్మలముగ చేయుపద్ధతి యుత్తమమయినదట. ఇట్టిపద్ధతి చెన్నరాష్ట్రమున మరెచ్చటను లేదని ప్రతీతి. కాని పట్టణమునకు వలసినంత నిర్మలమగు నీరు సమకూడమిచేత గాబోలు మరికినీటినిగూడ నపుడపుడు కలిపి కొళాయిలకు విడుచుచుందురని వాడుక కలదు. పురవాసులఆరోగ్యమును పాడుచేయుట కిదియు తోడుపడును గావున దీనిని మాన్పుటకు మునిసిపాలిటివారు ప్రయత్నింపవలెను.

ఇచ్చటి పురుషులకు కరకు గడ్డములు, కోర మీసములు నుండును. స్త్రీలు, పురుషులుగూడ బిరుసుచర్మము, ఒడ్డు, పొడవు, బిగువు గలిగి యుందురు. వారిలో నెచ్చటనైన సౌందర్యము కానవచ్చును కాని, సౌకుమార్యము కానవచ్చుట అరుదు. వారు పరులయెడ మంచిమర్యాద గలిగి ప్రవర్తింతురు. అమాయకులు, సాధుస్వభావము గలవారు నయి యుందురు. సామాన్యముగా నీ మండలమునందలి ప్రజలు సులభకోపులు గారు. వీరికి కోపమువచ్చునేని హత్యలతో కాని దానికి నివృత్తి లేదు. హిందువులును, మహమ్మదీయులును, ఐకమత్యము గలిగి మెలగుదురు. ఇచ్చట హిందువులలో కృషికులు ఎక్కువగా నున్నారు. వీరిలో కొందఱు కన్నడముమాటలాడుదురు. కొందఱు తెలుగే మాటలాడుదురు. ఇచటి తెలుగుమాటలలో కన్నడ పదములు, హిందుస్థానిపదములు కలిసియున్నను తెలుగు మాత్రము అచ్చముగ పట్టుకత్తిరించినట్లుండును గోషా లేని హిందూస్త్రీలకంటె గోషాగల మహమ్మదీయస్త్రీల స్థితి, వారి నివాసస్థానములబట్టి పరికింతుమేని, దుస్సహముగ నుండవలెనని యూహింపవలసి యున్నది.

ఈపాఠశాలను పెద్దదిచేయుటకుగాను సుమారు ౩౫,౦౦౦ రూపాయలు వెచ్చించి కట్టడమును పెంపొందించుచున్నారు. ఇక్కడి సెకండరీ పాఠశాలలకు హాస్టళ్లును ఉన్నవి. (తక్కిన పాఠశాలలలో చదువు బాలబాలికల సంఖ్యను గూర్చి ౧-౨ పట్టికలను చూచునది.)

ఈ సంవత్సరమున పట్టణమునందు జననములు వేయింటికి ౪౪; మరణములు ౩౪. ఇటీవల కడచిన రెండు మూడేండ్లనుండి అంటువ్యాధు లేవియు సంతగా లేవు. పట్టణవాసులకు స్నానపానాదుల కొఱకు వలసిన నీటికి కొళాయి లున్నవి.

కర్నూలు కర్షకుడు

౧౮౯౮ సం.న నీకొళాయిలపద్ధతి ఏర్పాటు అయినది. రైలుస్టేషనునకు ఎగువ రెండుఫర్లాంగుల దూరమున ఎత్తయినచోట కొళాయిలకు పారించు నీటిని నిలువ చేయుటకుగాను రెండు పెద్దజలాశయము లున్నవి. స్టేషనకు దిగువ కడప కర్నూలు కాలువనుండి యంత్రసహాయమున తోడిన నీరు గొట్టములగుండ పైరెండు జలాశయములలోనికి పారును. వానియందు కొంత తేరి నీరు మరల గొట్టముల ద్వారమున వాని కొక ఫర్లాంగు మేర ఇవతల నున్న నాలుగు గచ్చుకుండ్లలోనికి వచ్చును. వానియం దొకదాని నుండి యింకొకదానిలోనికి నీరు నిర్మలముగ వడిసి ఆచేరువనే భూమిలోనున్న తటాకములలో నిలువయుండును. అచటనుండికొళాయిలలోనికి పారును. ఇచట నీటిని నిర్మలముగ చేయుపద్ధతి యుత్తమమయినదట. ఇట్టిపద్ధతి చెన్నరాష్ట్రమున మఱెచ్చటను లేదని ప్రతీతి. కాని పట్టణమునకు వలసినంత నిర్మలమగు నీరు సమకూడమిచేత గాబోలు మురికినీటినిగూడ నప్పుడప్పుడు కలిపి కొళాయిలకు విడుచుచుందురని వాడుక కలదు. పురవాసులఆరోగ్యమును పాడుచేయుట కిదియు తోడుపడును గావున దీనిని మాన్పుటకు మునిసిపాలిటీవారు ప్రయత్నింపవలెను.

ఇచ్చటి పురుషులకు కరపగడ్డములు, కోరమీసములు నుండును. స్త్రీలు, పురుషులుగూడ చిరుసుచర్మము, ఒడ్డు, పొడవు, బిగువు గలిగి యుందురు. వారిలో నెచ్చటనైన సౌందర్యము కానరాదు కాని, సౌకుమార్యము కానవచ్చుట అరుదు. వారు పరులయెడ మంచిమర్యాద గలిగి ప్రవర్తింతురు. అమాయకులు, సాధుస్వభావము గలవారు నయి యుందురు. సామాన్యముగా నీ మండలమునందలి ప్రజలు సులభకోపులుగారు. వీరికి కోపమువచ్చునేని హత్యలతో కాని దానికి నివృత్తి లేదు. హిందువులును, మహమ్మదీయులును, ఐకమత్యము గలిగి మెలగుదురు. ఇచ్చట హిందువులలో కృషికులు ఎక్కువగా నున్నారు. వీరిలో కొందఱు కన్నడముమాటలాడుదురు. కొందఱు తెలుగే మాటలాడుదురు. ఇచటి తెలుగుమాటలలో కన్నడ పదములు, హిందుస్థానిపదములు కలిసియున్నను తెలుగు మాత్రము అచ్చముగ పట్టుకత్తిరించినట్లుండును. గోషాలేని హిందూస్త్రీలకంటె గోషాగల మహమ్మదీయస్త్రీల స్థితి, వారి నివాసస్థానములబట్టి పరికింతుమేని, దుస్సహముగ నుండవలెనని యూహింపవలసి యున్నది.

మోటారు బస్సులు పలుబడి ఏబది ఈపురము నుండి అన్నివైపులకును ననుదినము, ఉదయము సాయం కాలము పోవుచు వచ్చుచు నుండును. కానివీని రాకపోకల కును, చార్జీలకును నియమము లేకపోవుటచే తఱుచు ప్రయాణీకులకు మిగుల యసౌకర్యము గలుగుటయే కాక వారికార్యములును భగ్నములగుచుండును. వీనివిషయ మున మంచి ఏర్పాటు జరుగుట ముఖ్యము.

ఇక నొకింతయీపురమున ఖద్దరు వ్యాపకమును గూర్చిముచ్చటించియీ లేఖకు స్వస్తిచెప్పవలెను. ఈపుర మున నొకఖద్దరుడిపో కలదు. ఈమండలమున ఖద్దరు ఉత్పత్తిచాలతక్కువ. అయినను ఖద్దరు డిపో అధికారి భిన్నభిన్న రాష్ట్రములనుండి భిన్నభిన్న విధములగుఖద్దరును తెప్పించి ప్రజలకు ఖద్దరుపై నభిరుచిని గలిగించుట కెంతయు పాటుపడుచుండుట మిక్కిలి సంతోషావహము. ఇప్పుడు దినమునకు సరాసరి ౫౧, ౬౦ రూపా యలు విలువగలఖద్దరు అమ్మబడుచుండును. డిపో లిమి టెడ్ కంపెని పద్ధతులపై నడుపబడుచున్నది. పేరువి లువరు ౧౦ మాత్రమే. మండలమునందలి తాలూకా లన్నిటిలోను ఈ డిపోకు శాఖ లున్నవి. అన్నిటి యందును విక్రయము బాగుగ సాగుచుండును. ఖద్దరుఉత్పత్తిని గురించియు నీ డిపో వారు చాల ప్రయాసపడుచున్నారు. వీరి ప్రయాస ఫలప్రద మై ఈ జాతీయపరిశ్రమ దినదినాభివృద్ధిని గాంచు నుగాక!

యం. యస్. కుప్పుస్వామి అయ్యరు గారు, కర్నూలు.
మునిసిపల్ వైద్యాలయ వైద్యులు, సరసులు,
ప్రజాసేవాపరాయణులు.

పురపాలక సంఘమువారును పట్టణమును బాగుపఱిచి, పురవాసుల ఆరోగ్యైశ్వర్యములకు పెంపొందించు మార్గముల త్వరలో నరయుదురు గాక!

మఱియు ప్రభుత్వము వారును మండల వాసుల అభివృద్ధికి తగినసౌకర్యములను సమకూర్ప జూడనగుదురు.

ఈ లేఖ కాధారములు

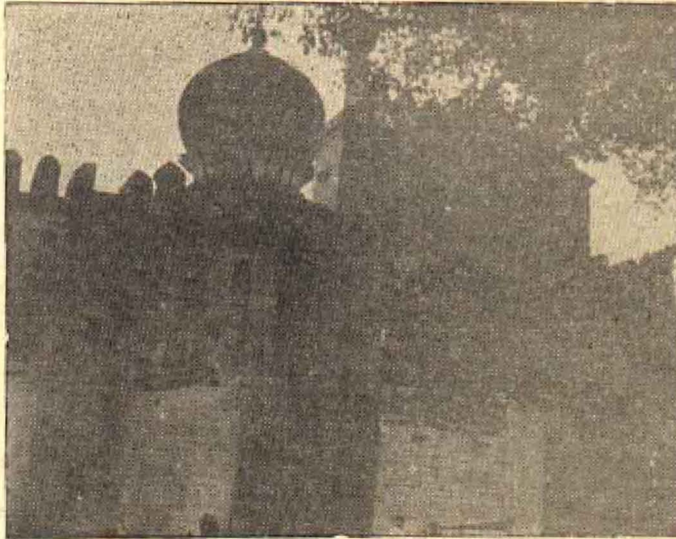
1. Current Reports on the Administration of Various Departments, Government of Madras.

2. Administration Report of Dt. Board, Kurnool.

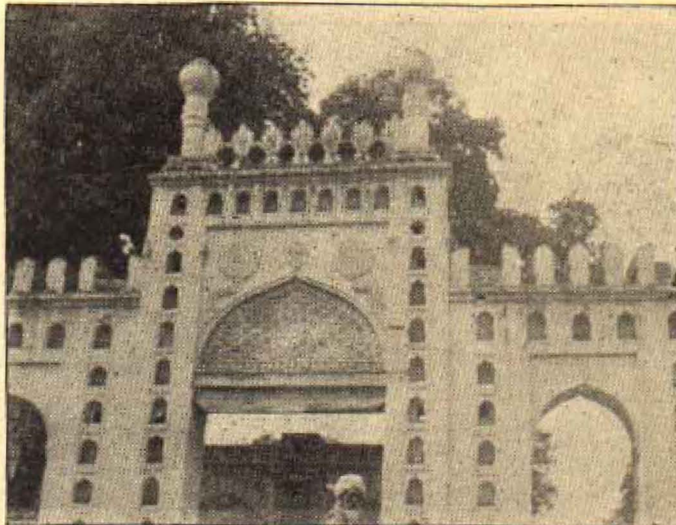
3. Kurnool District Manual.

4. Aravidu Dynasty by Father Heras.

5. స్వానుభవము.

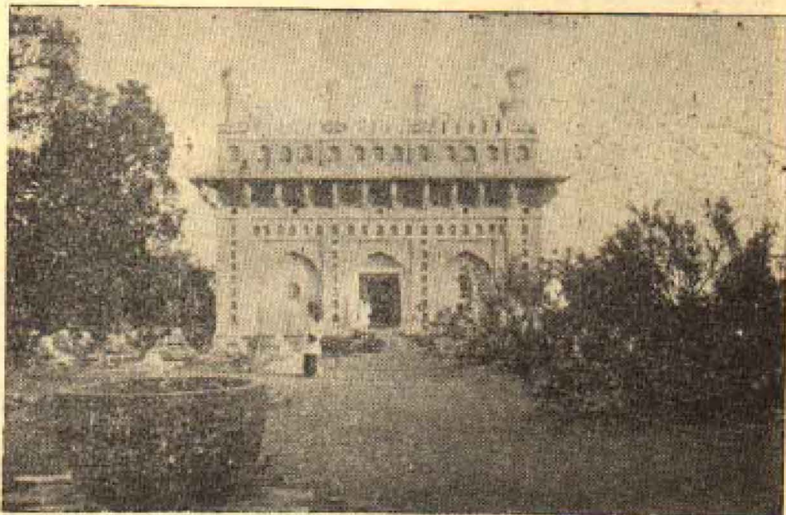
గోపాలరాజు నగళ్ల శిథిలములు

గోపాలరాజు నగళ్ల శిథిలములు
మహమ్మదీయులు ఇటీవల మరమ్మతుచేసిన భాగము.

షా మిష్కిన్ దర్గా, అచట కర్నూలు నవాబుల సమాధులు
(ఆచేరువనున్న మజీకొన్ని శిథిలములగు కట్టడములు.

షా మిష్కిన్ దర్గా
షామిష్కిన్ ఇచట సమాధిచేయబడెను.

సాభిప్రాయ విశేషములు

(౨౮-౧౨-౧౯౩౯ నాడు వ్రాసినది)

శ్లో. మత్కర్మకృన్మత్పరమో మద్భక్తస్సంగవర్జితః,
నిర్వైరస్సర్వభూతేషు యస్సమామేతి పాండవ. —గీ.అ.౧౧. ౫౫:

భారతరాజ్యాంగ చరిత్రయందు లాహోరు కాంగ్రెసు ఒకమహాఘట్టముగను పరిగణింపబడగలదు. కాంగ్రెసునాయకులును, అనుచరులును, ప్రజలును సంశయాత్ములై కింకర్తవ్యతామూఢత్వమును బూనుచున్నారు. ఇర్విను ప్రభువు చేసిన ప్రసంగ మాశాజనకమై భారతీయనాయకులహృదయమును ద్రవింపజేసినది. బ్రాక్వె గారు భారతరాజ్యాంగ విషయమై బ్రిటీషుపార్లమెంటునందు వివాదములు లేని తీర్మానమును ప్రతిపాదించిరి:

"భారతస్వపరిపాలన సమస్యను పరిష్కరించు విషయమున భారతీయులు మనసు తోడ్పడ నంగీకరించుచున్నారనుటకు నిదర్శనములగు నూతనవలకు ఈసభవారు స్వాగత మొసగుచు, పరిపాలనలోను, కార్యనిర్వహణము నందును, ముఖ్యముగా రాజకీయాభిప్రాయములను వెల్లడించుటలోను భారతీయులలో సద్భావము కలుగునట్లు ఇండియాదొరతనమువారు ప్రోత్సహింతురని విశ్వసించుచున్నారు."

తీర్మానమునందు పస లేకపోయినను, పార్లమెంటు తీర్మానము నేకగ్రీవముగ నామోదించుట బ్రిటీషురాజ్యతంత్రజ్ఞుల ప్రతిభను విశదము చేయుచున్నది. అన్నిపక్షములవారును తియ్యనిమాటలతో భారతీయులను సంతృప్తులను చేయగలనేర్పును బ్రిటీషురాజ్యతంత్రజ్ఞుల ప్రసంగములు విశదము చేసినవి. వెడ్జివుడు బెన్నుగారు పార్లమెంటులో చేసిన ప్రసంగమును హృదయద్రవము నభివృద్ధి చేసినది. వెడ్జివుడు బెన్నుగారు వారిప్రసంగమునందు పరోక్షముగ కాంగ్రెసుకార్యనిర్వాహకవర్గము నిర్ణయించిన షరతుల నంగీకరించుచున్నటులు తెలియచేసెను. ఇర్విన్ప్రభువు చేసిన ప్రకటనము బెన్నుగారి యామోదమునే కాక పార్లమెంటు సమ్మతమును నయితము బడసినది. రాజకీయనిర్బంధితులను విడుదల జేయుట కేర్పాటులు జరుగుచున్నవి. సైమనుకమిటి రిపోర్టును నితర రిపోర్టులతో పాటు సమాలోచనసభయందు విచారింపబడగలదు. అధినివేశపరిపాలన మాదర్శముగ గ్రహింపబడునటు లంగీకరింపబడినది. బెన్నుగారు వారి సంభాషణమునందు జేసిన సమర్థనము కన్నను వారి ప్రతిపక్షులకిచ్చిన ప్రత్యుత్తర మాశాజనకమైనను, ప్రయోజనకరము గాదు. కాంగ్రెసు కార్యనిర్వాహకవర్గమును, అఖిలపక్ష సమావేశమును సమాలోచనసభ భారత రాజ్యాంగ విధానమును నిర్ణయించుటకు మూలాధారముగ నుండవలయునని నిర్ణయించినవి. బెన్నుగారి సమరసమైన దీర్ఘోపన్యాసమునందు డొమి

నియనుస్టేటసు ప్రశంస కనుపడదు. వారు భరత వర్షము డొమినియను స్టేటసు మార్గమునందు నడుచుచున్నదని చెప్పిన వాదము కేవలము మాయావాద మని బాలిశులు సయితము గ్రహింపగలరు. నానాజాతి సమితియందును, ఆయుధవిసర్జన సభయందును, నితరసభల యందును భరతవర్షమునకు గల ప్రాతినిధ్యము మాయాప్రాతినిధ్యము గాని నిజమైన ప్రాతినిధ్య ము గాదు. ఆమాయా ప్రాతినిధ్యమువలన నై నను బ్రిటీషు సామ్రాజ్యమున కే లాభము గలు గుచున్నది. భరతవర్షమున కేవిధమైన లాభ మును గలుగుటలేదు. ఆసమితులందు ప్రతినిధి తెల్లవాడైనను నల్లవాడైనను, నిరంకుశాధి కారవర్గముచే నియమింపబడుచున్నాడు. వ్యయ భారము భరతవర్షమునకును, లాభము బ్రిటీషు సామ్రాజ్యమునకును సంక్రమించుచున్నది. ఆయుధధారణమే నిషేధింపబడిన భారతీయు లాయుధవిసర్జనమును నిర్ణయించుట కధికారులు గాజాలరు. సైనిక వ్యయనిర్ణాణములందును, నౌకాదళనిర్ణయములందును, ఆర్థికనిర్ణయముల యందును నధికారములేని భరతవర్షము డొమిని యనుస్టేటసు మార్గమునను నడచుచున్నదని చెప్పుట యతిసాహసము. బ్రిటీషుమంత్రుల మాటలందును, ప్రతిజ్ఞలందును విలువలేదని చిర కాలానుభవము విశదముచేసినది. ఆ యనుభవ మునే బెన్నుగారి ప్రసంగమును సమర్థించుచు న్నది. బ్రిటీషుసామ్రాజ్యాభిమానులు బహిరం గముగను నిరాకరించెడివిషయమునే బెన్ను గారి ప్రసంగము గోప్యముగ తెలుపుచున్నది.

కాని పార్లమెంటు బ్రాక్వేగారి తీర్మానము నేక గ్రీవముగ నంగీకరించుట మాత్ర మాశాజనక ముగ నున్నది.

* * * *

పార్లమెంటు నిర్ణయము

బ్రాక్వేగారి తీర్మానమును పార్లమెంటు భేదాభిప్రాయము లేకుండా నిర్ణయించుట చోద్యముగ గనుపడుచున్నది. ఉక్కుపంజర సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించిన లాయడుజార్జిగా రిప్పటివలెనే వ్యతిరేకముగ నభిప్రాయమును తెలియజేసి భారతీయులపరాధీనస్థితిని సమర్థిం చుట లిబరలుపక్షము భారతరాజ్యాంగ సంస్కరణముపట్ల నవలంబింపగల రాజ్యనీతిని విశదము చేసెను. లాయడుజార్జిగారు వ్యతిరేక ముగ మాటలాడియును వ్యతిరేకముగ సమ్మతి నొసంగకపోవుట గమనార్హమైన విషయము. కన్సర్వేటివుపక్షనాయకుడు సర్ సెమ్యుయలు హోరుగారును వ్యతిరేకముగ మాటలాడియు వ్యతిరేకముగ వోటు నివ్వలేదు. కన్సర్వేటివు పక్షనాయకుడు బాల్డువినుగారును తటస్థభావ మును వహించెను. పర్యవసాన మెటులు జరిగి నను పార్లమెంటు బ్రాక్వేగారి తీర్మానము నేకగ్రీవముగ నంగీకరించుటవలన భారతీయుల కాంక్షలకు ధర్మవిజయము గలిగినదని యంగీక రింపవలసియున్నది. భారతీయుల కాంక్షలను సాదరభావముతో విచారింపవలయు నను సిద్ధాంతమును పార్లమెంటు అంగీకరించినది. పార్లమెంటు నిర్ణయించిన తీర్మాన మేరూప మును దాల్చునదియును కాలము నిర్ణయింప

గలదు. పార్లమెంటునందు హిందూదేశమునకు ప్రస్తుత మెజకగండము తప్పినది. లిబరలు కన్సర్వేటివుపక్షములవారు వారి నిస్సహాయస్థితి వలన బ్రాక్వేగారి తీర్మానమును బ్రతిఘటించుటకు బూనుకొనలేదని పర్యవసానము తెలుపుచున్నది. పార్లమెంటు చేసిన తీర్మానమును ఆచరణమునందు పెట్టించవలసినభారము భారతీయులమీదను గలదు.

*   *   *   *

భారతీయుల కర్తవ్యము

బ్రిటిషు రాజ్యాంగవేత్తలయందు గలిగిన భావపరివర్తనమును వారి ప్రసంగములు విశదముచేయుచున్నవి. బెన్నుగారి ప్రసంగము మాయమాటలతోనిండియున్నను సానుభూతిని విశదము చేయుచున్నది. కారణ మేదిమైనను బ్రిటీషురాజ్యాంగ తంత్రజ్ఞులు భరతవర్షము పట్లను నవీనరాజ్యాంగనీతి నవలంబించవలసిన యవసరమును గ్రహించుచున్నారని తేటపడుచున్నది. ఈ మార్పుదలకు హిందూదేశమునందు ఇర్విను ప్రభువును, గ్రేటుబ్రిటనునందు లేబరుపక్షసభ్యులును గారకులని వారి ప్రసంగములు,వ్యవహారములువిశదము చేయుచున్నవి. ఇర్విను ప్రభువు భరతఖండమునందు వ్యాపించుచున్న యశాంతిని గ్రహించినవిధమును వారి ప్రసంగములు విశదము చేయుచున్నవి. భరతవర్షము బ్రిటీషుసామ్రాజ్యమునుండి జారిపోవుచున్నవిధమును బెన్నుగారును, ఇతరులును గ్రహించుచున్నటులు వారి ప్రసంగములు విశదము చేయుచున్నవి. గ్రేటుబ్రిటను నందు ప్రజలస్థితిగతులు దుర్భరముగ నున్నవి. పనివాండ్రు పనిపాటులు లేకను కష్టముల ననుభవించుచున్నారు. గ్రేటుబ్రిటను పోషణమునకు మూలాధారములైన వ్యాపారపరిశ్రమలు క్రమక్రమముగ క్షీణించుచున్నవి. సామ్రాజ్యమునుండి హిందూదేశము జారిపోయినపుడు బ్రిటీషుభాగ్యదేవత యస్తమించినదని యంగీకరింపవలసియున్నది. భారతీయుల మిత్రత్వము వలన బ్రిటీషుద్వీపముల కపారమైన లాభము గలుగగలదు. ప్రపంచమునం దంతటను ధర్మబలము వృద్ధిని బొందుచున్న సమయమునందు బ్రిటీషు రాజ్యాధికారులకును ధర్మబలము నారాధించవలసిన యవసరము గలుగుచున్నది.

బ్రిటీషు రాజనీతిజ్ఞులకు శాంతికాముడైన గాంధిమహాత్ముని ధర్మబలమును గ్రహింపవలసిన యవసర మేర్పడుచున్నది. 1929 సంవత్సరము ముగియుచున్నది. 1930 సంవత్సరారంభమునందు గాంధిమహాత్ముడు నాయకత్వమును బూని కలకత్తా కాంగ్రెసు తీర్మానమును నాచరణమునందుబెట్టుటకు బూనుకొనునపుడు భావిపరిణామమును నిర్ణయించుట దుస్తరము. గాంధిమహాత్ముడు స్వరాజ్యభావమును ఆబాలగోపాలమునకును స్మరణీయము చేసినటులు సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యభావమును నయితము దేశమునందంతటను వ్యాపింపజేయుటకు దీక్షను బూనుకొనునపుడు, ఫల మెటు లున్నను, బ్రిటీషురాజ్యాధికార మస్తంగతమైనటు లూహింపదగియుండును. స్వాతంత్ర్యభావ వ్యాపనమును చతుర్విధోపాయములను సరికట్టుట

బ్రిటీషుసామ్రాజ్యమునకు ప్రయోజనకరము. దూరదృష్టి గల బ్రిటీషురాజ్యాధికారులు లాహోరునందు గాంధిమహాత్ముడు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్య వాదమును బూనకుండుటకై నాటకప్రదర్శనమును నేర్పాటు చేసియుందురు. ఈనాటక ప్రదర్శనమునకు ఇర్విన్‌ప్రభువు సూత్రధారుడుగ గనుపడినను గాంధిమహాత్ముడు నిజమైన సూత్రధారుడు. భారతీయ నాయకులును, ఇర్విను ప్రభువును, బ్రిటీషు రాజ్యతంత్రజ్ఞులును సత్యాగ్రహ దీక్షా పరాయణుడైన గాంధిమహాత్ముని మార్గము నవలంబింపగోరుచున్నారు.

డిల్లీయందు గాంధి, నెహ్రూ, జిన్నా, సప్రూ, పటేలుగార్లతో జరిగిన ఇర్విన్‌ప్రభువు సంప్రతింపులు విఫలమయినవి. పారతంత్ర్యముక్రింద క్రుంగిపోవుచున్న మాతృభూమి నుద్ధరించుటకై యువజన హృదయము పరితపించుచున్నది. దేశమోక్షమునకై సర్వసంగ పరిత్యాగమును జేసి అహర్నిశమును పాటుపడుచున్న గాంధిమహాత్ముడును దేశారాధనమునందితరులకు తీసిపోడు. సంకల్పము సఫలమగుటకు సంకల్పమున కనురూపమైన సాధన గావలసియున్నది. బ్రిటీషుప్రభుత్వము భారతీయుల సంకల్పమును సఫలము చేయుటకు భారతీయుల సంయోగబల మవసరం బగుచున్నది. అన్నిపక్షములవారి విశ్వాసమునకును గాంధిమహాత్ముడు పాత్రుడై నాయకత్వమును బూనుటకు సకలవిధములను దగియున్నాడు. అన్నిపక్షములవారును స్వాభిమానమును, స్వప్రయోజనములను విసర్జించి గాంధిమహాత్ముని వలెనే మాతృదేశారాధనమును జేసి లోకమునందు ధర్మబలవిజయమును స్థాపింతురుగాత!

Printed and Published by K. Nageswara Rao, at the Andhra Patrika Press, No.7, ThambuChetty St, Madras